

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL
TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK
KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

Az energia, mint az országok és a szövetségek
biztonsági problémája
Rendvédelmi együttműködés béketámogató
műveletek során
Terroristák által alkalmazott módszerek,
eszközök
Számítógépes bűnözés helyzete
Kompetencia alapú alternatív előmenetel
Szervezett bűnözés Magyarországon - 2008
Nemzetbiztonsági szolgálatok állományának
kiválasztása
Államépítési szakértőképzés

2009

1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

- Bizottság elnöke:*** Dr. Hamar Ferenc a KBH TKH vezetője
- Bizottság tagjai:*** Dr. Izsa Jenő
Dr. Korsós László
Dr. Kobilka István a KBH TT titkára
Lenkey László Zoltán PhD hallgató
Tarján István a KBH TT elnöke, PhD hallgató
- Felelős kiadó:*** Dr. Stefán Géza az MTA Doktora, címzetes egyetemi tanár, az MK KBH főigazgatója
- Főszerkesztő:*** Ledács Kiss Jenő
- Tördelő szerkesztő:*** Juth Marianna
- Székhely:*** Budapest
- ISSN:*** 1785-1181
- Postacím:*** MK KBH Tudományos Tanács
1885 Budapest, Pf.: 25.
Telefon: 236-5111/ 24-301, 20304 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve – CD-n is - kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Deák János – Szternák György

Az energia, mint az országok és a szövetségek biztonsági problémája 5

Kenedli Tamás

A rendvédelmi kontingens együttműködési képességei béketámogató műveletek során 26

Beraczkai Antal

A terroristák által alkalmazott módszerek, eszközök, valamint a katonai célpontok ellen elkövetett terroristatámadások 41

Sági Norbert

A számítógépes bűnözés hazai és nemzetközi helyzete a kriminológia tükrében, és törvényi hátterének bemutatása 60

Balázs Judit

Gazdasági biztonság az iszlám társadalmakban..... 81

AKTUÁLIS

Vida Csaba

Szlovák szélsőséges szervezetek..... 100

KONZULTÁCIÓ

Devecseri Gábor

...A szerződéses legénységi állomány kiáramlási mutatóinak konzolidációja - 3. rész *Kompetencia alapú alternatív előmenetel*..... 117

Kalló Ottó – Göröcs Péter

A szervezett bűnözés helyzete és trendjei Magyarországon - 2008 április 137

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Rábenstein Roland

A Vám- és Pénzügyőrség nemzetközi együttműködése, különös tekintettel a kábítószer-bűnözés elleni harcra 154

Zalai Noémi

A nemzetbiztonsági szolgálatok állományának kiválasztásával kapcsolatos kérdések 161

Ladányi Éva	
Shari'a: A muszlimok törvényrendszere.....	169
TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL	
Szabó Ervin Antal	
<i>Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből</i>	
Kiküldetés Berlinbe	175
TUDOMÁNYOS ÉLET-KÉPZÉS	
Nagy Károly	
Államépítési szakértőképzés és felkészítés.....	181
Krisztián Béla	
Mesterképzés a PTE felnőttképzési és emberi erőforrás fejlesztési karán	188
Pfister Éva	
Tanítás és tanulás kooperatív csoportmunkában.....	191
Varga Anita	
A kulturális élet változása négy régió találkozási pontjában	209
HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK	
Szabó Ervin Antal	
<i>Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből</i>	
FSZB 2008-ban.....	218
Terrorizmus a harmadik világ számára	222
Különleges alakulatok a kalózok ellen: Az első lépés.....	224
Contents	228
SZERZŐINK	230

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

DEÁK JÁNOS – SZTERNÁK GYÖRGY

AZ ENERGIA, MINT AZ ORSZÁGOK ÉS A SZÖVETSÉGEK BIZTONSÁGI PROBLÉMÁJA

Bevezető

Minden fejlett gazdaság függ a rendszeres energia ellátástól – mind a szállítások biztosítottasága mind az állandó árak tekintetében. Már a '90-es években megtapasztalhattuk az energiaellátással összefüggő problémákat, amikor a nyersolaj árak megnégyszereződtek. Az ellátás hirtelen megszakadása nem csak gazdasági, de politikai következményekkel is járt a NATO-tagországok számára. Napjainkban, amikor a világ olajpiacának feszítettsége és a közelmúlt áremelkedései, nem is említve a kritikusan fontos infrastruktúrák elleni lehetséges terrorista támadás veszélyeit, ismét stratégiai fontosságot kölcsönzött az energia ellátás biztonságának. A közelmúlt számos eseménye még jobban ráébresztette a NATO országokat valós sebezhetőségükre az energiaellátás területén. Erről a problémáról Jamie Shea, szóvivő a következőket nyilatkozta már 2006-ban:

„Tekintettel az energiaellátás és a NATO tagországok biztonsága közötti közvetlen összefüggésre, illetve az egyes fenyegetések félreérthetetlen voltára, nem meglepő, hogy az energiabiztonság kérdése a NATO-n belül is megbeszélések tárgyává vált. A NATO-nak kötelessége bármely a Szövetségeseket érintő kérdést megtárgyalni, s mivel egyes szövetségesek nagyobb mértékben függenek a kőolaj és földgáz importjától, mint mások, az csak természetes, hogy ezek az országok szeretnék felvetni ezeket a kérdéseket a különböző NATO testületekben.”¹ A NATO tagállamok energiaellátással kapcsolatos problémái Rigában és Bukarestben is napirenden voltak az állam- és kormányfők csúcstalálkozóin.

A bukaresti NATO állam- és kormányfők csúcstalálkozója jegyzőkönyvének 48. pontja szerint a következő szövegű határozatot fogadta el: *„A Rigai Csúcstalálkozó feladatszabására adott válaszként elkészült a „NATO szerepe az energiabiztonságban” című beszámoló. A szövetségesek meghatározták azokat az alapelveket, amelyek támpontul szolgálnak a NATO megközelítés számára*

¹ <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/hungarian/special1.html> 2008. szeptember 23.

ezen a területen és körvonalazták a további tevékenységek számára a lehetőségeket és ajánlásokat.

Ezen alapelvek alapján a NATO a következő területeken vállal kötelezettséget: információ- és hírszerzés egyesítése és megosztása; projektek stabilitásának biztosítása; fejlett nemzetközi és regionális együttműködés; következmény menedzsment támogatása; valamint a kritikus energia-infrastruktúra támogatása. A szövetség folytatja a konzultációt az energia területén jelentkező legközvetlenebb kockázatokról. Biztosítjuk, hogy a NATO erőfeszítései értéknövelt legyenek, teljes mértékben összehangolt legyen a nemzetközi közösséggel és beépítésre kerüljenek a nemzetközi közösség szervezeteibe, amely az energiabiztonságra specializálódott számos szervezetet foglal magában. Feladatul szabtuk az Állandó Ülés Tanácsa számára, hogy készítsen a 2009-es csúcstalálkozóra egy konszolidált beszámolót az energiabiztonság területén elért eredményekről.”²

A fejlett gazdasággal rendelkező országok, a gazdasági szövetségek, egyáltalán a fejlett civilizáció komoly mértékben függ az energiahordozóktól, illetve az ezekből termelt energiától, a villamos áramtól vagy a gépjárművek által használt üzemanyagoktól. Napjainkban az államok, a fejlett gazdaságok hatalmas mennyiségekben fogyasztják a nem megújuló energiaforrásokból származó üzemanyagot és elektromos áramot. Az Európai Unió energiaellátással kapcsolatos gondjait tovább bonyolítja, hogy a nagy energia felhasználó országok között megjelent Kína és India, ahol a gyorsan fejlődő gazdaság bármennyi kőolajat és földgázt fel tud vásárolni, még viszonylag magas áron is.

Az energiahordozók hatékony kitermelése érdekében több technológiai megoldás született a múltban és születik manapság is. Ugyanakkor a kitermelés gazdaságosságát befolyásolják a bányászattal összefüggő technológiai fejlesztések és az energiahordozók világpiaci ára, amit általában az is meghatároz, hogy a fogyasztók mekkora összeget hajlandók megfizetni. Továbbá, az energia-készletekkel rendelkező országok milyen szereplői a világ politikai, gazdasági és más folyamatainak.

A klímaváltozás hatásának következményeként az új lelőhelyekhez való hozzáférés lehetősége megnövekedett. Ilyen lelőhely lehet az Arktisz és környéke, ahol az örök jég miatt eddig nem volt lehetőség pontos kutatásokra. Ez napjainkra megváltozott.

Jelen tanulmányunkban ezekről a kérdésekről szeretnénk véleményünket megosztani az olvasókkal. Elsősorban azt kívánjuk bizonyítani, hogy az energia mind nagyobb hatással lesz az országok és a szövetségek biztonságára. Írásunkban viszonylag többet foglalkozunk Oroszországgal, melynek oka, hogy meghatározó szerepe van az európai energiabiztonság kérdésében.

² <http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html> 2008. szeptember 23.

Kőolaj- és földgázkészletek a világon, valamint kitermelésük lehetősége

Kőolaj és földgáz – napjaink legfontosabb, az összes felhasználásához viszonyítva, meghatározó energiahordozója a világon. A természetes előfordulású szénhidrogének a 20. század legfontosabb készletei és ez – jelen ismereteink szerint – biztosan így is marad a 21. század közepéig. Nagy a valószínűsége, hogy az évszázad végére sem tűnnek el teljesen az energiapiacról, bár jelentőségük talán kicsit csökkenni fog. Mivel ez a két energiahordozó ilyen központi szerepet tölt be az emberiség életében fontos ismernünk a kőolaj- és földgáztelepek lehetséges készleteit, a szénhidrogén-alapú energiaforrások földrajzi elhelyezkedését, valamint a napjainkra kialakult – egész világot behálózó – szállítási rendszereket, ezzel elősegítve az energia- és geopolitika könnyebb átláthatóságát, jobb megértését.¹

A világ szénhidrogén készleteinek felmérése csak közelítéssel lehetséges, csak tájékoztató adatbázissal rendelkezünk. A szakemberek a világon különbözőképpen minősítik a készleteket. A bejelentett készletek nagyságát esetleges pontatlanságok és tévedések mellett gazdasági, gazdasági és politikai megfontolások is befolyásolhatják. Gondoljunk az egyes esetekben ismert készletek eltitkolására, vagy akár készlet-felülvizsgálat miatti korrekciókra: A véges készletek meghatározásának körülményei nem mai keletűek. Már az 1980-as években felismerték, hogy a kitermelt mennyiség meghaladja a feltárt készletek volumenét, ami nem kis riadalmat okozott a felhasználók körében.

Nincs egységes módszer a végső kitermelhető mennyiségek meghatározását illetően, a forrástól eredendően más és más, széles intervallumban változó mennyiségeket becsülnek meg a kutatók és a szakemberek. A mértékadó hazai és külföldi szakirodalom adataiból válogatva például C. Cambell a jövőben feltárandó készletek mennyiségét az előző időszak eredményességéből becsüli 2050-ig úgy, hogy hatványos csökkenést feltételez. Ez biztonságos, de pesszimista becslésnek tekinthető.²

Kitermelhető mennyiséget végül is az határozza meg, hogy a kor technikai színvonalának megfelelően mekkora energiát kell befektetni, adott mennyiségű energia (energiahordozó) kitermelése érdekében. Mivel a világ kőolaj és földgáz készletei végesek, azok és a kitermelő kapacitások többségükben állami tulajdonban vannak, a nyersanyag lelőhelyekkel rendelkező országok saját érde-

¹ Pápay József: Meddig elegendők Földünk kőolaj és földgázkészletei? Szénhidrogén termelés a 21. században. Mindentudás Egyeteme, 2008.

² A készlet-ellátottsági mutató igazolt kőolaj készletek esetén 50 év, várható készlet esetén 80 év. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi kőolaj felhasználás feltételezésével az igazolt készletek 50 évig elegendőek, míg a várható kutatások eredményeként akár (legfeljebb) 80 évig is. A földgázkészletek meghatározásának megbízhatóságáról ugyanaz mondható el, mint az ismertett kőolaj készletekről.

Energia: Függő játszma. Az ENSZ szakosított intézménye piacosítást és diverzifikálást ajánl az Európai Uniónak. <http://www.nol.hu/cikk/505906/> 2008. szeptember 5.

kükben hosszú távú stratégiában gondolkodnak, a szállító és feldolgozó technológiákat és rendszereket monopolhelyzetű multinacionális cégek birtokolják, valamint az energia (birtokló és) szállító cégek összefonódása napirenden van. Ezért olcsó kőolaj (és földgáz) árra nagy valószínűséggel a jövőben sem lehet számítani, annál is inkább, mert a szabad verseny, az energiahordozók tekintetében nem valósítható meg.

Az egész Földre vonatkozó pontos előrejelzés kivihetetlen. A kitermelés dinamikájának becslése közelítő módszerek alapján történik. Ebből eredően, az energiaigény kielégíthetőségével, az energiahordozók részvételi arányával kapcsolatosan a vita óriási, amely sokszor a gyűlöletig fajul. A reális kép kialakítása miatt mind a pesszimista, mind az optimista érveket meg kell hallgatni, és elemezni kell. Bármelyikhez való merev ragaszkodás súlyos következményekkel járhat, hiszen az energiapolitika alapvető eleme a világpolitikának.³

Míg a jelenleg az igazolt készletekhez és jelenlegi termeléshez tartozó élettartam 63 év, addig a várható készletekre vonatkoztatva 132 év. Az olajkészletek csökkenése, valamint környezetbarát hasznosítási lehetősége magyarázza azt, hogy az elmúlt 20-25 év alatt a földgáz mindinkább előtérbe került, mint elsődleges energiahordozó és a jövőben a szerepe egyre nagyobb lesz. Ez azt tette lehetővé, hogy a csővezetéki szállítás mellett megoldották az óriási mennyiségekben történő földalatti gáztárolást és a cseppfolyós formában (LNG: liquid natural gas) történő gázzállítást.⁴ Ez azt eredményezi, hogy óriási tároló és szállító rendszerek épültek, épülnek és fognak épülni, elsősorban a nagy energiafogyasztó országokban. A tárolók a rendszer akkumulátorai, amelyek feladata a nyári és téli gázfogyasztásbeli eltérés kiegyenlítése a kitermelés, szállítás hatékonyságnövelése érdekében. Általában az évi fogyasztás 20 %-a kerül tárolásra, esetlegesen csúcstárolók figyelembevételével.⁵

A jelenlegi számítások szerint a Föld ismert földgázkészletei az érvényes fogyasztásnövekedési modellek mellett kb. 65 évre elegendőek. A készletek főként három régióban helyezkednek el: Oroszország, a Közel-Kelet (az Arab-öböl) és a Kaszpi-tenger térsége.⁶

³ Az Energy Information Administration amerikai kormányzati elemzők munkája nyomán kiadott értékelés szerint a világ kőolajtartalékai 1.332 milliárd barrel. Európa szempontjából Oroszország 60 milliárd-, Közel-Kelet 748 milliárd-, Afrika 115 milliárd- és Európa 14 milliárd barrel tartalékkal rendelkezik. (1barrel=1 hordó, 1 hordó=30-40 gallon, 1 gallon=3,78-4,54 liter, ennek megfelelően 1 hordó általában 136.1-163,6 liter kőolajat tartalmaz.) A világ földgáztartalékai 206,2 trillió m³, ebből Oroszország 45-60 trillió m³, Európa 6-8 trillió m³. Forrás: International Energy Outlook 2008. 32-44. oldalak.

⁴ Az LNG technológia lényege: nem vezetékes szállítás is lehetővé tesz, így tengeri úton is szállítható a földgáz. A metánt letisztítják, -173°C-on cseppfolyósítják, tartályban helyezik el és így szállítják hajókon. Célkikötőben lefejtik, elgőzöltetik, és a vezetékbe táplálják. A technológia adottságai miatt mindig drágább marad a hagyományos technológiához képest.

⁵ Pápay József: Meddig elegendőek Földünk kőolaj és földgázkészletei? Szénhidrogén termelés a 21. században. Mindentudás Egyeteme, 2008.

Más források szerint két területen található jelentősebb mennyiségű földgáz: a Közel-Keleten (73,47 trillió m³) és Euráziában (többnyire Oroszországban és a FÁK területén, 64,13 trillió m³), bár ha a tartalék és a kitermelés arányt vizsgáljuk, akkor Közel-Kelet várhatóan 230 éves, míg Eurázsia csak 60 éves készletekkel rendelkezik. Ez annak köszönhető, hogy Euráziában nagyobb a kitermelés mértékének üteme, mint Közel-Keleten. A kőolajhoz képest a globális földgáz a tartalék és a kitermelés érték tendenciájában növekszik, jelenleg 60 és 70 év között mozog. Földgáz esetében a tartalékok azért is bőségesek, mert most kezdenek nagyobb hangsúlyt fektetni a készletekkel rendelkező országok a kizárólag földgázt tartalmazó mezők feltárására, valamint az új technológiai fejlesztések csak most teszik lehetővé a nehezen hozzáférhető készletek feltárását.⁷

Olajtartalékok a világon

A világgazdaság-ban eddig is a kőolajnak meghatározó szerepet játszottak az

olajtermelés- és export területén, de jelentőségük az utolsó pár évtizedben sokszorozódott, amikor világossá vált, hogy a térségben található a világ olajtartalékainak mintegy 65 %-a. Ha ehhez hozzáadjuk a Kaszpi-tenger térségének tartalékait, akkor már a világtartalékainak 75

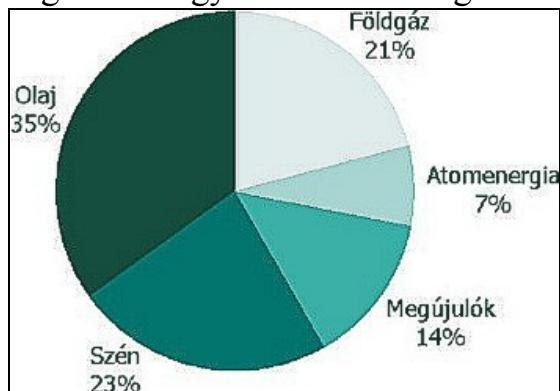
%-áról beszélhetünk. Az olaj részesedése a világ energia felhasználásában jelenleg mintegy 40 % (a széné 25 %, a földgázé 24 %). Becslések szerint 2035-ben az olaj iránti kereslet a jelenlegi 80-82 millió barrel/napról 140 millió barrel/napra

⁶ A Kaszpi-tenger területén található a világ harmadik legnagyobb olaj- és gázlelőhelye. Geológiai kutatások 10 milliárd hordónyi kőolaj és 48 billió köbméter földgáz biztos készletet jeleznek, míg további 233 milliárd hordónyi kőolajat feltételeznek 50%-os valószínűséggel. A vízterületet körülvevő öt országra jellemző a befektetések iránti igény, a rossz infrastruktúra és az idejétmúlt termelési technológia. Az országok egymás közötti viszonyára, valamint az energiahordozókban gazdag térség kiaknázhatóságára a jövőben hatással lesznek az etnikai konfliktusok, a kitermelt energiahordozók szállítási útvonalai, valamint a Kaszpi-tenger nemzetközi jogi státusának tisztázása. Az örmények és azeriek közötti hegyi-karabahi konfliktus, a Grúziában zajló abháziai és dél-oszétiai függetlenségi küzdelem, illetve az orosz-csecsen viszály mind befolyásoló tényezőként hatnak az energiahordozó csővezetékek útvonaltervezésére és a térségbe irányuló befektetésekre. <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian2.html> 2008. október 4.

⁷ Magyarai Dániel: A szénhidrogének szerepe és jelentősége. Energiapolitika Társulat 2000.

fog nőni. Ugyanakkor a földgáz iránti szükséglet 120 %-kal nő majd. Az olaj iránti kereslet különösen Kína India részéről nő, és közben csökken az eddig megismert és biztosra vehető olajtartalékok mennyisége és a kitermelési kapacitás a világon. Az olaj mellett a Közel-Kelet adja a világ földgáztermelésének 12-15 %-át és itt található a tartalékok 22 %-a. Ennek a térségnek olyan előnyei vannak az olajkitermelés

és
szállítás szempontjából, amelyekkel egyetlen más terület sem tud versenyezni.⁸

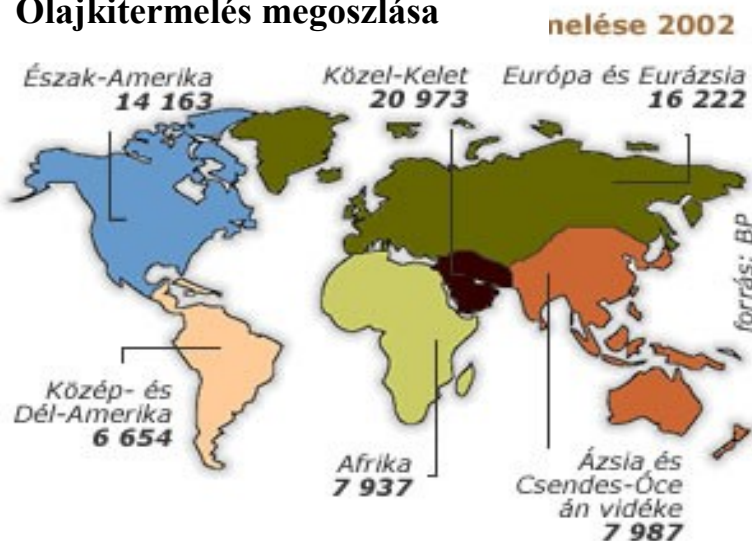
A világ energia felhasználása

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: Greenexpo 2008.

A másik fontos kérdés lehet a meglévő olajkészletek, illetve az egyes országok birtokában lévő olajtartalékok mennyiségének vizsgálat, megítélése. Becslések szerint napjainkban mintegy 143 milliárd tonnányi, azaz 1000 milliárd hordó kitermelésre váró bizonyítható olajtartalék rejtőzik a föld mélyén (1 tonna kőolaj hozzávetőlegesen 7,5 hordónak felel

Olajkitermelés megoszlása

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: <http://www.theoil Drum.com> 2008. szeptember

meg). Egy 2000-ben készült amerikai felmérés ugyanakkor azt mutatta ki, hogy a bizonyíthatóan rendelkezésre álló mennyiség mintegy 3000 milliárd hordó. A legnagyobb olaj-tartalékok – a világ tartalékának 65,4 %-a – a Közel-Keleten

⁸ International Energy Outlook 2008. 32-44. oldalak. Najat Shamil Ali: A közel-keleti olaj szerepe a világ gazdaságban. História 2007. évi 2. száma.

találhatók. Ezen belül a teljes olajtartalék egynegyedével, 685,5 milliárd hordó olajjal Szaúd-Arábia rendelkezik. Szintén viszonylag nagy tartalékok vannak az európai és eurázsiai (9,3 %, azaz 97,5 milliárd hordó), illetve a közép-és dél-amerikai térségben (9,4 %, azaz 98,6 milliárd hordó). Európában és Kanadában is nagyobb mennyiségű olaj található elsősorban a tengerek mélyén, ugyanakkor ezek kitermelése nagyon drága. Az északi-tengeri termelés ráadásul 1999 óta fokozatosan növekvő mértékben csökken, az eredetileg jósolt 7 százalékos tartós csökkenés helyett előbb 8,5, majd 11 %-kal.

Az európai ellátás szempontjából számításba veendő jelentősebb forrásokkal rendelkezik még Oroszországon túl, Norvégia, az észak-afrikai mediterrán térség, különösen Algéria.

Norvégia hagyományosan az európai gázpiac legmegbízhatóbb földgázszállítója, s várhatóan az is marad az elkövetkező évtizedekben. Készletei a jelenleg kitermelés alatt álló 1200 milliárd m³ mellett 1400 milliárd m³ bizonyított, valamint további 1200 milliárd m³ feltáratlan mennyiségre tehetők. A kiterjedt – 6600 km – tengeri vezetékhalózata 4 fogadóállomáson éri el a kontinentális Európát, további kettőn Nagy-Britanniát. A kontinenshez közel eső Északi-tengeri lelőhelyek lassan kimerülőben vannak, a kitermelés súlypontja áthelyeződik a nehezebb körülmények között kitermelhető Barents-tenger térségébe, emiatt a relatív ma is magasabb áru norvég földgáz ára tovább nőhet, a Barents-tengeri kitermelés csak cseppfolyósított gázként szállítható a távolság miatt. A norvég szállítás jelenleg az európai fogyasztás 15 %-át fedezi, legnagyobb vásárlói Németország és Franciaország. Készletezési, kitermelési és környezetvédelmi megfontolásokból Norvégia nem kívánja növelni exportját, amely várhatóan 2007–2008-ban évi 120 milliárd m³ körül állandósul a magasabb árakat kompenzáló földrajzi közelség és a politikai megbízhatóság ellenére. Norvégia hagyományos partnereinek kiszolgálásán túlmenően a jövőben nem vehető figyelembe sem az európai ellátás bővítésének, sem a növekvő fogyasztási igények kielégítésének szempontjából.⁹

Algéria becsült földgázkészlete 8,1 trillió m³-t tesz ki, éves kitermelése 2000 óta eléri a 85 milliárd m³-t, ami a készleteket figyelembe véve még évtizedekig fenntartható. Legnagyobb mezői a Hassi R'Mel, valamint a '80-as évek óta kitermelt Alrar és Rhoudé Nouss. Az algériai gázt két fő exportvezetéken szállítják Európába: az Enrico Mattei (korábban Transmed) Tunézián és Szicílián át éri el az itáliai szárazföldet; a Pedro Duran Farell (korábban MED) Marokkón keresztül Spanyolországba és Portugáliába szállít. 2006-ban tervezik szolgálatba állítani az Algériát Spanyolországgal közvetlenül összekötő Medgaz vezetékét, tervezik továbbá az itáliai vezeték megduplázását, valamint egy dél-franciaországi leágazás kiépítését is.

Algéria az elsők között kezdett cseppfolyósított földgázt exportálni, melynek legnagyobb felvevő piaca az Egyesült Államok volt. A '80-as évek elején

⁹ Pápay József: Meddig elegendők Földünk kőolaj és földgázkészletei? Szénhidrogén termelés a 21. században. Mindentudás Egyeteme, 2008.

kezdemenyezett egyoldalú, robbanásszerű áremelés miatt az amerikaiak leállították az importot, súlyos veszteségeket okozva a kitermelőknek. Az évi 30 milliárd m³-es cseppfolyós gáz-exportot az óta Franciaország, Belgium, Spanyolország és Törökország veszi fel. Az észak-afrikai ország hosszabb távon kiegyensúlyozott és viszonylag alacsony áron értékesítő szállítója marad az európai piacnak, s szállításait képes 2015-ig a jelenlegi 50-55 milliárdról 75-80 milliárd m³-re növelni. A növekedést azonban várhatóan teljes egészében fölveszi az európai mediterrán térség.

Az európai gázfogyasztás jövője szempontjából *jelenleg Oroszország rendelkezik* a világ legnagyobb földgázkészletével, 47 trillió m³-rel. A kitermelés súlypontja a nyugat-szibériai óriásmezőkre esik, ezen belül Urengoj, Jamburg és Medvezsije vidékére. Ezek a '70-es-'80-as évek óta kitermelt mezők ugyanakkor fokozatosan túllendültek a maximumon – a kitermelési szint már eléri az 54-76 %-ot –, és a következő években megkezdődik kimerülésük. Ezért szükségessé válik olyan időközben feltárt óriásmezők rendszerbe állítása, mint a Barents-tenger orosz szektorában található Stokmanovszkoje (1,8 trillió m³) vagy a Jamal-félszigeten már működő Zapoljarnoje (3,4 trillió m³). További jelentős készleteket tártak fel Kelet-Szibériában. Várhatóan a sarki jég olvadásának felgyorsulásával egy időben megkezdődik az Északi-sark környezetének feltárása is, elsősorban az energiahordozók szempontjából.

Az említett mezők kiaknázásával ugyanakkor az orosz gáziparnak súlyos technológiai és pénzügyi kihívásokkal kell szembenéznie: a tengeri kitermelés a távolság miatt cseppfolyós gáz beruházást igényel; az új szárazföldi mezők a kedvezőtlen éghajlatú sarkvidéken vannak, és egyre távolabb kerülnek az elérendő piacoktól, egyre hosszabb és költségesebb vezetéseket igényelve.¹⁰ Az orosz termelő vállalatok gyártáskapacitásának tudatos bővítése az állam hosszú távú stratégiai célkitűzése. Ennek ismeretében biztosan kijelenthető, hogy a jövőben, az orosz fegyveres erő képességeinek fejlesztése mellett, az energiaszektor fejlesztése, az új készletek feltárása kiemelt jelentőséget fog kapni.

A tanulmány terjedelmi korlátait nem túllépve egy rövid kitérőt célszerű tennünk az Északi-sark jövőbeni kérdéséről az energiabiztonság tükrében. John Bouner, az USA kongresszusának republikánus vezetője 2008 szeptemberében „nagy győzelemnek” nevezte a demokrata kongresszusi tagok döntését, akik támogatták annak a moratóriumnak a feloldását, amely tiltja a kőolaj és a földgáz kitermelését az USA-hoz tartozó kontinentális alapokon.

Az USA-hoz tartozó északi kontinentális talajzat kőolajtartalékait mintegy 10,6 milliárd hordóra becsülik a szakemberek. A moratóriumnak a feloldása valószínű nem lesz jelentős hatással az amerikai gazdaságra, mert az említett tartalék 90 %-a ismert helyeken van, amivel korábban is számoltak. Az, hogy a

¹⁰ Sz. Bíró Zoltán: Az olaj szerepe a szovjet gazdaságban. *História* 2007. évi 2. száma. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái. *Kelet-Európa Tanulmányok* III. száma. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet kiadványa.

kitermelési technológia hogyan változik majd, kérdéses, hiszen a kitermelés a kontinentális talapzaton rendkívül bonyolult és csak hosszadalmas geodéziai felderítés után lehetséges, ami sok járulékos munkával jár együtt. Az USA ezt a feladattervet jóval későbbre ütemezte be, mint az Oroszországi Föderáció, ahol a Laptev-tengeren a kőolaj kitermelést 2015-ben meg fogják kezdeni. Ezzel együtt azt lehet feltételezni, hogy amennyiben beindul a kőolaj kitermelése a kontinentális talapzaton, úgy az USA energiafüggősége valamelyest csökkenne a mai viszonyokhoz képest.¹¹

Oroszország és az Európai Unió kapcsolata az energiafelhasználás tükrében

Az energiafelhasználás tükrében nem szükséges hosszan magyaráznunk Oroszország jelentőségét sem napjainkban, sem a jövőben. A kontinens, az Európai Unió és benne Magyarország energiaellátásának kérdése kiemelten foglalkoztatja a biztonsággal foglalkozó szakembereket és a közvéleményt.

Oroszország, mint a világ második legnagyobb kőolajexportáló országa, szorosabb együttműködést kíván létesíteni a kőolajexportáló országok szervezétével (OPEC Organisation for Co-operation and Development) olyan kérdésekben, mint az árfolyamok, energetikai technológiák cseréje, valamint fejlesztési tervek.

Igor Szecsín orosz miniszterelnök-helyettes 2008 szeptemberében a bécsi OPEC ülésen kijelentette, hogy széles körű együttműködést szeretnének kialakítani a szervezettel. Ugyanakkor a Gazprom bejelentett egy nagyobb gázáremelést. Az Európába szállított orosz földgáz átlagos ára 2008. október 1-től 500 dollár lett 1000 m³-ként, a korábbi 410 dollár helyett. Szakértők szerint ez az ár nem végleges, 2008 végén további áremelés várható - jelentette ki Alexej Miller vezérigazgató. Ez az áremelkedés azonban nem befolyásolja a földgázkeresletet sem Európában, sem másutt. A földgázfogyasztó országok számára a szállítások állandósága és megbízhatósága a legfontosabb. Az áremelkedés ellenére az országok földgázszükséglete folyamatosan növekszik. Mivel a földgáz ára néhány hónapos késéssel a kőolaj árát követi, így az Európai Unió országait az áremelkedés egyáltalán nem lepte meg.¹

Az energiaellátás, az energiabiztonság kérdéseinek vizsgálatakor Oroszország felé irányul a figyelem, mert ez az ország a kontinens számára földrajzilag közeli, másrészt tartalékai nagyságát tekintve az egyik beszállító térség.

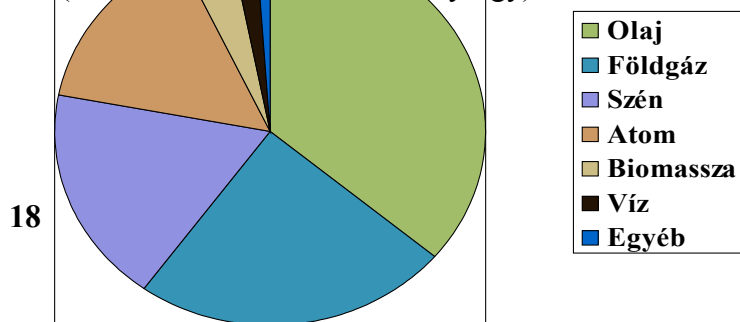
Napjaink oroszországi olaj- és földgáztermelésének 72-75 %-a az Urálon túl történik, ezen belül a nyugat-szibériai területeknek van elsősorban meghatározó szerepük. A szakemberek véleménye szerint az oroszországi kitermelés jövője nagymértékben függ attól, hogy az állam az adó és a hitel eszközeivel hogyan segíti az olajipar szereplőit, az ellenőrzése alatt tartott vállaltok milyen

¹¹ <http://www.bigness.ru/articles/2008-09-25/shelf-usa/5234html>

¹ http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/topworldtables1_2html 2008. október 5.

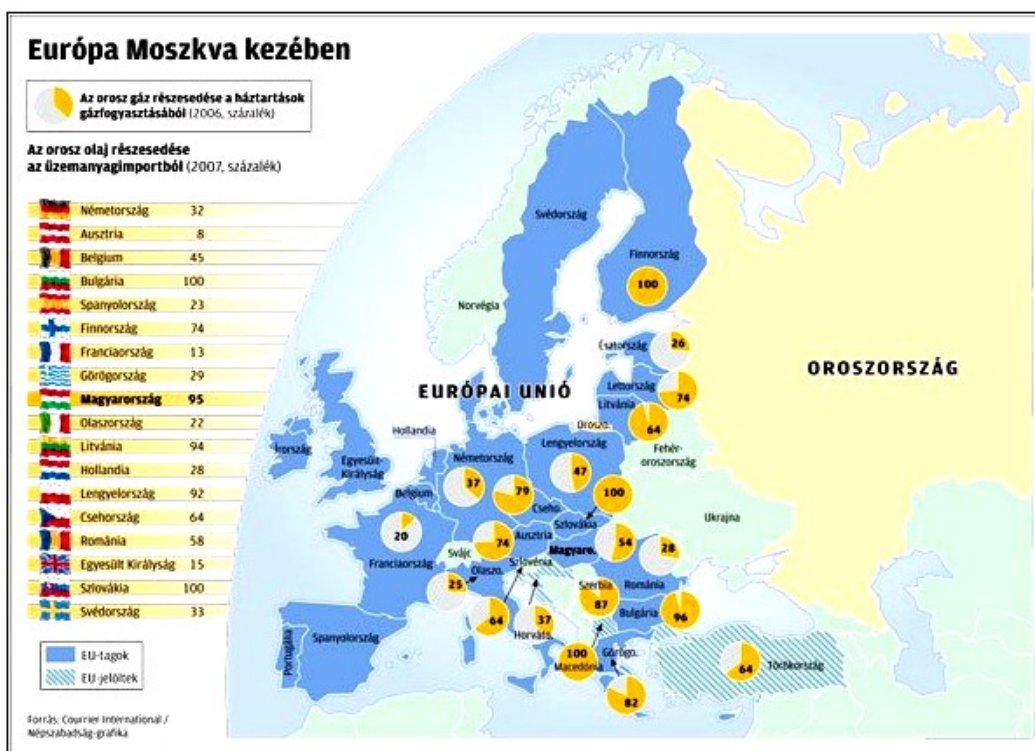
Energiahordozók felhasználása az Európai Unióban (a teljes felhasználás százalékában)

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

befektetéseket terveznek és valósítanak meg a jövőben. A tanulmány kereteit nem túllépve, mi csak a Gazprom helyzetét vizsgáljuk, a földgáz kitermelés tükrében, felhasználva Weiner Csaba írását.²

Az orosz kőolaj és földgáz felhasználása Európában

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: <http://www.nol.hu> 2008. szeptember 23.

² Weiner Csaba: Az orosz olajszektor helyzete és perspektívái. Sikerek és kudarcok: a FÁK-térség energetikai és integrációs dilemmái. Kelet-Európa Tanulmányok III. száma. Magyar Tudományos akadémia Világgazdasági Kutatóintézet kiadványa. 93-168. oldalak.

A monopolhelyzetben levő Gazprom óriásvállalat rendelkezik az orosz gázkészletek 65 %-a fölött, a kitermelt gázmennyiség 90 %-át állítja elő, egyúttal egy kb. 400 000 km-es gázvezeték-hálózatot is üzemeltet. A vállalatnak két elvárásnak is meg kell felelnie: *egyrészt* kiemelten fontos szerepet játszik az orosz állami vezetés geopolitikai indíttatású elképzeléseiben, mely szerint Oroszországnak belátható időn belül az eurázsiai térség első számú energiaszállítójává kell válnia; *másrészt* folyamatosan biztosítania kell a hazai ellátást. A vállalat bevételei egyúttal jelentős többletforrást is biztosítanak az orosz költségvetésnek. Tekintettel a korábban feltárt uráli és nyugat-szibériai mezők kitermelés csökkenésére a Gazprom – kihasználva a szovjet időszakban egyoldalúan kialakított vezetékes infrastruktúrát – többirányú kötelezettségei teljesítéséhez folyamatosan kénytelen évi 50–60 milliárd m³ földgázt vásárolni a Kaszpi-tenger térségéből (türkmén, kazah és üzbég forrásokból).

A célok eléréséhez a Gazpromnak hatalmas tőke mennyiséget kell visszaforgatnia, mivel mind a kimerülő mezők pótlásához, mind a vezetékek karbantartásához és bővítéséhez, valamint újak építéséhez, az export bővítéséhez további forrásokra van szükség. A bevételek növelésének viszont gátat szab az a tény, hogy a belső piacra szállított gázt – a kitermelt mennyiség közel felét – rendkívül nyomott árakon kénytelen értékesíteni. E nélkül az 1998-as válságot követően csak lassan magára találó orosz iparnak még esélye sem lenne a versenyképességre, a lakosság energiaszámlájának növelése pedig súlyos belpolitikai feszültségekhez vezetne.

A legutóbbi időkig – politikai megfontolásokból – a Gazprom igen kedvező áron szállított a volt szovjet köztársaságokba is. 2006-tól azonban – mintegy a térségben bekövetkezett geopolitikai változásokat, az úgynevezett „színes forradalmakat” értékelve – a vállalat új árakat kívánt elfogadtatni partnereivel, nem riadva vissza a szállítások leállításától sem „érveinek” alátámasztására. Az árvita – bár csak átmenetileg – a kritikus téli időszak kellős közepén komoly ellátási zavarokhoz vezetett például Ukrajnában és Moldovában, de áttételesen az orosz gázszállítókra nagymértékben ráutalt közép-európai régióban is.

A fentiekből is kiviláglik, hogy a Gazprom – s áttételesen az orosz állam – számára kiemelt

Oroszország és Európa közötti vezetékek rendszere

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: <http://www.eia.doe.gov/fuelcoal.html>

fontosságú az európai és a világ-piacokon való részesedésének megőrzése, lehetőség szerint növelése.

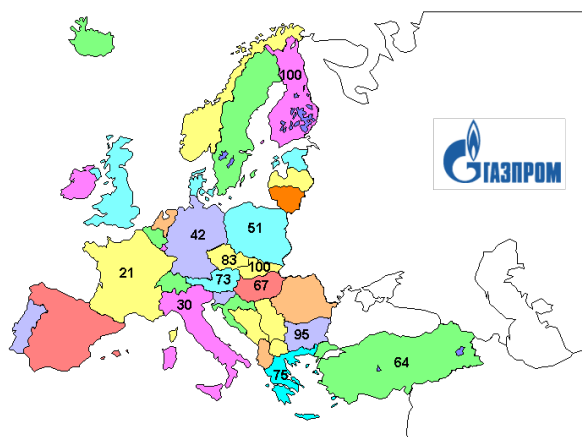
Az orosz gáz jelenleg négy irányból éri el az európai piacokat: 1. Finnország (közvetlen), 2. Belorusszián keresztül (Jamal-Európa), 3. Ukrajnán keresztül (Testvériség, Orenburg, Urengoj, Jamburg, Északi fény), 4. Délkelet-Európa és Törökország (Kék-áramlat).

A Gazprom 2005-ben az európai piacokra 145 milliárd m³ gázt exportált, melyből az ukrain irányon át 128 milliárd m³-t szállított. Ukrajna tehát a nyugatra irányuló orosz gázexport döntő hányadának tranzit országa. Az ukrán tranzitot részben kiváltani képes alternatív exportvezetékek közül a Belorusszon és Lengyelországon átvezető Jamal-Európa vezeték csak 2006 végétől működik teljes hosszában, 33 milliárd m³ éves kapacitással. A második, párhuzamos és ugyanilyen kapacitású vezeték üzembe helyezése 2010 után várható. Az orosz óriásvállalat évek óta arra törekszik, hogy megszerezze a két európai szovjet utódállam által megörökölt vezetékrendszert, mindeddig sikertelenül, hiszen annak birtoklása Kijev és Minszk számára fontos ütőkártyát jelent az Oroszországgal folytatott alkudozásban.

Ahhoz, hogy Oroszország az európai piacon való részesedését megőrizze, esetleg növelje, a Gazpromnak további, biztonságos szállítási kapacitásokat kell rendszerbe állítania. Ennek megfelelően indult meg a vállalat egyik legnagyobb projektjeként a közvetlen német (illetve észak-európai) összeköttetést biztosító észak-tengeri gázvezeték előkészítése. A vezeték az újonnan kiaknázandó észak-oroszországi mezők termelésére építene. Ekkora volumenű beruházás megtérüléséhez viszont elengedhetetlenül szükséges biztos pozíciókkal rendelkezni a fogyasztói oldalon. Ezért az orosz vállalat élénken kutatja az európai gázszolgáltató cégekben való részesedésszerzés lehetőségeit.

A Gazprom egyik legköltségesebb beruházása a Törökország irányába kiépített Kék-áramlat vezeték, amely a gyorsan növekvő gazdasági és lakossági fogyasztásra számítva került megvalósításra. 2002-ben a török kormány hosszas huzavona után – tekintettel a gazdasági visszaesésre és a makro ökonómiai instabilitásra – újratárgyalta az importálandó gáz mennyiségét és árát. A Kék-áramlat így jelenleg kapacitásának alig felén működik, és Oroszország keresi a lehetőségét annak, hogy a török–görög vezetékhalózat összekötésével és Délkelet-Európa felé való meghosszabbításával lekösse a maradékot.

Európa gázimportja a Gazpromtól (%-ban)

Tartalékait, kapcsolatrendszerét és bővítési lehetőségeit tekintve belátható ideig Oroszország marad Európa legperspektivikusabb földgázszállítója. Az orosz földgáz már most is 80-90 %-ban fedezi a legtöbb közép- és délkelet-európai ország, 30-40 %-ban a legnagyobb nyugat-európai fogyasztók igényeit. A szállítási

kapacitások bővítésével Oroszország a következő 15 évben képes további 50 milliárd m³-rel növelni kivitelét, de ezzel várhatóan el is éri teljesítőképessége határait.

Az Európai Unió Oroszországgal kialakított különleges kapcsolatainak keretében évek óta párbeszédet folytat az energiakérdésről is. Az unió nem titkolt célja, hogy az együttműködés révén elérje reformok beindítását az orosz energiaszektorban. Különösen alkalmasnak tűnt erre Oroszország felvételi kérelme a Világkereskedelmi szervezetbe, melyhez az országnak számos feltételt kellett teljesítenie.³

Az Európai Unió szerint a gázesektorban a legfontosabb feladatok a következők: a belső piacon az árak emelése; a szabad hozzáférés a vezeték-hálózathoz és a Gazprom monopolhelyzetének megszüntetése, különösen az export területén. Ezen túlmenően Oroszországnak minél előbb ratifikálnia kellene az Európai Energetikai Chartát, amely többek között előírja a szállítási kötelezettségek megbízható teljesítését.

Oroszország elvben nem zárkózik el bizonyos reformok bevezetésétől, de időben eltolva és fokozatosan végrehajtva. Ezzel egyidejűleg egyes Európai Unió tagállamok energiaipari nagyvállalataival igen gyümölcsöző kapcsolatot igyekszik kiépíteni: jelenleg Németország (E.ON-Ruhrgaz) és Olaszország (ENI) a Gazprom legfontosabb partnerei (2004-ben 57 milliárd m³ gáz vásárlásával), de Franciaország (Gaz de France) is egyre fontosabb vevő (2004-ben 13 milliárd m³, az ország gázszükségletének 30 %-a), és távlatilag Nagy-Britannia szintén számításba jöhet.

Merkel, német kancellár legutóbbi oroszországi látogatása során megkötött megállapodások nyomán úgy tűnik, hogy az orosz gáz legfontosabb elosztói Európában német vállalatok lesznek, amelyek ugyanakkor részt vállalhatnak egyes szibériai gázmezők kiaknázásában is. Ez is jól mutatja, hogy Oroszország hosszabttávon nem nélkülözheti sem a külföldi tőkét, sem a technológiát exportpotenciálja fenntartásához.⁴

³ Íjgyártó István: A földgáz geopolitikája és Európa energiabiztonsága. Kommentár 2006. évi 3. száma, 86-97. oldalak.

Ludvig Zsuzsa: Magyarország FÁK-stratégiája, különös tekintettel Oroszországra, Ukrajnára és Kazahsztánra. Előadás, MTA Világgazdasági Kutatóintézet 2008. február 14.

Nagy Károly: Energiabiztonsági központok. Hadmérnök III. évfolyam 1. szám 165-170. oldalak.

<http://www.hm.gov.hu/files/9/8137/eu> Babos Sándor Péter: Az Európai Unió gázenergia függősége. Budapesti Műszaki Egyetem.

⁴ A német E.ON és az orosz Gazprom energiakonzern 2008. október 2.-án megállapodott a szibériai Juzsno-Russzkoje gázmezőről. A kitermelő cégben a német társaság 25 % mínusz egy szavazatnyi részhez jut, amiért cserébe hatszázaléknyi Gazprom-részvény-csomagjából három százalékot átad az orosz társaságnak. A megállapodásra Angela Merkel német kancellár és Dmitrij Medvegyev orosz elnök szentpétervári találkozója alkalmával került sor. <http://www.nol.hu/cikk/509249/> 2008. október 5.

Az elmúlt években gazdaságilag és katonailag is jelentősen megerősödött Oroszország bebizonyította, hogy kész és képes érdekeinek megvédésére a Nyugattal szemben. Az orosz-grúz fegyveres konfliktus jó alkalmat nyújtott Oroszországnak arra, hogy jelezze: történelmileg kizárólagos politikai, katonai, de főképpen gazdasági befolyási övezetének tekintett közép-ázsiai és dél-kaukázusi térségben elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen, érdekeit senki sem hagyhatja figyelmen kívül úgy, hogy annak ne legyen következménye.

Oroszország számára kiemelten fontos stratégiai szempont, hogy zavartalanul folytassa a földgáz- és kőolajszállításokat a felvevő piacokra. Oroszország nem zárkózik el attól sem, hogy nyugati cégek szerepet vállaljanak a kőolaj- és földgáz kitermelésében, de csak azok a cégek, amelyek feltétel nélkül elfogadják az Oroszország által diktált szabályokat. Ilyen az olasz ENI és ENEL cég, amelyik az orosz belső piacon is jelen van.

Kőolaj és földgáz felhasználás a jövőben

A világ energiaigényeinek várható alakulását az elmúlt időszak energiaigénynek növekedési üteme és a várható gazdasági növekedés figyelembevételével határozzák meg. Többféle előrejelzés van, a különböző gazdasági és kőolaj felhasználás növekedésének figyelembevételével. Az Exxon Mobil előrejelzése alapján megállapítható, hogy várhatóan az elkövetkező 25 évben az energiaigények több mint 1,5-szeresére növekednek, legnagyobb a növekedési ütem Ázsiában, ahol Kína és India a fő fogyasztó. A növekvő energiaigények kielégítésében továbbra is jelentősek a fosszilis eredetű energiaforrások, elsősorban a szénhidrogének, részesedésük 63 %. A földgáz felhasználás növekedési üteme csaknem kétszerese a kőolajénak. A megújuló energiaforrások és az atomenergia részvételi aránya az összes energia igény kielégítésében már nem elhanyagolható. Az energiafogyasztással kapcsolatban 2008 szeptemberében hasznos előadás volt olvasható a világ mértékadó gazdasági lapjaiban. Ennek rövid részlete a következő.

Az olajtermelő országok tartalék kapacitása 2010-ig várhatóan napi 4 millió hordóra nő a jelenlegi napi 2 millió hordóról a világon, de 2013-tól ismét szűkösebb lesz, mert a jövő évtized közepe táján az OPEC-en kívüli országok termelőképessége túljut a csúcson.¹ 2013-tól ismét csökken a tartalék kapacitás, ami azt jelenti, hogy a kőolaj ára nem fog visszatérni a néhány évvel ezelőtti szintekre – mondta Tanaka Nobuo. A világ kőolajkereslete az idén várhatóan napi 86-87 millió hordó között alakul, az IEA, az OPEC és befektetési bankok előrejelzéseinek átlagában. A kőolaj szabadpiaci árát a fizikai keresleti-kínálati viszonyok és a piacon rendelkezésre álló pénzek határozzák meg. A tényleges

¹ Tanaka Nobuo, a Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) ügyvezető igazgatójának előadása Stavangerben (Norvégia), 2008. augusztus 27.
IEA-International Energy Agency, Nemzetközi Energiaügynökség.
OPEC-Organisation for Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet.

keresleti-kínálati viszonyok közül a befektetők hosszú távra már évek óta elsősorban a tartalék kitermelő kapacitások alakulását figyelik, mert csakis ezektől várható segítség valamilyen szükséghelyzetben. Többéves távlatban a kőolaj ára alapján a tartalékkapacitásoktól függ. Az utóbbi években a kőolaj drágult, de az ebből finanszírozott új beruházások nem egyik napról a másikra állnak termelésbe.

A drágulás ellenére rohamosan nőtt a világfogyasztás, így a tartalék kapacitások arányosan csökkentek. Ezt használhatta ki a piaci spekuláció a 2008. első félévi, soha nem látott ütemű árfelhajtásra, különösen, mert a befektetők, menedéket keresve, jelentős tőkét vittek át a nyersanyagpiacokra a zuhanó dollárból és a szintén zuhanó nemzetközi értékpapírpiacokról. Mióta hírek érkeznek a világfogyasztás csökkenéséről vagy legalább lassuló növekedéséről, a piac a tartalék termelőkapacitások relatív növekedését érzékeli, lényegében ez okozta az áresést 2008. július közepe óta. A júliusi rekordokhoz képest továbbra is mérsékelt árakat valószínűsít a szakemberek többsége. Az új termelőkapacitások most és egy-két éven belül már egymás után kezdenek termelni az OPEC-országokban és másutt, vagyis a tartalék kapacitás abszolút értelemben is nő. A termelési csúcsok kifutása után azonban, valamikor a következő évtizedben, ismét árcsúcsok várhatók, az IEA vezetője szerint.

Az OPEC-en kívüli termelés várhatóan a következő évtized közepén éri el a csúcst, és a termelés zöme néhány nagy termelőtől fog származni – mondta Tanaka. A szakember figyelmeztette a fogyasztókat az energiatakarékosság fontosságára, és arra is, hogy egyes felzárkózó piacokon, például Kínában, Indiában és a Közel-Keleten, az üzemanyagok ártámogatása eltorzítja a piacot. Kínában, 2008 júniusában 18 %-kal emelték az üzemanyagok árát, de az ártámogatás még nem szűnt meg. Hacsak meg nem változnak a kormánypolitikák, a világ energiakereslete 55 %-kal nőhet 2030-ig. Más vélemények szerint a század közepére az európai államok kőolaj- és földgázigénye megkétszereződhet. Alexandr Grizenko, az orosz Gazprom tanácsadója szerint a gázfogyasztás bővülése 2020-ig, esetleg 2030-ig tarthat, míg Jean Laherere, svéd energia szakértő szerint a növekedés még tíz évig tarthat.

Mindazonáltal Tanaka Nobuo nem hagyott kétséget a felől, hogy egyelőre nem lehet bízni az alternatív energiaforrásokban – A szél-, a bio-, a nap- és a többi energiaforrásra fordított minden figyelem ellenére továbbra is „ásványi energia” jövő elé nézünk, a növekmény 84 %-a olajból, gázból és szénből fog származni 2030-ig – mondta az IEA vezetője. Úgy vélte, hogy a Nyolcak (G8) terve a széndioxid-kibocsátás 50 %-os csökkentésére megvalósítható, de nehéz lesz. Azt mondta, ehhez 2050-ig 45 billió dollár beruházás, durván a világ-GDP 1 %-a szükséges, egyebek között úgy, hogy évente 17 ezer nagy szélturbinát és 32 atomerőművet kellene építeni világszerte – foglalta össze előadását az IEA vezetője.

A kőolaj és földgáz termelőhelyektől a fogyasztókhöz való eljuttatásának technológiája, a jelenlegi szállítási útvonalak hosszú évek (elmúlt évszázadban)

kialakult. Kőolaj esetén a csővezetéki és tartályhajókkal történő, míg földgáz esetén a csővezetéki szállítás a domináló. Utóbbi esetben, nagy távolságokra, a kontinensek között mind jobban előtérbe kerül a cseppfolyósított földgáz tartályhajókkal (úszó üzemek) való szállítása. A szállítási útvonalak jelenlegi fő irányait „veszélyezteteti” az, hogy a gazdaság fejlődésével új országok is fogyasztóként lépnek fel: pl. Kína és India. Ezek az országok a Közel-Keletről, a volt Szovjetunió tagállamaitól, Afrikából, Dél-Amerikából kívánják energiaigényeiket biztosítani, amelyek fő beszerzési forrásai az olcsó energiaforrásokkal nem rendelkező fejlett nyugati országoknak is.

Magyarország kilátásai

Tanulmányunkban nem kívánjuk elemezni azt a heves politikai vitát, amely a hazai energiaellátás tükrében, a magyar-orosz kereskedelmi kapcsolatokkal összefüggésben tapasztalható. Ugyanakkor három vélemény közreadása fontos ismereteket adhat a témával bővebben foglalkozóknak.

Először, az Európai Unió, így hazánk is arra törekszik, hogy egynél több cégtől (helyről) szerezzék be a kőolajat és a földgázt. Szentgyörgyi Zsuzsa professzorasszony véleménye szerint Oroszország és az Európai Unió hasonlóan gondolkodik, amikor a meglévő csővezeték- és a gáztárolók számát kívánja növelni a jövőben.¹ Az európai fogyasztónak lényegtelen, hogy melyik vezetéken, Nabucco, Északi-áramlat, Kék-áramlat érkezik a földgáz vagy a kőolaj. Neki az a fontos, hogy mindig legyen fűtőanyag. A Kék-áramlatnak még nincs határozott szállítója. Valószínű, hogy a Kaszpi-tenger térségéből érkezik a földgáz és a kőolaj, a többi az már a beruházás kérdése – írja Szentgyörgyi Zsuzsa.

A Nabucco földgázvezetékét, amelynek építését még ebben az évben tervezik elkezdni, több európai ország anyagilag támogatja. Mivel a vezeték nagyobb részben magántőkéből épül, várhatóan minden döntés piaci alapon történik, a vállalatok hosszútávon elérhető maximális profitját szem előtt tartva. A vezetékbe a gáz három területről fog érkezni, a dél-kaukázusi vezetékből, transzkaspi vezetékből (jelenleg csak tervezőasztalon létezik), a harmadik beszerzési forrás Irán. Más szóval, az Európai Unió a Nabucco vezetéken keresztül Oroszország megkerülésével kazah, türkmén és iráni földgázt importálhatna. De ehhez, mint fontos kitétel, a transzkaspi vezetéknek (Baku-Türkménbasi, Baku-Tengiz nyomvonalak) is el kell készülnie. Van más lehetőség is a szakértők szerint, a Kazahsztán-Türkmenisztán-Irán nyomvonal. A legköltségesebb megoldás a cseppfolyós gáz szállítása hajóval. Valamennyi megvalósíthatósági tanulmány elkészült, a befektető vállalatok elkülönítették a szükséges forrásokat, ugyanakkor az Egyesült Államok gazdasági szankciója Iránnal szemben akadályozza a munkák megkezdését. Véleményünk szerint ez a gazdasági szankció még évekig fennmaradhat.

¹ Szentgyörgyi Zsuzsa: Elfogynak a cukorfalatok. Újabb orosz gázmező kezdett termelni. Népszabadság 2008. április 12. Hétféje 8. oldal.

A Nabucco gázvezetékekkel szemben említik többen az orosz-olasz tulajdonú (Gazprom-ENI) Kék-áramlat vezetéket, amely már Ankaráig elkészült. A szakemberek szerint a Kék-áramlat azért lenne előnyösebb számunkra, mert már egy elkészült rendszerből kapná hazánk a gázt. Továbbá, a Kék-áramlat használata csökkentené az orosz-ukrán és az orosz-fehérorosz viszonyból fakadó ellátási kockázatokat. Az orosz-török kapcsolaton alapuló gázellátás sok problémát megoldhat a jövőben, mert ennek a vezetéknek a létét Medvegyev, orosz elnök sem vitatja.

A Nabucco és a Kék-áramlat két, egyelőre csak tervekben létező, transzkontinentális földgáztávvezeték.

A Nabucco földgázvezeték kivitelezője az Európai Unió, míg a Kék-áramlaté Oroszország lenne. A Kék-áramlat egy része már elkészült, és használatban van, a Fekete-tenger alatt húzódó vezeték vége Ankarában (Törökország) található.

Politikai nehézséget jelent, hogy Európa függetlenedni szeretne az orosz földgáztól, Oroszországnak viszont ez nem áll érdekében, mivel, ahogy már szóba került a földgázvezeték természetes monopóliumot jelent, így Oroszország a teljes keleti vertikum földgázellátását egymaga biztosítaná. A másik probléma abból adódik, hogy a Nabucco vezeték kiinduló pontja politikailag kedvezőtlen területeken fekszik: Irak háború sújtotta régió, Irán iszlám uralom alatt áll, míg Türkmenisztánban a földgázmezők felett a Gazprom szerzett uralmat. Magyarország ellátását már nem befolyásoló, viszont Európáét annál inkább érintő források találhatóak Észak-Afrikában: Algéria, Líbia és Tunézia területén.

Jó megoldásnak tartják a szakemberek, ha a Nabucco nem csak a délkaukázusi és az iráni gázt szállítaná, hanem kapcsolódna a Kék-áramlathoz is. A két vezeték szállítási célja ugyanis azonos: az Európai Unió ellátása földgázzal.

A szakemberek véleménye szerint, ha az előbbi megoldás valósul meg, akkor az Oroszországnak és másoknak is kedvező, elfogadható lenne. Tudomásul kell venni itt Európában, hogy a közép-ázsiai országok az orosz érdekszféra részét képezik még napjainkban is. Putyin, volt orosz elnök, és Medvegyev jelenlegi elnök látogatásai a térségben még inkább ezt az állítást igazolják.

Tervezett gázvezetékek Európában

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: <http://www.theoil Drum.com> 2008. 09. 23

Politikai színezetű indokokat felhozni egyik vagy másik vezetérendszer mellett ellentmondásos és nem is igen célravezető.

Az Európai Uniónak a döntés során figyelembe kell venni, hogy legfőbb gazdasági ellenfelei, az Egyesült Államok, Kína és India a jövőben még agresszívabban keresi majd az energiához való hozzáférés lehetőségeit.

Másodszor, Matthew J. Bryza amerikai külügyi államtitkár 2008. áprilisi nyilatkozatában hazánk energiapolitikájával kapcsolatban a következőket mondta: kövessék nemzeti érdekeiket, erősítsék tárgyalási pozíciójukat, mielőtt elmélyítenék a függőségüket. Nem azért, hogy ezzel megfeleljenek az amerikai elvárásoknak, hanem saját érdekükben. Majd Oroszországgal összefüggésben a következőket mondta: Nem tudom, miért gondolná bárki, hogy az Egyesült Államok a NATO-szövetségesek és Oroszország stratégiai kapcsolatait ellenezné. Ez nem a mi politikánk. Mi azt szeretnénk, ha a szövetségeseink a lehető legerősebb pozícióban lennének a világban. A jó kapcsolat Oroszországgal az energiapolitikában mindannyiunk érdekeit szolgálja. Jó dolog, hogy az elmúlt években a magyar-orosz kereskedelem 70 %-kal nőtt. De azt szeretnénk, ha valódi partnerségről lenne szó, ami erősíti szövetségeseinket.²

Harmadszor, Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke 2008. szeptember 15.-én a magyar parlamentben tartott előadásán a következőkben foglalta össze véleményét az európai gázszállítással kapcsolatban: nem biztos, hogy ellentétesek a Nabuccóval a párhuzamosan futó gázvezeték építési tervek. Az Európai Unió alaptétele, hogy inkább több mint kevesebb energetikai kapcsolatot kell támogatni Európában. Erős elkötelezettség van a tagállamokban a Nabucco mellett, de más tervek is a mi érdekeinket szolgálhatják.

Magyarországon több okból is a földgáz került a kiemelt energiahordozók körébe: első és talán legmeghatározóbb oka, hogy olcsóbb volt, mint a kőolaj. Másrészt elterjedésének kedvezett az 1991-től Magyarországon meghirdetett településfejlesztési program, melynek köszönhetően óriási ütemben kezdett fejlődni a települések gázellátása. Harmadsorban a '90-es évek hírhedt olajszökéssel kapcsolatos botrányai is hozzájárultak a fűtőolaj fűtési célú felhasználásának kiszorításához (ebben az égőben a fűtőolaj közel azonos minőségű a gázolajjal). Mindezeknek köszönhető, hogy Magyarországon ma kőolajat közvetlenül energiatermelésre nem használnak fel, csak végszükség esetén.

Komoly probléma, hogy Európa, így hazánk is, a kőolaj és földgáz nagyobb részét politikailag nem stabil térségekből kapja. Az Európai Unió erősen kiszolgáltatott az energiahordozók importjának. A szakemberek véleménye szerint 2020-ra az import nagysága elérheti a teljes felhasználás 70 %-át. Az unió egyes tagországai kevésbé, mások erősebben függenek a külső, főleg az orosz kőolaj- és földgázszállításoktól.

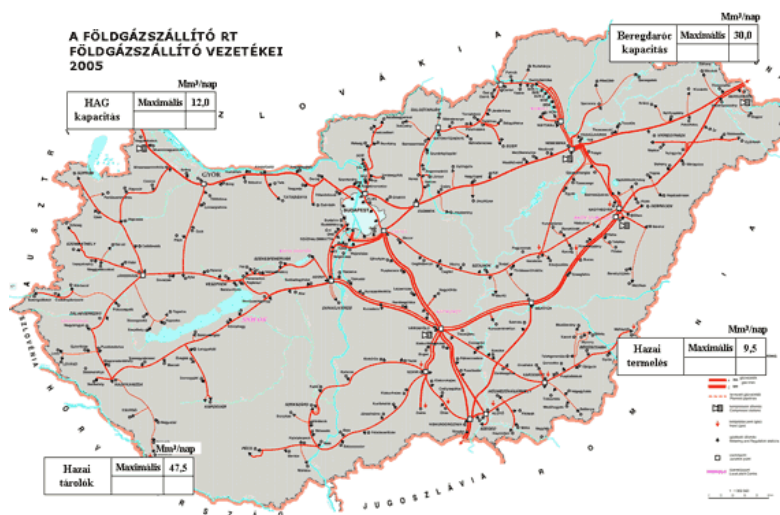
A hazai földgáz-vezetérendszer 5200 km nagynyomású és néhány ezer km alacsony nyomású vezetékből áll, ezek csatlakozásánál pedig kb. 400

² A Nabucco erősítheti a magyarok tárgyalási pozícióit. Népszava 2008. április 9. 13. oldal.

gázátadó állomást hoztak létre, mely a nagy nyomás átalakítását végzi alacsony nyomásúvá. A rendszer fő hiányossága a kapacitásbővítések elmaradása, teljes kihasználással működik, tartalékok nélkül. Ennek oka a manapság tapasztalható üzletpolitikára vezethető vissza, ahol is a kereskedelemre helyezik a hangsúlyt, az infrastruktúra fejlesztése háttérbe szorul.

Maga vezetékrendszer nincs rossz állapotban, csak kapacitásai nem elegendők, mert nem végezték el a szükséges beruházásokat. Ez a probléma nem lép fel kőolaj esetén, a jelenlegi átvitelt meg lehetne duplázni a rendszerben (az adriai kőolajvezeték kihasználatlan). A növekvő igények kielégítéséhez a földgáz vezetékek kapacitását növelni kell.

a Magyarország földgázvezeték rendszere

Az infrastruktúra másik hangsúlyos pillére a tárolás, mely egyrészt vésztartalékként szolgál az ellátás kimaradása esetén, valamint ha kisebb a fogyasztás, mint a rendelkezésre álló földgáz-mennyiség, itt el tudják helyezni a pillanatnyi többletet.

Magyarországon Algyő térségében találhatóak nagyobb földgázkészletek, ugyanakkor az import nagy része északkeletről, Ukrajnából érkezik. A másik lehetőséget az észak-nyugatról érkező függetlenségi vezeték (HAG vezeték) biztosítja. A HAG vezeték üzembe helyezésekor a Gazprom (orosz állami, gázipari vállalat) megpróbálta megakadályozni, hogy a Ruhrgas földgázt adjon el a vezetéken keresztül a MOL-nak. Végül a helyzetet kormány szinten tisztázták.

(Szerkesztette: Dr. Szternák György)

Forrás: <http://www.mol.hu> 2008. szeptember 23.

A keletről érkező földgáz jóval olcsóbb, mint a nyugatról érkező. Ennek ellenére, ha nincs elég forrás keletről, nyugati földgázt kell importálni, mely tulajdonképpen részben orosz földgáz, csak éppen tranzitköltségek, rendszerhasználati díjak és extra profitok is terhelik a tarifát.

Befejezés:

Nagy valószínűséggel a megújuló energiaforrások a környezetvédelmi előírásoknak megfelelően növekedni fognak, a növekedés nagymértékű, de a forrás oldalon továbbra is fosszilis energiahordozók maradnak a meghatározóak.

A fosszilis energiahordozók dominanciája miatt a szén-dioxid kibocsátás növekedni fog, a kiotói egyezményben foglaltak nem lesznek tarthatóak. Amennyiben a „zöld” energiaforrások növekedési üteme továbbra ilyen nagymértékű lesz, abban az esetben 20 év múlva hagyományos gáz felhasználása csökkenni fog, s előtérbe kerül a biogáz.

A függőség mind az Európai Unió, mind Oroszország részéről kölcsönös és ez a jövőben is megmarad. A kettejük kapcsolata szorosan összefonódik. Oroszország exportbevételének több mint 60 %-át az országban található nyersanyagok kereskedelme adja, nem is beszélve az ezekhez kapcsolódó adóbevételeiről.

A piaci feltételek megváltoztatása szempontjából Oroszország félelme jogos, mert az orosz piac megnyitása árversenyt eredményezne, így fennáll a költségvetési bevételek csökkenése, illetve a hosszú távú szerződések teljesítése bizonytalanra válhat. A Gazprom gázóriás meghatározó monopóliumot élvez a volt Szovjetunió teljes területén. Európa energiaszükséglete a továbbiakban is fent fog állni, csupán a növekedési ütem mértéke csökkenthető.

Az orosz külpolitikai változások háttérében a gazdaság megerősödése húzódik meg. 2001-óta a gazdaságban az állami részesedés 50 %-nál magasabb így párhuzamot vonhatunk a kül-, a biztonság-, és a gazdaságpolitika stratégiai célkitűzései között. Putyin elnöksége idején leszámolt az orosz oligarchákkal, élükön Hodorkovszkijjal, s megpróbálta visszaszerezni a privatizáció során eltékozott energetikai vagyont, s növelni a Gazprom részesedését az európai energetikai ellátórendszerekben, beolvasztani az orosz piacon létező kisebb állami energiavállalkozásokat. A Gazprom tulajdonosi megoszlása alapján, 51 %-ban az orosz állam a tulajdonos, következésképp elmondhatjuk, hogy rajta keresztül Oroszországnak meghatározó a szerepe az eurázsiai kontinensen, az energiabiztonság tükrében.

Oroszország törvénymódosításokkal próbálta, próbálja gátolni a külföldi energia cégek oroszországi terjeszkedését, a meg lévő beruházásokat megkísérli akár környezetvédelmi előírásokra hivatkozva is késleltetni, illetve az energiamezők kiaknázásának a feltétele az európai energiaellátó rendszerekben való részesedés, ezáltal akarja újra összpontosítani állami kézben az energiapiac legnagyobb részét. Az energiapiac védelme alatt Oroszország már nem csak a hazai piac védelmét, hanem a külföldi érdekeltségek növelését érti. A kialakult helyzet kezd gazdasági hidegháborús jelleget felvenni, a szakemberek véleménye szerint.

Európa legfőbb problémája, hogy nem képes közös érdeket képviselni, az Oroszországgal szemben. Németország külön utakon jár, s Olaszország (ENI) is saját maga akarja biztosítani energiabiztonságát. A Gazprom terjeszkedése nem tekinthető már csak egy energetikai cég terjeszkedésének, sokkal inkább Oroszországnak a gazdaság, illetve a világpolitikában játszott hatalmi státusz visszaállításának eszközeként.

Oroszország a világ második legnagyobb olajtermelője és exportőre.¹ A nyersolaj az orosz árukivitel mintegy 34 %-át adja. Az olajágazat kiemelt szerepet játszott és játszik az ország felemelkedésében. A szakemberek szerint a változásokat nem lehet csupán mennyiségi kategóriaként kezelni, ezek valódi minőségi változások.

Az olajexporttal való nyomásgyakorlás, az orosz energiapolitika megítélése, éppen a kevés információ miatt, a jövőben is átfogó elemzést igénylő feladat lesz valamennyi exportáló ország részéről. Továbbra is nehéz lesz megállapítani, hogy egyidejűségről vagy ok-okozati összefüggésekről van-e szó, a különböző energetikai kérdéseket egyedileg célszerű vizsgálni.

Az elkövetkezendő néhány évtizedben a szénhidrogének dominanciája továbbra is meghatározó marad a piacon. Emellett tapasztalhatjuk a földgáz világméretekben vett további térnyerését az elsődleges energiahordozók körében. Ez idő alatt áruk tovább növekszik, és ezt hatékonyságnöveléssel sem tudjuk teljes mértékben kompenzálni. Ugyanakkor elengedhetetlen az alternatív energiahordozók kutatása, melyek kérdése jelenleg még nem megoldott sem hazánkban, de máshol sem, bár a földgázt nagy valószínűséggel a hidrogén fogja felváltani.

Az energiabiztonságot a közeljövőben, a fentieknek megfelelően, számos intézkedéssel lehet erősíteni. Elő kell segíteni az energetikai szektorba való beruházásokat, akár az egyes országok energiaiparának megnyitása és magas olajárak által is. Ösztönözni kell a kihasználatlan, és éppen ezért egyfajta tartalékként használható kapacitások kiépítését. Szorosabb és intenzívebb nemzetközi együttműködési formákat kell létrehozni. Az energiaellátás függetlensége az elkövetkező évtizedekben minden bizonnyal csak vágyálom lehet, azonban számos tekintetben már ma is mérsékelhető a függés. Egyrészt a források földrajzi változatosságának növelésével, másrészt az ezekkel a térségekkel való szoros együttműködés kiépítése által, melyen keresztül nem csak a stabil gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, de az egyes országok belső politikai szilárdsága is biztosíthatóvá válik. Fontos lépés lehet a minél több energiaforrásra támaszkodó gazdaságok kiépítése, azaz a megújuló és alternatív energiaforrások fejlesztése, melyek előnyeit és hátrányait külön fejezet tárgyalja.

Fontos felismerés, hogy az energiabiztonságot a kül- és biztonságpolitika alapvető elemévé kell tenni, hiszen az ellátási útvonalak biztosítása, az olajvezetékek, tankerhajók, kikötők vagy éppen kőolaj-finomítók elleni terroristámadások megelőzése éppúgy biztonsági kérdés, mint a forrás országok politikai stabilitásának biztosítása vagy az energiabiztonságot veszélyeztető globális és regionális konfliktusok kezelése.

¹ A világ legnagyobb olajexportőrei: Szaúd-Arábia, Oroszország, Norvégia, Irán, Egyesült Arab Emírátsok, Venezuela, Kuvait, Nigéria.
http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/topworldtables1_2html 2008. október 5.

Érdemes megjegyezni, hogy a mai világpolitika meghatározó eleme a szénhidrogénforrásokhoz való hozzáférés joga és ezek szállítási útvonalával kapcsolatos biztonság kérdése.

Bár az energiabiztonság viszonylag új téma a nemzetközi életben, igen fontos kérdés, és az elkövetkező években sokáig elkísér bennünket. A világ egyre növekvő energia igénye, a világ globalizálódása következtében az ellátási szint legkisebb csökkenése is nemzetközi válsághoz vezethet. A NATO ügyrendjén a novemberi rigai csúcstalálkozóra való felkészülés folyamán számos más fontos téma szerepel, az energiabiztonság azonban egyre inkább stratégiai kérdéssé válik a NATO számára. Azt azonban túl korai volna meghatározni, hogy milyen szerepet játszhat és kell játszania ebben a NATO-nak. További megbeszélésekre lesz szükség a szövetségesek között mielőtt a NATO szerepét és hozzájárulásának módját pontosan meg lehet határozni.

KENEDLI TAMÁS

A RENDVÉDELMI KONTINGENS EGYÜTTMŰKÖDÉSI KÉPESSÉGEI BÉKETÁMOGATÓ MŰVELETEK SORÁN

Bevezetés

A Magyar Köztársaság Kormánya a Nemzeti Biztonsági Stratégiában, illetve a kormányprogramban foglaltak mellett számos nemzetközi fórumon megerősítette azon elkötelezettségét, hogy aktív részt vevője kíván lenni a válsághelyzetek kezelését és a válságot követő rendezés elősegítését célzó béketámogató, válságkezelő, békeépítő műveleteknek. Magyarországon az Alkotmány 7. § (1) bekezdése rendelkezik a vállalt kötelezettségek teljesítéséről. A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveit meghatározó 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat 8. pontja kimondja: a Magyar Köztársaság továbbra is aktív szerepet vállal az ENSZ, EBESZ, az Európa Tanács, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet tevékenységében. A jelenleg még tervezet állapotában lévő Külkapcsolati Stratégia is kinyilatkozza, hogy a jövőben is részt kívánunk venni a nemzetközi biztonság erősítésére irányuló erőfeszítésekben, a béketámogató műveletekben.

E műveletek aktív szereplői a különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, EBESZ, NATO) és az azokat tömörítő tagországok rendvédelmi szervei. A válságövezetekben tapasztalt új biztonsági kihívások, új helyzet elé állították a béketeremtő missziók résztvevőit. Míg régebben tisztán katonai eszközökkel lehetett kezelni a béketeremtő folyamatot és az országépítést, addig mára, a krízis összetettsége miatt (politikai, gazdasági, igazságügyi, humanitárius stb.) sokszereplőssé vált a tevékenység. Ezek a résztvevők egymás unkáját segítve, de külön szervezeti egységekben tevékenykednek a műveletek helyszínén. Annak érdekében, hogy hatékonyan és eredményesen tudják végezni munkájukat, biztonságos környezetre, megfelelő információkra, együttműködő partnerekre van szükségük. Írásunkban a rendészeti tevékenység mentén megvizsgáljuk, hogy ezek miként szervezhetők egyetlen rendszerre, és az általuk termelt információs többlet hogyan befolyásolja a vezetési folyamatot, hogyan hat vissza a missziós alakulatok tevékenységére.

Rendészeti érdekelttségű békeműveletek

Az elmúlt években, a nemzetközi békeműveletekben való részvételünk kormányhatározatban megfogalmazott döntések alapján történt. A nemzetközi szervezetek (általában ENSZ) felkérésére történő döntéshozatal összetett volt. Melynek során mérlegelni kellett a közreműködésben való részvétel súlyát, a rendelkezésre álló szakmai képességeinket, továbbá gazdasági és személyi feltételek meglétét is. Ilyen döntések eredményeként küldtünk kontingenseket Namíbia, Kambodzsa, Mozambik, Angola, Nyugat-Szahara, Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Egyiptom területére.

Az ENSZ égisze alatt folyó afganisztáni béketámogató misszió (UNAMA) jelenleg is folyamatban van. Az itt dolgozó rendvédelmi szakemberek a helyi igazságszolgáltatási szervek (bíróság, ügyészség, rendvédelmi és büntetés-végrehajtási szervek) újjászervezéséhez, demokratikus működtetésük megteremtéséhez nyújtanak segítséget. A Kelet-Timori misszió (UNMISSET) csak a szabad és demokratikus választásokig volt teljes jogkörű (feladatuk volt a közrend és közbiztonság biztosítása, valamint a helyi rendvédelmi szervek megszervezése és kiképzése), ugyanakkor még napjainkban is egy ENSZ rendőri tanácsadó csoport segíti a helyi rendőrség munkáját.

2007. évben a Nyugat-Balkán térségében három olyan Európai Unió válságkezelési feladat folytatódott, illetve kezdődött el, amely vonatkozásában kiemelt kül- és biztonságpolitikai érdeknek tekinthető a jól látható magyar hozzájárulás biztosítása. Ezek közé tartozik az EU bosznia-hercegovinai Rendőri Missziója (EU Police Mission - EUPM), a szintén bosznia-hercegovinai EUFOR ALTHEA művelet, illetve a koszovói polgári válságkezelő misszió. Az EU BiH-beli rendőri tanácsadó műveletében (EUPM) is szolgálnak magyar rendőrök. Tovább folytatódott az unió iraki rendőrképző missziója (EUJUST

Lex), melynek második szakaszába Magyarország is delegált büntetés-végrehajtási szakembereket.

Az EBESZ Szerbiában és Montenegróban továbbra is rendőri tanácsadókkal segíti a rendvédelmi szervek demokratizálásának és reformjának végrehajtását. Ezen belül elsőbbséget élvez a közösségi rendőri munka, a rendőrség elszámoltathatóságának kialakítása, a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés, a határőrizet, bűnügyi helyszínelés és szakértői tevékenység, továbbá az oktatás.

A rendvédelmi egységek alkalmazása békeműveletek során

A válságkezelési folyamat során a békefenntartás és a béke- vagy államépítés időszakában, elsősorban a szembenálló felek jóváhagyásával tervezhetőek – civil és katonai együttműködés keretében – rendvédelmi egységek bevonásával béketeremtő műveletek. A rendvédelmi alakulatok bevetése legkorábban a tűzszünetet követő időszakban képzelhető el, annak érdekében, hogy felügyeljék a tűzszüneti megállapodások betartását, a szembenálló erők tevékenységét, a humanitárius segély biztosítását. A tevékenység későbbi szakaszában pedig „támogatni kell azokat az intézményeket és intézkedéseket, melyek biztosítják a békét, bizalmat és kommunikációt alakítanak ki a korábbi szembenálló felek között, hogy elkerüljék a konfliktusba való visszatérést.”²

Mindennek érdekében meg kell teremteni az alapvető létfenntartáshoz szükséges infrastruktúrát, újra kell szervezni a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, újra kell indítani a gazdasági folyamatok működését, az állami kommunikációs rendszert. A politikai struktúra helyreállításával segíteni kell a demokratizálódási folyamatok megindulását. Az állampolgárokat segíteni kell a szülőföldjükre történő visszatérésben, ahol újra meg kell teremteni az életfeltételeiket, garantálni kell számukra a biztonságos életvitelt. A rendőri békefenntartók elsősorban azt a specifikus szakértelmet képviselik, ami egy működésképtelen rendvédelmi és igazságszolgáltatási rendszer újjáépítéséhez szükséges. A cél elérése érdekében egyebek mellett újjá kell szervezni a helyi rendőrséget. A hazai rendőrség alkalmatlan arra, hogy nemzetközi rendőri segítség nélkül újra ellássa feladatait, és ha már működőképes, akkor is szükség van a folyamatos felügyeletre és ellenőrzésre, valamint az utánpótlásra.³

² United Nations Civilian Police Handbook, Concepts, United Nations Department of Peacekeeping Operations, New York, 1995, 5. o. www.un.org/depts/dpko/training/tes_publications/books/civilian_police/civpol_hand_en.pdf Letöltve: 2007. 12. 08.

³ Michael J. Dziedzic: Policing the New World Disorder, Introduction, <http://www.ndu.edu/inss/books/books%20-%201998/Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20-%20May%2098/cont.html>, Letöltve: 2007. 12. 10. A szakirodalom „fejlődési úrnak” nevezi azt az állapotot, amely a katonák szerepvállalását jelenti a közbiztonság megteremtésében a rendőri erők érkezéséig, „végrehajtási úrnak” nevezi azt az állapotot, amikor a rendőri és a katonai erők konfrontálódnak a közrend fenntartásának problémáival, működő hazai közszolgálati apparátus hiányában és „intézményi úrnak” nevezi azt az állapotot, amely alatt az apparátus újjáépülése folyamatban van, de még nem működőképes

A lakosság zavartalan életvitelének biztosításához szilárd közbiztonságra van szükség, melynek megteremtése elsődleges, de hosszadalmas folyamat. Olyan szakembereket igényel, akik a kiképzettségüknél fogva nyitottak a társadalmi konfliktusok megoldására, a civilek problémáira, állandóan kapcsolatban vannak velük, ismerik milyen pszichológiai és szociológiai hatások érik őket a mindennapok során.

A rendőri egységek alapvető feladatai a megfigyelés és a tanácsadás, amivel biztosítják a helyi rendőrség szakszerű, diszkriminációmentes feladatellátását és a műveleti területen lévő minden személy emberi jogainak tiszteletben tartását.⁴ A megfigyelői tevékenységen kívül más feladataik is lehetnek. Számos esetben megbízatás a helyi rendőrség kiképzése vagy segítségadás a kiképzéshez. Ha egy művelet alatt választásokat tartanak, a rendőrök feladatokat kaphatnak ezzel összefüggésben is, segítvén ezzel a választási szervezeteket. Ugyanígy támogathatnak humanitárius műveleteket is.⁵

A konkrét feladatok a mandátumtól függően lehetnek:

- a helyi rendőrség és igazságügyi szervek vezetésének és tevékenységének ellenőrzése, különös tekintettel a letartóztatásra, őrizetbe vételre, gyanúsított kihallgatására, a fogvatartottakkal való bánásmódra és tartózkodási hely megállapítására;
- közös járőrtevékenység a helyi rendőrökkel;
- megjelenni a bűncselekmény helyszínén;
- szükség esetén vezetni egy nyomozást, ha a helyi nyomozó hatóság nyomozása előítéletből vagy közönyből fakadóan nem megfelelően folyik, vagy szándékosan félre akarják vinni a büntetőeljárás folyamatát;
- önálló járőrtevékenység vezetése és a helyi rendőrség jelenlétének vagy távollétének felügyelete;
- felügyelni és megfigyelni a menekültek, hontalanok, visszatérők mozgását, valamint a foglyok és a konfliktus halott áldozatainak kicserélését;
- összejövetelek, gyülekezések, demonstrációk felügyelete;
- börtönlátogatások és a rabokkal való bánásmód felügyelete;
- kisebbségek elleni nyomozások nyomon követése, a teljes büntető-eljárás és az eljárás eredményeinek figyelemmel kísérése;
- segítségnyújtás a humanitárius műveletekben és az ENSZ civil ügyekkel foglalkozó szerveinek támogatása;
- segítségnyújtás a társadalmon belül kialakuló feszültségek csökkentésében;
- helyszíni szemlék végrehajtása;

⁴ Broer-Emery: Civilian Police In UN Peacekeeping Operations, http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1998/ Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20-%20May%202098/chapter10.html Letöltve: 2007. 12. 11.

⁵ United Nations Civilian Police Handbook, Operational Issues: Principal Components, 31. o.

- nyugalom és a közbiztonság fenntartása a szavazási regisztrációs irodákban és szavazóhelyiségekben, valamint azok környékén;
- biztosítani, hogy senkit se akadályozzanak meg abban, hogy a fenti helyiségekbe regisztráció és/vagy szavazás céljából belépjen;
- a helyi Rendőrség felállítása és kiképzése.⁶

Együtműködés a műveleti területen lévő más szervekkel

A rendőri egységek a békefenntartó műveletben egy külön komponenst képeznek. Megvan a saját mandátumuk, feladataik, állományuk, eszközparkjuk. A békefenntartás komplex feladatai miatt számos más szereplő is jelen van a művelet sikere érdekében. Minden egyes feladatra megvannak a tevékenységi körökre specializált szervezetek. A rendőri egységeknek szorosan együtt kell működniük e szervezetekkel, hogy saját mandátumukban meghatározott feladatokat, illetve a műveletet sikerre vigyék.⁷ Az együtműködési szektorokat kétféle kell bontanunk. Egyrészt a válságövezetben élő helyi rendőrökkel és civilekkel folytatott interakciókra. Másrészt a szövetséges katonai alakulatokkal és nemzetközi civil szervezetekkel folytatott konstruktív együtműködésre.

A folyamatos kapcsolattartást és információcserét egyrészt az összekötői hálózat, valamint a rendszeres és eseti találkozók biztosítják, melyek lehetnek formálisak és informálisak. Az egyes feladatokra munkacsoportokat és bizottságokat hoznak létre, a műveleti területen történő együtműködés pedig kihelyezett szakértőkön keresztül valósul meg.

A helyi rendőri erőkkel folytatott együtműködés során ugyanazokat az alapelveket, etikai és erkölcsi normákat kell átadniuk, amelyet maguk is képviselnek és tanúsítanak a tevékenység során. A rendészeti alakulatok megérkezésekor a helyi rendőrség általában rosszul szervezett és felszerelt, fegyelmezetlen, hiányos állományú. Tagjai nem minden esetben rendelkeznek feddhetetlen előélettel, bűnözői kapcsolataik lehetnek, tartozhatnak inlegitim katonai szerveződésekhez is. Az esetek többségében a rendvédelmi szervek a lakosság bizalmát már elvesztették, melyet újra helyre kell állítani. Igaz ez az igazságszolgáltatás többi részt vevőjére is. Az intézményrendszer ellenőrzött újjászervezését úgy kell véghezvinni, hogy ne engedjünk teret a bűnszervezetek beépülésének, a hivatali korrupció meglepedésének és káros politikai akarat érvényesülésének. A negatív hatások kiszűrése érdekében több információs csatornát kell fenntartani a békeműveletben érdekelt szereplőkkel és az általunk fontosnak vélt információs tartalmat folyamatosan elemezni-értékelni kell. Jól szervezett munkánkkal elejét vehetjük az újabb társadalmi bizonytalanság kialakulásának.

⁶ United Nations Civilian Police Handbook, Operational Issues: Principal Functions, 32-33.o.

⁷ United Nations Civilian Police Handbook, Operational Issues: CIVPOL Component 31. o.

A mindennapi megfigyelői és tanácsadási munka során fel kell tárni a tapasztalt problémákat és azok kiigazítása érdekében, saját gyakorlatunkból, javaslatokat kell megfogalmazni a helyes eljárást illetően. A rendőri erő működése okán meghonosított modellek később a békeállapot időszakában az országok közti harmonikus szakmai együttműködés alapjául szolgálnak majd. Gondoljunk csak az Európával történő együttműködés intézményi feltételeire, adat-szolgáltatási rendszerére, vagy két szomszédos ország határmenti közös bűnügyi akcióira. A helyszínen zajló napi együttműködéssel könnyebben feltárhatók és korrigálhatók a hibák. A változások érdekében gyakorta át kell alakítani a parancsnoki struktúrát, javítani kell a bűnüldözés hatékonyságát, a belső ellenőrzés rendszerét, az igazságszolgáltatási szervek együttműködését, illetve a rendvédelmi szervezet társadalmi kapcsolatainak rendszerét.

Az információkhoz való hozzájutás szempontjából fontos, hogy szakembereink rendszeresen részt vegyenek közös járőrszolgálatban a helyi rendőrökkel. Szolgálatukat úgy kell megszervezni, hogy a mindennapi tevékenységük (rutinjuk) folyamatos ellenőrzés alá kerüljön, újabb forrásokat nyitva meg számunkra (újabb rendőri objektumok, civil szervezetek irodái, közintézmények stb.). A napi tevékenység során törekedni kell a már meglévő kapcsolatok elmélyítésére és újabbak kiépítésére. A járőrtevékenység jó alkalom a helyi civil lakosság életvitelének megismerésére, az őket nyomasztó problémák kiszűrésére, az okok feltárására, a térség neuralgikus pontjainak feltérképezésére. A tapasztalt közbiztonsági és bűnügyi helyzetről, a környezetben és a populációban végbement változásról, újabb információs lehetőségekről, az intézkedést igénylő eseményekről (stb.) jelentést kell készíteni. Az így beszerzett információk későbbiekben javíthatják az együttműködést és az információcserét, csökkenthető a biztonsági kockázat, javul a műveletek tervezhetősége.

A nemzetközi rendvédelmi békefenntartó erő válságövezetben végzett munkájának sikerét alapvetően befolyásolja a civil lakossággal folytatott kooperáció, ami elengedhetetlen a művelet sikere érdekében. A rendvédelmi szakemberek a kiküldetés teljes időszakában – rendkívüli helyzetet kivéve – a helyi lakosoktól bérelnek lakást,⁸ köztük élnek, védelmezik és segítik őket. Munkájukat úgy kell végezni, hétköznapi életüket úgy kell élni, hogy a helyi lakossággal és annak vezetőivel harmonikus együttműködés alakulhasson ki. Ennek hiánya komoly konfliktusokhoz és elégedetlenségi megmozdulásokhoz vezethet, ami szétzilálhatja a nehezen megteremtett közbiztonságot.

A rendvédelmi tevékenység további jelentős szeletét képezi a válságövezetbe érkező civil szervezetekkel történő kapcsolatépítés és kapcsolattartás. Ezek közül leggyakrabban a Nemzetközi Vöröskereszt, a Vörös Félhold és az Európai Biztonsági Szervezet (EBESZ) csoportjainak megjelenése várható.

⁸ Broer-Emery: Civilian Police in UN Peacekeeping Operations, Philosophy of CIVPOL, http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1998/Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20-%20May%202008/chapter10.html Letöltve: 2007. 12. 11.

Találkozhatunk még menekültügyi, emberjogi, élelmezési és egyéb humanitárius, továbbá a leszerelésben, fegyverzetkorlátozásban, vagy épp az újjáépítésben, fejlesztésben érdekelt szereplőkkel. E szervezetek tevékenysége megfelelő fedést nyújthat a kiutazó hírszerző tisztek számára, és újabb csatornaként szolgálhat az információk rendeltetési helyükre továbbításának.

A civil szakértőkkel történő kapcsolattartás azért rendkívül fontos, mert az általuk képviselt szervezetek aktívan részt vesznek az infrastruktúra helyreállításában, a gazdasági, egészségügyi, szociális, jogi és politikai rendszer ismételt kiépítésében. Tevékenységükből adódóan széles ismeretségi rendszerrel, speciális ismeretekkel és szaktudással rendelkeznek, ami fontossá válhat a béke-teremtés bármely időszakában. Civilként kapcsolatokat létesíthetnek bármely kormányzati és nem állami szervvel, magánszemélyekkel. Többoldalú információbázist birtokolhatnak, amely képességük által felgyorsíthatják az információ-szerzés folyamatát, továbbá kritikus döntési helyzetben többletinformációval szolgálhatnak, elősegíthetik a döntések pozicionálását. A tevékenységük által nyert adatok elsősorban a rendőrök és a katonák bizalomépítési törekvéseit támogathatják. A civil szervezetek által a rendfenntartó erőkről kiszolgáltatott – gondosan összeállított – információcsomag a helyi lakosságban bizalmat ébreszt növelve ezzel az alakulatok elfogadottságát, megkönnyítve a további együttműködést. Szintén a bizalomépítést segítheti a civil szervezetekkel közösen szervezett programok megrendezése, melyek alkalmával a rendfenntartó szerv közösségi jellegét helyezük előtérbe.

A béke-teremtés másik lényeges célja a legitim, demokratikus politikai rendszer kialakítása. Ennek érdekében megfigyelőket küldenek a válságövezetbe, azzal a feladattal, hogy a politikai átrendeződést figyelemmel kísérik, a tapasztalatokat hasznosítsák, a felek között megkezdett tárgyalások menetét biztosítsák, egyúttal információval szolgáljanak a demokratizálódási folyamat lépéseiről. A rendfenntartó erők szempontjából, szerepük azért kiemelkedő, mivel a béke-teremtésben érdekelt alakulataink helyi politikai elit által történő megítéléséről közvetlen információval szolgálhatnak. Ezáltal rövid időn belül lehetőségünk nyílik a szükséges technikai, taktikai, kommunikációs (stb.) korrekciók elvégzésére, egy lehetséges kiújuló konfliktus megelőzésére.

A közérdekű információk kommunikálásának ugyancsak elengedhetetlen szerepe van a rendfenntartó erők nemzetközi és helyi megítélése tekintetében. Az emberek többsége a médián keresztül szerez információkat a békeépítési folyamat alakulásáról. Éppen ezért a békeépítést folytató nemzetközi szervezet mindig küld a helyszínre szóvivőt és a munkáját segítő információs egységet. Mivel a szóvivő folyamatosan tartja a kapcsolatot a helyi és nemzetközi médiákkal a rendvédelmi egység részéről létfontosságú, hogy az összekötőtiszt közvetlen partnerkapcsolatokat ápoljon a szóvivővel. A naprakész információk beszerzésére és közzétételére a művelet teljes időszakában szükség van. Ezek információtartalmát azonban többszörösen ellenőrizni szükséges. A rendvéde-

lemmel kapcsolatos infokommunikációs tevékenységnek elsősorban a helyi lakosság körében kell érvényesülni, a körözési tevékenység, bűnmegelőzés, közlekedés-rendészet és egyéb közérdekű információk kapcsán. Mindezzel hozzájárulva a külhoni rendfenntartó erők elfogadtatásához és a honi rendőri egységekbe vetett közbizalom helyreállításához.

A válságok sajnálatos szükségszerű velejárója, hogy sérülnek az emberi jogok, így a béketeremtés időszakában fokozott figyelmet kell szentelni az ilyen cselekmények felderítésének. A civil emberi jogi szakértők napi feladata, hogy rendszeresen meglátogassanak rendőrkapitányságokat, börtönöket és bíróságokat, így végezzék el a rendfenntartással és igazságszolgáltatással kapcsolatos megfigyelői és felügyeleti tevékenységüket.⁹ Az emberi jogok megsértésének vizsgálata a rendőri megfigyelői feladatok között is kiemelt jelentőséggel bír, éppen ezért folyamatos kooperatív együttműködést és információcserét feltételez a civil szakértővel. Egymás kölcsönös segítése által lehetőség nyílik a múltban elkövetett cselekmények felderítésére, az események rekonstruálására, az áldozatok felkutatására, a sértettekkel való helyes bánásmód kialakítására. Mindezek mellett lehetőség nyílik az újonnan felállítani kívánt rendvédelmi és igazságszolgáltatási rendszer emberi jogi kritériumok szerinti kialakítására is.

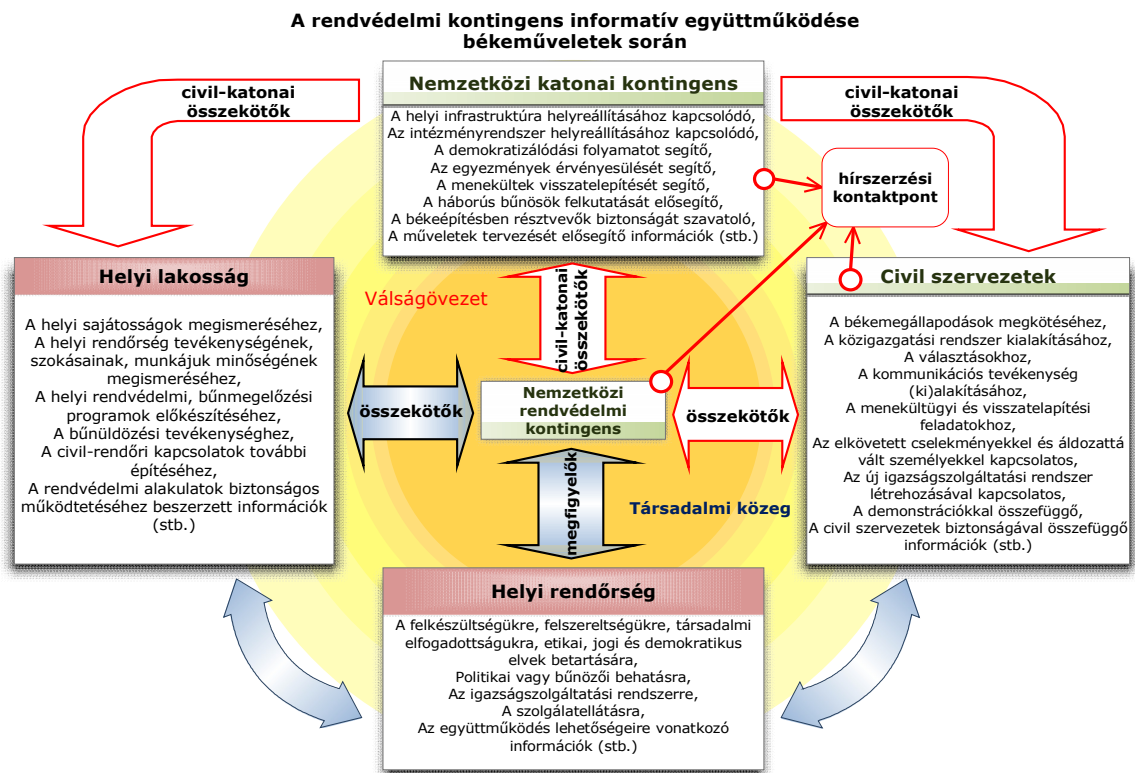
A válságok kialakulásának hátterében gyakran vallási vagy ideológiai kérdések húzódnak meg. Az ennek következtében kialakult fegyveres konfliktusok velejárója a népcsoportok üldözése, kirekesztése. A béketeremtés szakaszában általában megoldhatatlan terhet jelent a menekültprobléma feszültségektől mentes megoldása. A kialakult helyzet normalizálása valamennyi béketeremtésben érdekelt egység érdeke, hisz az amúgy is sérülékeny békeállapot megőrzésének kulcsa az eredeti – vagy annak megfelelő – állapotok helyreállításában rejlik. Azaz minden elüldözött állampolgárnak joga van visszatérni eredeti lakhelyére vagy új helyen letelepedni. Mivel az érintettek létszáma magas és az állapotok helyreállításának mindig vannak ellenérdekelteik, több feladat kapcsán is szükséges a tevékeny – közös művelési központok és munkacsoportok – együttműködés.

A válságot követő időszakban számtalan humanitárius tevékenységgel foglalkozó szervezet érkezik a térségbe, hogy tevékenységükkel segítsék az események kárvallottjait. Ekkor még az állam nem képes az áldozattá vált állampolgárokon segíteni. Ezt a feladatot a humanitárius szervezetek végzik el és biztosítják az alapvető szükségletek meglétét. Minden ilyen szervezet helyi műveletei irányításához humanitárius koordinátort jelöl ki, aki irányítja a humanitárius közösségek munkáját. A műveletek helyszínén uralkodó háborút követő állapotok, közbiztonsági körülmények, a politikai és nemzeti támogatás hiánya miatt munkájuk végzéséhez rendszeresen igénylik a rendfenntartó erők közreműködését. Együttműködésre általában a biztonságuk megteremtése érde-

⁹ Handbook on UN PKOs, Human Rights, 101. o. http://www.mil.no/multimedia/archive/00039/Handbook_on_UN_PKOs_39015a.pdf Letöltve: 2007. 12. 10.

kében, a visszaintegrálási programok során, valamint a fegyveres csoportok lefegyverzése tekintetében kerül sor. Mivel a rendvédelmi erő a közvetlen biztonságuk garantálásának kulcskérdése, partnerkapcsolati viszonyt kell ápolniuk az egységekben szolgálatot teljesítő szakemberekkel. Az együttműködés nyeresége rendvédelmi oldalról az, hogy az aktivisták folyamatosan érintkeznek a rászorulókkal, így olyan információk birtokába juthatnak, ami segít megérteni a krízishelyzet összetevőit, újabb oldalról támogathatja, vagy cáfolhatja az eddig beszerzett információkat.

A békeépítés és a demokratikus jogállam létrehozásának egyik kulcs tényezője a helyi választások, vagy népszavazás szabályszerű megrendezésének biztosítása. Manapság már minden békefenntartó küldetés része az ilyen jellegű tevékenység. Annak érdekében, hogy a választási előkészületek zökkenőmentesen bonyolódjanak, és a helyi politikai hatalmat ne egy radikális erő, hanem az állampolgári többség támogatását bíró politikai szervezet kapja, az ENSZ választási megfigyelőket küld a válságövezetbe. Mivel a választások megszervezése számtalan fázisból áll és különféle képességeket igényel, számos szereplő együttműködését követeli meg. A rendvédelmi egységek szerepvállalása is szükségessé válik az eljárás több fázisában. A tevékenységek közül legspecifikusabbnak a kampányrendezvények, demonstrációk biztosítása, a közrend fenntartása tekinthető. A választások alkalmával a szavazóhelységek védelme és a szabad választási jog biztosítása alapfeladat. A tevékenység során már a kezdeti szakaszban – választások megtervezése – alkalom kínálkozik a politikai környezet behatóbb megismerésére, a döntési folyamatok tanulmányozására. Az információknak birtokában a műveleti területen tevékenykedő valamennyi külhoni szereplő számára előre tervezhetővé válnak a tevékenységével kapcsolatos lépései, láthatóvá válnak a kockázati pontok, a további együttműködés szükségessége. A választási tevékenység kapcsán nyert információkat úgy kell felhasználni, hogy azok elősegítsék az új kormány széleskörű elfogadtatását, erősödjön a társadalmi megelégedettség, szilárduljon meg a békeműveletek szereplői iránti bizalom.

1. ábra

Az ábra a rendvédelmi alakulatok szempontjából mutatja be információáramlás elsődleges rendszerét. Természetesen a szereplők között más síkon is léteznek kapcsolatok, melynek megléte ugyancsak előmozdítja a békeépítési folyamatot és közreműködik az egységeink biztonságának megteremtésében.

A békefolyamat során mindvégig kiemelkedő szerepe van a nemzetközi katonai egységeknek. Ők teremtik meg a rendvédelmi egységek felvonulási lehetőségét, akikkel a teljes folyamat alatt partnerszolgálati viszonyban dolgoznak. Ellátják a térségbe érkező szervezetek aktivistáinak és kapcsolattartóinak fegyveres védelmét. Mivel kapcsolatba kerülnek az összes szereplővel jelenlétük garancia arra, hogy a konfliktus nem újul ki. A rendvédelmi egységek hasonlóan széles körű kapcsolatrendszerrel ápolnak, de esetükben könnyebb a jelenlét elfogadtatása, hisz nem viselnek fegyvert, polgárközelibb, a feladatok jellege és a társadalmi szférába illeszkedve élnek. Mivel a katonák főként fegyveres csoportokkal, terroristákkal, szervezett bűnözésből élő elkövetőkkel kerülnek kapcsolatba rendkívül fontos számukra, hogy a rendvédelmi összekötők és más civil kapcsolataik állandó információval lássák el őket. A különféle információ-típusok értékelése és elemzése által olyan új típusú információs többlet jöhet létre, amely közvetlenül hozzájárul a válságövezetben elengedhetetlen információs fölény kialakításához.

A beszerzett információk jelentési rendszere, cseréje

A békeműveletek rendészeti dimenziójában keletkezett információk átadásáért a rendőrkapitányok és helyetteseik felelősek. A helyi rendőrséggel

való kapcsolattartás mellett, minden rendészeti egységben van kijelölve összekötő tiszt a civil szervezetekkel és a körzetben tevékenykedő nemzetközi katonai kontingenssel történő kapcsolattartásra. A civil szervezetek munkatársai között minden esetben találhatunk olyanokat, akik tisztában vannak a helyi viszonyokkal, a hivatalos szervekkel történő kapcsolattartás a munkájuk részét képezi. A katonai parancsnokságok összekötő tiszteket alkalmaznak arra, hogy napi rendszerességgel tartsák a kapcsolatot a helyi és nemzetközi szereplőkkel. A parancsnokságokon belül működik civil-katonai munkacsoport is, ahol szintén vannak összekötők.¹⁰ A folyamatos napi együttműködést heti és havi rendszerességgel ismétlődő találkozókkal, megbeszélésekkel biztosítják.¹¹

Az érintettek saját információs csatornájukon keresztül gondoskodnak a számukra fontosnak vélt információk, adatok műveleti szintre történő továbbításáról, ahonnan a telepített információs csatornákon keresztül a stratégiai vezetési szintekre továbbítják azokat. Ilyen lehet katonai viszonylatban a NATO főparancsnokság, vagy az ENSZ operációs részlegei mellett működő Szituációs Központok, továbbá a nemzeti kontaktpontok (pl. IRM NOK, KFH, HVK). Ezek a jelentési rendszerek esemény alapúak, folyamatos tájékoztatást valósítanak meg. Mindezek mellett, heti és havi rendszerességgel vagy hosszabb időszakot felölelve is készülnek értékelések, politikai vagy egyéb elemzések a szervezeti egységek rendeletetésének megfelelően. Önmagában nem elég azonban a vertikális információ áramlás biztosítása az egyes szakvonalakon belül, a különböző vezetési szinteken gondoskodni kell annak horizontális értelemben vett, szervezetek között történő megosztásáról is. A második generációs békeműveleteknél¹² már alapkövetelmény a szervezetek összehangolt működésének megteremtése, hiszen a küldetés sikerének egyik összetevője éppen a gyors és folyamatos információáramlásban rejlik.

Az információszerző (hírszerző) tevékenység, elemzés-értékelés

A békeműveletek új típusú feladatai az információs igények megnövekedését eredményezték, ami elengedhetetlen feltétele lett a missziók sikerre vitelének. A béketámogató műveletek során végzett hírszerző tevékenység azonban korántsem folytatható a jól bevált hírszerzési elvek mentén. Mégpedig azért nem, mert az amúgy is törekeny béke megóvása érdekében a rendfenntartó erőknél a nemzetközi jogot kell képviselniük, a befogadó ország belső jogrendszere szerint kell eljárniuk. A törvénysértő hírszerzési helyzeteket és eljárási módokat kerülniük kell, ezért a műveletek során végzett bármilyen információszerző tevékenység kizárólag nyílt és passzív lehet. A műveletekben részt-

¹⁰ Padányi József: Polgári-katonai együttműködés a békefenntartó műveletek során, Tanulmány, HVK, Budapest, 2001, 11. o.

¹¹ Padányi József: Polgári-katonai együttműködés a békefenntartó műveletek során, Tanulmány, HVK, Budapest, 2001, 16. o.

¹² A multi-dimenzionális békefenntartás során, a klasszikusnak számító katonai fellépés mellett már rendészeti, politikai, gazdasági, humanitárius feladatot is el kell látni a békefenntartó missziók állományának.

vevőknek minden körülmények között bizonyítaniuk kell jó szándékukat és elkötelezettségüket a béketeremtés mellett.

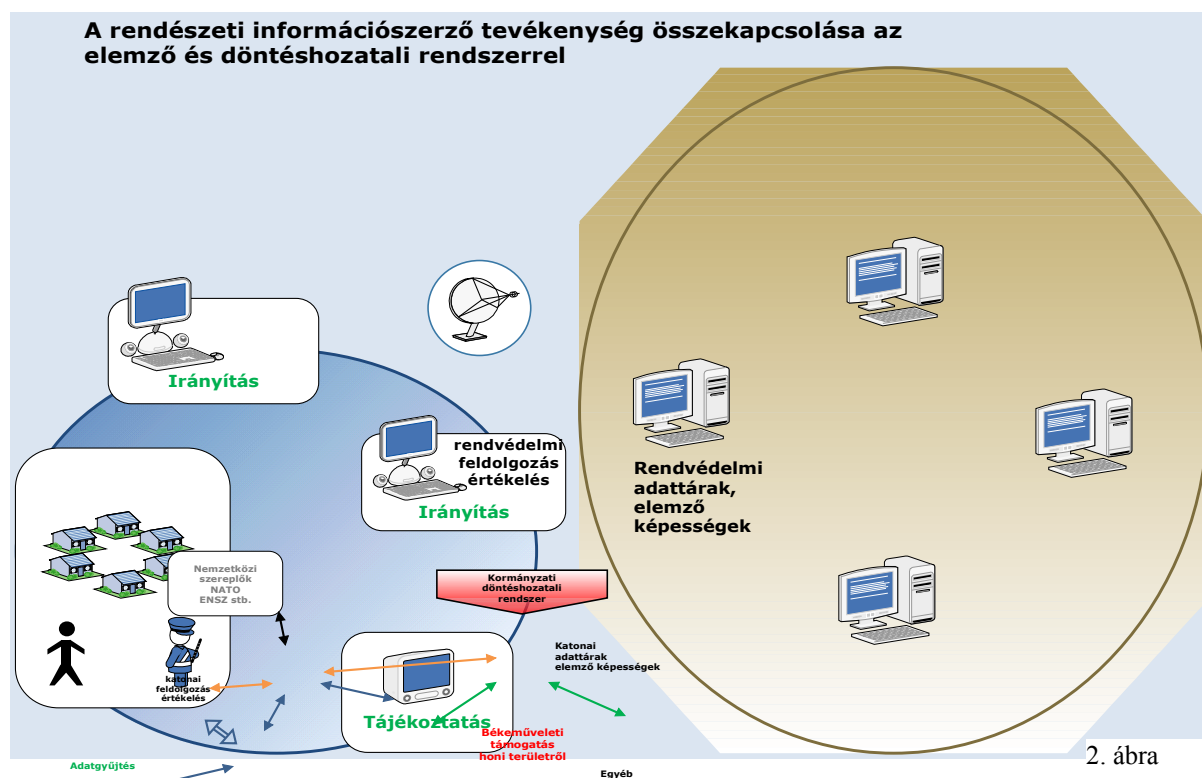
A hírszerzési adatok gyűjtése az országok általános gyakorlata, ami a békeműveletek végrehajtása során is jogos igény az érintett ország nemzetbiztonsága és önvédelmi képességének fenntartása szempontjából. Mindezek mellett az összegyűjtött információ alkalmas az országépítő szolgáltatások biztosítására is. Az alapvető információk beszerzését a nemzetközi közösség (pl. ENSZ, EU) részére közösségi célokra végzik, éppen ezért a klasszikus eljárással ellentétben nem marad titokban, azokat több ország, vagy szervezet között megosztják.

Az információk beszerzésének alapvető módszere a személyi információgyűjtés, ami elsődleges eszközzé nőtte ki magát a békeműveletek során. Megszerzése azonban sok időt vesz igénybe különösen az egységek telepítését követő kezdeti időszakban. Így a kritikus periódusban nem állnak rendelkezésre a szükséges mennyiségben. Beszerzésükről a legrövidebb időn belül gondoskodni kell. Ami a műveleti területen állomásozó nemzetközi katonai alakulatok segítségével oldható meg, akik természetesen alkalmazzák a tőlük megszokott hírszerzési eszközpark teljes vertikumát. Az információk kezdeti időszakban történő biztosításának másik módja a honi területen állomásozó hazai törzsek (katonai, nemzetvédelmi, rendészeti) által feldolgozott hírszerzési adatok beszerzése. Kockázata, hogy elavult lehet, ismételten ellenőrizni szükséges. A rendvédelmi egységek felvonulását követően az adatszerzés felelőssége döntő mértékben áttevődik a nemzetközi kontingensre. Az általuk alkalmazott módszerek közül a helyi rendőri erőkkel közösen végzett szolgálatok ellátása bizonyult legeredményesebbnek. Ne feledjük azonban, hogy a térségben tartózkodó valamennyi békefenntartó, megfigyelő, aktivista és összekötő adatszerző és kapcsolati forrás is egyben, kihasználtságukat a mindenkori hírszerzési igényeknek megfelelően célszerű alakítani.

A nemzetközi szervezetek általában önállóan tevékenykednek, és kapcsolattartókat alkalmaznak, amennyiben ez nem megoldott az egyetlen összekötő szál a hírszerzés jelentheti. A jó minőségű információk beszerzése nem kizárólag a hírszerző képességein múlik, szükséges hozzá a missziós területen tevékenykedő többi koalíciós szereplő, és helybeli szimpatizáns tudatos együttműködése is. Legyen szó akár hivatalokhoz kötött munkatársakról, folyamatosan mozgásban lévő szakemberekről, a lakhelyükön élő helyi emberekről, vagy a civil szervezetek aktivistáiról. A jól működő információs hálózathoz nem elegendők a megbízható hírforrások az adatok ellenőrzéséhez megfelelően képzett elkötelezett tolmácsokra van szükség. Továbbá olyan parancsnoki gárdával kell rendelkezni, akik tisztában vannak a hírszerzési képességek korlátaival, megfelelően tudják telepíteni a megfigyelő tiszteket és felhasználni azok hírforrásait. Véleményünk szerint legkiválóbb információszerző közegnek a helyi lakosság

és a humanitárius feladatokat ellátó egységek közös összejövetelein kialakult léggör tekinthető.

Az információk beszerzése és felhasználási lehetőségei mellett úgy gondolom néhány gondolatban szólnunk szükséges annak továbbításáról, feldolgozásáról és későbbi felhasználásáról is. A térségben tevékenykedő koalíciós erők közül a helyszínen kizárólag a katonai alakulatok rendelkeznek a vezetés egységével, ezért az összes többi szereplőnek – köztük a rendvédelmi szervek – rendkívül fontos a velük való operatív információcsere. A NATO műveleti-parancsnokságon lehetőség van Nemzeti Hírszerző Csoportok működtetésére. Ezek teljes szakmai önállósággal bírnak, az „elemzett és értékelt információk közvetlen áramlásának csatornáját képezik a parancsnok, illetve a nemzeti törzsek irányába.”¹³ A béketeremtés során beszerzett információk akkor hasznosulhatnak a leghatékonyabban, ha azokat a tolmáccsal ellenőrzött hírszerzők (részlegek) olyan parancsnoki vezetési pontokra továbbítják, ahol elemző egységek működnek és sajátos eszközkészletükkel elemzés-értékelés alá veszik azokat. Ilyen szervezeti egységek helyi szinten a nemzetközi katonai alakulatok kötelékében találhatóak, ezen kívül a hazai elemző kapacitások vehetők még számításba, de tőlük – a távolság miatt – közvetlen támogatás jelenleg nem biztosítható.

A beszerzett információk továbbítása mindig koordinált módon kell, hogy megvalósuljon annak érdekében, hogy a döntéssel rendelkező parancsnokok, a saját szintjükön az általuk vezetett szakterület vonatkozásában, időben rendel-

¹³ Tóth András: A válságkezelő műveletek felderítő támogatása, Felderítő Szemle, 2003. november

kezzenek a tervezéshez, vezetéshez szükséges információtartalommal. Döntési helyzetbe kell hozni a politikai vezetőket is, ezt azonban megfelelően elő kell készíteni.

Befejezés

Úgy gondolom, a jövőre nézve is helytálló az ENSZ Biztonsági Tanácsának elnökének állásfoglalása, melyben hangsúlyozta a civil rendőri erők növekvő szerepét és sajátos funkcióit a missziók során. *„A civil rendőri erők nélkülözhetetlen funkciókat hajtanak végre a helyi rendőrségek megfigyelésében és kiképzésében, valamint fontos szerepet játszanak a közrend helyreállításában, a törvények szerepének támogatásában és a civil megbékélés elősegítésében.”*¹⁴

Annak érdekében, hogy ez a fontos szerepkör az ENSZ törekvéseivel, vagy épp az unió célkitűzéseivel összhangban, a tagállamok polgári válságkezelő kapacitásának fenntartása mentén, hazánk növekvő és aktív szerepvállalásával megvalósulhasson, a továbbiakban is rendszeres célirányos felkészítésre van szükség. Ennek során ötvözni kell a már jól bevált technikákat és a legújabb tapasztalatokat. Élni kell a nemzetközi szervezetek által biztosított képzési, továbbképzési lehetőségekkel.

Véleményünk szerint, a rendvédelmi szerepkör kapcsán, az egyik legfontosabb feladat, egy olyan szervezeti egység létrehozása, amely folyamatos üzemben képes ellátni a békemissziókban szolgáló rendvédelmi egységekkel való kapcsolattartást, a műveletekkel kapcsolatos operatív információk cseréjét. Amennyiben ennek létrehozására a szakminisztérium (IRM) vagy a rendőrség berkein belül nincs mód, más érdekelt szervezet (Magyar Honvédség vagy a Katonai Felderítő Hivatal) meglévő vezetési pontjához integrált formában volna célszerű működtetni.

A békeműveletek kivitelezésének technikai megoldásai kapcsán – rendvédelmi és katonai síkon egyaránt – a jövőben törekednünk kell a rendszerek kompatibilitási problémáinak kiküszöbölésére. A több nemzet által használt vagy egységesített nemzetközi információs rendszerekhez való zökkenőmentes csatlakozási lehetőséget meg kell teremteni. Igazodni kell a műveletet irányító parancsnokság követelményrendszeréhez.

Az információk hazajuttatását követően, olyan információ-megosztási szervezeti rendszert kell működtetni, ami alkalmazkodik a békeműveletek alkalmával támasztott nemzetközi elvárásokhoz, képes a széttagoltan működő információs bázisok összekapcsolására, továbbá a legrövidebb időegységen belül a megfelelő formában és minőségben biztosítja a szükséges adatokat a szakmaspecifikus döntések meghozatalához, a politikai döntéshozók tájékozta-

¹⁴ Broer-Emery: Civilian Police in UN Peacekeeping Operations, http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1998/Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20-%20May%2009/chapter10.html Letöltve: 2007. 12. 11.

tásához. A különböző szervezeti egységek közreműködésével beszerzett adatok gyűjtését, elemzését-értékelését követően, a képességek egyesítése érdekében meg kell teremteni az új információtartalmak összevonásának egységes rendszerét. A folyamat során arról is gondoskodni szükséges, hogy a műveleti területen lévő hírszerző egységekhez, az idehaza különböző szerveknél elemzés alá vont információs tartalom, egységesítve, új minőségű információs többletet hordozva kerüljön vissza.

A második generációs békeműveletek már olyan fellépést kívánnak meg a nemzetközi rendvédelmi egységek részéről, amelynek teljesítéséhez már nem elegendő a meglévő információs bázisok (nyilvántartások) felhasználása. *Szükségesnek tűnik a nemzetközi rendvédelmi szervezetek (Europol, Interpol) adatainak hasznosítása, szakértői bázisának alkalmazása.*

A rendészeti érdekeltégű békeműveletek előkészítése során a megszerzett tapasztalatok feldolgozását rendvédelmi elemző-értékelő kapacitások igénybe-vételével volna célszerű biztosítani. Az elemző kapacitások felhasználását indokolná továbbá, a folyamatban lévő műveletek során beszerzett információtartalmak strukturált feldolgozása, ami új típusú információs többletet eredményez, melynek segítségével javaslatok tehetők a stratégiai döntéshozatal szintjére és közvetlenül támogatható a műveletek kivitelezése (előjelzési képesség).

Az előzőekben leírtak alapján úgy gondolom, kijelenthetjük, hogy a békeműveletek sikere a megfelelő információszerző képességek sikeres alkalmazásának, a felek együttműködési képességének, az információk többirányú megosztásának, az elemző kapacitások célirányos alkalmazásának, a stratégiai döntéshozók(tervezők) gyors tájékoztatásának köszönhetően garantálható.

Mindezek biztosítása és a nemzetközi standardoknak történő megfelelés érdekében, az érintett szervezeteknek egyenként és közösen is további erőfeszítéseket kell tenni a missziókra történő felkészülés, a gazdaságos és hatékony végrehajtó munka, valamint az egységes összehangolt műveleti tevékenység területén. Ezek előmozdítása érdekében a meglévő ágazati szintű dokumentumok felülvizsgálata, újabb együttműködési megállapodások megkötése a korábban kidolgozott békefenntartási alapelvek aktualizálása látszik szükségesnek.

Felhasznált irodalom:

1. Boda József: A rendvédelmi békefenntartás alakulása, fejlődése, helye szerepe a XXI. században, Doktori értekezés, ZMNE, 2006.
2. Dobák Judit: A béketeremtő és béketámogató műveleteknek válságkezelés során, ZMNE, Diplomaunka, 2006.
3. Elgondolás és javaslat a BM Békefenntartási Alapelveire, Kézirat, 2002. november 10.
4. Handbook on UN PKOs, http://www.mil.no/multimedia/archive/00039/Handbook_on_UN_PKOs_39015a.pdf Letöltve: 2007. 12. 10.

5. Harry Broer – Michael Emery: Civilian Police In UN Peacekeeping Operations, http://www.ndu.edu/inss/books/Books_1998/Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20-%20May%202008/chapter10.html Letöltve: 2007. 12. 11.
6. Héjja István: A katonai felderítés feladatai a megváltozott nemzetközi körülmények között, Szakmai Szemle, 2005. 2. szám.
7. Horváth Pál: A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai a válságkezelő műveletek során, Doktori értekezés, ZMNE, 2007.
8. IRM utasítás a béketámogató műveletekben résztvevő személyekkel kapcsolatos feladatokról, jogállásuk és ellátásuk egyes kérdéseiről, Tervezet, 2007. 01. 30.
9. Megállapodás a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium között a nemzetközi béketámogató és válságkezelő műveletekkel kapcsolatos együttműködésről, 2005.08.22.
10. Michael J. Dziedzic: Policing the New World Disorder, <http://www.ndu.edu/inss/books/books%20%201998/Policing%20the%20New%20World%20Disorder%20%20May%202008/cont.html>, Letöltve: 2007. 12.10.
11. Padányi József: Polgári-katonai együttműködés a békefenntartó műveletek során, Tanulmány, HVK, Budapest, 2001,
12. Simó Andrea: Béketámogató műveletek felderítő támogatása, különös tekintettel az afganisztáni műveletekre és annak magyarországi vonatkozására, ZMNE, Diplomamunka 2006.
13. The Brahimi Report and the Future of UN Peace Operations, The Henry L. Stimson Center, 2003. www.stimson.org/fopo/pdf/BR-CompleteVersion-Dec03.pdf : 2007.12.10.
14. Tóth András: A válságkezelő műveletek felderítő támogatása, Felderítő Szemle, 2003.11.
15. United Nations Civilian Police Handbook, United Nations Department of Peacekeeping Operations, New York, 1995. www.un.org/depts/dpko/training/tes_publications/books/civilian_police/civpol_hand_en.pdf Letöltve: 2007. 12. 08.

A TERRORISTÁK ÁLTAL ALKALMAZOTT MÓDSZEREK, ESZKÖZÖK, VALAMINT A KATONAI CÉLPONTOK ELLEN ELKÖVETETT TERRORISTATÁMADÁSOK

A terroristák széles körű eszközparkot alkalmaznak támadásiakhoz, valamint olyan módszereket választanak, amelyek biztosíthatják, hogy minél kevesebb kockázattal tudják sikeresen támadni a kijelölt célpontokat. A fejezet motójának talán azt is adhatnánk, hogy ha nincs konkrét információ a terrorista támadásra az következésképpen nem azt jelenti, hogy nincs terrorista fenyegetés. A példák igazolják, hogy pl. nem volt speciális fenyegetés az első Világkereskedelmi Központ elleni támadásánál, az oklahomai bombatámadásnál, valamint a USS Cole hadihajó elleni támadásnál, továbbá a szeptember 11-i támadásnál sem. Nem valószínű, hogy lesznek konkrét vagy jól megfogható kísérőjelek a jövőben bekövetkező támadásoknál sem. Természetesen egyes jelenségek, ha felhívjuk rá a figyelmet felderíthetők, mint ahogyan azzal a terroristák információgyűjtő tevékenységének fejezeténél foglalkoztunk. A terroristák is tisztában vannak azzal, hogy a felismerési jegyek a támadások megghiúsítását eredményeznék, ezért írta azt Azman al-Zawahiri könyvében¹⁵, hogy „Változtassátok meg a támadások módszereit, koncentráljatok a mártír műveletekre”.

A terroristatámadási módszerek és taktikák között a következőkkel kell leginkább számolni a jövőben: gyilkosságokkal, biológiai támadásokkal, kémiai eredetű támadásokkal, számítógépes, ún. „cyber” támadásokkal, repülőgép-eltérítésekkel, túszejtésekkel, emberrablásokkal, nukleáris, radiológiai támadásokkal, szabotázscelemekkel, belövésekkel, valamint öngyilkos támadásokkal. A különféle támadási módszerek definiálása egy fontos felület, melyre a dolgozatban kísérletet teszek, mivel ezeknek nem lelhető fel definíciója.

A gyilkosság: *A társadalom vezető személyeinek likvidálása, demoralizálás megfélemlítés céljából.*

A gyilkosságok vonatkozásában az elsőrendű terrorista célpontok között politikusok valamint katonai vezetők állnak. A módszert alkalmazzák annak ellenére, hogy a jobban bevált módszereket, mint a bombatámadásokat részesítik vele szemben előnyben. Kombinálják a támadásokat valószínű annak biztos

¹⁵ Knights Under the Prophets Banner, al-Sharq al Aswat 12 Dec 2001.

sikere érdekében más módszerekkel is, mint pl. a mérgezések, gránátáadások. A gyilkosságok listáján katonai szervezetek állnak, melyről azt tartják, hogy nehezen támadható terület de a hatása komoly demoralizáló tényezővé válik a katonák körében. A gyilkosság vonatkozásában több terrorista kiképző könyv, illetve oktató videofilm foglalkozik, melyben a célpont kiválasztása megismerése mellett a gyilkosság végrehajtási helye, mint döntő szempont szerepel. Így egyes katonai vezetők megtámadását leginkább a bázisokon kívül gondolják végrehajtani, természetesen nem elvetve a bázison belüli elkövetést sem. Az Al-Kaida ilyen módszerrel ölte meg az Északi Szövetség katonai vezetőjét Ahmed Shah Massoud-ot 2001. szeptember 9-én.

Biológiai támadás: *Biológiai eredetű fertőző anyagok, vízbe, levegőbe juttatásával a populáció, vegetáció, vagy haszonállat-állomány mérgezésével tömeges halálozás okozása.*

Biológiai támadások a terrorista szervezetek körében nagy hatékonyságú módszernek számítanak. Megerősített hírszerzői értesülések szerint Oszama bin Laden kijelentette, hogy szent kötelességük, hogy a harcukhoz biológiai anyagokat is beszerezzenek. Sheikh Omar Bakri Mohammed mudzsahedin vezető vallásos nyilatkozatban közölte, hogy megengedhető a biológiai anyagok alkalmazása a Jihad védelmi harcában. Eddig a terrorizmus történetében csak a japán Aum Shinrykio szervezet alkalmazta. A biológiai anyagok alkalmazásánál elsősorban repülőtereken, hajókon, kormányzati szerveknél, nagyobb eseményeknél, tömegközlekedési eszközöknél, valamint vízellátó rendszereknél kell számolnunk. Ezért igényel kiemelt figyelmet a hadműveleti területeken lévő vízellátási helyek, esetleges élelmiszer beszerzési pontok, tároló raktárak prevenciók védelme.

Bombatámadások: *A bombatámadások magukban foglalják a gépjármű és a személyi, azaz az öngyilkos terroristák által használt bombákat. Ezeknél a bombáknál katonai eredetű robbanóanyagokat alkalmaznak melyekkel a legnagyobb pusztítást, tudják elérni. Az eszközöknél távirányítókat, különféle érzékelőket és időzítőket alkalmaznak. Az Al-Kaida véleménye szerint „A robbanóanyagok a legbiztonságosabb fegyverei a mudzsahedineknek, hiszen ezt úgy használhatják, hogy az ellenségtől távol maradnak, ezáltal elkerülik az őrizetbe vételüket. A támadás pedig nem hagy bizonyítékot vagy bármilyen nyomot a támadás helyszínén. Továbbá a legnagyobb megfélemlítést okozza.” A bombatámadásokat önállóan vagy egyéb támadási módokkal együttesen is alkalmazzák. Fő támadási célpontok lehetnek: repülőterek, épületek, hidak, alagutak, autóbusz és vasúti pályaudvarok, kémiai üzemek, gátak, pénzügyi intézmények, kulturális szimbólumok, kormányépületek, nagy tömegű rendezvények, katonai bázisok, atomerőművek vagy azokkal kapcsolatos intézmények, vasúti csomópontok, városi tömegközlekedési hálózatok, vízellátó rendszerek.*

Kémiai támadások: *A mérgező, erősen toxikus kémiai elemek alkalmazása nagyobb lélekszámú események központok ellen, melyjel jelentős számú halálozást vagy tartós fertőzést okoznak. Ilyen céllal történő támadásokat hajthatnak végre a terroristák kémiai vegyi üzemek ellen a cél elérése érdekében. A kémiai elemekhez való hozzájutást lehet az azokat szállító járművek elrablásával is. Az Al-Kaida céljai között deklaráltan megjelent ezen anyagok megszerzése és használata. Különbféle kémiai anyagokkal folytattak is tesztek, kísérleteket Afganisztánban, melyet a koalíciós erők felfedeztek. A célterületek között tömegközlekedési csomópontok, rendezvények valamint vízellátó rendszerek szerepelnek az első helyen.*

„Cyber Jihad” a számítógépes, ún. **Cybertámadások:** *Számítógépes, illetve vírustámadások kritikus infrastruktúrák ellen, melynek célja, hogy a rendszert leállítsák, hamis információval lássák el, ami működési zavarokhoz vezet, illetve manipulálják a vezérlő rendszereket. Ez a módszer nem széleskörűen terjedt el, de a szakértők egyöntetű véleménye szerint számolni kell vele.¹⁶ Az első ilyen jellegű támadás az Izraeli Palesztin konfliktusban történt 2000-ben, amitől ezt a módszert is bevették a terrorizmus módszerei közé. Az első számú célpontok között repülőterek irányító központjai, vegyi üzemek, gátak, kormányzati épületek, atomerőművek, katonai bázisok, vízellátó rendszerek vannak.*

Eltérítések, elrablások: *Tömegközlekedési eszközök vagy veszélyes anyagszállító járművek eltérítése, tusszituációk kialakítása vagy speciális terrorista támadások céljából. Ezek közé tartoznak a repülőgépek, valamint hajók, üzemanyag-tankerek, kamionok. A cél, hogy túsokat szedjenek, vagy mint a szeptember 11-i eset mutatta mártírműveletet hajtsanak végre. A támadások miatt kisebb repülőgépek elrablása is számításba jöhet, melyeket robbanóanyagokkal rakodnák meg. A szeptember 11-i támadás mellett ilyen hajtottak végre a Tunéziai Dzerbában, ahol az üzemanyagot szállító kamionnal hajtottak be a minaretbe. Az ilyen támadások célpontjai elsősorban polgári repülő, hajók, buszok és szállító kamionok lehetnek.*

Túszejtés: *Egy vagy több ember erőszakos túszul ejtése egy vagy több terrorista által, politikai ideológiai célok elérése érdekében. Az esemény megtörténhet, mint a rablás eltérítés része. A túszejtéseknek a célja a speciális követelés elérése, illetve a média figyelmének a terrorista ügyre irányítása. Az Al-Kaida folyamatosan képi tagjait a túszejtési szituációkra. Vallják, hogy a túsok bántalmazása szükség szerint megölése megengedett, ha a tús visszatart valamilyen információt a Muzulmán harcosok, elől. A szélsőséges vallási oktatók ugyancsak megengedettnek tartják azt, hogy túsokat pénzért cseréljenek. A cserében lehetnek információk és tervek is, amelyre ily módon még a terro-*

¹⁶ Megjegyzem a NATO biztonsági szervezetei a CYBER kémelhárítás (nem minősített) témakörben komoly felkészítést, kapnak. A biztonsági résznél részletesebben tárgyalva.

rizmus történetében nem volt példa. A legnagyobb hatást a túsok nyilvános kivégzésével tudják elérni. Ez a mindennapi sajnálatos példa gyakran kerül be a médiák által a köztudatba. Sokszor történnek titkos csatornákon egyeztetések a terroristákkal a túsok kiszabadítása érdekében. Ezekben a titkos tárgyalásokban a biztonsági szervek vesznek részt, helyenként sikerrel. Erre volt példa a csecsen túszejtők által túszejtett magyar szeretetszolgálat munkatársai esetében is. A túszejtés és a nyilvános kivégzések sokkoló erővel hatnak az átlag populációra. Nyilván a terrorellenes felkészítések katonai szabályai olyanok, amelyek ki tudják zárni, hogy katonák essenek a terroristák fogságába. A terroristák célja viszont az, hogy katonákat ejtsenek túsul, hiszen az nyilván nagyobb média visszhanggal járhat. A célcsoportok között tehát katonák, és a hadműveleti területen jelenlévő országok civil állampolgárai veszélyeztetettek. A hagyományos értelemben repülőterek, vasúti buszállomások, bevásárló központok esnek a célkategóriába.

A terrorista jellegű tús-szituációk említésekor talán a legmarkánsabban a „Fekete Szeptember” nevű terrorszervezet müncheni merénylete jut elsőként az eszünkbe. A túszejtések azonban napjainkra lényegesen átalakultak. A tús-szituációk, a túszejtések egyre „népszerűbb” megoldásai a terroristáknak, a már korábban említett mediabefolyás miatt is. Főként az iraki és az afganisztáni hadszíntereken gyakoriak a túszejtési cselekmények, ahol egyes nemzetek polgárait, ejtik túsul és követelik videó üzenetekben, hogy a „megszálló erők” azonnal hagyják el az országot. Szélsőséges helyzetekben sokkoló kivégzéseknek is lehettünk tanúi ezeken a felvételeken. Nyilván a terrorista szervezeteknek a legnagyobb média szenzációt katonaszemélyek túszejtése jelentené, mint ahogyan azt jelentette is Irakban a háború alatt. Ahhoz, hogy ezekre a potenciális cselekményekre is fel tudjanak katonáink készülni, szükséges, hogy megismerjék az ezzel kapcsolatos fogalmakat, a körülményeket. „A túszejtőkkel folytatandó tárgyalások segíthetik a későbbi, nagyobb veszteségek elkerülését. Ezért erre a feladatra jól felkészült és gyakorlott jogi és lélektani hadviselési szakembereket kell alkalmazni.”¹⁷ A túszejtő szituációk általában két kategóriába tartoznak:

- rablás, fogságba ejtés egy ismeretlen helyen,
- rablás, illetve „ellenőrzés alá vétel” egy nyílt helyen, ismert helyszínen.

A túsok két kategóriába tartozhatnak:

- speciális beosztású személyek (pl.: katonai, politikai vezetők, repülőgép, autóbusz, hajó stb. utasai).
- előre nem tervezett módon, a kialakult szituációból adódóan túsul ejtett személyek (pl.: bankrablás).

¹⁷ Dr Kőszegvári Tibor, A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai. Egyetemi jegyzet I. rész, 30. pp

A *túszejtők motivációja* a kormányzattal, a szembenálló erővel való egyezkedés céljaik elérése érdekében olyan módon, hogy a túszaikat sértetlenül, saját feltételeik szerint bocsássák szabadon. A motivációk között az alábbiak szerepelnek:

- biztosítani a menekülési útvonalat,
- anyagi eszközök kérése,
- politikai célok elérése,
- mentálisan zavart személy által elkövetett cselekmény,
- egyéb okok miatt (pl.: börtönlázadás során) elkövetett cselekmény.

A túszejtés túszoakra gyakorolt pszichológiai hatásai – korábbi túszejtő cselek-ményeket követő felmérések alapján – két csoportba sorolhatók. A fenti megközelítésben az alábbi, rövid időtartamú hatások jelentkeznek: izgatottság, irracionális félelmek a sötétől, rémálmok, hogy ismételten túszul ejtik, sírási rohamok, ezek instabilitása, erős kritika a rendőrség, a biztonsági erők, valamint a kormányzattal szemben, szexuális impotencia, anorexia.

A közepes időtávú hatások: memória- és koncentráció-problémák, közepes mélységű depresszió, valamint a munkakör iránti csökkenő figyelem, alvási problémák, túlérzékenység, amire nincsen racionális magyarázat, keserűség, csalódottság, az elszenvedett problémákért anyagi kártérítés követelése, a kapcsolat-kialakításban és -fenntartásban jelentkező problémák. A terroristaincidensek kezelése megítélésem szerint *komplex*, kizárólag biztonsági, katonai, illetve rendőrségi kérdés. Melyek a fő rendező elvei: a túszul ejtett személyek biztonsága, a vezetés, irányítás és kommunikációs rendszer azonnali kialakítása, az információk (ezen belül a titkosszolgálati információk) gyűjtése, túsztárgyaló kijelölése a rendelkezésre álló információk alapján, tárgyalási stratégia, taktika kialakítása, terroristák megnyugtatása (amennyiben lehetséges), a tárgyalás felépítése, aminek a fő célja az, hogy a túszoikat szabadon engedjék. Ezekre a feladatokra időben fel kell készülnie minden szervezetnek, aki a hadműveleti területeken bármilyen feladatot lát el. A tusszituációk kialakulásával sajnos reálisan kell számolnunk, hiszen láthattuk nap mint nap, hogy ha katonát nagy számban nem is ejtettek túszul, de szinte minden koalíciós ország állampolgárai közül ejtettek túszul néhányat, akiknek a sokkoló kivégzésével fenyegettek. Sajnos nem egyet ki is végeztek közülük.

Ennek megfelelően a túszsituációkban a *túszejtőkről* az alábbiakat szükséges tudnunk: a motivációk, a nyilvántartási adatok, a múltbeli viselkedések, az emocionális állapot, a fegyverzet, az erősségek és gyengeségek.

A *túszookról* szükséges tudnunk: jellemzőik (elsősorban számuk, koruk és nemük), stressztűrésük, emocionális állapotuk, agresszió-potenciáljuk, egészségügyi problémáik, speciális képzettségeik.

A *túszejtés helyéről* szükséges tudnunk: a pontos leírás, jellemzők, a menekülésre alkalmas utak, az ún. „vak megközelítés” útjai, a kommunikációs rendszer, a kerülő utak egyéb megközelítése, a közművek. A *túsz tárgyalóval* kapcsolatban elvárt jellemvonások: interperszonális érzékenység, kognitív komplexitás, tolerancia, pozitív önkép, interjúkészítésben gyakorlottság, stressz-szituációkban való tapasztalat, jártasság, verbális kidolgozottság, stresszhelyzetekben rugalmasság, különböző túsz tárgyalásokban való tapasztalat, verbális meggyőzőképesség, erős kompromisszum- és vitakészség, konszolidált, érett személy benyomásának keltése, fizikai fittség, jártasság az ideológiai megközelítésekben. A *tárgyalási stratégia*: stabilizálni a helyzetet, egy problémamegoldó légkör kialakítása, kompromisszum-orientációra való törekvés, tartózkodni az erővel való fenyegetéstől, az utolsó percig nincs feladás, beavatkozás csak abban az esetben, amikor semmiféle utolsó esély nem látható. A *tárgyalás felépítése*: időnyerés, szociális érzékenység mutatása, annak a hangsúlyozása, hogy kompromisszum útján a szituáció megoldható, az eseményt nem szabad kisebbiteni, tartózkodni kell a kritikától. *Információgyűjtés a tárgyalás alatt*: nyitott végű kérdések alkalmazása, használjunk zárt végződésű kérdéseket, amivel célunk a kommentár kikényszerítése, figyelmesen hallgassunk. Ha a körülmények úgy alakulnak, hogy a túsz, a túszokat ki kell szabadítani az csak egy a fentiek felhasználásával szervezett műveletben csak az ilyen feladatra felkészített és felszerelt személyek és alegységek katonáival oldható meg.¹⁸

Emberrablás: *Egy személynek vagy kisebb csoportnak az elrablása abból a célból, hogy speciális célokat érjenek el a terrorista szervezetek. A műveletnek komoly háttérigénye van, leginkább anyagi fedezeteket megteremtő akciókhoz használják.*

Nukleáris fegyverek alkalmazása: *Maghasadáson alapuló termonukleáris robbanás előidézése. Taktikai vagy nagyobb nukleáris fegyver alkalmazása olyan tömeges pusztulást idézne elő, ami alapvetően hatna a szembenálló katonai erőre, az állami intézményekre ez által a politikára. Egy interjúban, amit Oszama bin Laden adott egy Pakisztáni újságnak azt nyilatkozta:” szeretném kifejezni, hogy ha Amerika kémiai és nukleáris fegyvereket alkalmaz ellenünk, akkor mi megtorlásul ugyanezeket a fegyvereket fogjuk alkalmazni ellenük.” A riportban elhangzott az is, hogy az Al-Kaida rendelkezik ilyen fegyverekkel, de azt csak megtorlásként kívánja alkalmazni. Arra vonatkozóan nem hangzott el semmilyen adat, hogy hol és mikor szereztek ilyen jellegű fegyvereket. A célcsoportok nagyobb városokat és kulcsfontosságú katonai bázisokat foglalnak magukba.*

¹⁸ Dr Kőszegvári Tibor vörgey, A Nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai. Budapest 2003 Egyetemi jegyzet I rész. 31 pp.

Radiológiai fegyverek: *A radiológiai fegyverek olyan eszközök, amelyek sugárzó anyagot tartalmaznak, az ionizáló sugárzó hatását felhasználva pusztítanak vagy fejtik ki egészségkárosító hatásukat. (nem magreakció!)*

*Radiológiai anyagot rögtönzött robbanóanyaggal juttatnak robbanás útján a légkörbe, mellyel radiológiai szennyeződést okoznak.*¹⁹ A robbantáson túl ennek az eszköznek, illetve alkalmazott módszernek az egyéb hatás a tömeges pánik kialakulása, valamint az elhúzódó hatás miatt a rákos megbetegedések számának az emelkedése, mellyel számolni kell. Amerikai hírszerzési források szerint az Al-Kaida 2001 decemberében már rendelkezett ilyen radiológiai fegyverrel, melyet be is mutattak. A henger alakú fémtartályról közölték, hogy radiológiai anyagokkal van töltve. Az, hogy a terroristák már rendelkeznek ilyen eszközökkel sajnos nem meglepő, hiszen az ITAR TASS hírügynökség is bejelentette, hogy 50 kilogramm cézium 137 izotópot találtak Groznijban a megostromlott iskolában. Az iskolában a maximum radioaktív sugárzás 100 röntgent mutatott. A csecsen terroristavezér Samil Basajev használta is ezeket a radioaktív elemeket, melyeket aknavetővel lőtt ki. A célterületek között nukleáris erőművek, tömegközlekedési rendszerek, bevásárló központok, és katonai bázisok szerepelnek.

Szabotázs²⁰: *szándékos károkozás a szállító rendszerekben, hő, vízi, elektromos és nukleáris erőművekben, amelyek zavart idéznek elő a szolgáltató-sokban.* A szabotázszt végrehajthatják fizikai erővel, illetve „cyber” támadásokkal egyaránt. Egy kicsit érdekes ezzel a témával, hogy többet foglalkozunk, hiszen a NATO biztonsági munkájában a kémkedés, a terrorizmus, a felforgatás és a szabotázs az a „négyes” ami minden biztonsági szerv munkájában jelen van. Az, hogy miért kell, hogy ezt a témát egy kicsit részletesebben tárgyaljuk tulajdonképpen egyszerűen megfogalmazható. Az Al-Kaida támogatói a JIHAD aktivistái folyamatosan nyíltan, emocionálisan szólították fel az arab országok mohamedán hívőit arra, hogy a Szövetséges csapatok ellen minden hadszíntéren kövessenek el szabotázs cselekményeket, illetve nyújtsanak támogatást a terrorcselekmények elkövetéséhez információkkal. A felhívás szerint „testvérek, akik szolgálják a hitetleneket a különböző harccselekmények területein, ti vagytok a középpontban és azokon a harcmezőkön, amit a JIHAD támad. Ti ismeritek a bázisaikat, képességeiket, a gyenge pontjaikat, ezért a tudás és az információ a ti erősségetek. Ezért vagytok ti speciális helyzetben, és ebből adódóan képesek vagytok arra, hogy szolgáljátok népeteket és vallásotokat.”²¹ A felhívás felszólítja ezeket a szövetségesek alkalmazásában álló helyi alkalmazotakat, hogy szabotázs cselekményeket kövessenek el a szövetségesek ellen akár-milyen módon.

¹⁹ Ún. „Dirty Bomb” azaz piszkos bomba néven is ismeretes.

²⁰ Beraczkai Antal ezredes Szabotázs, amivel ismét számolhatunk. KBH Szakmai Szemle. 2004. 1. szám. pp134-139

²¹ Http. www. arabforum. net 2003. 02. 28

A JIHAD megjelölte információigényét, amely a logisztikai területre vonatkozóan az alábbiakat tartalmazza:

- katonai és gazdasági célok megjelölése
- olaj és üzemanyag-tárolók megjelölése
- utánpótlási hajók, tankerek érkezése, az érkezési idő, a célkikötő, és az ilyen létesítményekben alkalmazottak nevei
- kereskedelmi hajók nevei, melyek katonai hadianyagokat szállítanak
- szárazföldi szállítási útvonalak, valamint a biztonságból kijelölt tartalék útvonalak
- katonai és hadianyagok központi elosztási helyei

A légiere vonatkozó információigény a következő:

- hadművelati és tartalék repülőterek elhelyezkedése, szövetséges nevei, őrzés védelmi rendszerük
- raktárak, rakétatárolók elhelyezkedése, a tárolt anyagfajta és mennyiség tételes megnevezése
- a csapásmérő repülőgépek technikai kiszolgáló személyzetek elhelyezési körletei
- repülőgépek üzemanyag feltöltési eljárásai, szabályai
- felszálló és leszálló zónák paraméterei, azok változásai, valamint a légvédelmi rendszer
- üzemanyagrendszerek a bázisokon

A szárazföldi és speciális erőkkel kapcsolatos információigényük:

- fegyverek és lőszerraktárak
- a vezetési és művelati központok helyének pontos megjelölése
- az előérő elhelyezésére szolgáló barakkok elhelyezkedése a táborokon belül
- helyi alkalmazottak körletei és elhelyezkedésük
- a táborok nevei és az azokban lévő egységek típusai
- útvonalak a kirakodó zónákból a táborokig, illetve a művelati területekig.
- Logisztikai készültségi fok és további tervezendő feladatok. Az ezekbe bevonandó helyi munkaerőre vonatkozó elképzelések.
- Víz üzemanyag utánpótlás rendszere, az alkalmazott módszer.

Tengeri és tengerészeti erőkkel kapcsolatban:

- Tengerészeti bázisok elhelyezkedése és hidrológiai paramétereik.
- A vezető és művelati parancsnokságok pontos helyei.
- A kikötők, ahol a hajók az igénybevételekig horgonyoznak.
- A ki és berakodásért felelős csoportok elhelyezési körletei.

A fontos beosztású személyekkel kapcsolatban:

- Magas beosztású katonai és politikai személyek nevei, jellemzésük.
- Ezen személyek szálláskörletei és elhelyezkedésük.
- A biztonsági szervezetek helyi vezetői munkatársai és alkalmazottai, az általuk használt épületek és gépjárművel azonosítása.

Belövések, lövések: *Egy személy vagy csoport által tűzfegyverekből nyitott tűz emberek csoportjára abból a célból, hogy minél többet megsemmisítsenek.* Ez egy széleskörűen alkalmazott terrorista módszer, öngyilkos és nem öngyilkos támadásban egyaránt. Ilyen támadás történt az USA-ban, amikor Iszlám fegyveresek nyitottak tüzet a CIA központja előtt az alkalmazottakra. Célcsoportok kormányzati intézmények, katonai bázisok, biztonsági erők központjai, repülőterek, tömegközlekedési csomópontok, bevásárló központok.

Öngyilkos bombatámadás: *Egy személy, aki személyektől zsúfolt területre szállít vagy visel robbanó eszközt/eszközöket abból a célból, hogy azt/azokat felrobbantva a legtöbb halálos áldozatot érje el.* A terrorista szervezetek széles körű tapasztalatokra tettek szert ebben a módszerben. Az öngyilkos műveletek az egyik legfontosabb eszközzé váltak a terroristáknak, melynek általános jellemzői az alábbiak:²²

- Nagyobb célcsoportot kíván rettegésben tartani, mint a támadott csoport.
- A terrorista szervezetek pszichológiai hadviselésének alkalmazott módszere.
- A támadás előkészítése mindig több ember bevonását igényli.
- Az öngyilkos merénylő általában ortodoxvallású.
- A terroristák között férfiak és nők egyaránt megtalálhatók.
- A motivációk széles körében jelen van: a vallási megszállottság, a nacionalizmus, a vezető személye karizmája, a csoport hatása annak véleménye, felsőbb nyomás-kényszerítés, rábeszélés-presszió, valamint a bosszú és a megfélemlítés.
- Nincs egyszerű profilja az öngyilkos terroristának.

*Az öngyilkos terroristatámadás előkészületének a fázisai:*²³

- Kiválasztása az öngyilkos merénylőnek.
- Beszervezése a szervezetbe.
- Az öngyilkosságra való rábeszélés, meggyőzés.
- Mentális előkészítés és annak folyamatos fenntartása.
- A robbanóeszközzel kapcsolatos kiképzés.

²² Yoram Schweitzer, „Öngyilkos terrorizmus: Kifejlődése és jellegzetessége, az öngyilkos terrorizmus elhárítása”. Nemzetközi politikai tanulmányok 2001. 77 pp.

²³ Beraczkai Antal ezredes. „A terrorizmus „modus operandi” jában az öngyilkos terrorizmus előkelő helyet foglal el. Katonai Biztonsági Hivatal Szakmai Szemle. 2004. 1. szám. pp. 138-142

- Végső előkészítés (imádkozás, vallási megtisztulás, szükséges fizetések a kedvezményezettek részére, írott vagy videón rögzített vallomások, néha közös fotó a vezetővel).
- A támadás helyszínére érkezés, rendszerint kísérettel.
- A támadásért való felelősségvállalás a szervezet nevében média tevékenység útján.

Gépjárműves bombatámadás²⁴: *Gépjárművek vagy teherautók robbanóanyagokkal megrakva a célterületre juttatva és ott felrobbantva abból a célból, hogy megsemmisítsenek épületeket, intézményeket, amivel a legtöbb halálos áldozatot érik el. A gépjármű bombatámadás lehet öngyilkos akció, de lehet előre a célterületre elhelyezve és távirányítással, vagy időzítővel felrobbantva. A terrorista szervezetek nagy gyakorlattal rendelkeznek ebben a támadási módszerben. Ilyen támadást hajtottak végre a Világkereskedelmi Központ elleni első támadásnál 1993. február 26-án mellyel 6 embert megöltek és több, mint ezer embert megsemmisítettek. Ugyancsak ilyen támadást hajtottak végre 1998. augusztus 7-én, amikor az USA nagykövetségeket támadtak Kenyában és Tanzániában, melyben 224 személyt öltek meg. Az Al-Kaida alkalmazta ugyanezt a módszert 2000. október 12-én, amikor egy gumicsónakba rakott robbanóanyaggal támadta meg az USS Cole hadihajót, megölve ezzel 17 tengerészt, és megsebesítve 39-et.*

Célterületek: Követségek, gazdasági politikai épületek, hidak, alagutak, kémiai üzemek, gátak, katonai objektumok, nagy tömegeket vonzó események, víz-áramellátó rendszerek.

Cyberterrorizmus: *Személy vagy csoport, aki terrorista szervezet nevében, közvetlenül, vagy pusztán szimpátiából, felkészültségével, szaktudásával olyan elektronikai, illetve elektromágneses adatállományokat változtat meg vagy töröl, ami bizonyos rendszerek működése érdekében nélkülözhetetlen. A beállt zavarok veszélyeztetik az alapvető biztonsághoz tartozó területeket, mint pl.: áram-, víz-, gáz-, hő-, vagy információellátás. Két fő támadási mód, amivel számolni kell ez a rendszerműveletek támadása, a másik pedig a felhasználói szint zavarása. A rendszertámadásra volt példa az Észti hálózati rendszerek zavarásával. Az individuális támadások leginkább vírusok terjesztéséhez köthetők. A jövőben ezzel a támadási módszerrel jobban kell számolni, mert könnyen hozzáférhető, kevés nyommal jár, olcsó, és rövid idő alatt komoly eredményt tud felmutatni.*

A terroristák által alkalmazott eszközök

²⁴ Al-Kaida Training manual: „A gépjármű bombák a Mudzsahedinek legbiztonságosabb fegyverei, mivel távolról lehet végrehajtani a támadást és elkerülhető a letartóztatás.”

A terroristák, a terrorista szervezetek különféle eszközöket használnak a koalíciós csapatok támadására. Ebben nagyon széleskörű a skála, hiszen az első világháborús fegyvertől a legmodernebb fegyverekig szinte minden megtalálható az eszközparkjukban. Nem kétséges, hogy a szovjet megszállásból jelentős fegyverarzenál és természetesen az ehhez párosuló lőszer, robbanóanyag-készlet maradt. Sok fegyver és robbanóanyag érkezett amerikai készletekből, amikor is az amerikaiak a mudjahedineket támogatták a szovjetekkel szemben. Időközben azonban a világ drámaian változott, a szövetségestől kapott fegyver a szövetséges ellen irányult. Az alkalmazott módszerek és eljárások a volt szövetségest vették célba. Nincs kétség afelől sem, hogy néhány állam – köztük Irán – folyamatosan szállít fegyvereket és robbanóanyagokat Afganisztánba, és Irakba mindezt természetesen tagadva a világ előtt. A titkosszolgálat által szervezett csatornákon kínai, és iráni gyártmányú fegyverek és robbanóanyagok érkeznek ezekbe az országokba. Folytatódnak ezek a szállítások annak ellenére, hogy a szövetséges hírszerzés de facto bizonyítékokat szolgáltatott Irán érintettségére a terrorizmus támogatásában.

A hadműveleti területeken a leginkább jellemző és szinte naponta alkalmazott eszközök a házi készítésű robbanószerkezetek (IED).²⁵ Ezeket az eszközöket a szövetséges erők élőerejének páncélzat nélküli vagy könnyen páncélozott gépjárművek megsemmisítésére, illetve mozgásképtelenné tételére használják. Jellemző, hogy a hadieszköz és hadianyag gyártók a támadások elemzéséből folyamatosan javították és javítják a csapatszállító eszközök páncélvédettségét az ilyen támadásokkal szemben. A hadműveleti tapasztalatok azt mutatják, hogy az IED támadásokban egyidejűleg több eszközt kötnek össze, ami fokozza az ölőhatást. Ugyancsak hadműveleti tapasztalat az, hogy az IED hatását fokozzák gázolajjal telt tartályokat, helyeznek melléjük. Nem egy esetben próbabábukat öltöztettek katonai egyenruhákba azt színlelve, hogy sebesült van az úton, miközben a bábuba IED eszközt telepítettek. Gyakran alkalmaznak hamis IED-t, amit szándékosan nem megfelelően, felderíthető módon telepítenek. A kiérkező IED járőr mielőtt megkezdhetné a munkáját, a jól álcázott éles IED eszközt robbantják. Gyakori módszer ez a konvojok megállítására, melyekre azt követően lesállításokat, rajtaütéseket hajtanak végre. A terroristák az IED támadások után a körülrzárt területeket megfigyelik, azonosítják a katonai tevékenységeket, filmezik a tevékenységet. Jellemző, hogy a megfigyelések alatt folyamatos telefonbeszélgetést hajtanak végre. A megfigyelések eredményeit aztán elemzik, hogy azokat felhasználják a következő támadásokhoz. A támadások tipikus helyei, útkanyarok, ellenőrző áteresztő pontok, felüljárók.

Az IED-k csoportosíthatók a felhasznált robbanóanyagok szerint, az indítás módja szerint, az elhelyezésük módja szerint, valamint a robbanóeszközök kapcsolási módja szerint.

²⁵ Improvised Explosive Devices, házi készítésű, vagy rögtönzött robbanóeszközök.

A felhasznált robbanóanyag szerint:

- katonai robbanóanyagok, tüzérségi gránátok, lövedékek (122, 155, 57 mm) és löszerek, rakéták, gránátok, puszkagránátok és aknák
- ipari robbanóanyagok, dinamit, SEMTEX
- házi készítésű rakéták, és házi készítésű robbanóeleggyel működtetett eszközök (TNT, fekete lőpor stb.), gázolaj és benzin keveréke, általában más indító töltettel indítva

Az indítás módja szerint: időzített és közvetlen indítású

Az időzített robbanóeszközöket időzítő szerkezettel szerelik fel. (TOIED)²⁶ Az időzítők lehetnek mechanikus ébresztő vagy karórák, háztartási gépek időmérő szerkezetei, elektromos órák vagy háztartási időmérő szerkezetek valamint kémiai elven működő indítóeszközök.

A távvezérlő berendezéssel ellátott eszközök (COIED)²⁷ lehetnek ajtócsengők, vezeték nélküli eszközök, mobiltelefonok, kapunyitó eszközök, elektromos riasztórendszerek kapcsoló eszközei valamint távirányítással működő elektromos játékok.

Öngyilkos támadó által indított eszközök (VOIED)²⁸, nyomás-tolás, hűzésérzékelők, nyomógombok és kapcsolók, valamint lehetnek hő és fényérzékelők.

A robbanóeszközök elhelyezési módjuk szerint lehetnek álcázottak és alkalmazhatják őket álcázás nélkül egyaránt. Természetesen a hatékonyságot tekintve az álcázott eszközök a leginkább alkalmazottak. Az álcázások a terep jellegének megfelelően kerülnek kialakításra, így behelyezhetik a földútba, az útpadkába, az árokszélébe, az árok út felé néző oldalába, amivel a repeszhatást is felerősítik. Álcázzák kővel, homokkal, nem ritka az sem, hogy elhullott állatba helyezik, amit az útra, az út mellé raknak. Gyakran kisebb hatóerejű robbanóeszközöket helyeznek vizes palackokba. Nagyon elterjedt a szilárd burkolatú utaknál a forgalmi jelzőtáblákba azok mögé telepített robbanóeszközök alkalmazása, mivel az útfelszín megbontása hivatkozott jel lenne. Viszont a természetes úthibákat előszeretettel használják ki a robbanóeszközök rejtésére. Előszeretettel helyezik ezeket az eszközöket út mellett parkoló gépjárművekbe, melyeknél a robbantásnál azzal sem törődnek, ha helyi lakosok haladnak el az éppen felrobbantandó gépjármű mellett.

Házi készítésű rakéták, rakétavető

²⁶ Time operated improvised explosive devices

²⁷ Command-operated improvised explosive devices

²⁸ Victim operated improvised explosive devices

A házi készítésű rakéták igen elterjedtek a terroristák körében. A BM-21 rakéta sorozatlövő rakétáit házilag barkácsolt vetőcsövekkel indítják, aminek a legnagyobb problémája az irányíthatóság. Ezek a kilövés mintegy 85 %-ban célt tévesztenek. Alkalmazásáról azonban nem mondanak le, mert egy katonai táborra érő támadás komoly veszteségeket tud okozni. A terroristák fegyvertárában a Palesztin HAMAS által előállított KASSAM nevet viselő házi készítésű rakétát lehet itt megemlíteni, aminek a használata komoly veszteségeket okoz napjainkban, Izraelben.²⁹ Nem zárható ki az sem, hogy ilyen rakéták jelenhetnek meg más területeken, hiszen viszonylag könnyű előállítani, ha a gyártók rendelkeznek a gyártáshoz szükséges technikai paraméterekkel. A szakértők a KASSAM rakétát egy kifejezett terrorista fegyvernek ítélik, hiszen terrorista szervezet saját fejlesztése. A rakétát a HAMAS fejlesztette ki a Gázai övezetben, 2001 második felében. A rakéta konfigurációja és a jellemzői azt sugallják, hogy a forrás a Gázai területeken kívüli lehet, esetleg külföldi rakéta szakértők vagy amatőrök. A rakéta maximális hatótávolsága 6-7 km. A teljes hossza a rakétának 1,8 méter átmérője 115 mm, a robbanófeje pedig kb. 8 kg. A rakétát egy ideiglenes indítóállványról lövik ki, amely acél rudakból került kialakításra, és biztosítja a rakéta 60 fokig történő felemelését. Az indítása a rakétának egy elektromos detonátorral történik, amit a rakétahajtóműhöz illesztnek és összekapcsolják egy akkumulátorral, valamint egy óra által kontrollált késleltető mechanizmussal, ami biztosítja a kilövés időzítését.

A rakétát szilárd hajtóanyag hajtja, ami 35 % cukor és 65 % káliumnitrát elegye. A hajtóanyag előállítás során összevegyítik a két komponenst, felolvasztják, és egy méter hosszú, négyzet alakú öntőmintába öntik. Az öntőminta kör alakú közepén a tengelynél biztosít egy furatot (üreges részt) az anyagban.

Ezt követi a szárítás, amit azt követően kivesznek az öntőformából, és behelyezik a motorba, ami 115 mm átmérőjű vízvezetékcső. A rakéta hajtóanyaga 150 másodpercig, a dupla töltet 210 másodpercig ég, gyorsítja a rakétát. A robbanófej egy egyszerű 115 mm átmérőjű és kb. 30 cm hosszúságú acél vízvezetékcső, amit kb. 5 kg robbanóanyaggal, töltenek fel. A rakétánál egy egyszerű gyújtót alkalmaznak, ami egy alumínium tölcsérből, egy rugóból, egy ütőszegből és egy kis kaliberű lőszerből áll. A rugó összenyomott helyzetében lévő energiát átadja az ütőszegnek, ami ráüt a lőszerre, ami viszont iniciálja a detonációt, indítja a TNT-t.

A házi készítésű vetőszerkezetek:

A házi készítésű vetőszerkezeteket ugyanúgy, mint az IED szerkezeteket rendszerint álcázva telepítik az árokparton vagy közvetlenül az út mentén. Az álcázásban a méretnek megfelelő rejtőeszközöket használnak, így nem ritka a

²⁹ Beraczkai Antal ezredes, Az Izraeli Védő Fal terrorista ellenes hadművelet. KBH Szakmai Szemle. 2002. 23-41pp.

betontömbnek álcázása a szerkezeteknek. A vetőszerkezet házilag barkácsolt indítószerkezet, amivel két vagy több, pl. RPG-7, vagy RPG-18 rakétagránátot kötnek össze és robbantanak fel. A rakéták ölőhatásának a fokozása érdekében a töltetekbe páncéltörő tüskéket helyeznek. Előszeretettel alkalmazzák ezeket az eszközöket, mivel könnyű telepíteni az előállítás nem drága, az alkalmazás pedig biztonságos mivel az indítást távolról hajtják végre.

Házi készítésű irányított repeszakna (ICM)³⁰

A repeszaknák alkalmazása egyre népszerűbb a terroristák kezében, mivel nagyon magas hatékonysággal tudják alkalmazni a szövetséges csapatok élőereje ellen. Gyakran a repeszaknákat kombinálva alkalmazzák gránátvetőkkel, amivel a páncéltörő képességet növelik meg. Az ilyen kombinált eszközök telepítése több szakértelmet igényel, ezért ezeket kisebb csoportok hattól tíz főig telepítik.

A katonai táborok elleni támadásoknál a terroristák az aknavetők és a rakétatámadások mellett felhasználják a gépjárműre rakott robbanóanyagokat, amelyekkel a legnagyobb pusztító hatást tudják elérni. Sajnos a terrorizmus elleni harcban erre is több példa volt a múltban, és szerencsére az Al-Hillah-i (Irak) magyar táborot egy ilyen típusú sikertelen támadási kísérlet célozta meg.

Az elhúzódó terroristaellenes harcok azt prediktálhatják, hogy az anyagok, eszközök beszerzésében hiányok léphetnek fel, ami a terrorista szervezetek körében meglévő együttműködést fogja fokozni. A KASSAM rakéta más területeken való megjelenése így nagyon valószínű, akár csereüzlet által is finanszírozva. A terroristák módszerei folyamatosan változnak, egyre több technikai eszközt alkalmaznak, így a rádiótelefonok kommunikációinak az ellenőrzése, illetve zavarása elengedhetetlen igénnyé vált. A terroristák a katonai rádióforgalmat lehallgatják, ami előnyt jelenthet számukra a támadások tervezéséhez, és kivitelezéséhez egyaránt. Nyilvánvaló, hogy a táborok környékén az erővédelmi³¹ intézkedéseket fokozni szükséges, és kifejezetten koncentrált figyelmet kell fordítani a terroristák felderítő tevékenységeire, amelyek időben tudják feltárni a potenciális támadásokat.

Katonai célpontok elleni terroristatámadások elemzése

„Rövid és hirtelen támadásokat kell végrehajtani, hogy terrorizáljuk és demoralizáljuk a katonai erőket és a polgári személyeket egyaránt. Ennek szellemében minden mudzsahedinnek három IED támadást vagy három robba-

³⁰ Improvised Claymore Mine, házi készítésű irányított repeszakna

³¹ Force Protection

nóanyaggal elkövetett támadást kell végrehajtani, a mártír akciókban legalább három személyt kell megölni”³²

A terroristatámadások egyik célja a megsemmisítések mellett, hogy befolyásolják a szövetséges erők morális és pszichikai állapotát. Ezért éjjel ún. zavaró támadásokat, belövéseket hajtanak végre a katonai táborok ellen.

„NATO katona halt meg Afganisztánban. A szövetség egy katonája meghalt öt pedig megsérült egy robbanásban a Talibánok elleni műveletekben.”³³

„Egy Olasz katona halt meg és egy másik megsebesült az Afgán főváros közelében, amikor Talibánok rajtaütést hajtottak végre a NATO járőr ellen.”³⁴

„Öngyilkos terrorista robbantotta fel a német ISAF katonákat szállító buszt, melyben négyen meghaltak és huszonkilencen megsebesültek.”³⁵

„Gépjárműbomba sebesített meg három NATO katonát Afganisztánban. Az öngyilkos támadó meghalt a támadásban.”³⁶

„NATO katona vesztette életét, két másik pedig megsebesült egy bombatámadásban, amit az út szélébe telepítettek.”³⁷

„Három német ISAF katona sérült meg egy távirányítóval működtetett IED bombatámadásban Kunduz tartományban.”³⁸

„Romano Prodit támadták politikusok, hogy vonja ki az olasz csapatokat Afganisztánból, hiszen 2004 óta 12 katona vesztette életét terroristatámadások következtében. Prodi közölte, hogy Ez a küldetés, amit folytatunk, hosszú ideig fog tartani.”³⁹

Csak néhány hír a sok közül, amelyekben napjainkig 4554⁴⁰ fő szövetséges katona halt meg a terroristaellenes katonai műveletekben, Irakban és 491 fő Afganisztánban. Jelentős a polgári áldozatok száma is, ami nyilvánvalóan sokkal magasabb a katonai áldozatok számánál.⁴¹ Nem véletlen az sem, hogy az USA védelmi minisztériuma poszt traumás programot indított be, ami pszichés traumák kezelésére hivatott. A hadműveletekben részt vevő katonák nagy része

³² Abu Omar Al-Baghdadi A Jihad háborus koncepciója.

³³ AFP Kabul 2008. január 21.

³⁴ AFP Kabul 2008. február 13.

³⁵ Reuters 2003. június 7.

³⁶ AFP Kabul 2008. február 7.

³⁷ AFP 2008. január 24.

³⁸ Reuters 2004. november 27.

³⁹ Reuters 2008. február 13.

⁴⁰ <http://projects.washingtonpost.com/fallen/iraq>

⁴¹ A megszállás áldozatait összesítő Iraq Bodycount becslése szerint az elmúlt 5 év merényleteinek legalább 89500 civil áldozata volt. Ez azonban csak a terrorista támadások áldozatainak a száma. Ezen kívül a kórházi és szociális rendszer összeomlása miatt a becslések szerint legalább 200 ezren haltak meg.

pszichésen sérült, mint a vietnámi szindróma, újabban kialakult az iraki-afganisztáni szindróma is.

Az információgyűjtési elemzések, a tények azt mutatják, hogy törzsi, etnikai és vallási alapon szerveződött félkatonai szervezetek és csoportok alapvetően valamely helyi vagyonos hadúr vagy vallási vezető befolyása alatt állnak. Vezetőik igyekeznek befolyásukat kiterjeszteni más csoportokra is, akik önszerveződően működnek. Állományukba jelentős részben volt katonák, rendőrök és számos nacionalista vagy vallási fanatikus fiatal is megtalálható. Kézifegyverekkel, gyalogsági és kézi páncéltörő fegyverekkel vannak felszerelve, néhány kollektív fegyver, mint géppuska is megtalálható arzenáljukban. A csoportok tagjai folyamatosan kiképzéseken vesznek részt, amelyeken a saját támadásaik elemzését követő hibákat javítják, fejlesztik a módszereket. A kiképzők között rosszakaratú országok titkosszolgálati tisztjei is megjelennek. A kiképzési eredmények bizonyítéka, hogy e csoportok egyre szélesebb körben alkalmazzák a házi készítésű robbanószerkezeteket, melyeket új módszerrel telepítenek az utak mentén. A fegyverek műholdas telefonokon, rádióeszközökön és mobiltelefon-hálózatokon keresztül hangolják össze tevékenységüket.

Rendszerint önállóan – egységes központi irányítás nélkül – tevékenykednek, de az eddigi tapasztalatok alapján valószínű, hogy egyes körzetekben ún. regionális vezetők hangolják össze működésüket. Támadásaikat gerillamódszerek alkalmazásával hajtják végre. Rajta-ütéseiket úgy szervezik meg, hogy a lehető legrövidebb időn belül a lehető legnagyobb veszteséget okozzák, és még a NATO-erők válaszlépései előtt el tudják hagyni a helyszínt. Célpontjaikat és támadási módszereiket a rendelkezésükre álló erőnek és fegyverzetnek, valamint a csoport kiképzettségének megfelelően, rugalmasan választják ki. Hatékonyságukat növeli, hogy a támadások megtervezésére és a felkészülésre elegendő idő áll rendelkezésükre. Akcióik előkészítésében és kivitelezésében a helyi lakosság támogatását is igénybe veszik, kihasználva a magas munkanélküliséget, a nemzetiségi és vallási hűséget, a növekvő NATO-ellenességet. A támadások előkészítésében és végrehajtásában külföldi fegyveresek, bűnözők és terroristák is szerepet kaphatnak. A segítők biztosítják az egyes sejtek közötti kapcsolattartást, összehangolják a támadó csoportok logisztikai ellátását, a búvóhelyek fenntartását és a toborzást. Az ún. ígéhirdetők feladata a propaganda, ami elsősorban a lakosság tájékoztatását szolgálja – akár a tények elferdítésével is – a NATO-ellenes támadások sikerességéről. A házi készítésű robbanószerkezeteket rendszerint külföldi zsoldosok vagy biztonsági szolgálatok tagjai állítják össze, akiknek a szakértelme jelentősen befolyásolja az egyes csoportok képességeit. A támadásokat végrehajtó sejtekben sok olyan harcos van, aki ideológiai meggyőződésből harcol, azonban többségüket a pénz- és a munkanélküliség motíválja. A támadásokhoz felhasznált eszközöket figyelembe véve, házi készítésű robbanószerkezetekkel, aknavetőkkel vagy kézi páncéltörő gránátvetőkkel, valamint kézifegyverekkel tevékenykedő csoportokat lehet megkülönböztetni, de

gyakoriak a kombinált, többféle eszköz alkalmazásával végrehajtott rajtaütések is. Ez utóbbi esetekben feltehetően több csoport összehangoltan hajtja végre akcióit. A csoportok tagjai nem állnak szoros kapcsolatban egymással, az egyes sejtek vagy személyek nagy önállósággal rendelkeznek. Ennek a szervezési formának nagy előnye, hogy a csoportban nincs kritikus elem, amelynek megsemmisülése a csoport felbomlásához vezetne. A csoportok képesek elveszített sejtjeiket és vezetőiket pótolni. A csoporton belüli nagy önállóság ugyanakkor hátrányt is jelent, mivel a sejtek könnyen elszigetelődhetnek egymástól.

A NATO-erők ellen végrehajtott támadások tapasztalatai

- A NATO erők ellenes csoportok támadásaikat elsősorban kisebb (2-4 Járműből álló) és csak könnyű fegyverzettel felszerelt menetoszlopok ellen hajtják végre. A támadások általában a menetoszlopok utolsó járműveit érik a lehetséges válaszcsoportok csökkentése, illetve elkerülése miatt.
- A merényletek többségét az ellenálló csoportok házi készítésű robbanószerkezettel hajtják végre. A szerkezetek alapját a különböző típusú lövedékek, aknavető gránátok, illetve robbanóanyagok képezik. A töltetek felrobbantásához elektromos gyújtózsínort, rádióvezérelt vagy időzített gyújtószerkezetet, valamint mobiltelefont is használhatnak.
- A házi készítésű robbanószerkezeteket az utak mentén változatos álcázási módokat alkalmazva helyezik el, pl.: kötörmelék, közúti tábla oszlopa, betonelemek stb. Alapelv, hogy semmiképp sem szabad a gyanús dolgok mellett megállni, illetve azokat megvizsgálni, mivel a támadások egy részét a veszteglő gépjárművek ellen követik el.
- A támadások egyik leggyakoribb módja, hogy a menetútvonalat keresztező felüljárókról könnyűfegyverekből vagy kézi páncéltörő fegyverből nyitnak tüzet a támadók, illetve kézigránátot vagy saját készítésű robbanószerkezetet dobnak a menetoszlop gépjárműveire.
- Az épületekben elhelyezett robbanócsapdák kisebb hatóerejűek, mivel a cél nem az épületek felrobbantása, hanem a nemzetközi erők katonáinak megsemmisítése. Az ellenállók ilyenkor az élőerőt hatékonyabban pusztító, nagy repeszhatású aknavető- és kézigránátokat használnak. A szerkezetet leggyakrabban mozgás- és lépésérzékelőkkel, vagy távirányítással indítják.
- Menetoszlopok támadásakor gyakran használnak motorkerékpárokat, amelyeken a támadók gyorsan elmenekülhetnek a helyszínről. Ilyen esetekben a motorkerékpár vezetője, vagy utasa gránátot dobhat, kézfegyverekből, vagy kézi páncéltörő fegyverekből tüzet nyithat a menetoszlopra.

- A koalícióellenes csoportok megfigyelőket is alkalmazhatnak, akik a menetoszlop közeledését tűzgyújtással, vagy kézfegyverből leadott lövéssel jelezhetik a támadók számára.
- Lakott területen támadási előkészületekre utalhat, ha nincsenek gyerekek az utcán, vagy ha a menetoszlop megjelenésekor lekapcsolják a házakban a világítást.
- A koalícióellenes csoportok támadásaik végrehajtásához gyermekeket is felhasználhatnak, emiatt fokozott figyelmet kell fordítani a járművekhez közeledő vagy a menetoszlop felüljárókról figyelő fiatalokra.
- A támadók a menetoszlop feltartóztatása céljából sebesültnak tettehetik magukat, de előfordult az is, hogy a „sebesült” valójában öngyilkos merénylő volt, aki sajátmagával együtt a segítségnyújtókat is felrobbantotta.

Az öngyilkos támadások elemzése

A koalícióellenes erők eddig végrehajtott támadásainak elemzéséből megállapítható, hogy az öngyilkos akciókat minden esetben alapos felderítés előzi meg. A felderítők az adatgyűjtés során vizuális megfigyelés és adatrögzítés, valamint a táborokban dolgozó helybéliek kikérdezése útján a következő információk megszerzésére törekednek:

- a tábor körüli ellenőrző-áteresztő pontok (EÁP) helye és száma;
- az EÁP-oknál telepített akadályok típusa;
- az EÁP-októl a tábor területén kiválasztott célpontig vezető útvonal részletes leírása;
- az őrszemélyzet jellemzői (létszáma, fegyverzete, ébersége, váltások időpontja);
- az őrtornyok elhelyezkedése;
- a célpont környékének megvilágítása;
- az EÁP megközelítési útvonalán lévő fedett (az őrség által be nem látható) területek;
- a célpont és az azt védő műszaki akadályok közötti távolság.

Az ellenállók – tapasztalatszerzés és újabb akciók előkészítése érdekében – videón rögzítik a támadást és a keletkezett károkat, valamint a helyreállítási munkálatokat is.

A katonai célpontok elleni támadásoknál, mint magyar vonatkozással foglalkoznunk kell a magyar szállító zászlóalj konvoját ért IED támadással, valamint ugyancsak az Iraki hadszíntéren az Al-Hillah-i magyar tábor elleni öngyilkos támadási kísérlettel.

Az Al-Hillah-i tábor elleni terroristatámadás érdekes következtetések levonására alkalmas. A tábort két szögesdrórendszer vette körül. A szögesdrótok között a tábor lakóépületei felé vezető újonnan épített út vezetett. A terroristák, akiknek szándéka az volt, hogy teherautóra rakott robbanóanyaggal támadják a tábort, nem tudták teljesen felderíteni a területet, így nem tudták, hogy az újonnan épített út alapja laza volt, és aminek még legalább egy hónap ülededésre lett volna szüksége ahhoz, hogy gépjárművekkel rendesen járhatóvá váljon. A terroristák a célpontra irányuló felderítést több alkalommal is végrehajtották, amiben motorkerékpáros még a drótkerítéshez is közel ment. A támadás napján egy motorkerékpáros a külső perimetrikus kerítésre robbanóanyagot helyezett, melyet a gépkocsi érkezése előtt pillanatokkal robbantottak, így biztosítva szabad utat neki a lakóépületek felé. A behatolásra az őrség tűz alá vette a gépjárművet, ami a laza altalaj miatt megsüppedt, és nem tudott eljutni a támadásra kiszemelt területig. A terrorista így idő előtt robbantotta fel a rakományt, amivel szerencsére csak az épületekben kisebb rongálást tudott okozni. A robbanás következtében széttört üvegcserepek néhány komolyabb sérüléseket okoztak a magyar katonáknak. Ha a terroristák alaposabb felderítést tudtak volna végrehajtani, és felderítették volna, hogy az út nem járható, és más útvonalat választottak volna, akkor egy sikeres támadásban több magyar katona is meghallhatott volna. A másik esetben, melyben a magyar víz szállító konvojt érte a támadás, szintén közvetített bizonyos kísérőjelenségeket. Az IED távolabbi környezetében egyedül mozgó helyi öltözetet viselő személy figyelte a konvojt, valamilyen kommunikációs eszköz volt nála, majd a támadás után sietve hagyta el a helyszínt, ami a támadástól több száz méterre volt. A közelbiztosítás ugyan leadott néhány lövést a személy irányába, azonban az nem volt elegendő annak feltartóztatásához. A személynek nagy valószínűséggel köze lehetett a támadáshoz.

Következtetésként levonható, hogy minden terroristatámadásnak vannak valamilyen közvetítő jelzései, jelei, melyek megfelelő felkészítés esetén felismerhetők, és a megfelelően megválasztott ellenintézkedésekkel elkerülhetők, vagy a bekövetkezett támadás rekonstruálható, esetleg foglyul ejtett személyek által egyes sejtek szervezeti elemek felszámolhatók. Fontos továbbá az, hogy minden egyes támadás elemzéséből levonható következtetéseket azonnal be kell helyezni a védelem eszköztárába.

A SZÁMÍTÓGÉPES BŰNÖZÉS HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HELYZETE A KRIMINOLÓGIA TÜKRÉBEN, ÉS TÖRVÉNYI HÁTTÉRÉNEK BEMUTATÁSA

A számítógépes bűnözés hazai és nemzetközi helyzete a kriminológia tükrében,
és törvényi háttérének bemutatása

A számítógépes bűnözés áttekintése

Egy évtizeddel ezelőtt a számítógépes bűnözés még közel sem jelentett akkora veszélyt, mint manapság. Mára azonban társadalmi problémává nőtte ki magát. Az információs forradalom negatív hozadékaként, a társadalmak egyre kiszolgáltatottabbak lettek az adatfeldolgozó rendszereknek. Napjainkban biztonságunk (személyes adatainkat tároló adatbázisok), és értékeink (banki adatbázisok) egyre jobban függenek e rendszerek működésének zavartalanságától, s a számítógépes bűncselekmények, pont ezen rendszerek működését támadják. Nélkülözhetetlen tehát, hogy a társadalmak egységesen fellépjenek eme bűnözési forma ellen.

Amikor a számítógépes bűnözés történeti áttekintését nézzük, az 1960-as évek hajnaláig kell visszatekintenünk. Elsőként, 1959-ben az egyesült államokbeli Walston and Co. alelnöke (hamis lyukkártyák segítségével) 250.000 dollárt sikkasztott. Abban az időszakban még kivételesek voltak az ilyen cselekmények, s mivel társadalmi szinten nem okoztak jelentős károkat, sem a nyomozó hatóságok, sem a tudományos élet képviselői nem fordítottak komoly figyelmet eme jelenségre. A számítógépes bűnözés elterjedése az 1960-as években vette kezdetét. Ez leginkább annak tudható be, hogy rohamosan elterjedtek a számítógépek. Kezdetben a számítógépek jogtalan használata, csalások és adatállományok manipulálása volt jellemző, de akkoriban jelentek meg az első vírusok és trójai programok, melyeket rombolási, információszerzési céllal fejlesztettek ki.¹

Jelentős lépést jelentett a számítástechnika terén – s így közvetetten a bűnözés terjedését segítette – Jack S. Kilby felfedezése, aki 1958-ban megalkotta az integrált áramkört. A tömegtermelés 1962-ben kezdődött, s 1964-ben jelentek meg az első integrált áramkörből épített gépek.² A számítógépek elterjedése és az egyre hatékonyabb adattárolás következtében egyre gyakoribbak lettek a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények. A bűncselekmények egy

¹ Dr. Laczi Beáta: A számítógép és a büntetőjog, Magyar Jog, 2001/3, 138.o.

² <http://larix.emk.nyne.hu/teka/biblio/SzamitastechnikaAlapjai/A/A1.htm>

része csak átalakította az addig is létező cselekményeket, de addig ismeretlen bűncselekmények is megjelentek. Az 1960-as évek közepére kiépültek a számítógépes hálózatok, kialakultak az egyes távadat rendszerek. Az elkövetőknek viszonylag egyszerű dolguk volt, mivel a gyors technológiai fejlődéshez nem társultak egyre modernebb biztonsági rendszerek. Ebből az időből származik az egyik legjelentősebb kárt okozó csalássorozat melyet 1963-74. között követtek el. Az Equity Funding Corporation cég alkalmazottai, a cég számítógépeinek segítségével hamis kötvényeket készítettek, melyekkel azután fiktív kifizetéseket eszközöltek, összesen 2 millió dollárt csaltak ki a cégből.³ Az 1970-es évek közepétől napjainkig terjedő időszokról elmondható, hogy megjelentek személyi számítógépek. A gépek szerkezetében nem történt jelentősebb változtatás a korábbi generációkhoz képest, csupán a korábbi fejlesztéseket tökéletesítették.⁴ A személyi számítógépek (PC) elterjedésének jelentős állomása volt a mikroprocesszorok megalkotása. Az IBM, 1981-ben hozta forgalomba az első PC-t. A PC-k teljesítményét gyorsan tudták növelni, árát pedig csökkenteni, így sikerült elérniük, hogy a '80-as évek végére igen elterjedté vált a személyi számítógép.⁵

A számítógépek elterjedtségét jól példázzák a következő adatok:

- 1978 – USA: 500 000 számítógép használó
- 1986 – USA: 30 000 000 számítógép használó
- 1989 – világszerte több mint 100 000 000 számítógép használó személy.⁶

Az 1990-es évektől a számítógépes bűncselekményeket egyre inkább az Interneten követték el, s az ezredfordulóra, e tendencia csak erősödött. Az Internet sajátos jellemzői tették lehetővé, hogy a bűnözés számára ideális elkövetési területté váljék. Ezek : a **nyitottság**, hiszen bárki csatlakozhat rá, aki rendelkezik a megfelelő feltételekkel.

Az **interaktivitás**, az elektronikus kommunikáció esetében az információ olyan formában is megjelenhet, amely felbontja a linearitás kötöttségeit, és megjelenési formáját tekintve a lehetőségek gyakorlatilag végtelen számú variációját tárják a felhasználó elé. A **konvergencia**, a számítástechnika és a távközlés integrálódásának összekötő elemeként jelenik meg az adatok tárolásának és továbbításának digitális jellege, amihez az ugyancsak digitalizálható információtartalom járul. A **decentralizáltság**; a **globalitás**, sokan megemlítik még az **anonimitást**, bár ez csak látszat, hiszen a nyílt szörfözéseink útvonala bármikor visszakereshető.⁷

Az elkövetők az ezredfordulón túl

³ Dr. Nagy Zoltán: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról, Belügyi Szemle, 1999/11, 16. o.

⁴ http://www.scitech.mtesz.hu/10kiraly/kiraly_3.html

⁵ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés (2007) 10.o.

⁶ http://www.scitech.mtesz.hu/10kiraly/kiraly_3.html

⁷ <http://www.freeweb.hu/gaudy/szakdolgoz.html>

Amikor a számítógépes bűnözésről beszélünk, ami egy erősen technológiai bűnözés, sosem feledkezhetünk meg az emberről, a valódi elkövetőről. Önmagában a technika nem veszélyes, mivel az elkövetők azok akik illegális célokra használhatják fel.⁸

Elsősorban azt érdemes tisztázni ki válhat elkövetővé, milyen feltételeknek kell megfelelni ehhez: A társadalmi helyzetüket, munkakörüket tekintve – figyelemmel arra, hogy a számítógépes bűnözés a fehér galléros bűnözéshez áll a legközelebb – az elkövetők többsége fiatal, magasan képzett, törekvő ember. Általában jól ismerik munkahelyük felépítését, védelmi rendszereit, működését. Többségük alkalmi haszonszerzés céljából követi el a bűncselekményt. Az elkövetők második csoportjába olyan személyek tartoznak, akik nem rendelkeznek magas szakismerettel, egyszerű beosztottak, viszont birtokában vannak annak a tudásnak, hogy mi mindent tehetnek egy számítógéppel, s egyszerűen csak kihasználják az adandó alkalmat. A számítógépes bűncselekményeket elkövetők (szakmai ismeretektől függetlenül) gyakran bizalmi pozíciót töltenek be az adott cégnél, ami nagyban megkönnyíti az elkövetést, hiszen az emberek bizalmával visszaélve könnyen hozzájuthatnak jelszavakhoz, s kijátszhatják a védelmi megoldásokat.⁹ A szakma Social Engineering-nek nevezi ez utóbbi módszert. Természetesen a vállalatokat nemcsak belülről, hanem kívülről is érhetik támadások. A külső támadók többsége az ún. „*hacker vagy cracker*”.¹⁰

A valódi hacker eredeti célja a programozási hibák feltárása, melyek biztonsági lyukat képezve lehetővé teszik a rendszer feltörését. A magas szakmai tudással rendelkező hackerek szellemi kihívásként, egyfajta párbajként fogják fel a számítógépes rendszerek kódjainak feltörését: a rendszerek hiányosságait tesztelik és figyelmeztetik az érintetteket a biztonsági résekre. Az egykor kis csoportokban vagy magányosan dolgozó hackerek zöme olyan fiatal volt, aki csupán trófeát látott egy-egy ismertebb vállalat vagy kormányzati hivatal szervereiben.

Az utóbbi időben sajnos a hackerek közül egyre többen állnak a szervezett bűnözés szolgálatába. A pénz csábításának sokan nem tudtak ellenállni és átpártoltak az alvilághoz vagy a napi politika névtelen megrendelőihez: adatot lopnak, rendszert törnek fel, kompromittálnak, kikémlenek. Az ezredforduló tájékán kialakultak új csoportok, melyek merőben másak a fent említettektől. Legismertebb egyéni hackerek: Nick Whiteley (Mad Hacker); Kevin Mitnick (Condor); Kevin Poulsen (Dark Dante); Pat Riddle (Captain Zap). A hackerek veszélyességét tovább növeli, hogy a szervezett fellépés érdekében klubokba tömörülnek – leghíresebb klubok: Chaos Computer Club, Bayerische Hackerpost, Legion of Doom, Dodge Viper Hacker Club (ez utóbbi magyar) stb.

⁸ Dr. Balogh Zsolt György: Jogi informatika, Dialóg Campus Kiadó, Bp-Pécs, 1998. 279.o.

⁹ Fekete Zsuzsanna: Az információbiztonság a számítógépes bűnözés tükrében, Főiskolai Figyelő 1999/2, 79.o.

¹⁰ Parti Katalin: A számítógépes bűnözés és az internet, Kriminológiai Tanulmányok 2003.40, 201.o.

Mint minden bűnözés esetén a szervezettség mindig többlet veszélyeket hordoz magában. A klubok segítségével a hackerek összehangolhatják támadásaikat, információikat megoszthatják egymással, tanácsokat adhatnak egymásnak, illetve szakmailag is fejlődhetnek. A legveszélyesebb jelenség a legutóbbi években bontakozott ki, amikor intézményesült formában jelennek meg hacker tevékenységet végző cégek, valamely legális tevékenységi kör fedésében dolgozva (magánnyomozás, biztonsági szolgáltatás). A profi hackerek nagyobb és könnyebb haszonszerzés, avagy fanatizmusból, esetleg nagyobb kihívás céljából eladják szaktudásukat a politikának, az üzleti szektornak és a médiának, akik felbérlik őket bizonyos munkák elvégzésére. Napjainkra kialakult egy elkövetői réteg, melyet csak *komputerunderground*-nak neveznek.

Steven Mizrach szerint a következő elkövetők sorolhatóak e kategóriába:

- **Hackerek, crackerek** (a crackerek annyiban különböznek a hackerektől, hogy jellemzően haszonszerzési célból törnek be védett rendszerekbe)
- **Phreakek** (telefonvonalakba, illetve rendszerekbe próbálnak technológiai eszközökkel bejutni)
- **Vírusírók** (olyan személyek, akik olyan kódokat írnak, melyek megpróbálnak behatolni más rendszerekbe, s gyakran mellékhatásokat is produkálnak)
- **Kalózkodók** (a crackerek közül váltak ki, szoftverek védelmi rendszereit feltörő személyek, akik e tört-szoftvereket terjesztik is.)
- **Cypherpunkok** (olyan programokat terjesztenek, melyekkel bárki adatait erős kódolással láthatja el – nagy teljesítményű számítógépekkel is komoly feladat feltörni az ilyen erősen kódolt adatokat)
- **Anarchisták** (törvénytörő, vagy legalábbis morálisan kétes megítélésű információkat terjesztő személyek – pl.: bomba készítés stb. Anarchista a komputerunderground tekintetében olyan személy, aki minden olyan kísérletet, rendelkezést elutasít, amely akadályozná az információ szabad áramlását)
- **Kiberpunk** (általában a fentiek valamilyen kombinációja).¹¹

Pontos kategóriákat nehéz felállítani, mivel a számítógépes alvilág ugyanolyan gyorsan – dinamikusan változik, mint amilyen az Internet evolúciója. Folyamatos változásnak, fejlődésnek lehetünk szemtanúi, amiben az egyetlen biztos pont maga a változás. Amit ma leírok, nem biztos, hogy holnap is megállja a helyét.

A számítógépes bűnözők által használt általános technikák

A fenti ismérvek alapján az ezredfordulóról elmondható, hogy a világháló használata révén a szervezett bűnözés új eszközök és lehetőségek birtokába ju-

¹¹ Steven Mizrach: Létezik-e „hackeretika” a 90-es években, Replika 2000/41-42, 303-305.o.

tott. Azóta, alkalmazásával a kábítószer-csempészet, a pénzmosás, az ember- és fegyverkereskedelem, a prostitúció, az illegális bevándorlás haszonélvezői tevékenységüket a legjövedelmezőbb helyen és formában, a lebukás minimális kockázatával végezhetik. Ez lett a modern világ legjövedelmezőbb bűnözési formája. További formái: csalás, hírszerzés, üzleti kémkedés – adathalászat (jog: kémlelés), szoftverlopás, szabotázs, okirat-hamisítás, személyi jogok megsértése.

Tipikus az elektronikus adatfeldolgozó rendszerekben tárolt adatok, vagy programok haszonszerzési céllal történő manipulálása. A világhálón végrehajtott pénzügyi műveletek személytelenek, ily módon hatalmas összegek válnak láthatatlanná, majd jelennek meg - legális kötvények és részvények formájában - a nemzeti piacokon. A bankrendszerbe lépő pénzösszeg legalizálásához ma már nem feltétlenül korrump bankárokat kell keresni.¹²

Megnehezíti az informatikai bűnözés visszaszorítását, hogy a sértettek számos esetben nem, vagy csak későn szereznek tudomást arról, hogy bűncselekmény áldozatai lettek. A pénzintézetek "jó hírük védelme" érdekében az elektronikus támadások és bankkártya-visszaélések felderítésében nem mindig működnek együtt a nyomozó szervekkel. Számos alkalommal be sem jelentik, hogy bűncselekmény áldozatai lettek. A BITKOM német szakmai szervezet idei felmérése szerint az ottani bankok 3.250 esetet jelentettek, az okozott kár pedig kerekén 13 millió euro volt. Mindez, a világszerte 37.000 fenntartott „ál-banki” weboldal számlájára írható.¹³

A támadások lehetőségét és hatékonyságát növeli, hogy a vállalatok egyre nagyobb mértékben függnék a kereskedelmi forgalomban kapható szoftverektől, amelyek biztonsági hiányosságai széles körben ismertek. Kockázati tényező az is, hogy a védelmi rendszer kiépítése nem a megfelelő ütemben halad, továbbá a nyomozó hatóság sem rendelkezik mindig megfelelő ismeretekkel és tudással bíró szakemberekkel.

A legfontosabb, a stratégiai fontosságú számítástechnikai rendszerek védelme. Az informatikai bűncselekmények veszélye azonban könnyen túlbecsülhető. Annak ellenére, hogy az érzékeny számítástechnikai rendszereket (energetikai, nemzetbiztonsági, államigazgatási, honvédelmi stb.) számos veszély fenyegeti, kívülről igen csekély a feltörés esélye, mivel általában zárt rendszerű hálózatokat használnak, melyek nincsenek összekötve az Internettel. A nemzetbiztonsági védelemben részesülő és a magántulajdonban lévő hitelintézetek is fokozott hangsúlyt helyeznek intézményük informatikai rendszerének védelmére.

A tavalyi évben és az idén, minden eddiginél tökéletesebb ál-honlapok és valódinak tűnő e-mailek révén próbálták az adathalászok megszerezni szemé-

¹² Cyberbűnözés 2.0 - A rosszindulatú támadások, adathalász-akciók és spamkitörések professzionális tervezését és kivitelezését figyelhettük meg az idén - Prim Online 1.o.

¹³ Cyberbűnözés 2.0 – U.a.

lyes-, banki adatokat, illetve vásárlásra bírni az átlagos felhasználókat. A spamek (kéretlen reklámcélú elektronikus levél) segítségével a szó szoros értelmében fillérékért lehet elérni a fogyasztókat, egy több millió e-mailt kiküldő virtuális számítógépes zombi hálózat, más néven egy botnet már 100 dollárért is bérelhető. Egy botnet azon Internet felhasználók gépeiből áll össze, akiket egy hacker csoport saját fejlesztésű féregvírusával megfertőzött. A felhasználók tudta nélkül, gépük az Internetre felcsatlakozva e-mailek tízezreit küldik szét a világhálón, nap mint nap.

Egyre többen élnek az illegális lehetőséggel, de az információvédelmi szakemberek is munkálkodnak. Védelmi programjaik egyre gyorsabban ismerik fel az új vírusokat, kémprogramokat, így a felhasználók egy-egy káros alkalmazás felbukkanása után akár egy órán belül is védelmet kapnak. A spamszűrők pedig egyre fejlettebb szűrési módszert alkalmaznak, amelyek képesek az Excel, PDF, vagy akár az MP3-as formátumban érkező kéretlen leveleket is kiszűrni.

A bűnözők ezért nem nyílt támadásokkal gyűjtenek adatokat, hanem valódinak tűnő e-mailek, honlapok mögé rejtőzve, kémprogramok segítségével nyitnak hátsó kaput számítógépünkhöz. Így például a YouTube-on is számtalan olyan videó tekinthető meg, amely lejátszása alatt egyúttal jelszólopó, billentyűzetfigyelő szoftver települ gépünkre. S ami a leginkább szembetűnő volt az év folyamán: szinte minden nagyobb támadás pontosan időzített volt, tökéletesen alkalmazkodva az üzleti és a fogyasztói élet szokásaihoz.

A 2008-as év arra is rácsáfolt, hogy létezik olyan fájlformátum, amely mögé nem lehet trójai programokat csempészni, így például a PDF, a képek és a videók egyaránt fertőzésveszélyt hordozhatnak magukban. Az év legnagyobb újdonsága a változatos csatolmányformátumok mellett kétség kívül az volt, hogy a legjobban szervezett spamtámadások során a felhasználók teljes neve és pontos e-mail címe jelent meg.

A spammerek a MySpace, a Facebook, az IWIW és egyéb közösségi portálokon gyűjtötték össze az elérhetősegeket - s erre Magyarországon is volt példa: Nagy Sándor nevű e-mailező 600.000 magyar e-mail címet gyűjtött össze és kínált eladásra. Amerikában a legsikeresebb „Storm Worm” nevű féregnek hála, a becslések szerint 100 %-kal nőtt a spamek száma 2006-hoz képest. Ez azt jelenti, hogy naponta mintegy 120 milliárd kéretlen levél terheli a világ teljes hardver-erőforrásait – vagyis egy átlag felhasználó naponta 20 spamet kap.

Ugyancsak újdonságszámba ment, hogy megjelent az első, kifejezetten Macintoshra fejlesztett kémprogram. Az „OSX.RSPlug.A” nevet viselő káros alkalmazás egy QuickTime beépülő modulnak álcázta magát, valójában pedig egy DNS átirányító, ami a fertőzött számítógépen tetszőleges weboldalt képes átirányítani más weboldalakra: például a Google keresési találatok helyett egy

hasznoló, de a bűnözők által megszerkesztett oldalra is el tudja vinni a felhasználót, vagy akár meg is tagadhatja bizonyos weboldalak (kiszolgálók) elérését.¹⁴

A számítógépes bűnözés felmérése, a pénzügyi szektorban

A világ legnagyobb pénzintézetei soha nem látott mennyiségű biztonsági támadást észleltek 2006-ban, elsősorban külső forrásokból. A válaszadók több mint háromnegyede (78 %, szemben a 2005-ös 26 %-kal) nyilatkozott úgy, hogy a szervezetet kívülről induló biztonsági támadás érte, és csaknem felük (49 %, szemben a 2005-ös 35 %-kal) észlelt legalább egy illetéktelen belső behatolást.

A fenti adatok a Deloitte Touche Tohmatsu (DTT) tagvállalataiban működő Pénzügyi Szolgáltatási Szektor munkacsoport 2007-ben megjelent Globális Biztonsági Felméréséből származnak. A negyedik éves felmérés a világ legjelentősebb pénzintézeteinél dolgozó vezető biztonsági szakemberekkel készített interjúkból áll, és globális benchmarknak számít a pénzügyi szolgáltatási szektor IT biztonsága és a titokkezelése területén.

A 2006-os évben, a globális pénzügyi ágazatban leggyakrabban tapasztalt három (külső és belső) támadási típus célja valamiféle pénzügyi előny illegális megszerzése volt. A külső támadások több mint felét (51 %) a „phishing” (adatlopás) és „pharming” (adatfertőzés) adták, és ezt követte a „spyware/malware” (kémprogramok, férgek) felhasználása (48 %).

A válaszadók szerint a három leggyakrabban előforduló belső támadás között szerepelnek a belső visszaélések (28 %) és az ügyféladatok kiszivárgása (18 %). Az ilyen biztonsági támadások kiterjedése és jellege új helyzetet teremtett a globális pénzügyi szektorban. A támadások végrehajtása jelentős erőforrásokat és koordinációt igényel, amiből arra következtethetünk, hogy mára a profi hackerek és a szervezett bűnözés is megjelent ezen a területen, amely valaha a "kódoló kölykök" és a „botcsinálta hackerek birodalma volt”.¹⁵

A számítógépes bűnözés felmérése, a köz- és magánszférában

Az Internetes veszélyek legújabb vizsgálata kimutatta az elmozdulást a számítógépes bűnözők által működtetett világméretű, együttműködő netes közösségek felé. A Symantec Internetes veszélyekről szóló legújabb jelentése (ISTR – 2008. április 15.) feltárja, hogy mára a hálózati támadások helyett a világháló lett a támadások elsőszámú közvetítő csatornája. A netező felhasználók már az átlagos webhelyek meglátogatásával is egyre inkább megfertőződhetnek. A jelentés internetes szenzorok milliói által gyűjtött adatokból, saját kutatásból, illetve a hackerközösség aktív megfigyeléséből származik. Az internetes biztonság állapotának világméretű képét adja.

¹⁴ Cyberbűnözés 2.0 - A rosszindulatú támadások, adathalász-akciók és spamkitörések professzionális tervezését és kivitelezését figyelhettük meg az idén - Prim Online 2.0

¹⁵ Szendrey Attila : Deloitte Touche Tohmatsu Felmérés

A múltban a felhasználóknak szándékosan be kellett lépniük egy rosszindulatú webhelyre, vagy rá kellett kattintaniuk az ilyen levélcsatolmányra, hogy egy veszélyeztető áldozatául essenek. A hackerek ma már rendes weblapokat kompromittálnak, hogy az otthoni vagy a vállalati számítógépek elleni támadások terjesztőjeként használhassák azokat. A Symantec azt vette észre, hogy a támadók előszeretettel vesznek célba olyan webhelyeket, amelyekben a felhasználók általában megbíznak, így például a közösségi hálózatok webhelyeit szemelik ki.

A támadók a webhely jellemző sérülékenységeit használják ki, amelyek segítségével más támadásokat indíthatnak. 2007 utolsó hat hónapjában az interneten 11.253 webhelyspecifikus, idegen kód becsempészésével (cross-site scripting) kihasználható sérülékenységet jeleztek az interneten, ezek egyedi webhelyek hibáit jelentik. Ezzel szemben ez alatt az idő alatt csak 473-at (kb. 4 %-ot) javított ki az érintett weblap gazdája, azaz hatalmas lehetőség áll nyitva a hackerek előtt a támadások indítására.

Az adathalászat is komoly gondot jelent. 2007 utolsó hat hónapjában a Symantec 87.963 adathalászó helyet – olyan számítógépet, amelyen egy vagy több adathalászó webhely található – észlelt. Ez 2007 első feléhez képest 167 százalékos növekedés. A vizsgálat idején az adathalászattal célba vett márkák 80 %-a a pénzügyi szektorhoz tartozott. A jelentés azt is kimutatta, hogy a támadók anyagi haszonszerzésre használható, bizalmas felhasználói adatok után kutatnak, és kevésbé érdekli őket az információt hordozó számítógép vagy eszköz. 2007 utolsó hat hónapjában a Symantecnek jelentett leggyakoribb kártevők 68 %-a **titkos** információt próbált szerezni.

A támadók egy beérőben levő büngazdaságban tudják adni-venni az ellopott információt. Erre a gazdaságra a hagyományos gazdaságokban megszokott számos jellemző ráillik. Például a kereslet-kínálat aránya közvetlenül kihat az árakra. A bankkártya-információkkal bőségesen találkozhatunk ebben a környezetben. Arányuk az előző időszak 22 %-áról az összes meghirdetett áru 13 %-ára csökkent, és mindössze 0,40 dollárért megszerezhetők. A bankkártya-információk ára ebben a büngazdaságban olyan tényezőktől függ, mint a kibocsátó bank helye. Az EU-ból származó hitelkártyák például drágábbak, mint az egyesült államokbeliek. Ez valószínűleg azért van így, mert az EU-ban kevesebb kártya van forgalomban, és így azok értékesebbek a bűnözőknek. A bankszámlaadatokat hirdetik a leggyakrabban, ezek az itteni javaknak 22 %-át teszik ki, és akár 10 dollárért is kaphatók.

A Symantec mind a tisztességes, mind a kártékony szoftverek kibocsátását figyelemmel kísérte a jelentés időszakának egy részében, és úgy találta, hogy az ez idő alatt megjelent 54.609 alkalmazás 65 %-a kártékony. Most első ízben észlelték, hogy több kártékony alkalmazás jelent meg, mint tisztességes. A számítógépek és egyéb eszközök ellopása vagy elvesztése az előző időszak 46 %-ával szemben 2007. II. felében az összes adatsértés 57 %-át tette ki. Az összes ilyen veszély 60 %-ával a kormányzati szektorban került veszélybe a legtöbb

személyazonosság. Ez 12 %-kal több az előző időszakban jelentetteknél. Teljes személyazonosságot már 1 dollárért is lehet vásárolni a bűngazdaságban.¹⁶

A számítógépes bűnözés törvényi háttere A számítógépes bűnözéssel kapcsolatos jogi problémák

A felvázolt jelenségek mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás terén sok fejfájást okoz. A legnagyobb probléma, hogy e bűncselekmények egy része nem vagy csak nehezen sorolható be a klasszikus bűncselekmények rendszerébe.

Egyes szakvélemények szerint, a törvények önmagukban nem elégségesek, s nem is nyújtanak kellő védelmet, azokat más megoldásokkal és a leginkább hatékony fellépéssel kell ötvözni. Egyes társadalmi értékek, érdekek védelme nem igényel feltétlen büntetőjogi szabályozást, hiszen tekintettel a büntetőjog eszközeinek súlyára, illetve a szubszidiaritás elvére, az csak ultima ratio lehet minden esetben. Amennyiben ezen eszközhöz kell folyamodni, a jogalkotónak körültekintően kell mérlegelnie milyen eszközöket választ a büntetőjogon belül, kerülni kell az értelmetlenül túl szigorú szabályozást.¹⁷

A fenti érveléssel szemben igazat kell adni azoknak is, akik azt állítják, hogy e jelenséggel szemben jogon kívüli, illetve jogon belül, a polgárjogi, illetve a közigazgatás jogi eszközök nem nyújtanak akkora védelmet, mint a büntetőjogiak, így azok elégtelenek. A büntetőjog alkalmazása esetében elengedhetetlen egy jól kimunkált fogalmi rendszer és a következetes jogalkalmazás, mert ellenkező esetben jogbizonytalanság keletkezhet, ami semmiképp sem kívánatos. A jogalkotónak arra is figyelemmel kell lennie, hogy a Büntető Törvénykönyveket mindig hosszú távú elképzelések alapján kell (kellene) módosítani.¹⁸

A büntetőjog következő problémája a technika, mivel az adatfeldolgozó, – átviteli rendszerek fejlődésének sebessége állva hagyta a büntetőjogi szabályozást. A jelenség a jogalkalmazás számára is komoly gondokat okoz, hisz az esetlegesen pontatlanul, vagy nem teljeskörűen szabályozó törvények mellett a legtöbb országban nincs komoly jogalkalmazói gyakorlat – kivételként említhető pl.: USA. Így a jogalkalmazók még csak az általános gyakorlatot sem hívhatják segítségül. Tovább nehezíti a jogalkalmazók munkáját, hogy e bűncselekményeken belül előfordulnak határesetek is. E cselekmények az illegalitás – legalitás határán helyezkednek el, mintegy szürkezónát képezve, amit összefoglalóan **számítógéppel való visszaélésnek** nevezzük. Legfőbb jellemzőjük, hogy elmosásák a legalitás határait, illetve – negatív hatásaik ellenére – gyakran csupán technikailag tűnhetnek hibásnak. Az elkövetőket gyakran a legjobb szándék vezérli, cselekedetük morálisan mégis kifogásolható.¹⁹

¹⁶ A Symantec Corp. (Nasdaq: SYMC) Internetes veszélyekről szóló jelentésének (ISTR) XIII. száma 2008. április 15.

<http://www.symantec.com/en/uk/business/theme.jsp?themeid=threatreport>

¹⁷ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 23.o.

¹⁸ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 23.o.

¹⁹ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 22.o.

A fentiek után látszik, hogy a számítógépes bűncselekmények jogi minősítése nem egyszerű dolog. A minősítés nehézsége főleg két tényezőre vezethető vissza, *egyrészt* nincsenek még kiforrott definíciók e témán belül, *másrészt* az adat, elektromágneses impulzus nehezen értelmezhető a tradicionális kategóriákkal.²⁰

A büntetőjog eddig ugyanis hagyományosan „megfogható” kategóriákkal dolgozott, az új technológiai fejlődés viszont felértékelte az adatok szerepét, ami viszont nehezen megfogható.²¹

A nemzetközi jogharmonizáció és annak jelentősége

A soros nemzetközi együttműködés és jogegységesítés több okból is fontos e téma kapcsán. Az adatátviteli hálózatokon hatalmas mennyiségű adatot tárolnak, melyeknek nagy a mobilitása, illetve a hálózatok, s köztük a legjelentősebb, az Internet egyik jellemzője, hogy átnyúlnak a határokon, s az adatok szinte ellenőrizhetetlenül mozognak (az eddig alkalmazott ellenőrzési megoldások nem tökéletesek, s komoly erőforrásokat kötnek le), többek közt ennek eredménye, hogy az elkövetők könnyedén követhetnek el külföldön is bűncselekményeket. A számítógépes bűnözéssel szembeni hatékony fellépés és a számítógépes rendszerek védelme érdekében is szükséges az összefogás.²²

A jogegységesítés segítségével pedig, *egyrészt* csökkenthető az országok közötti szabályozási eltérések, ami a bűnelkövetőknek kedvez természetesen. Ezen eltérő szabályozások következtében jöttek létre az *informatikai paradicsomok*, melyek olyan helyeket jelölnek, ahol nem vagy nagyon enyhén büntetik csak e cselekmények elkövetőit és a lebukás veszélye is minimális, illetve a jogértelmezés szempontjából is elengedhetetlen. A fentiekre tekintettel mindenképp méltányolható egyes nemzetközi szervezetek - pl.: ENSZ, Európa Tanács, Európai Unió - lépései. Következőkben e lépéseket veszem sorba.²³

Az Európa Tanács (ET) ajánlásai

Az ET első harmonizáció irányába tett lépése az 1981-es adatvédelmi konvenció volt, mely egyik fontos szakasza szerint az aláíró felek megfelelő szankciókat vezetnek be az adatvédelmi alapszabályokat megsértő személyekkel szemben. Igaz a szankciók megállapítása a tagállamok feladata volt, de ennek ellenére jelentős lépés volt egy egységes rendszer felé.

A második fontos lépése e szervezetnek az 1989. szeptember 13-án kibocsátott ajánlás volt. Az ajánlásban javasolta a tagállamok számára, hogy nemzeti

²⁰ Dr. Nagy Zoltán: Konferencia az információtechnikai bűnözésről, Magyar jog 40. 1993/2., 102.o.

²¹ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 23.o.

²² <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.html> (Ulrich Sieber (1998): Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society, 3-4. o.)

²³ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 23.o.

törvényeik módosításakor, illetve új törvények alkotásakor vegyék figyelembe a számítógéppel kapcsolatos bűnözés elleni fellépés szükségességét.²⁴

Itt kell megjegyezni, hogy az ET után, az Európai Unió (EU) is meghirdette a rasszizmus és xenophobia elleni közös fellépést.

E közös fellépés alapján minden tagállamnak biztosítani kellett a hatékony fellépés, együttműködés feltételeit. A közös együttműködés ki kell terjednie a nyomozás, igazságszolgáltatás területeire egyaránt. Az illegális tartalmakkal szembeni fellépés terén az EU Bizottság is jó néhány dokumentumot bocsátott ki. E dokumentumok több illegális, veszélyes tartalmakat nevesítenek, s szabályozási megoldásokat is ajánlanak. A dokumentumok következtében az Interneten tevékenykedő valamennyi személy (felhasználók, rendszergazdák, szerzők stb.) a tagállamok szabályozásának tárgyává váltak.

A szintén 1996-ban született „Zöld Könyv” a fiatalkorúak fejlődését és az emberi méltóságot sértő tartalmak elterjedésének megakadályozására és e tartalmakkal szembeni fellépés alapvető kérdéseivel foglalkozik. E dokumentum 10 alapkérdést vizsgál meg, annak érdekében, hogy a későbbiekben egy koherens kerethatározat születhessen e témában.

Végül kiemelhető még az EU Parlament által kiadott egy STOA (Scientific and Technological Options Assessment) tanulmányt, mely a veszélyes tartalmak blokkolásának technológiai lehetőségeivel foglalkozik.²⁵

A Cybercrime egyezmény jelentősége

A 2001 novemberi nemzetközi egyezmény több lényeges szempontból meghaladja az elődjének tekinthető az 1989-es 9. Európai Tanács által kiadott ajánlást. Meghaladja abból a szempontból, hogy definíciókat ad a számítástechnikai rendszer elemeire vonatkozóan, illetve meghaladja annyiban hogy az anyagi jogi, az eljárásjogi és a nemzetközi jogi összefüggéseket együtt tárgyalja és ez által magába építi, magába olvasztja a korábbi ajánlásokat, a (1989) 9. ET ajánlást ami az anyagi jogi és a (1995) 13. ET ajánlást ami az eljárásjogi problémákról szólt. A 2001-es ET egyezmény megfelel a kor követelményeinek, és látva az eddigi bűncselekmény tendenciákat előremutató is, tehát lefedi azokat a bűncselekmény kategóriákat amelyek még várhatók, vagy amelyek már jelen vannak, ha nem is nagy számban a magyar bűnözésben. A törvénymódosítás tulajdonképpen ezen nemzetközi egyezménynek a még el nem fogadott tervezete, javaslata alapján indult meg.²⁶

²⁴ <http://iroga.hu/internet&politika/bacsko.htm> (Bacskó László: Bűnözés az Interneten); <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.html> (Ulrich Siebert (1998): Legal Aspects of Computer- Related Crime in the Information Society, 153.o.)

²⁵ Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés, 2007., 23.ó.

²⁶ Dr. Nagy Zoltán : Cybercrime Egyezmény (PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszékének egyetemi docense); <http://www.jogiforum.hu/interju/23> Interjú Dr. Nagy Zoltánnal, 2002. április 30. Vikman László, Pécs 1.ó.

A Cybercrime egyezmény kategorizálása

Korábban, a '70-es években létezett egy olyanfajta kettéválasztás, amely a számítógép, mint eszköz és a számítógép, mint cél szerepet különítette el és ennek megfelelően lehetett a büntetni rendelt magatartásokat a csoportokba besorolni. Aztán később ezeket a bűncselekményeket már nem így kategorizálták, követve egy 1985-ös Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) ajánlást, amely 4 nagy csoporttal dolgozott: csalás, adatkikémlelés, hamisítás, szabotázs. Ettől kezdve nagyjából a büntetőjogi tipizálások is e csoportok köré épültek. Ide tartozott még – és ez ismét jó példa a technika változására – a gépidőlopás is, ami a drága, nagyteljesítményű számítógépek üzemeltetéséhez kapcsolódott, de ez a bűncselekmény aztán egyre inkább vesztett a jelentőségéből. Aztán mikor megjelent a (89) 9. ET ajánlás, a tipizálás már nem is annyira volt fontos, hanem inkább azon volt a hangsúly, hogy hogyan illeszthetők ezek a rendelkezések az adott nemzeti jog keretei közé. A 2001-es dokumentum kidolgozásában aktívan részt vett Caspersen holland, és Sieber német professzor, persze rajtuk kívül nyilván több bizottság is dolgozott.²⁷

Fontos megjegyezni, hogy az ajánlás nem volt kötelező a tagállamok számára. Az ajánlások átvételét indokolta viszont az 1959-es strasbourgi egyezmény a **kölcsönös bűnügyi jogsegélyről**, amely szerint a jogsegély kérésének, illetve nyújtásának az a feltétele, hogy az adott cselekmény mindkét országban büntetendő legyen. Van tehát egy praktikus szempont, ami miatt ezeket az ajánlásokat minden tagország átveszi, megpróbálja beépíteni a jogrendszerébe, a másik pedig az, hogy természetesen egyfajta presztízsértéke van minden európai jogi dokumentumnak, amelyet próbálnak a tagországok átvenni, adott kérdésben „egy nyelvet beszélni”.²⁸

Annyira átfogja a számítógép a mindennapjainkat, annyira eszközzé vált a mindennapi ténykedésünkben, így a bűnözésben is, hogy a számítógép már nem egy specifikus bűncselekményi körnek az eszköze, vagy a célja. Ha belegondolunk abba, hogy például vannak olyan okirat-hamisítások, melyek ma már számítógépes háttér nélkül nem képzelhetők el (pl. az új személyi igazolvány már ilyen), vagy hogy egyes közlekedési rendszereket, a rendszerek elemeit számítógépek vezérlik, akár a vasútnál, akár a városi közlekedésben a lámpáknál. Ezen folyamatok számítógéppel megvalósított manipulációját nem számítógépes bűncselekménynek, hanem első esetben közokirat-hamisítás előkészületének, vagy második esetben közlekedés biztonsága elleni bűncselekménynek kell tekintenünk. A számítógép egyszerűen eszközzé lépett elő.²⁹

A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás előzményei

²⁷ <http://www.jogiforum.hu/interju/23> Interjú Dr. Nagy Zoltánnal, 2002. április 30. Vikman László, Pécs 3.ó.

²⁸ <http://www.jogiforum.hu/interju/23> Interjú Dr. Nagy Zoltánnal, 2002. április 30. Vikman László, Pécs 3.ó.

²⁹ <http://www.jogiforum.hu/interju/23> U.a.

Az informatikai bűncselekmények a magyar büntető anyagi jogban a számítástechnikai eszközök elterjedésével párhuzamosan az 1990-es évek közepén jelentek meg. Az első tényállások a szerzői jogok újra kiépülő büntetőjogi védelmével voltak összefüggésben. A Btk-t módosító, 1993. évi XVII. törvény iktatta be a Btk.-ba a szerzői és szomszédos jogok megsértése (329/A.§) tényállását, amely megfelelő büntetőjogi védelmet biztosított a szoftverhamisításokkal szemben is. A Btk.-t módosító 1994. évi IX. törvénnyel megjelent a magyar büntetőjogi rendelkezések között is a számítástechnikai bűncselekmény önálló tényállása. A számítógépes csalás (300/C.§) tényállása mellett a bankkártya-hamisítás (313/B.§), valamint a bankkártyával visszaélés (312/A.§) is a számítástechnikai eszközökkel elkövetett, illetőleg azok ellen irányuló bűncselekmények büntethetőségét teremtette meg.³⁰

A Btk.-t módosító 1996. évi LII. törvény a számítógépes csalás, míg az 1998. évi LXXXVII. törvény a bankkártya-hamisítás tényállását terjesztette ki.³¹ Az 1997. évi LXXIII. törvény megteremti a gyermekkorúakról készített pornográf felvételek készítőivel, forgalmazóival szembeni büntetőjogi fellépés jogi alapját (Btk. 195/A.§). Az 1999. évi CXX. törvény koncepcionális változásokat hozott, amikor már nemcsak a BTK Különös Részben, hanem a Btk. Általános Részében is megjelennek a számítástechnikai fejlődésre és környezetre figyelemmel lévő rendelkezések. A hivatkozott törvény az értelmező rendelkezések alkotta 137.§ 12. pontjában meghatározott nagy nyilvánosság fogalmát kiterjesztette az elektronikusan rögzített információ távközlő hálózaton való közzétételére is. A BTK Különös Részben belül a szerzői vagy szomszédos jogok megsértése (329/A.§) tényállásának átalakítása mellett új bűncselekményeket iktatott be a módosító törvény: a szerzői vagy szomszédos jog védelmét biztosító műszaki intézkedés kijátszását (329/B.§), és a jogkezelési adat meghamisítását (329/C.§), valamint megteremtve az iparjogok büntetőjogi védelmét az iparjogvédelmi jogok megsértése (329/D.§) tényállását.³²

A BTK 300/C. §-ban szabályozott számítógépes csalás előélete

A honi jogalkotás 1992-től foglalkozott a számítógépes bűnözéssel. A jelenlegi Btk. 300/C §-nak volt egy, a mostanitól lényegesen eltérő – korábbi jogelődje, mely 1994. május 15-én került a jogszabályba. 1992-ben indult meg a jogalkotás a számítógépes bűncselekmények kriminalizálásáról. Ami a végső lökést megadta ennek, az egyik nagy kereskedelmi bank offline bank-automatáit

³⁰ Nagy Zoltán: A számítógéppel megvalósítható vagyoni jogsértésekről, Bűnügyi Műhelytanulmányok, 1/1992., pp. 22-26.

³¹ Nagy Zoltán: Az elektronikus adatfeldolgozó- és adatátviteli rendszerek elleni támadás büntetőjogi értékeléséről, Magyar Jog, 10/1996., pp. 596-602

³² Nagy Zoltán: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról, de lege lata – de lege ferenda. Belügyi Szemle, 11/1999., pp. 16-27.
Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel?

„kirabolták“ 32 millió forinttal. Nem vezetett eredményre a nyomozás, nem tudni, hogy ki, vagy kik követték el.

Ekkor, a parlament elé beterjesztésre került egy kormányjavaslat a számítógépes csalásról (Büntetőjogi és Kegyelmi Ügyosztály 35.135/1992. IM. III. 16.§), amelyben a számítógépes csalás szövegét a már többször említett 1988-as ET. ajánlásnak megfelelően határozta meg a kormányjavaslat. Ebben, a haszonszerzési cél, megtévesztés és kár szerepelt, mint hangsúlyos kitétel. Ugyanakkor a szöveg, amely végső elfogadásra került, olyan elemeket hordozott magában, ahol megjelent a csalás egyfelől, de megjelent az adatokban, programokban történő „rongálás“, mint tényállási elem másfelől. Ez azért hibás, mert két lényegesen eltérő jellegű magatartást, cselekményt von egy törvényi tényállás alá, hiszen a rongálás és a haszonszerzési céllal végrehajtott adat- vagy programmanipuláció két különböző jellegét mutatja ennek a cselekménynek.³³

A hatályos magyar büntető anyagi jogi szabályozás

A büntető anyagi jog területén a Btk.-t módosító 2001. évi CXXI. törvény iktatta be a Büntető Törvénykönyvbe az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének rendelkezéseivel összhangban álló új szabályokat, tényállásokat. A módosított, illetőleg új rendelkezések 2002. április 1-én léptek hatályba.³⁴

Büntetőjogi védelem a számítástechnikai rendszer feltörése ellen

Az Egyezménnyel összhangban a Btk. módosított 300/C.§-ában meghatározott számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (1) bekezdése büntetendő cselekménnyé nyilvánítja a számítástechnikai rendszerbe a számítástechnikai rendszer védelmét szolgáló intézkedések megsértésével vagy kijátszásával történő jogosulatlan belépést, valamint az engedélyezett belépést követően a jogosultság kereteit túllépő, illetőleg azt más módon megsértő bennmaradást is.³⁵

Az új rendelkezések szerint így bűncselekményt valósít meg az a hacker, aki az adott program, szoftver, illetőleg védett számítástechnikai rendszer gyenge pontjainak a nyilvánosság elé tárása érdekében, illetőleg saját tudását fitogtatva feltör különböző védett rendszereket, úgy, hogy azokban nem változtat meg érdemi információkat. Nem szükséges tehát a bűncselekmény megvalósításához sem annak bizonyítása, hogy adatok megváltoztatása, esetleg

³³ <http://www.jogiforum.hu/interju/23> Interjú Dr. Nagy Zoltánnal, 2002. április 30. Vikman László, Pécs 2.o

³⁴ VILLÁNYI József: Az informatikai bűnözéssel szembeni jogalkotás a Magyar Köztársaságban In. az Európa Tanács Számítástechnikai bűnözésről szóló Egyezménye aláírási konferenciája, 2001. Budapest

³⁵ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 2.o.

üzleti titoknak minősülő adatokhoz történő hozzáférés történt, és nem feltétel az sem, hogy a behatolás kimutatható vagyoni vagy nem vagyoni kárral járjon.

Már önmagában a jogosulatlan belépés ténye megvalósítja a bűncselekményt. Az új rendelkezés a büntetőjog eszköztárának kiszélesítésével így jelentősen hozzájárul a világháló biztonságának növeléséhez.³⁶

Az informatikai szakma részéről több kritika is érte az említett rendelkezést a fejlesztések kerékkötőjeként, a programokban jelentkező rejtett hibák feltárását lehetetlenné tevő szabályként bélyegezve meg azt.

A bírálók elfelejtik azonban azt a tényt, hogy az említett hackereknek lehetőségük van arra, hogy előzetesen engedélyt kérjenek – kizárva így a jogellenességet, amelynek hiányában nem valósul meg bűncselekmény - az adott védett rendszer tulajdonosától, használatjától, illetőleg az adott szoftver programfejlesztőjétől arra, hogy feltárhassák a rendszer, illetőleg a program hibáit, hiányosságait.

A bűncselekmény fontos tényállási eleme a „védelmét szolgáló intézkedés megsértése vagy kijátszása”. Az említett vétséget valósítja így meg az a személy aki jogosulatlanul szerez meg belépési kódot, valamint az is, aki speciális programot használva törli fel a biztonsági rendszert, vagy fejt meg a kódot.

Nem minősül azonban jogosulatlan belépésnek és így bűncselekménynek sem a kényszerű üzenetek, reklámok küldése (spam), amelyek részletes szabályait az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelvvel összhangban az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény a 14. §-a határozza meg.³⁷

Az Egyezmény 4. Cikkével összhangban, amely az adatok jogosulatlan törlését, megváltoztatását szankcionálja, a Btk. 300/C. §-ában meghatározott számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (2) bekezdésének a) pontja rendeli büntetni azt a személyt, aki a számítástechnikai rendszerben tárolt, feldolgozott, kezelt vagy továbbított adatot jogosulatlanul megváltoztatja, törli vagy a jogosultak számára hozzáférhetetlenné teszi.

A Crackerek (rosszindulatú kódtörők) így a fenti, két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt valósítják meg, amikor egy védett rendszert feltörve az adott weboldalon saját üzeneteiket helyezik el, miként történt az még a hivatkozott rendelkezés hatályba lépése előtt a MK Nemzetbiztonsági Hivatal honlapja esetében.³⁸

A magántitok fokozottabb védelme

³⁶ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés..... 2-3.o.

³⁷ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 2-3. ó.

³⁸ Villányi József - U.a.

A Btk. 178/A. §-ában meghatározott magántitok jogosulatlan megismerése bűncselekményi tényállása a módosítás után lehetővé teszi a számítástechnikai úton továbbított adatok, közlemények jogosulatlan kifürkészőinek büntetőjogi felelősségre vonását.

Bűncselekménynek minősül így a számítástechnikai rendszer jogosulatlan, engedély nélküli lehallgatása, az elektronikus levelezés illetéktelenek általi „felbontása” is.

A személyiségi jogok és ezeken belül a levéltitok védelmét szolgáló rendelkezés lehetővé teszi annak a munkáltatónak a felelősségre vonását, aki a munkavállalók előzetes beleegyezése nélkül, azaz jogellenesen ellenőrzi elektronikus levelezésük tartalmát, és adott esetben éppen egy jogellenesen megismert, kritikai hangvételű e-mail tartalmára alapozva szünteti meg felmondás útján beosztottja munkaviszonyát.³⁹

Vírusvédelem a büntetőjog eszköztárával

Az Egyezmény 5. Cikkével összhangban, amely a számítástechnikai rendszer működésének jogosulatlan akadályozását nyilvánítja bűncselekménnyé, a Btk. 300/C. §-ában meghatározott számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (2) bekezdésének b) pontja rendeli büntetni azt a személyt, aki adat bevitelével, továbbításával, megváltoztatásával, törlésével, illetőleg egyéb művelet végzésével a számítástechnikai rendszer működését jogosulatlanul akadályozza.

A Btk.-módosítás hatályba lépésével így hazánkban is bűncselekménynek minősül nemcsak a cégeknek jelentős anyagi kárt okozó, a programokat lefagyasztó vírusok, férgek egy adott rendszerbe juttatása, hanem egy-egy számítástechnikai rendszer vagy szolgáltató ellen indított DOS-támadás is.⁴⁰

Hazánkban is bűncselekménynek minősül így már nemcsak a vírusok, férgek terjesztése, más számítástechnikai rendszerbe juttatása, hanem azok készítése is. Bűncselekmény valósít meg az a személy is, aki a vírusok, férgek készítésére vonatkozó ismereteket, „know-how-t” másnak kifejezetten bűncselekmény elkövetése céljából átadja, az Interneten terjeszti, illetőleg hozzáférhetővé teszi. Bűncselekményt követ el az a személy is, aki a belépési kódokat jogosulatlanul megszerzi, vagy a jogszerűen megszerzett, titkos belépési kódokat nyilvánosságra hozza, veszélyeztetve így a védett rendszerek biztonságát, zártságát. Az említett rendelkezések szerint büntethető az a személy is, aki szoftverek, illetőleg számítástechnikai rendszerek feltörését megkönnyítő, vagy kifejezetten arra szolgáló programokat fejleszt ki, vagy azzal kereskedik.⁴¹

³⁹ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 3-4.o.

⁴⁰ Villányi József – U.a.

⁴¹ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 4-5.o.

Az elektronikus okiratok büntetőjogi védelme

Az elektronikus okiratokba vetett bizalom megerősítését, elterjedésük megkönnyítését segíti elő az elektronikus okirat-hamisítás bűncselekménnyé nyilvánítása.

Az Egyezmény a 7. Cikke rendeli büntetni a számítástechnikai hamisítást. Az elektronikus okirathamisítás a magyar jogrendszerben az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXV. törvény hatálybalépésével vált büntetendő cselekménnyé. A hivatkozott törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 196.§-ának (1) bekezdése e) és f) pontjába, a magánokiratok körébe beiktatta az elektronikus okiratot. Az elektronikus okirat Egyezmény szerinti meghamisítása így a Btk. 276.§-ába ütköző magánokirat-hamisítás bűncselekményét valósítja meg.

Az elektronikus okirat biztonsági zárját feltörő, az elektronikus aláírást megváltoztató, vagy a digitális dokumentum tartalmát meghamisító személy így éppúgy egy évig terjedő szabadságvesztéssel lesz büntethető, mint a papíralapú polgárjogi szerződést meghamisító személy.⁴²

A gyermekpornográfia elleni fellépés

Az Egyezmény 9. Cikkében – a teljeskörű és általános tilalom elvéből kiindulva – önálló tényállásként szabályozza a gyermek-pornográfiával kapcsolatos, számítástechnikai rendszer útján megvalósuló cselekményeket, többek között megkövetelve a gyermekpornográfia készítése mellett a számítástechnikai rendszer útján történő felajánlásnak, hozzáférhetővé tételnek és az ilyen termékek birtoklásának büntetendővé nyilvánítását is. A Btk. módosított 195/A.§-ában az Egyezmény 9. Cikkében foglaltaknak megfelelően a tiltott pornográf felvétel vagy felvételek vonatkozásában új elkövetési magatartásokat nyilvánít bűncselekménnyé. Büntetni rendeli – új magatartásként – a tiltott pornográf felvételek megszerzését és tartását, valamint a pornográf képfelvétel akár ingyenes, akár ellenszolgáltatás fejében történő átadását, illetőleg kínálását is.

Ennek megfelelően hazánkban is bűncselekménynek minősül a gyermekekről készített, a nemiséget súlyosan szeméremszéttő nyíltsággal ábrázoló, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló digitális fénykép, digitális film, illetőleg ilyen számítógépes játék készítése. Bűncselekményt valósít meg a jövőben egy weboldalon ilyen képek megvásárlási lehetőségének hirdetése, bárki által megtekinthető honlapra feltétele, másnak e-mailben elküldése, forgalomba hozatala, valamint saját vagy más részére megszerzése, továbbá a gyermek-pornográfiának egy számítástechnikai rendszerben (a számítógép merevlemezén vagy hálózati tárhelyen), illetőleg egy számítástechnikai adattároló-egységen (CD-lemez, floppy) történő birtoklása is.

⁴² Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 4-5. ó.

A birtoklás a többi elkövetési magatartáshoz hasonlóan természetesen csak szándékos elkövetés esetén büntethető. Nem vonható büntetőjogilag felelősségre így az a személy, akinek például egyes weboldalak megnyitásakor az ott futó programok közvetlenül nem érzékelhető módon helyeznek el ilyen képeket a számítógépén. Szintén nem büntethető az, aki egy legális oldal megtekintése során egy semleges nevű, de megtévesztő hiperhivatkozásra klikkelve egy gyermekpornográf oldalra jut, elvileg kimerítve a megszerzés tényállási elemét.⁴³

Összefoglalás

Elmondható, hogy a számítógépes bűnözés az Internet rohamos térhódításának köszönhetően, az ezredforduló óta a mindennapok részévé vált. Társadalmi problémává nőtte ki magát. Megfigyelhető, hogy a számítógép egyszerűen eszközzé lépett elő a legkülönbözőbb bűncselekmények során, de a számítógépes bűncselekmények is megmaradtak önálló bűncselekményi kategóriaként. A számítógépes bűnözés terjedésének üteme, és a tény, hogy a motiváció egyre inkább gazdasági eredetű, megteremtette az alapot a jogalkotás számára, hogy a kilencvenes évek gyakorlatán túlmutatva, komolyabban szankcionálja azokat. A bemutatott trendek alapján elmondható az is, hogy egyre szervezettebb ezen intellektuális bűncselekmények elkövetése, melyek számai valóságos országhatárokon nyúlnak át. Így a nemzetközi jogharmonizáció létfontosságú az ellenük folytatott eredményes küzdelem során. Az újfajta bűnözés, újfajta szemléletmódot és leginkább komoly felkészültséget követel mind a törvényhozótól, mind a jogalkalmazóktól. Minél inkább elterjed e technikai eszköz és azzal együtt az Internet, annál több probléma és jelenleg nehezen megválaszolható kérdés fog a felszínre kerülni. Gondoljunk csak például az Internet jog kérdésére, anyagi, eljárásjogi kérdésekre, büntetőjog terén e területre vonatkozó bűncselekmények esetleges újraszabályozása, azok bővítése stb. A jogalkotónak alapos elemzéseket kell folytatnia az egyes jogszabályok megalkotása előtt, rendelkeznie kell megfelelő számítástechnikai ismeretekkel vagy szakértői háttérrel, mivel elengedhetetlen hogy pontos ismeretekkel rendelkezzen a szabályozandó területről. Feltétlenül tekintettel kell lennie a nemzetközi megoldásokra, egyes szervezetek ajánlásaira. Ösztönöznie kell a jogalkalmazó szerveket más államok szerveivel való együttműködésre.

Talán még a jogalkotónál is nagyobb felkészültséget igényel e jelenség a jogalkalmazóktól. Hiába kielégítő a jogi szabályozás, ha az azt alkalmazók nem képesek végrehajtani megfelelő tudás hiányában. A nyomozó szerveket mind technikailag, mind e területre vonatkozó ismeretek terén meg kell erősíteni, a hatékonyság növelése érdekében. Nélkülözhetetlen az ügyészek és bírák felkészítése is. Egyrészt munkájukat könnyíti meg az informatika, másrészt kellő ismeretek birtokában könnyebben boldogulnak majd a számítógépes bűncselekmények terén. Számukra különösen fontos, hogy naprakész információkkal

⁴³ Villányi József - A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei – avagy hogyan irtsunk férget a Büntető Törvénykönyvvel? 5.o.

rendelkezzenek. A bíróságok szerepe elengedhetetlen lehet a jogszabályok értelmezés terén is, így már csak ezért is szükséges a folyamatos továbbképzés.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a számítógépes bűnözés napjaink egyik komoly problémája, s a számítógépes rendszerek, adatátviteli technikák fejlődésével a probléma csak súlyosabb lesz. Ennek feloldása mindenképpen határozott fellépést igényel. A fellépésnek elsősorban nemzetközi szinten kell zajlania, hisz egy nemzetközi bűnözés ellen csak nemzetközi szinten lehet hatékonyan fellépni, de hangsúlyozni kell, hogy e fellépés nem lehet pusztán büntetőjogi, mivel minden bűnözésnek meg van a maga társadalmi gyökere, s ezt kell megpróbálni felszámolni. További hangsúlyt igényel, hogy a megalkotott büntetőjogi szabályok a társadalom védelmét, a világhálón zajló információcsere és gazdasági tevékenységek biztonságossá tételét szolgálják, ugyanakkor fontos szerepük van az informatikai bűncselekmények felderítésének hatékonyabbá, a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek munkájának eredményesebbé tételében.

Felhasznált irodalom:

1. Magyar Kriminológiai Társaság: Kriminológiai Közlemények (1984-2004) Szerk: Sárík Eszter és Marosi Krisztina
2. Gönczöl Katalin - Kerecsi Klára - Korinek László - Lévay Miklós: Kriminológia Szakkriminológia
3. NBH Évkönyv 2001 Szervezett Bűnözés
4. Cyberbűnözés 2.0 - A rosszindulatú támadások, adathalász-akciók és spamkitörések professzionális tervezését és kivitelezését figyelhettük meg az idén - Prim Online <http://hitek.prim.hu/cikk/64990/>
5. A Symantec Corp. (Nasdaq: SYMC) Internetes veszélyekről szóló jelentésének (ISTR) XIII. száma 2008. április 15.
<http://www.symantec.com/en/uk/business/theme.jsp?themeid=threatreport>
6. Villányi József : A számítástechnikai bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei
7. Korinek László: A bűnügyi tudományok helyzete MTA Magyar Tudomány, 2007/12 1570. o.
8. Mezey Nándor : A számítógépes bűnözés (2007)
9. Szendrey Attila : Deloitte Touche Tohmatsu Felmérés
10. Dr. Nagy Zoltán: Cybercrime Egyezmény (PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszékének egyetemi docense)
11. Bírósági Határozatok 1992-2006
12. Manfred Möhrenschrager: Droit pénal positif lié á l'informatique című tanulmánya (Comité Européen pour les Problèmes Criminels, Strasbourg 1997.,18 p.) Az informatika területén megjelenő sajátos bűncselekményekkel, azok jogi jellemzőivel foglalkozik kimerítő részletességgel - alapos jogelméleti elemzését adva a témának
13. Illés Irén: A szerzői és a szomszédos jogok megsértése bűncselekményének egyes kérdései, *Ügyészek Lapja*, 4/1994., pp. 29-33.
14. Bíró Kornélia: A szerző, a szoftver és a büntetőjog. *Ügyészek Lapja*, 4/1998., pp. 21-36. A szerzői jog büntetőjogi védelmével foglalkozik részletesen.
15. Magyar Szilvia: A számítógépes csalás. *Adó Per Számvitel*, 12-13/2000., pp. 57-59. A számítógépes csalás korábbi tényállását mutatja be.
16. Nagy Zoltán: A számítógéppel megvalósítható vagyoni jogsértésekről, *Bűnügyi Műhelytanulmányok*, 1/1992., pp. 22-26.

- Nagy Zoltán: Az elektronikus adatfeldolgozó- és adatátviteli rendszerek elleni támadás büntetőjogi értékeléséről, Magyar Jog, 10/1996., pp. 596-602.
17. Nagy Zoltán: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról, de lege lata - de lege ferenda. Belügyi Szemle, 11/1999., pp. 16-27.
 18. Villányi József: Az informatikai bűnözéssel szembeni jogalkotás a Magyar Köztársaságban In. az Európa Tanács Számítástechnikai bűnözésről szóló Egyezménye aláírási konferenciája, 2001. Budapest
 19. Rapport abrégé de la 9e réunion du groupe de rédaction du Comité d'expert sur la criminalité dans le cyberspace du Comité Européen pour les Problèmes Criminels, (Strasbourg, 2000., 56 p.) A „Visszaélés eszközökkel” tényállás megfogalmazása kapcsán felmerült elméleti és gyakorlati problémáknak – például már egy belépési kód megszerzése is elegendő-e a bűncselekmény megvalósításához, illetőleg miként határozzák meg az eszközök körét, továbbá a célzatosság problematikája - szemléletes megjelenítését adja.
 20. Rapport sommaire de la 5e réunion du Comité d'expert sur la criminalité dans le cyberspace du Comité Européen pour les Problèmes Criminels, (Strasbourg, 1999., 62.p.). A gyermekpornográfiával összefüggő informatikai bűncselekményekkel részletesen foglalkozik – bemutatva a bűncselekményt megvalósító eljárási cselekményekkel kapcsolatos eltérő jogelméleti megközelítéseket, valamint a „gyermek pornográfia” fogalmának meghatározásával összefüggő problémákat .
 21. <http://www.jogiforum.hu/interju/23> Interjú Dr. Nagy Zoltánnal, 2002. április 30. Vikman László, Pécs <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/307> 2008. január 2. Mezey Nándor - A számítógépes bűnözés szakdolgozat (2007)
 22. Bacskó László: Bűnözés az Interneten,
 23. Balogh Zsolt György: Jogi informatika, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998.
 24. Carter, L. David: Computer Crime Categories: How Techno-criminals Operate
 25. Dravec Tibor - Párkányi Balázs: Hogyan védjük hálózatra kötött számítógépes rendszereinket?
 26. Farkas János: Elméletek az információs társadalomról
 27. Fekete Zsuzsanna: Az információbiztonság a számítógépes bűnözés tükrében, Főiskolai Figyelő 1999/2
 28. Greek, Cecil: Computer crime,
 29. Kunos Imre: A számítógépes bűnözés, Belügyi szemle 1999/11
 30. Laczi Beáta: A számítógép és a büntetőjog, Magyar Jog, 2001/3
 31. Laczi Beáta: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények nyomozásának és a nyomozás felügyeletének speciális kérdései, Magyar Jog 2001/12
 32. Mizrach, Steven: Létezik-e „hackeretika” a 90-es években, Replika 2000/41-42
 33. Nagy Zoltán: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról, Belügyi Szemle, 1999/11
 34. Nagy Zoltán: Az informatikai bűncselekmények kriminológiai aspektusai, Ferenc Zoltán emlékkönyv 2004.
 35. Nagy Zoltán: Informatikai bűncselekmények, Magyar Tudomány 2001/8
 36. Nagy Zoltán: Konferencia az információtechnikai bűnözésről, Magyar jog 40. 1993/2
 37. Papp Péter: Etikus Hacking, Belügyi Szemle 2002/11-12
 38. Parker, Donn: Automated crime,
 39. Parti Katalin: A számítógépes bűnözés és az internet, Kriminológiai Tanulmányok 2003.40
 40. Parti Katalin: Az internetes bűncselekmények nyomozásának egyes kérdései, Kriminológiai Tanulmányok, 2004. 41
 41. Peszleg Tibor: Interneten, számítógépen történő nyomrögzítés
 42. Quirk, Matthew: The web police,

43. Sieber, Ulrich: A számítógépes bűnözés és más bűncselekmények az információ-technika területén, Magyar Jog 1993/1
44. Sieber, Ulrich: Legal Aspects of Computer-Related Crime in the Information Society (1998),
45. Siegler Eszter: A számítógéppel kapcsolatos és a számítógépes bűncselekmények, Magyar Jog 1997/12
46. Standler, B. Ronald: Tips for Avoiding Computer Crime,
47. Szentgyörgyi Zsuzsa: Mibe kerül az e-bűnözés?, <http://www.nol.hu/cikk/375750/>
48. Szentkúti Dániel - Szűts Márton: Az Internet és a büntetőjogi felelősség egyes kérdései,
49. Tarr Dániel: Az internet mítosz,
50. Varga Balázs: Informatikai bűncselekmények <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/127>

Internetes irodalomjegyzék:

1. <http://cse.stanford.edu/class/cs201/projects-98-99/computer-crime/definition.html>
Cyberbűnözés 2.0 - A rosszindulatú támadások, adathalász-akciók és spamkitörések professzionális tervezését és kivitelezését figyelhettük meg az idén - Prim Online <http://hirek.prim.hu/cikk/64990/>
2. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Számítógép>
3. http://www.symantec.com/hu/about/news/release/article.jsp?prid=20080415_01
4. <http://larix.emk.nyme.hu/teka/biblio/SzamitastechnikaAlapjai/A/A1.htm>
5. http://www.bibl.u-szeged.hu/inf/szakdoli/2004/seredine/hm/elmeleti_megkozelites.html
7. C1256970003E99BE?OpenDocument
8. <http://www.cybercrime.gov/flurySent.htm>
9. <http://www.cybercrime.gov>
10. <http://www.freeweb.hu/gaudy/szakdolgg.html>
11. http://www.scit.wlv.ac.uk/~cm1988/CP3349%20SLAPA/computer_crime.html
12. <http://www.scitech.mtesz.hu/10kiraly/index.html>
13. <http://iroga.hu/internet&politika/bacsko.html>
14. <http://www.uplink.com.au/lawlibrary/Documents/Docs/Doc124.html>
15. <http://mek.oszk.hu/01200/01280/html/2.08/index.html>
16. http://www.titoktan.hu/_raktar/_e_vilagi_gondolatok/FarkasJelmeletek.html
17. <http://www.fsu.edu/~crimdo/TA/hao/computer%20crime2.htm>
18. www.blacksheepnetworks.com/security/info/misc/autocrime1.htm
19. http://www.police.hu/elemzesek/bunuldozes/int_nyom_001.html
20. <http://www.theatlantic.com/doc/200605/chinese-internet>
21. <http://europa.eu.int/ISPO/legal/en/comcrime/sieber.html>
22. www.rbs2.com/cvict.html
23. <http://jesz.ajk.elte.hu/szentkuti15.html>
24. <http://www.freeweb.hu/tarrdaniel/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.html>
25. <http://www.bm.hu/proba/xforum.nsf/3d525835ae5a397fc1256fe3002bbd71/0B0DD172C66279EE>

GAZDASÁGI BIZTONSÁG AZ ISZLÁM TÁRSADALMAKBAN

Mottó:

*„az iszlám dín wa daula,
azaz vallás és állam egyszerre”*

Bevezetés–problémafelvetés

Ha történelmi távlatokban nyomon követjük a világgazdaság és annak biztonságos működésének alakulását óhatatlanul, megtaláljuk a kapcsolatot a társadalmat átható, uralkodó vallás tanításához.. Az összefüggés teljesen logikus, hiszen a vallások olyannyira a mindennapok részévé váltak, olyannyira áthatották a közgondolkodást, és ezen keresztül a gazdaságpolitika elveit, hogy óhatatlanul hatást gyakoroltak a gazdasági életre. A kérdés azonban az, hogy az egyes vallások, az individualista, vagy a közösségi eszmékre épülő religiók milyen módon hatottak a gazdaságra, a biztonságra, hogy a vallás mennyiben segítette elő a fejlődést, a haladást, a versenyképesség alakulását, vagy mennyiben vált éppen mindezek gúzsba kötőjévé?

Vajon szerepe volt az uralkodó vallásnak abban, hogy társadalmak-gazdaságok az adott világ meghatározott időszakában legfejlettebbjének minősültek, és vajon mi okozta a hanyatlásukat? Társadalmak tündöklése és bukása mögött felfedhetjük-e a vallás szerepét?

Mennyiben ösztönözte a vallás a társadalmi-gazdasági berendezkedés javítását, a szociálisan igazságos elosztást, újraelosztást, vagy éppen a társadalmi polarizációt generáló rendszerré vált, és ezáltal a társadalmi instabilitást gerjesztette.. A kérdés megválaszolásánál e pontnál azonban nagyon éles különbséget kell tenni az individualista vagy a közösségi érdekeket szem előtt tartó vallások között. Melyik jelent biztonságot, melyik növeli az instabilitást?

A fenti felvetések kapcsán keresünk választ, – leszűkítve a vallások körét az iszlámra –, hogy a vallásnak milyen szerepe volt a gazdasági növekedésben, fejlődésben, vagy igaz-e a tétel, hogy bizonyos vallások pozitív szerepet játszanak a gazdasági és társadalmi fejlődésben, mások inkább az elmaradottság konzerválását segítik elő?

E kérdéskör kapcsán abból kell kiindulnunk, hogy bár elsődlegesen a vallás szerepét vizsgáljuk, nem szabad elfelejtenünk, hogy ma az iszlám világot alkotó országok, a fejlődő vagy harmadik világ részei, s mint ilyenek, a világ-gazdaság általánosnak mondott, klasszikus fejlődési úttól eltérő fejlődési-növekedési stádiumokon mentek keresztül. A kapitalizmus kialakulása is történelmi léptékekkel mérve „korábban” következett be, genezise eltérő a „klasszikus” formától. A vallás és a kapitalizmus modifikált kialakulási módjának együtt-hatása sajátos társadalmakat, gazdasági formációkat eredményezett.

A nyugati, szekularizált társadalmakat átható individualista vállalkozói szemlélet magas újraelosztási költségekkel szembesül. Ezzel szemben a közösségi érdekre épülő társadalmak versenyelőnybe kerülnének, ha a kapitalizmusnak *nem* egy modifikált, sajátos útját járták volna be, ami egy, a nyugati világtól eltérő kapitalista társadalmat-gazdaságot, tőkés réteget termelt ki.

Mennyiben jelent modifikált kapitalista fejlődési utat az iszlám országokban kialakult társadalmi-gazdasági rendszer? Számos szempont alapján lehetne elemezni a modifikált fejlődési út sajátosságait. Témánk szempontjából azonban relevánsnak látszik a tőkés réteg, a burzsoázia kialakulásának geneziséjét, rétegződését, érdekeit-érdekellentéteit vizsgálni, majd az iszlámmal kölcsönhatásban megjeleníteni.

Az iszlám elterjedése

2008-ra az iszlám követőinek száma meghaladta az eddigi legnagyobb hitkövetőket képviselő keresztények számát és ezzel számszerűen a világ legerősebb vallásává lépett elő. Az iszlám a fejlett nyugati világban, Európában és Amerikában is a második legnagyobb vallási közösség, amely ma az emberiség mintegy két ötödét mondhatja hívének.

A XXI. század elején mintegy 5000 vallási közösséget, egyházat és szektát tartanak nyilván. A hívők számáról hivatalos adatok nincsenek. Az alábbiak, különböző egyházaktól származó becslések.

Római katolikus	1200 millió
Egyéb keresztények	800 millió
Iszlám	1300 millió
Hinduizmus	900 millió
Buddhizmus	360 millió
Hagyományos kínai vallás	225 millió
Afrikai és más törzsi vallások	250 millió
Shikkek	23 millió
Judaizmus	14 millió
Bahai	6 millió

A muzulmán népesség áttekintése (becslés):	
Afrika	273.28
Ázsia	701.870
Európa	24.400
Észak-, dél-Amerika, Ausztrália	2.440
Összesen	1001.99

A világ 172 országából 53 azoknak a száma, amelyekben a muzulmán lakosság a népesség 50 %-át meghaladja.¹ Figyelemreméltó, hogy az iszlám terjedt leggyorsabban, s hatása a fejlődő világban különösen jelentős, és mert sokan tekintik az iszlámot a XXI század globális konfliktusai egyik fő forrásának.

Az iszlám hitvilága

Az iszlám monoteista vallás, hittételeinek alapja az egyistenhit, a próféta tanítására való hagyatkozás, és a halál utáni létbe vetett hit.² Nem tagadja a kereszténységet, bár felfogása szerint Jézus egyike volt a profétáknak. Egyéb-ként az iszlámhívők a saját hitükön és a kereszténységen kívül más vallást nem ismernek el. Az általánosan elfogadott világvallások számukra nem vallások, bár igazán értelmezni sem tudják.³

Az bár iszlám az egyisten hit alapján áll, de ez a vallás is az individuumot tekinti a társadalom alapkövének, és hangsúlyozza, hogy az ember személyes felelősséggel tartozik tetteiért Isten előtt. Ez az *elszámoltathatóság*, a monoteista vallások jellegzetes tétele. Az iszlám úgy tekint a világra, mint kapcsolatok hálózatára és alapvetően konzervatív jellegű. Azaz bizonyos értelemben megkövesedett nézetek sokasága, mely nem vette figyelembe – legalább is a dogmák szintjén – a változásokat és nem ahhoz alakította a gazdaság működésének alapelveit. Az iszlám szerint ugyanis a nem dogmatikus cselekedetek alapvetően

¹ [Simai Mihály](#), Az egyházak és a XXI. század világának szociális kihívásai. Magyar ENSZ Társaság konferenciáján elhangzott előadás. 2006

² Már az iszlámot megelőző korban, az ókori Egyiptomban is a halál utáni létet tekintették az örökkévalónak, a földi lét csak átmenet a túlvilágra. Számos ókori relief ábrázolja a holt lélek megjelenését a túlvilági bírók előtt, ahol is számot kell adnia a földi létében elkövetettekről. Egyiptom példára utalva, az iszlám túlvilági életről vallott elképzelése alapvetően tér el a fáraók birodalmának e téren vallott hitétől. Ami nem véletlen, hiszen az iszlám az arab hódítók vallása, s mint ilyen semminemű köze nincs az ókori Egyiptomhoz. Érdekes, azonban, hogy az iszlám hitűek is nagy fontosságot tulajdonítanak például a piramisoknak, de elvetik az azokhoz kapcsolódó túlvilági élet gondolatát. Fontosnak tartják, hiszen az állami bevételek elsőrendű forrása a turizmus. Jóllehet, maguk az arabok nem szeretik, ha a „piramisok népeként” könyvelik el őket.

³ Saját tapasztalatokra tudok hagyatkozni, ugyanis hallgatóimmal, arab barátaimmal folytatott beszélgetésekből az derült ki, hogy az iszlámon és a kereszténységen kívül semminemű hitet nem ismernek el vallásként. Rákérdeztem, hogy például a buddhizmus, ha nem világvallás, akkor talán szekta? Válasz: semmi sem. Ilyen nincs.

megzavarhatják az iszlám alapokon nyugvó gazdaság rendszerét, megbonthatják az igazságosság elvén alapuló gazdasági tevékenységek sokaságát. Ezzel az iszlám valójában, és újra hangsúlyozni kell a dogma szintjén – gátolja a *piaci rugalmasságot*. Az iszlám tanítása szerint magántulajdon és a magán vállalkozás az iszlám hitű emberek alapvető joga, de csakis a *morális határokon* belül. Az igazságosság a legalapvetőbb parancs, amelyet az iszlám hirdet.⁴ⁱ

A korai iszlám kapitalizmus

A világvallások közül az iszlám a legfiatalabb, megalapításának évét 622-re teszik. Ez a késői vallásalapítás talán magyarázatot ad arra, hogy számos vonatkozásban az iszlám „fejlettségét” tekintve emlékeztet a középkor keresztény világára.

Az iszlám aranykora, vagy más néven, az iszlám reneszánsz, általánosan elfogadott nézet szerint a 8-tól 13 századig terjedő időszakra tehető, igaz, néhány szakértő szerint a 14-15 századra is kihatott. Erre a néhány évszázadra az iszlám világ katonai, gazdasági és kulturális fölénye volt jellemző a nyugattal szemben, hiszen az iszlám kultúra ebben a korban maradandót alkotott mind mérnöki, tudományos, oktatási, gazdasági, művészi téren is, amiből a későbbi századokban a nyugat is profitált.

A kapitalizmus, mint szabad piacon alapuló rendszer, a kalifátus korára nyúlik vissza, ahol a piacgazdaság kifejlődött, és a szabad kereskedelem első formái létrejöttek a 8. és a 12. század között. A monetáris gazdaság egy erős valután (dinár) alapult.

Új üzleti technikák és formák fejlődtek ki, szervezetek alakultak, amelyek a gazdaságot és a kereskedelmet szervezték meg. Ebben a korban jelentek meg olyan máig használatos üzleti formák, mint a hitellel (a hitelkártya egy korai formája), a pénzre beváltható csekk, az üzleti szerződések, a nemzetközi piac. Olyan kifejezések kerültek be ekkor a köztudatba, mint a *profit*, a *veszteség*, a *tőke*, a *tőkemozgás*, a *tröszt*, a *bankár*, a *pénzváltó*, a kettős könyvelés. a korai kapitalizmusnak ezek a formái aztán a középkori Európába adaptálódtak a 13 században. A bankrendszer főként a kereskedelemben volt hatásos, hiszen lehetővé tette a nehézkes pénzforgalom nélküli kereskedelmet, azon kívül a külső befektetők bevonását

Mi tette a középkori iszlám világot lényegesen fejlettebbé, mint a korabeli Európát? Mindenekelőtt egy sor olyan műszaki találmány, ami a mai napig használatos, a középkorban fejlesztett ki, és olyan muzulmán feltalálók kreativitását dicséri, mint al-Dzsazari, akit a mérnöki tudomány atyjaként emlegetnek.

⁴ Lásd még: Botos Katalin: A világvallások gazdasági tanítása és a globális piacgazdaság. Internet.

A világ az iszlám mérnököknek köszönhet számos forradalmi újítást, mint a vízi erő ipari méretű alkalmazása, a szélenergia hasznosítása, a gőzerő kiaknázása, és a fosszilis energiahordozók, mint például a petróleum felhasználása. Az első vízimalmok a 7. században létesültek, míg a 9. századtól széles körben elterjedtek.

Muzulmán mérnökök számos olyan műveletet tettek ipari méretűvé, amit az ókorban még kézi erővel végeztek. A 18. századi európai ipari forradalmat tulajdonképpen egy ezt megelőző középkori iszlám ipari forradalom tette lehetővé.

Az iszlám aranykora az addigi mezőgazdaság átalakulását is jelentette, ami az „iszlám agrokulturális forradalom” néven vonult be a történelembe. Számos iparág illetve technológia fejlődését a már említett „iszlám agro-kulturális forradalom” segítette elő, mint: az asztronómiai műszerek kifejlesztése, a kerámiagyártás, a vegyipar, a desztillálási módszerek, az üveggyártás, a papírgyártás, az illatszergyártás, a gyógyszerkészítés, hajóépítés, textilszövés, az ásványok bányászata stb. Az első üzemek is ezekben az iparágakban létesültek.

Ezek a technológiai ismeretek a késő középkori Európába is eljutottak, főként a 12. századi latin fordítások révén. Például az első üveggyártó üzemek Európában a 11. században létesültek Bizáncban.

Néhányan ezt a kort „pax islamica” vagy a „Afrika és Ázsia felfedezésének kora” névvel illetik, mikor az iszlám meghódította Dél-nyugat Ázsiát és Észak-Afrikát, a muzulmán kereskedők és felfedezők, pedig bejárták az addig ismert világot, nyugaton az Atlanti-óceántól a Földközi-tengerig, míg keleten a Kínai-tengerig. *Ez azt jelenti, hogy a 7. és a 13. század között az iszlám birodalom volt a világ vezető gazdasága.*

Az iszlám és a korai globalizáció

A globalizáció legkorábbi formái az iszlám aranykorára nyúlnak vissza, mikor az ismeretek, a kereskedelem és a gazdaság, az addig egymástól elzárt régiók az iszlám birodalomban integrálódtak, az iszlám hitű felfedezők, tengerészek, tudósok, kereskedők és utazók révén.

Ali Mazrui, afrikai eredetű kiváló iszlamista társadalomtudós találóan fogalmazta meg az egyházak és a globalizáció kapcsolatát, s kiemelte, hogy a vallások globalizáló szerepe jóval megelőzte a gazdaságét:⁵

Egy lehetséges magyarázat a korai globalizálódás kialakulására az iszlám, mint vallás a kereszténységtől eltérő elterjedési formájában keresendő.

⁵ Idézi Simai Mihály: In: Simai Mihály, op.cit

Az iszlám globalizálódása ugyanis nem úgy kezdődött, hogy egy meglévő birodalom tért át egy új vallásra, ami megkönnyítette elterjedését, hanem a vallás követői alulról építkezve alakítottak ki birodalmakat, ami a vallás terjedésében nagyobb szerepet adott az erőszaknak. Ezzel szemben Sayyid Mawdudi, pakisztáni iszlamista tudós, akinek tanításai különösen nagy hatást gyakoroltak a muzulmán világra. Az iszlám globalizáló szerepének *erkölcsi vonzatát* emelte ki, annak alapján, hogy az iszlám. ”...olyan társadalmi rendszert ajánl az egész emberiség számára, amelyik a hiten, az erkölcsön alapul és nyitva áll minden nép számára....Az iszlám végső célja egy olyan globális állam, amelyben nincsenek faji vagy nemzeti előítéletek. Ez a globális rendszer mindenki számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosít majd. Az ellenséges versengést olyan együttműködő rendszerrel váltja majd fel, amelyben az emberek segítik egymást.”⁶ Az „umma wahida”, vagyis a Muzlimok egységes közösségének koráni eszméje átsugárzik az államhatárokon⁷

A globális gazdaság korai formáit az iszlám kereskedők hozták létre az addig ismert világban mindenhol, ahol megtelepedtek. Ez magával hozta számos olyan növény világméretű elterjedését, amit addig az elszigetelt régiókban termeltek, ezzel egyidőben pedig a termelésükhöz szükséges technikák is elterjedtek. Olyan növények terjedtek el, mint a cirok Afrikából, a citrusgyümölcsök Kínából, és számos növény Indiából, mint a rizs, a mangó, az ipari növények közül, pedig a gyapot és a cukornád. Ebben az időben dolgozták ki a máig használatos szántási módszert, amikor egy területet kétszer szántottak egy évben.

Néhány szakértő „növényi globalizációnak” nevezi ezt a kort, ami együtt járt a növénytermesztés gépesítésével, ami a termés növekedését hozta magával, ami további messzemenő változásokat hozott a gazdaságban, a népszaporulatban és a városok növekedésében.

A megnövekedett termés szükségessé tette a növények ipari méretű feldolgozását, ami először a cukorgyártásban jelentkezett, és így létesültek az első üzemek a cukor feldolgozására és finomítására. A cukrot a 8. századtól terjesztették el az arabok és a berberek szerte a birodalomban.

Az iszlám tanítása a gazdaság működéséről

Az iszlám gazdasági élete erőteljes szabályokra és isteni utasításokra alapszik. Az ember életének fenntartására munkával keresi meg a szükséges anyagi alapot, és nem csak kötelesség, hanem egy nagyszerű erény is ugyanakkor.⁸ Egy munkaképes személy bünt követ el, ha valaki mástól függ

⁶ Sayyid Abul A la Mawdudi: Nationalism and India. Pathankot: Maktaba-i.-Jamaat-i-Islami, 1967.24.old

⁷ idézi Simai, op.cit.....

⁸ Érdekes elgondolkodni az egyre többet hangoztatott öngondoskodás fogalmán. Az, hogy nincs ingyen az oktatás, az egészségügyi ellátás, és a legtöbb országban nyugdíjas sincs. eddig is köztudott dolog volt. Akik fizetnek, azok helyett is fizetnek, akik nem fizetnek.

anyagilag, ez egy szociális megbélyegzés és hálátlanság az emberiség iránt. Az iszlám hitűnek önfenntartónak kell lennie. Az iszlám mindenféle pénzkeresési formát elismer, ha az nem helytelen, vagy nem bűn útján történik.

Továbbiakban, amit az egyén létrehoz, vagy megkeres tisztességes munkával, az az ő vagyona, amire sem az állam, sem más nem tarthat igényt. Csupán kötelességeit kell betartani a társadalommal szemben. Ezért a tulajdonjogért cserébe csupán teljesíteni kell kötelességeit a társadalommal szemben, és bizonyos adókat kell fizetnie az államnak. Ha ezt megteszi, akkor minden jogát védi az állam, és bátran, biztonságosan vállalkozhat.

Tőkeképződés, vállalkozói réteg az iszlám világban

Ha a tőkeképződés, vállalkozói osztály rétegződését vizsgáljuk az iszlám világban, csak egy általános sémában gondolkozhatunk, ugyanis egy országokra, régiókra lebontott elemzés jelen tanulmány keretén túlmutatnának. Fontos azonban e témakör felvetése, ugyanis ha a tőkeképződés folyamatát, a kialakult vállalkozói rétegedet az iszlám alapelvekkel való összefüggésben vizsgáljuk óhatatlanul ellentmondásokra, az iszlám alapelvek sajátos érvényesülésére bukkanunk.

Vizsgáljuk meg közelebbről a burzsoázia egyes rétegeinek gazdasági helyzetét, és érdekeit, érdekközösségét. Előre kell bocsátani, hogy a rendelkezésre álló statisztikai bázis nem tette lehetővé az egzakt szám adatokra építő tudományos alapon történő elemzést, miután az iszlám országokban általánosan alkalmazott statisztikai számbavétel nem alkalmas a pontos számszerűsítésre a kívánt bontásban. Így többé-kevésbé becslésekre lehetett hagyatkozni, a jelenségek, folyamatok elméleti megragadásához, absztrakciókhoz.

A vállalkozók „osztályát” alapvetően két nagy rétegre bonthatjuk. A tőketulajdon nagyságán alapuló skála két végpontján helyezkednek el a tőkések rétegei. Az alsó végponton kézműves kistőkés, családi háttérrel, rendszerint 5-6 alkalmazottal dolgozó kisvállalkozók állnak. Ide tartoznak még a kiskereskedők, közvetítő-kereskedők, spekulánsok. A tőkésosztályon belüli részarányukra vonatkozóan még becslésekbe sem merünk bocsátkozni, Valójában ezzel a réteggel élt tovább a hagyományos kézműves tradíció. Általában az általuk megtermelt árumennyiség a nagyipari termeléssel együtt a nemzeti össztermék túlnyomó részét képezi, miután a középtőkés réteg csak sporadikusan alakult ki.

Érdekes jelenség, hogy a nagyipari termelés mellett a kisipar is annak köszönhetően élt tovább az iszlám országokban, hogy egy speciális kapcsolat alakult ki a kis- és nagyipar között. Az Európában jól ismert trenddel szemben a

Vagyis van egy rétege a társadalomnak, akiket megélhetési hívőknek neveznek. Az iszlám vallás egyik fő pontja, hogy mindenkinek adakoznia kell a nálánál szegényebbek javára. Így egyesek ezt kihasználva mások vallási meggyőződéséből élnek, azaz ezekből az adományokból

nagyipari termelés mutatkozik sok esetben drágábbnak az adott országban, és az így előállított termékek valójában egy speciális fizetőképes réteg igényeit elégíti ki. Ezzel szemben a kisipari termelés messzemenően nem meríti ki a tőkés rentabilitás kritériumait. Valójában csak a kistermelő és családjának a túlélését biztosítja. De miután a termelés a hagyományos, lokális igények, kielégítését szolgálja, szükség van rá, s így ideig-óráig megélhetési alapul szolgált. De éppen ezért nem került sor tőkeképződésre, és így nem vált lehetővé a kistőkék középtőkévé válása sem.

A kis- és középtőkés rétegek között csak nagyon laza gazdasági kapcsolat állt fenn, nem jelentettek egymásnak konkurenciát sem, más- és más társadalmi szinthez kapcsolódtak, egymástól elszigetelten léteztek. Pontosan ez jelentette a kistőke számára a túlélési lehetőséget, mialatt ugyanakkor a kistőkés rétegen belül húsbavágó harc folyik a túlélésért. A nagytőke, mint egy idegen test állt szembe a kistőkével, egy teljesen más világot képez. A két réteg között olyan mély szakadék tátong(ott), amit a kistőke önmaga erejéből képtelen áthidalni.

A kistőkés vállalkozások középszintű vállalkozásokká válását az a világ határolta be, ahova maguk a kistőkések tartoznak. Bármilyen paradoxonnak tűnik, de életképességüket a kisvállalkozások területén a termelőerők stagnálása biztosította, azáltal, hogy fenntartotta a széttöredezett belső piacot, nem hozta létre a szerves belső kapcsolatrendszert a kis- és középvállalkozások között, vagyis a létét mindazoknak a jelenségeknek köszönhette, amelyek a kapitalizmus teljes körű kibontakozásának útjába áll.

„Tőkehierarchia” automatikusan meghatározza az adott vállalkozó gazdasági pozícióját. A kapitalizmus „természeti törvényén” túlmenően az állami gazdaságpolitika határozza meg a tőke életfeltételeit. És ezek a feltételek egyértelműen a nagytőke érdekeinek felelnek meg. Ez az érdek összekapcsolódik a külföldi tőke érdekeivel és együttes megjelenésük, valamint az állami beavatkozás ösztönző szerepe vezetett oda, hogy a nagytőke, történelmi léptékekkel mérve nagyon gyorsan érte el a jelenlegi pozícióit. Azaz egy felülről irányított tőkekoncentráció és centralizáció eredménye. Ennek megfelelően nem valósul meg a középtőke gazdasági stabilizálódása, sőt, a már ezt a szintet elért vállalkozás is számtalan rizikófaktorral szembesül. A végeredmény a vékony középtőkés réteg szociális lecsúszása, egyik oldalon, míg az általános polarizálódás következményeképpen a másik oldalon a nagytőke erősödése figyelhető meg, mialatt a kistőke a túlélésért küzd.

A klasszikus iszlám bankrendszer

Az iszlám klasszikus időszakának számító 8-12 századig terjedő időszakot, az iszlám aranykoraként vonult be a történelembe. A *kalifátus* idején egy fajta „előkapitalizmusról”, szabad piacgazdaságról beszélhetünk. Egy fajta korai „piacgazdaságról”, kereskedő kapitalizmusról, „iszlám kapitalizmusról”. Az erőteljes monetáris kapitalizmus alapját a stabil és értékes fizetőeszköz, a dinár képezte és a monetáris területek messzemenően függetlenek voltak egymástól.

Egy sor „újítást” vezettek be az iszlám bankrendszer keretében, pl. a *szereződést, a váltót, a távolsági kereskedelemben alkalmazható partnerség* fogalmát.

Ilyen fogalmak születtek, mint: *hitel, tartozás, profit, könyvelő, vagyongazdálkodó, elzálogosítás, átruházás, veszteség, tőke, tőkeakkumuláció, takarékbetét. Kölcsön, pénzváltó, letét, ügynökség* és ezzel már a 13. században messze megelőzték a középkori Európát.

Az iszlám jogtudósok és „közgazdászok” soraiban általános kialakult nézet határozta meg a kamatszédést. Az uzorakamatot az iszlám jog elvetette és jogtalannak ítélte meg. Pénzkölcsönzés után nem lehetett kamatot szedni. Nem számított azonban ebbe a körbe azok az eszközök, melyek a bank tevékenységhez tartoztak. Így a pénz-rendelet arról határozott, hogy például anyagokra, így papírra, alapvető fémekre „járulékot” lehetett kivetni. Az iszlám jogtudomány terminológiája szerint „többlet értéknek” minősítette ezt az összeget, és így nem kamatnak könyvelték el.

A Koránra hivatkozva a saria így fogalmaz: Allah mondta, hogy „minden vagyon Allahé”, és akik kamatot fizetnek, vagy szednek, azok „háborúban állnak Istennel és Mohameddel”. A saria másik forrása, a próféta szunna (hagyomány) még a kamat fogalmát sem ismeri.⁹ Többek között ezekre hivatkozva kezdték követelni később a modern iszlám mozgalmak, hogy a bankok is tartsák be a szunnát, és töröljék el a kamat intézményét.

Az iszlám szabályrendszere nem válik szét világi és vallási szférára, hanem egyaránt kiterjed az élet minden területére. Vagyis, mivel az iszlám törvénykezés, azaz a saria szerint tilos „pénzből pénzt csinálni”, ha egy hithű muzulmán pénzügyintézet betétszámlát kínál az ügyfeleinek, arra természetesen nem fizet kamatot. Helyette viszont, a saria szabályainak megfelelő befektetéseket eszközöl, amelyek hozamait megosztja a betéttulajdonosokkal. Vagy mai analógiát alkalmazva, vegyük például az itthon is népszerű lakáshiteleket: Ezek szerint, ha egy iszlám bank „lakáshitelt nyújt”, akkor először megvásárolja a kiszemelt ingatlant, majd gyakorlatilag bérbe adja azt a hitel igénylőjének. Hasonló szisztéma szerint alakulnak az arab kisvállalkozói hitelek is: a bank

⁹ Miután a hagyományok szerint egy törzs köteles volt gondoskodni az elesett tagjainak megélhetéséről, még magáról Mohamedről is feljegyezték, hogy „rokoni kölcsönt” kapott, amelyből aztán egy egész karavánt szerelt föl. Mikor pedig nagy haszonnal túladott rajta, visszafizette a kölcsön (eredeti) összegét, és a nyereségből tovább élt.

részesedést vásárol az adott vállalkozásban, majd a tevékenység hasznaiból lassan "visszaszedi" a kezdeti hozzájárulás összegét.*

Konkrétan a befektetésekre vonatkozóan a saria öt alapelvet fogalmaz meg:

1. nem foglalhatnak magukban kamatfizetést,
2. az ügyletben meg kell jelennie a jótékonyági adakozásnak, azaz a vallásos adónak,¹⁰
3. az üzlet nem irányulhat az iszlám értékrendjével szembenálló termék vagy szolgáltatás előállítására.
4. tilos az amúgy elkerülhető kockázatok vállalása, kerülni kell a spekulatív ügyleteket, és végül,
5. az üzlet tagjainak kölcsönösen vállalniuk kell, hogy biztosítják egymást a károk és veszteségek ellen.

A bank intézménye tehát – az iszlám elvek szerint – jóval több, mint „nyereséggyár”. Az arab bankoknak társadalmi felelősségük van! Egy ilyen hitelintézet minden egyes dolgozójának olyan magatartást kell tanúsítania, hogy bárki, aki a bankkal kapcsolatba lép, lássa, itt még a tőke felhasználása is vallásos cselekedetnek minősül. Az iszlám elveivel tehát csak olyan finanszírozási ügyletek egyeztethetők össze, amelyekben a finanszírozó a pénze fejében csak az annak felhasználásából elért haszonból – ami természetesen nem kapcsolódhat szeszgyártáshoz, szerencsejátékhoz vagy egyéb kétes hírű iparágakhoz – kap egy előre meghatározott arányú részt. A részt vevők ugyanilyen arányban viselik azonban a vállalkozás esetleges veszteségeit is. A mezőgazdasági beruházások esetén például, ha rossz a termés, és ez kárt okoz a termelőnek, a banknak is méltányos hányadban le kell mondania a kölcsön összegének visszaköveteléséről.¹¹

* Ennél a pontnál óhatatlanul vetődik fel a kérdés, hogy egy alapvetően iszlám hitű ország esetében, nevezetesen Egyiptomban hogyan alakulhatott ki az „igazságos elosztás” elve alapján egy mértéktelenül polarizálódott társadalom, ahol a lakosság 30, más adatok szerint 50 %-a él a létminimum tájékán, míg a világ száz leggazdagabb embere közül 2 egyiptomi. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Nasszer-i időszakban általános államosításra került sor, a földbirtokok, vállalkozások mind állami kézbe kerültek, tehát nem lehet szó egy korábban, a kapitalizmus a korábbi szakaszában felhalmozott vagyonról. Az államosított vagyonokra vonatkozó kárpótlási perek jelenleg folyamatban vannak Egyiptomban.

¹⁰ Az iszlám 5 alapelvének egyike a jótékonyág gyakorlása. A jövedelemmel rendelkező hívek rendszeres összeget juttatnak a mecseteknek és ezekből az összegekből tartják el a mecsetek a szegényeiket. Ramadan idején a tehetősebbek a napi böjt végén megvendé-gelik a szegényeket, egész utcahossznyi asztalokat teríttetnek, ahol bárki rászoruló helyet foglalhat.

¹¹ Bár mindez rendkívül leszűkíti a hívők mozgásterét a mai pénzügyi világban, a közis-merten tehetős és talán kevésbé elkötelezett hitéletű arab uralkodók – az idő múlásával – természetesen megtalálták a maguk „kiskapuit”. Például a világ egyik

Modern Iszlám bankrendszer

Iszlám bankok működésének előfeltétele egy u.n. Saria, azaz Iszlám Tanácsadó Testület létrehozása, akik őrkdnek az iszlám elvek betartása felett. Jóllehet, az utóbbi időben olyan hangok is hallatszanak, hogy a bankok működése és az iszlám alapelvek nem összeegyeztethetők.

A másik nagyon lényeges különbség, hogy az iszlám bankok elsősorban a kisvállalkozásokat finanszírozzák, úgy is lehetne mondani, a “szegények” bankja, és ezzel valójában szociális funkciókat is betölt.

Az iszlám bankok funkciójukat, feladatköreiket tekintve alapvetően ugyanúgy működnek, mint az egyéb bankok, azzal a különbséggel, a saria, azaz az iszlám törvénykezés hatálya alá esik tevékenységük. A lényeges eltérés azonban abban rejlik, hogy a bankok megosztják a nyereséget és a veszteséget is a betétesek, és nem szedhetnek kamatot. Értékmegőrzés is a feladatai, közé tartozik, úgyszintén vegyes vállalatok létesítése, haszonbérlet alkalmazása.**

Az iszlám jelzálog rendszer működését úgy lehetne jellemezni, hogy a jelzálogkölcönt felvevő nem maga vásárolja meg azt a tárgyat, vagy ingatlant, amire szüksége van, hanem a bank vásárolja meg a számára, és nyereséggel adja át. Ugyanakkor a vevő számára biztosított a részletfizetés. Késedelmes fizetés esetén nincs külön büntető összeg kirovás, de a bank, hogy bebiztosítsa magát különböző kiegészítő, járulékos összegeket, számít fel a vevőnek. Ingatlan esetében a vevő nevére kerül az ingatlan a vásárlás napjától kezdődően. Hasonló módon lehet például gépjárműhöz jutni. Azzal a különbséggel, hogy a tulajdonjog csak akkor száll át a vevőre, ha a teljes vételárat kifizette.

Néhány bank “lebegő” bérleti díjait is alkalmazhat. Általában a bank és a vevő között egy partneri kapcsolat jön létre, és az ügylet kezdetén azonos

leggazdagabb em-bereként jegyzett Alwaleed Bin Talal herceg, akinek már pár évvel ezelőtt is 20 milliárd dollárra rúgott a vagyona, portfóliójának döntő hányadát amerikai Citigroup részvények-ben tartja, megszabadulva ezáltal az arab etika béklyóitól.

* * A vallási alapokon kezelt befektetések iránt világszerte egyre nagyobb igény és érdek-lődés mutatkozik. Mivel Földünk minden ötödik lakója muzulmán vallású, nem meglepő, hogy legintenzívebben az iszlám alapelveit figyelembe vevő termékek és szolgáltatások kezdtek szaporodni. Erre válaszul Dow Jones, a világhírű Dow Jones Ipari Átlag nevezetű tőzsdeindex létrehozója, összeállította a Dow Jones Islamic Markets Indexes (Dow Jones Iszlám Piaci Indexek) csoportot, amely működése első öt évében mintegy 27 %-kal múlta felül a szintén közismert – az amerikai tőzsdék mindenkor legjobb 500 ipari cégének részvényárfolyamából számított – S&P500 index átlagos megtérülését. 1997-ben az iszlám típusú pénzügyi tranzakciók forgalma összesen évi 160 milliárd dollárt tett ki, és évi 10-15 százalékos növekedést mutatott. 1998-ban a világ 43 országában mintegy 200 iszlám bank és pénzügyi intézmény működött, amelyek összesen 100 milliárd dollárt kezeltek. Már, hat évvel később, ez az összeg több mint 200 milliárd dollárt tett ki, és Dow Jones véleménye szerint erkölcsös profitot hoztak

összeggel szállnak be, pl. egy ingatlan vásárlásába. Ismeretes egy sajátos „joint venture” alkalmazása, amikor is a banktőkével, a partner, pedig munkaerővel lép be az üzletbe.

Iszlám bankok semmilyen olyan jellegű üzletbe nem társulnak be, ami valamilyen formában is kapcsolatban áll az alkohollal, disznóhússal vagy szerencsejátékokkal. Elvben a bankok 100 %-os biztonságot garantálnak, ez azonban gyakorlatban messzemenően nem így néz ki. 100 %-os tartalékaránnyal jegyzik a bankokat, elvben, a gyakorlatban nem igazán lehet erre példát találni. (A melléklet néhány mintát közöl az Iszlám bankrendszer működési elveit lefektető okiratból.)

A világ bankrendszerét tekintve a fenti elvek szerint működő iszlám bankok részaránya valójában nagyon kis hányadot képvisel a bankvilágban. Elsősorban a kisvállalkozásokkal állnak kapcsolatban. Csupán néhány országban jelentős a tevékenységük, pl. Bangladesben.

Minden egyes ügyletfajtának a lényege azonban, hogy ugyan elvben a bankok nem számíthatnak fel kamatokra, de számos kibúvó létezik, ami kamat nagyságú hasznot hoz a bankoknak, csak éppen más elnevezés alatt kerül elszámolásra. A lényegi különbség a nem iszlám bankokhoz képest, azonban, hogy az ügyfelek részesülnek a bank hasznában, de veszteségben is osztoznak.

Az iszlám és a neoliberalizmus

Az iszlám és a neoliberális gazdaságpolitika együtthatására vonatkozóan ellentétes nézetekkel szembesülünk. Egyértelműen pozitívan ítéli meg az a kutató, aki egyaránt híve az iszlámnak és a gazdasági liberalizmusnak. *„Az iszlám országokban vége a stagnálás korának. Lám, mit tesz a liberális gazdaságpolitika és az iszlám elegye. A 20. század tekintélyuralmi és szocialista rendszerei nyomorra kárhoztatták a muzulmánokat. Mai politikai rendszereik kevésbé elnyomóak és áttértek a piacgazdaságra. Következésképp a muzulmánok előtt is megnyílt a jólét útja”*

„Mindez rácsófol arra a sok évtizedes tételre, hogy az iszlám ellehetetleníti a gazdasági növekedést. Valójában a szóban forgó országokat a szocializmus öröksége húzta vissza: a polgárságot megfosztották javaitól vagy elüldözték, önellátást hirdettek, és központi tervezést vezettek be.”

Az idézet optimista prognózissal folytatódik: *„Az 1980-as évektől kezdve liberális gazdaságpolitika kerekedett felül, s ennek meg is lett az eredménye..... ha az iszlám világ modernizálja középszerű teljesítményt, nyújtó államapparátusát, az infláció is csökken majd, növekedés dolgában, pedig utolérhetik a ma éllovas Kínát és Indiát.”*

Az iszlám kifejezetten megbecsüli az üzleti sikert. Maga a próféta is vállalkozó volt, és árulányt vett feleségül. Nem véletlen hát, hogy az iszlám ihletésű kormányok többsége piacgazdaság-párti. Legalábbis így értelmezi a történeteket a neves francia kutató legújabb könyvében.¹²

A neoliberális gazdaságpolitika mindenhatóságával áll szemben az a nézet, mely megállapítja, hogy, „a neoliberális globalizáció a béke és a növekedés ígéretével érkezett, de háború és gazdasági válság lett az eredmény... Nem csak a növekedés bizonyult mulandónak, hanem az országok és népek minimális gazdasági stabilitása is eltűnőben van.¹³ elég arra utalni, hogy az évtizedek óta megszűnt éhínség újra felütötte a fejét. Még azokban országokban is, ahol a társadalom belső iszlám szervezése mindenki számára juttat annyi, amennyi a napi szükségletet fedezi.¹⁴ A globalizáció tehát nem tudta tartósan javítani az emberek, az országok jólétét.

A béke volt a globalizáció másik ígérete. A béke záloga, pedig a világméretű növekedés lett volna. Azonban a szegénység növekszik, a gazdasági kirekesztés és bizonytalanság, pedig a terrorizmus és a fundamentalizmus terjedését segíti elő.¹⁵

Az iszlám és a Nyugat kapcsolata

A globalizáció az elmúlt évtizedek egyik meghatározó, önmagában igen ellentmondásos folyamata. Mindenekelőtt a gazdaság és ehhez kapcsolódóan a pénzügyek, valamint az információ-kommunikáció szférájára terjed ki. A globalizáció több szempontból is kapcsolatban áll a civilizációval illetve a civilizációkkal. A globalizáció negatív hatásainak meghatározó szerepük van abban, hogy a globalizáció maga hívja életre saját ellenreakcióját, a civilizációs-kulturális fragmentációt.

Az iszlám értékrendjének összehangolhatósága vagy konfliktusossága. A XXI század elején egyébként az iszlám, a nyugati kulturális értékekkel szemben álló legbefolyásosabb eszmei irányzat a fejlődő világban. Iszlámista tudósok között sokan élesen támadják, s úgy tekintik a globalizációt is, mint a Nyugat törekvését arra, hogy uralmát kiterjessze a világ többi részére, főként gazdasági eszközökkel. Az individuális Nyugattal szemben az iszlám világot alapvetően a közösségi érdek tartja össze, a nagycsaládi szolidaritás. Ezt próbálja maga alá gyűrni a lassan mindent átható globalizáció.

¹² Guy Sorman, a *Rifaa gyermekei. Modern muzulmánok* című könyv szerzője.

¹³ Állapítja meg Vandana Shiva neves indiai fizikus, közgazdász szakértő, számos könyv, tudományos értekezés szerzője.

¹⁴ Az iszlám egyik alappillére az u.n. *zakat*, vagyis a *könyörületesség*. E szerint minden kereső a fizetésének meghatározott százalékát leadja a mecseteknek, és abból tartják el a szegényeket.

¹⁵ Vandana Shiva, op. cit.

A hidegháború befejezése óta ugyanis az USA vezette Nyugat valójában „fogást keres” a világon. A *vörös* bolsevista világbirodalomban olyan ellenséggel szembesült a NATO, amelyet Amerika tapasztalatból alig ismert, s amely az öreg kontinenssel a szárazföldön határos volt. A *zöldre* átfestett veszedelem csapdájába esni annál kézenfekvőbb, mert egyrészt a Közel-Keleten, az arab világ szívében megteremtett Izraelnek ez már fél évszázada ellenlábasa, s másrészt irigylésre méltó az arab államok olajtartaléka

Az ellenség – mint mindig – karikaurizált szörny. Rémkép. A nyugati képernyőkre meghívott „szakértők” napról napra avval ámítják a bámuló nagyközönséget, hogy a terrorizmus, az agresszivitás, az intolerancia és a fundamentalizmus a Korán sajátos tana.

Igen jelentős és legolvasottabb publikációs fórumok, mint a Foreign Affairs, vagy a New York Times sorozatban adtak helyet a „zöld veszedelmet” ismertető írásoknak. Nem elszigetelt, ötletszerű írásokról van szó, hanem egy összefüggő stratégiai elképzelés tömeglélektani elkészítéséről. Amelyet egyrészt módszeresen követnek könyvek, másrészt e tanulmányokat a tekintélyes napilapok népszerűsítik, és hangulatkeltő iskolapéldákkal bizonygatják.¹⁶ „A NATO vártáján érzékeny fülekre talál a muzulmán támadás előrejelzése, sőt megelőző csapásnak, mondhatni keresztes hadjáratok meghirdetése.”¹⁷

Az elektronikus posztmodernkor egyik sajátossága, hogy felerősödtek a Kelettel kapcsolatos közhelyek. A televízió, a film és a média minden ága az információ tömegét jól begyakorolt, sablonos formában tálalja. Ami a semmitmondó általánosságok és kulturális szterotípiák nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy „Keletről”, az iszlámról kialakított kép megfeleljen az „elvárásoknak”.

Három tényező rovására írható, hogy az iszlám legegyszerűbb megnyilvánulásai is politikai felhangot kapnak, és hamis színben tüntetik fel a vallástól átítatott társadalmakat.

- A nyugati világ arab és iszlámellenes előítéletei,
- Arab-izraeli konfliktus,
- Kulturális nézőpont hiánya, amely lehetővé tenné az arabsággal vagy az iszlámmal való azonosulást, vagy legalább is a vonatkozó kérdéskör érzelmektől ments, pártatlan megvitatását.

Az emberi jogok kérdésköre szorosan összefonódott a nyugati diskurzussal és az emberi jogok kérdéskomplexumának a felvilágosodás filozófiájában gyökerező (vagyis megint csak nyugati) eredetével. A viták általában nem az emberi jogok egyes konkrét tételeire, hanem a kérdéskör filozófiai beágyazottságára és a nyugati civilizációban való gyökerezettségére irányulnak. Mihelyt ezt a külső burkot lehántjuk, egy sor olyan konkrétumot találunk, amelyek nem

¹⁶ Részletesebben lásd: Balázs Judit, Ellenség pedig kell. In: Valóság. (nyomdában)

¹⁷ Ankerl Géza: Nyugat van Kelet nincs. 179. Old. Osiris Kiadó 2001.

csak a nyugati civilizáció sajátjai. A nem nyugati civilizációk is igyekeznek viszont ezeket saját civilizációjuk filozófiai gyökerezettségére visszavezetni – például az iszlám civilizáció a sariára. Ez is oka, hogy a nem nyugati civilizációk homlokegyenest ellentétes álláspontokat képviselnek e kérdésben. Egyes muzulmán teoretikusok – akik az emberi jogok nyugati filozófiai gyökerezettségének adnak nagyobb hangsúlyt – az emberi jogok és az iszlám összeegyeztethetlenségét vallják. Mások ellenben, akik magukból a konkrétumokból indulnak ki, a kettő teljes összeegyeztethetősége mellett foglalnak állást, egyesek, pedig kifejezetten azt állítják, hogy az isteni törvénynek köszönhetően az iszlámban az emberi jogok sokkal jobban érvényesülnek, mint a nyugati civilizációban

A XXI. század jövő konfliktusainak valószínűsíthető vallási töltetét, a világpolitikai folyamatok jövőjével összefüggésben fogalmazta meg Samuel Huntington amerikai társadalomtudós, aki civilizációk összeütközését, és ebben az iszlám növekvő szerepét jósolta. Véleménye szerint elsősorban az iszlám és a Konfucianizmus támadja a keresztény eszméken alapuló olyan értékeket, mint a demokrácia, a szabadság, az emberi jogok. Különösen nagy jelentőséget tulajdonít a több mint egymilliárd hívőt tömörítő iszlámnak: Huntington az iszlám és a nyugat összeütközését jósolja. Véleménye szerint az afrikai és latin amerikai civilizációk, amelyeknek központi államai nincsenek továbbra is a nyugattól maradnak függő helyzetben.¹⁸

Kritikai összegzés

Ha a Korán vonatkozó szuráit elemezzük és összevetjük a valósággal, nem kevés ellentmondásra, figyelhetünk fel. Részletesebb analízis azonban sok esetben magyarázatot szolgáltat, vagy legalább is segít megérteni egy másfajta gondolkodást, más típusú eszmerendszerre alapuló logikát. Mindez azonban nem oldja fel azokat az ellentmondásokat, ami a dogma és a valóság között tátong.

Az iszlám tanítása szerint a gazdasági kapcsolatok rendszere az igazságságra alapul. Megkérdezzük, hogy alakulhattak a ki éppen az iszlám világban a végletesen polarizált társadalmak? A választ a Korán 57. 5-7 szurájában találjuk, ami szerint „*a világon minden Istené, aki kiosztja tulajdonát szolgálai között, és rájuk bízza azt*” Egy más helyen azonban a fentiekkel ellentétben így fogalmaz: *Egyforma lehetőség áll rendelkezésükre és szabadon vállalkozhatnak is.*

Az iszlám szerint az osztályok között „harmónia uralkodik, a félem és gyanú nélkül.” Ezzel szemben az iszlám világban úgy a köztársaságok, mint a monarchiák félelmetes katonai erővel tartják fenn hatalmukat. S jóllehet az iszlám későbbi értelmezése elveti a kapitalista vagy kommunista társadalmi rendszert, illetve egyiket sem azonosítja az iszlámmal, e helyett az iszlám a kommunista állam teljes felsőbbségének helyébe *Isten jótékony hatalmasságát*

¹⁸ Huntington: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order (1996),

helyezi; és a kommunista osztályharcokat erőteljes erkölccsel, közös felelősség tudattal, összetartással cseréli fel. Másrészt bebiztosít a kapitalista kizsákmányolás ellen és a tulajdonosok kihasználó magatartása ellen.

A tőkeképződés folyamatait vizsgálva kitűnt, hogy a kapitalista fejlődés modifikált útját követve a középtőke nem tudódott megerősödni, így hiányzik a társadalomból az erős polgárság, a társadalom stabilizáló ereje, a középréteg. Ebből következik a társadalom instabilitása, sebezhetősége. Ha azonban az iszlám tanításával és hitvilágával vetjük össze, kiviláglik, hogy az uralkodó hit bizonyos stabilizáló erőként hat és hatott. Nemcsak az eleve elrendeltetés hite alapján, hanem a családi összetartás kohéziós ereje folytán is. Így itt az iszlám pozitív hatása egyértelmű, a társadalom belső feszültsége az iszlámban részben feloldódik, és a radikális, fundamentalista elemeket leszámítva, valójában társadalmi békét hirdet.

Az iszlám bankrendszer elvei alapján arra lenne hivatott, hogy a kis és középvállalatokat segítse. Az alapelvek ténylegesen ezt sugallják, ugyanakkor a globalizáció „közbeszól”, a külföldi bankok elszívják a tőkét, a történelmileg kialakult tőkés rendszer, pedig nem a kis- és középvállalatok megerősödését segítik elő, hanem a fennálló polarizált vállalkozói réteg, a nagytőké, és a lokális igényeket kielégítő kisvállalkozások egymás mellett élését konyerválja..

Az iszlám alapelveiben a gazdaság működését nem matematikai számadatok, piaci igények, termelési kapacitás alapján képzelel el, hanem szerinte az erkölcsi normák az irányadók. A becsületes munka, Isten szolgálata. Ugyanakkor ezen elvek ellen vétők „megbüntetését” is az istenre bízza, azaz a túlvilági elszámoltatás részévé teszi. Vagyis az iszlám tanítása ellen vétőket nem szankcionálja a földi létben. A Korán így fogalmaz: *„Ha a munkaadó nem fizeti meg a jogos fizetést, vagy le akar vonni belőle, vagy habozik megadni azt, akkor büntetendő dolgot követ el, Isten törvénye szerint... a becsületes kereskedelmen Isten áldása van...a végső döntés Allah kezében van.”*¹⁹...*Ez az igazságos, egyenes üzlet útját mutatja az embereknek. A csalók jövője a mocsok, ítéletük szörnyű lesz*²⁰

Az iszlám *„erkölcsös profitról ír”,* kérdés azonban, hogy milyen igazságos erkölcs az, amelyik olyan társadalmakat termelt ki, ahol a profitráták eltérőek, és ezt helyesnek tartják gazdasági élet különböző szereplői számára?

Még a 13. században is az iszlám a világ vezető ereje volt. Miért változott meg az iszlám világ helyzete, miért nem volt alkalmas ez a modell arra, hogy megtartsa vezető helyét a világban. Feltehetően sok szempont alapján lehetne elemezni a kérdéskört, e helyen azonban a vallás szerepére keressük a választ. Miért a keresztény világban alakul ki a kapitalizmus, holott az iszlám világban

¹⁹ Korán: 2:274-276

²⁰ (Korán 83:1-6)

már századokkal korábban megtaláljuk a csiráit a korai kapitalizmusnak. A válasz valószínűleg abban keresendő, hogy a keresztény világban a dogmával szemben az értelem kerekedett felül, az iszlámban ezzel szemben megkövesedtek a vallási előírások, a dogmák. Más vallásokat sokkal nagyobb mértékben jellemez a misztikum és a megérzések szerepének hangsúlyozása. A keresztény vallás azonban a *hit alapjává teszi az értelmet és a logikát*, mint az elsődleges utat a vallási igazság megismerése felé.²¹

Ha elfogadjuk, hogy a logika és az értelem hozzájárul a tudomány fejlődéséhez, akkor kijelenthetjük, hogy a keresztény vallás sokat segített a tudás akkumulálódásában, amely a gazdasági növekedés legfontosabb tényezője

Az iszlám világ hanyatlása is részben összefüggött a világkereskedelem átalakulásával, és ez a folyamat a korábbi szemléletváltozását is magával hozta. A késői muszlim szerzők már az aszketizmust értékét hangsúlyozzák. Az iszlám aszketizmusa és radikalizmusa jelentős részben a középkor után, külső hatások révén vált a vallás részévé. Az aktív állami szerepvállalás tekintetében is megoszlanak a vélemények. A hagyomány szerint, amikor Mohamed prófétát arra kérték, hogy határozzon meg fix árakat bizonyos termékekre, mert egyes kereskedők túl drágán árulják őket, visszautasította, mivel „egyedül Allah irányítja a piacot”.⁷ Az 1960-as, 1970-es években viszont a legtöbb fejlődő országban az aktív állami szerepvállaláson volt a hangsúly, és a szocializmus ideológiája népszerű volt a muszlim országokban is. Mivel a Koránban valóban kiemelt szerepet játszik a társadalmi igazságosság, sok modern muszlim értelmiségi ezt a szocializmus ígéreteivel próbálta azonosítani.

Valójában a Korán szövege nem támasztja alá ezt az iszlám szocializmus elképzelést: elfogadja a gazdagok és szegények közötti különbséget, támogatja a magántulajdonhoz való jogot és az örökösödést. Amit inkább kihangsúlyoz, az a szegények és rászorulóknak támogatásának követelménye. Ennek intézményesített formáját azonban nem feltétlenül az állami újraelosztás, hanem inkább a zakát jelenti, vagyis a vagyon meghatározott részének jótékony célokra fordítása. A szabad piaccal és a kapitalizmussal szemben mindezek ellenére ma is erős ellenállás van a muszlim világban. A radikális muszlim körökben divatos anti-kapitalista retorika elsődleges célpontjai a szexuális szabatság, a prostitúció, a kábítószer, a bűnözés és általában a nyugati társadalmak önzése. Valójában ezek nem a kapitalizmus alapjait támadják, hanem azt a „kulturális materializmust”, amely a fejlett kapitalista államokra egyre inkább jellemző. Vagyis a kapitalizmus és a materializmus ebben az értelemben szinonimák a muszlimok számára.

Maga az iszlám rendszer, pedig nem kedvezett a versenynek, és ahol nem érvényesül a verseny, ott a társadalom óhatatlanul stagnálásra van ítélve. Ugyanakkor az iszlám terjedésének a feudális abszolutizmus megerősödése Európában is gátat szabott, és földrajzilag is behatárolta az iszlám világ további

²¹ Botos .op.cit.

területi növekedését. Az iszlám világ jó része az Oszmán Birodalom kereteibe tartozott, és az Oszmán Birodalom hanyatlása óhatatlanul vonta maga után a hódoltsági területek stagnálását, sőt visszaesését²².

Ezzel az iszlám rendszerének fejlődése már a 12-13. századra lényegében leállt. Míg Európában újjászületik a klasszikus antik kultúra, Athén és a római res publica szelleme, addig az iszlám világában a társadalom megmerevedik

Máig is a hadsereg és a bürokrácia irányítja a muzulmán államokat. Így aztán hiába is volt évszázadokon keresztül a nyugat-európainál jóval magasabb a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a tudomány, az irodalom és a művészetek színvonala, az autonóm város és polgára mégsem jelent meg. Az iszlám világ hatalmas városai nem önálló gazdasági tevékenységüknek köszönhetően, hanem a mindenkori uralkodók hatalmi központjaként virágzanak fel, lakóik a katonák és hivatalnokok kiszolgálásból élnek. A hadsereg ugyanis nem a külső ellenséggel szembeni védelmet, a belső biztonság fenntartását szavatolta, hanem alapvetően a *hódító háborúk szolgálatában* állt. Céljuk az iszlám hit terjesztése, az iszlám világbirodalom terjeszkedés útján történő kiépítése volt. Ez a *túlterjeszkedés* lett az Oszmán Birodalom, a korabeli iszlám világbirodalom megtestesítőjének, a kalifátus színhelyének végzete.

A kereskedők, bankárok, iparosok minden vagyonuk ellenére is kiszolgáltatottak maradnak a fegyveres erőkkel szemben, az egyén csakis a közösség tagjaként számíthat védelemre. Ilyen közösségnek megmarad a család, a „klán”, a törzs, és a legmagasabb szinten pedig maga az umma, az igazhívó muzulmánok közössége, ami akkor is állandó, ha az uralkodók és dinasztiáik sorra váltják egymást a hatalomért folytatott állandó küzdelemben.

Ha az iszlám és a neoliberális gazdaságpolitika viszonyát vizsgáljuk, mindenképpen túlzónak ítélni lehet az a vélemény, ami a vallás és a gazdaságfilozófia együttesének tudja be az egyes iszlám országok gazdasági növekedését. Elfelejtkezik azonban a gazdasági növekedés mögött meghúzódó felgyorsult polarizációra, ami mértéktelenül megnövelte a szegények tömegeit, felerősítette a létbizonytalanságot. A neoliberális gazdaságpolitika ugyanakkor olyan irányban hatott a tőkeképződésre, hogy nem ösztönözte a középtőke, a kis- és középvállalkozások megerősödését, pontosan annak a rétegnek, amely a társadalom gerincét, stabilitását hivatott biztosítani.

Ugyanakkor az iszlám típusú gazdaságfilozófia sarkalatos pontja a bankrendszer vallási elvekkel összhangban történő működtetése. Ezzel szemben, ha figyelembe vesszük, hogy a világ népességének közel egyötöde muzulmán, de azoknak a pénzügyi szolgáltatásoknak az értéke, amelyek megfelelnek az iszlám törvényeknek, kevesebb, mint 200 milliárd dollárra becsülhető, akkor

²² Az Oszmán Birodalom hanyatlásának okairól, lásd: Balázs Judit: *Gazdaság az Oszmán Birodalomban*. Lövér Print. 2007. Terebess Ázsia tár online.

kétségessé válik a rendszer hatékonysága. A közel-keleti magánvagyon ennek az összegnek a négyszerese.

Ha az iszlám világ és a Nyugat kapcsolatát vizsgáljuk, kitűnik, hogy amikor az iszlám a világ vezető civilizációja volt a korabeli Európa (az USA még nem is létezett) ehhez képest minden tekintetben alárendelt helyet foglalt el. Két civilizáció kommunikációját, a nemzetközi rendszer szereplői közötti kapcsolatokat alapvetően befolyásolta, mekkora a szereplők "súlya", milyen a pozíciójuk, hogyan alakulnak az erőviszonyaik. Az iszlám és a Nyugat, később az iszlám és az USA szinte sohasem volt egy súlycsoportban, nem voltak egyenrangúak, kapcsolatrendszerük mindig aszimmetrikus volt. Ma, a Nyugat, elsősorban az USA a mindent átható globalizáció révén maga alá kívánja gyúrni a világ más civilizációit, aminek –úgy tűnik –egyedül az iszlám tud ellenállni. Az iszlám ugyanis több mint egy vallás, egy életforma. Ennek alapja az, hogy a Korán, amelyben a muzulmán nemcsak a szent könyvet, de magát a testté lett isteni ígét látja, nemcsak *hitbéli*, de *életmódbeli* és *jogi* kinyilatkoztatásokat is tartalmaz. Az ezzel történő szembenállás, pedig kitermelte a szörnyű választ, a terrorizmust.

A Nyugat részéről a civilizációs pluralizmus elvetése már önmagában hordozza a nemzetközi totalitarizmusra való késztetést. A késztetés, pedig realitássá válhat abban a pillanatban, ahogy konfrontálódik a neoliberális gazdaságpolitika eredményeként újratermelődő világszegénységgel.

S végezetül: egy, a perzsáktól átvett elvnek megfelelően *az iszlám in az aula, azaz vallás és állam egyszerre*. A vallás világa állandó, a hatalomé forgandó. E hatalom az iszlám világban egyértelműen "a kard emberei"-é volt és az ma is, amihez "a toll emberei" csak asszisztálnak.

Vida Csaba

SZLOVÁKIAI SZÉLSŐSÉGES SZERVEZETEK

(Az ország demokratikus berendezkedése ellen fellépő szervezetek)

Szlovákiában a szélsőséges eszmék – a közép-európai régió országaihoz hasonlóan – történelmi beágyazottsággal rendelkeznek, és szoros kapcsolatban állnak a nacionalizmus eszmevilágával. A Szlovák Köztársaságban a szélsőséges ideológiák történelmi forrásai egyrészt a XIX. századi függetlenségi mozgalmakban találhatók, amelyek kiemelten a szlovák kulturális hagyományok megőrzéséért, illetve a nemzet fennmaradásáért folytatott harchoz köthetők. A szélsőségesség másik forrását a XX. század első felében kell keresni a fasizmus, a náciizmus és a kommunizmus ideológiájában. A szlovák szélsőségesek többsége az 1939-45. között fennálló klerofasisztának minősített²³, első Szlovák Köztársaság eszmeiségét vallja magáénak, és az akkori szlovák állam vezetőit²⁴ tekinti példaképének. Szlovákiában a szélsőségesség importjának tekinthetők a szkinhed és a neonáci mozgalmak, amelyek a külföldi szélsőséges bázisszervezetek szlovákiai tagszervezetei. A szélsőséges ideológiák zömmel vallási, etnikai vagy kisebbségi csoportok, illetve az ország demokratikus berendezkedése ellen irányulnak. Szlovákiában ez magyar-, roma-(cigány-) és idegenellenességben, valamint antiszemitizmusban nyilvánul meg, amellyel egyes parlamenti tényezőnek számító szlovákiai politikai pártok is szimpatizálnak. A szlovák politikai elit egyes törekvései, többek között a Beneš dekrétumokhoz való ragaszkodás is ösztönzi a szélsőségeseket. A dekrétumok a XX. század közepén Csehszlovákiában kollektív bűnösséggel sújtották a német és a magyar kisebbséget. A Szlovák Köztársaság megalakulása óta eltelt másfél évtizedben is számos esetben diszkrimináció – esetenként fizikai támadás – érte a kisebbségeket, amelynek halálos áldozata is volt. Nemzetközi szervezetek több alkalommal figyelmeztették, és bírálták Szlovákiát a kisebbségeket ért atrocitások miatt.²⁵

Szlovákiában a szélsőséges szervezeteket (közösségeket) két fő csoportra lehet osztani. Az egyik csoportba tartoznak azok a társadalmi és politikai szervezetek, amelyek annak ellenére, hogy nacionalista és szélsőséges elveket kép-

²³ A klerofasiszta jelzöt azért használják az első Szlovák Köztársaságra, mert az ország akkori vezetői az egyház képviselői voltak, míg az ország akkori ideológiája a Harmadik Birodalom által képviselő fasizmushoz volt köthető.

²⁴ Az első Szlovák Köztársaság meghatározó személyiségei: Josef Tiso államfő, Vojtech Tuka miniszterelnök, külügyminiszter, Alexander Mach belügyminiszter.

²⁵ Amnesty International éves jelentései, valamint az Egyesült Államok Külügyminisztériumának értékelései.

viselnek nem lépnek fel az ország demokratikus berendezkedése ellen. Ezeknek a szervezeteknek Szlovákiában biztosított a legitim működése, sőt jelentős társadalmi bázisuk következtében parlamenti, esetenként pedig kormányzati szerephez is jutnak²⁶. Tanulmányomban²⁷ a másik csoporttal foglalkozom, amely a szélsőségessége mellett támadja az ország demokratikus berendezkedését, és többségében az 1939-45. között fennálló állam berendezkedését akarja megváltoztatni. Ezek a tömörülések vagy illegálisnak minősített, betiltott politikai pártok és társadalmi szervezetek vagy nem bejegyzett – illegálisan működő – csoportosulások, mozgalmak, szervezetek, de vannak köztük olyan szervezetek is, amelyeket a belügyminisztérium regisztrált. A szlovák hatóságok az elmúlt 15 évben különböző intenzitással lépett fel a Szlovákiában tevékenykedő szélsőségesek ellen, de 2002-t követően áttörés tapasztalható, mert a rendőrség azt követően nagy erővel harcol ezeknek a szervezeteknek a felszámolása és tevékenységük ellehetetlenítése érdekében. A szélsőséges szervezetek elleni fellépést a kormány is szorgalmazza, amelynek érdekében különböző koncepciókat és stratégiákat dolgozott ki.

Történelmi gyökerek (1989-ig)

A szlovák nacionalizmus és a szélsőségesség történelmi gyökerei egészen a XIX. század közepéig, vagyis 1863-ig, a Matica Slovenska¹ megalakulásáig vezethetők vissza, amely eredetileg kulturális társaságként – a szlovák nyelv védelme érdekében – alakult. A társaságban az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában erős magyarellenesség alakult ki, ami része volt a létért való küzdelemnek, valamint a szlovák hagyományok és tradíciók harcos védelmének. A XIX. század végén és a XX. század elején megalakuló szlovák politikai mozgalmak, valamint szlovák társadalmi szervezetek is az erős nacionalista ideológiát képviseltek, mert függetlenségi harcot vívtak a Monarchián belül. Ezek a pártok a jelenlegi szlovákiai szélsőséges szervezetek példaképei. Ide sorolhatjuk az 1871-ben alakult Szlovák Nemzeti Pártot (SNS) és az 1906-ban létrehozott Szlovák Néppártot (Slovenská ľudová strana – SĽS), amely az első Szlovák Köztársaság időszakában Hlinkai Szlovák Néppárt (Hlinková slovenská ľudová strana – HSĽS) néven meghatározó politikai erő volt. A XIX. századvégi és a XX. századelejei szlovák politikai mozgalmakon túl a jelenlegi szlovák szélsőséges mozgalmak jelentős mértékben merítenek az első Szlovák Köztársaság politikai és történelmi hagyányaiból. A szlovákiai félkatonai szélsőséges erők

²⁶ A Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana – SNS) az elmúlt 15 évben több alkalommal volt a kormánykoalíció tagja, míg a Szlovákiai Kommunista Párt (Komunistická strana Slovenska – KSS) egy parlamenti ciklusban parlamenti párt volt.

²⁷ A szélsőséges mozgalmak bemutatására a teljesség igénye nélkül van lehetőségem, mert tevékenységük és szervezetük általában nem nyilvános, így csak a nyilvánosságra került eseményekből, valamint más kutatások feldolgozásából tudom felvázolni a szlovákiai szélsőséges csoportokat és azok tevékenységét.

¹ A Túrócszentmártonban (Martin) létrehozott szervezetet – történelme során – több alkalommal betiltották. Először 1875-ben Tisza Kálmán akkori belügyminiszter utasítására.

történelmi hagyományai is ebből az időszakból eredeztetik, kiemelten a szimbolikájuk (egyenruhájuk, jelképrendszerük) alkalmazásával. Ebből a korszakból a legjelentősebb hatása a Hlinka Gárdának (Hlinkova garda - HG) van, amely eredetileg a HSLŠ félkatonai ereje volt. A szlovák kormány 1939. szeptember 5-én rendeletben hatalmazta fel a Hlinka Gárdát védelmi feladatok ellátására. Ezt követően a gárdán belül katonai alakulatokat is létrehozottak. A HG ennek ellenére nem volt része a szlovák haderőnek, hanem egy társadalmi védelmi szervezet volt, amely 1939-45. között részt vett a kisebbségek, kiemelten a zsidó közösségek elleni fellépésben is.

A szlovákiai szélsőséges szervezetek egy részének külföldről „importált” ideológiája van, amely zömmel a neonáci, az amerikai fajvédő Ku Klux Klan és az európai szkinhed csoportoktól származik. A neonáci ideológia a Harmadik Birodalomban megvalósított nemzeti szocializmus (más néven nácizmus) újraélesztésének eszméje. A neonácizmus főbb jellemzője az antiszemitizmus, a rasszizmus, a xenofóbia, a sovinizmus, a militarizmus és a homofóbia. A neonáci szervezetek a Harmadik Birodalom jelképrendszerét használják. A Ku Klux Klant 1865-ban az Egyesült Államokban alapították, amelynek a célja a fekete – afroamerikai – közösség elleni fellépés. A XX. században 4 millió taggal rendelkező szervezet egy erőszakos, titkosan működő, félkatonai szervezet, amelynek központi eleme a rasszizmus. Tevékenysége során a tagjai az Egyesült Államokban több ezer embert öltek meg. Szlovákiában a legjelentősebb külföldről érkező szélsőséges ideológia forrása a szkinhed (bőrfejű) szubkultúra által képviselt eszmevilág. A szkinhed szubkultúra az Egyesült Királyságból érkezett, ahol az 1950-es és az 1960-as években az elszegényedett angol munkásosztály fiataljainak viselkedési kultúrájából alakult ki, amelyet ötvözött a jamaicai bevándorlók gyermekei által képviselt gengszter életérzés. Az első szkinhed csoportok 1969-ben jöttek létre, amelyek már teljes mértékben képviselték ezt a szubkultúrát. A szkinhedek ideológiája a szélsőjobboldali rasszizmustól a szélsőbaloldali anarchizmusig terjed, de ki kell emelni, hogy az első szkinhed csoportok antirasszisták voltak². Jelenleg szkinhed csoportok a világ 33 országában vannak jelen, összlétszámuk eléri a 70 000 főt³. Cseh-szlovákiában az első szkinhedek az 1980-as évek elején jelentek meg, akik a punk csoportokhoz csatlakoztak. Számuk az 1980-as években folyamatosan nőtt. Ebben az időszakban az egyik leghíresebb szlovák punk együttes a Zona-A⁴ volt. A zenekar főleg Pozsony körzetében adott koncerteket. Dalaik szövege cigányellenes és antiszemita volt.

² Az antirasszista szkinhedeket nevezzük SHARP-oknak (Skinheads Against Racial Prejudice).

³ Forrás: <http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/pedagogika/22915/subkultura-skinheads> (letöltés: 2008. december 1-jén)

⁴ A Zona-A zenekar 1984-ben jött létre. A tagok korábban más punk együttesekben, mint a PARADOX és az EXTIP zenekarokban játszottak. Az első lemezüket 1990-ben adták ki. (Forrás: <http://zooa.wnet.sk/english/index.htm>, letöltés: 2008. december 5-én)

Szélsőségesek 1989-1993. között

Szlovákiában az ország 1993. január 1-jei létrejötte előtt is jelen voltak a szélsőséges mozgalmak, amelyek az 1989-es „bársonyos forradalmat” követően váltak egyre népszerűbbé a fiatalok körében. A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságon¹ belül Szlovákiában nagyobb mértékben voltak jelen a szélsőséges mozgalmak, mint Csehországban. A szlovák szélsőségesek megjelenése az első Szlovák Köztársaság megalakulásának (és vezetői /Alexander Mach és Josef Tiso születésének, illetve halálának/) évfordulóin – a temetőben és az emlékműveknél – tartott megemlékezésekig vezethetők vissza. 1990-et követően jelentek meg az első – zömmel illegális – szélsőséges folyóiratok (kiadványok), amelyekben nyilvánosságra hozták főként rasszista nézeteiket. A szlovák szélsőséges csoportok – kiemelten neonáci és szkinhed kötődésűek, amelyek aktív kapcsolatot tartottak hasonló külföldi szervezetekkel. A szlovák szélsőséges csoportok szerveződésére már 1990-ben sor került, amikor több szervezet, köztük a Szlovák Lovagok Klánja (Klan slovenských rytierov – KSR) és a Szlovák Nemzeti Front (Slovenský národný front – SNF) megalakult. A Szlovák Köztársaság létrejöttét követően az első jelentősebb szélsőséges – szervezetszerű – megmozdulásra 1993. március 14-én került sor, amikor az első Szlovák Köztársaság megalakulásának 54. évfordulójára emlékeztek a fővárosban és más vidéki városokban. Ebben az időszakban – az ország függetlenségének elnyerését követően – zajlott le a szélsőségesek önszerveződése, amely nem csak saját szervezet létrehozását, hanem önálló ideológia és politikai program kidolgozásában is megnyilvánult. A szervezetek közötti különbséget a szélsőséges ideológiák különböző irányzatai, valamint esetenként személyi kérdések jelentették. A szélsőséges szervezetek általában illegálisan, a belügyminisztérium által be nem jegyzetten működtek. Azonban a jelentősebb bázissal, valamint politikai célokkal rendelkező szélsőséges mozgalmak törekedtek a regisztrációra, de az esetek nagy számában elutasították a bejegyzést az alkotmányellenes ideológia miatt.

Szélsőjobboldali szervezetek

Az elmúlt tizenöt évben számos a szélsőjobbhoz tartozó szélsőséges szervezet működött Szlovákiában, amelyek közül a jelentősebb – kiemelten médiafigyelmet kapott – szervezeteket mutatom be.

Klan slovenský rytierov – KSR – Szlovák Lovagok Klánja

Az 1990-es évek elején¹ megalakult KSR az első szlovák szélsőséges szervezetek közé tartozik. Ideológiája az amerikai Ku Klux Klan szervezet – rasszista – eszmevilágához kötődött, de a KSR kiemelten antiszemita álláspontot

¹ Csehszlovákia utolsó megnevezése, amelyet a csehszlovák szövetségi gyűlés 1990-ben fogadott el.

¹ Más adatok szerint a KSR 1995-ben jött létre. (Forrás: <http://www.antifa.cz/admin/file/makce/akce06.pdf>, letöltés 2008. december 5-én)

képviselt. A pozsonyi székhelyű KSR az amerikai anyaszervezet szlovákiai képviselőjének tekintette magát. A kiadott alapnyilatkozatuk alapján a tagokat tagsági igazolvánnyal látták el. Tiltották a szervezet által szervezett akciók során az alkoholos italok fogyasztását. Szintén tiltották a média képviselőivel való kapcsolattartást, többek között az interjúkat. Rasszista megnyilvánulásaik központi eleme, hogy az izraelita vallású személyeket nem tekintették a „fehér faj” tagjainak. A KSR tagjai részére lehetőséget biztosítottak – különböző legális szervezetek segítségével – harci művészet elsajátítására, valamint lökiképzésen való részvételre. A szervezet mára beszüntette tevékenységét.

Slovenský národný front – SNF – Szlovák Nemzeti Front

Az SNF szintén az 1990-es évek elején Nagyszombaton (Trnava) alakult meg. Ideológiája szélsőjobboldali rasszista, eleinte erősen magyarelles volt. Megalakulásával a szlovákiai szkinhedeket akarták egy szervezetbe tömöríteni. Saját programot adott ki, amelyben csatlakozik a pánszláv hazafiassághoz. Programja alapján kommunistaellenes, homofób, valamint támogatja a halálbüntetést. Az SNF tagjai számos esetben a Hlinka Gárdára emlékeztető egyenruhát is viseltek. Az SNF eredeti szándéka, hogy a szélsőséges, kiemelten szkinhed csoportok számára parlamenti képviselőt szerezzen. Ennek érdekében a belügyminisztériumnál kezdeményezték a szervezet bejegyzését, de azt a belügyminisztérium elutasította a szervezet „militáns” megnevezése miatt. Ezt követően a szkinhedek oldaláról elmaradt az elvárt támogatás. Ennek egyik oka, hogy a szkinhedek szerint a „zionisták által megszállt kormány” (Z.O.G.)² nem engedte volna egy szélsőjobboldali párt létezését. Belső viták, valamint a sikertelen regisztráció miatt az SNF két részre bomlott. A SNF legális politikai szándékokkal rendelkező tagjai létrehozták a Szlovák Néppártot (Slovenská ľudová strana – SLS), valamint létrejött egy társadalmi szervezet a Szlovák Testvériség (Slovenská pospolitost’ – SP).

Národno-socialistické hnutie Európy – NSHE – Európai Nemzeti Szocialista Mozgalom

Az 1992-ben alakított, zömmel szlovákiai szkinhedeket tömörítő NSHE székhelye Kassán (Košice) van. Egyik alapítója Roland Mészáros volt. A mozgalom az egyik első olyan szlovák szélsőséges szervezet volt Szlovákiában, amelyet külföldi neonáci szervezetek mintájára (kezdeményezésére) hoztak létre. (Hasonló szervezetek működtek Csehországban, Lengyelországban, Norvégiában, Finnországban, Svédországban, az Egyesült Államokban, Kanadában és Szerbiában.) Az NSHE megalakulása után (még 1992-ben) 24 pontos hivatalos állásfoglalást adott ki, amely alapján a mozgalom neonáci, rasszista és antiszemita ideológiát képvisel. A mozgalom hivatalos állásfoglalása több

² Z.O.G. = Zionist Occoupatonal Government – amelyet szélsőséges csoportok azokra a kormányokra értik, amelyek izraelita vallású személyek befolyása alatt áll.

ponton hasonlít az egykori náci párt³ programjára. Az NSHE „Árja háború” (Árijský boj) címmel újságot adott ki, amelyben publikálták a mozgalom állásfoglalásait és ideológiáját. Az NSHE címerében egy sas és egy kelta kereszt található. A mozgalom székhelyén, Kassán létrehozták NSHE európai központját (Europe Center). A mozgalom jelentős pénzügyi problémákkal küzdött, valamint nem rendelkezett olyan meghatározó (karizmatikus) személyiséggel, aki fenntartotta volna a mozgalom működését, ezért mára már beszüntette a tevékenységét. A mozgalom felszámolásában jelentős szerepe volt még a szlovák hatóságoknak is, amelyek az extrémizmus elleni harc keretében 2001-ben büntető-eljárást indítottak Roland Mészáros ellen az emberi és szabadságjogok megsértése miatt. Más források szerint a szervezet már 1995-ben beszüntette tevékenységét.

Slovenský Úsvit –SÚ – Szlovák Virradat

A Szlovák Virradatot 1995 novemberében Selmecebányán (Banská Štiavnica) hozták létre. Alapvetően szkinhedekhez köthető nacionalista, rasszista szervezet, azonban a hasonló szélsőséges szervezetekhez képest kevésbé radikális. A roma kisebbség ellen folytatnak harcot, mert szerintük a romák nem képesek saját magukat irányítani, valamint nem végeznek hasznos munkát. A mozgalom Őrségünk (Naša stráž) címmel újságot adott ki, amelyben az egykori Hlinka Gárdát, valamint az első Szlovák Köztársaság vezetőit népszerűsítették. A szlovák belügyminisztérium nem regisztrálta a szervezetet. Az SÚ jelenleg nem folytat tevékenységet.

Slovenská národná liga – SNL – Szlovák Nemzeti Liga

A Szlovák Nemzeti Liga 1995-ben alakult. Mindig is kis létszámú szervezet volt, amely a nemzeti szocialista ideológiát képviselte, és az első szlovák állam tradícióit kívánta folytatni. A tagságtól éves tagdíjat (50 szlovák koronát) szedtek be. A tagság rendelkezett egyenruhával is, ami fekete nadrágból és barna ingből állt, amelyen a szervezet jelképei voltak megtalálhatók. Az SNL jelképe a kettős kereszt. Fő tevékenysége kiadványok (magazinok) kiadása, rasszista csoportok és zenekarok CD-inek és kazettáinak terjesztése. Szoros kapcsolatot tartott Csehországi szélsőséges csoportokkal. Jelenleg nem tapasztalható semmilyen tevékenysége.

³ Nemzetiszocialista Német Munkáspárt – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP, 1933-1945. között vezette Németországot.

Slovenská vlastenecká organizácia Garda – SVOG – Szlovák Hazafias Szervezet – Gárda

A szervezet 1995 májusában alakult meg Pozsonyban és Zsolnán (Žilina). Tevékenysége során szorosan együttműködött a Szlovák Nemzeti Ligával. Az SVOG szintén az első Szlovák Köztársaság vezetőit népszerűsítette. Elutasította az erőszakot, mint a harc egyik módját. Erősen romaellenes szervezet, mert egyes nyilatkozataik szerint a romákat munkatáborokba kell zárni. „Nemzetőr” (Národná stráž) címmel kiadványt adtak ki. Az SVOG ifjúsági szervezete **Hlinka Fialtaljai** (Hlinková mládež), amely zömmel szkinhed fiatalokat tömörít. A Hlinka Fialtaljai a rasszista elveket képviselik, és a svätopluki hagyományokhoz ragaszkodnak,

Felvidéki Magyar Front (FMF)⁴

A szlovákiai magyar kisebbséghez tartozó szélsőséges, szkinhed fiatalok által létrehozott szervezet. Tagjai zömmel a szélsőséges futballszurkolók közé tartoznak, és Szlovákiában a dunaszerdahelyi (Dunajská Streda) fociklubot⁵ támogatják. Szoros magyarországi kapcsolataik vannak, egyrészt a magyar szélsőséges szervezetekkel, másrészt a magyar futballszurkolói táborokkal, kiemelten a Ferencváros szurkolóival. Szélsőséges magyarországi zenekarok szlovákiai fellépéseit is szervezi. A szervezet eszmeisége kiemelten a trianoni békediktátum következményei elleni fellépésen alapul. FMF címmel újságot ad ki.

Slovenská pospolitost' (SP) – Szlovák Testvériség

A legjelentősebb szlovák szélsőséges szervezet a Szlovák Testvériség, amely a Szlovák Nemzeti Frontból jött létre 1995-ben (1996-ban). Az SP Szlovákiában a jobboldali szélsőséges szervezetek szimbólumává vált, amely a szlovák és a nemzetközi sajtóban kapott hírverésnek köszönhető. A szervezet által szervezett megemlékezések, felvonulások és megmozdulások minden esetben médiavisszhangot kapnak. Az SP tagjai általában egyenruhát, vagy más megemlékezőktől és felvonulóktól eltérő ruhát viselnek, így jól elkülöníthetők az eseményről készült képes riportokban.

A szervezet ideológiájában a szlovák történelmi tradíciókon alapuló ultranacionalista és szélsőséges, számos esetben rasszista nézeteket képvisel. Tagjai erősen antiszemita, roma- és magyarelleneseek. Programjukban Szlovákiát és szlovák nemzetet védő törekvéseket fogalmaznak meg, amellyel egy egészséges, sikeres, történelmi gyökereiben tiszta, külföldi befolyástól független szlovák nemzetet akarnak megteremteni. Programjuk jelentősen idegengyűlölő, mert

⁴ A szervezetről rendkívül kevés információ áll rendelkezésre, amelyek zömmel egy forrásra hivatkoznak.

⁵ FC DAC 1904 fociklub, amely a szlovák első osztályban játszik, ahol jelenleg a középmezőnyben áll. A csapat jelenleg a szlovákiai magyarok kedvenc fociklubja.

szerintük Szlovákia legyen szlovák és keresztény. Elutasítják az ország EU- és NATO-tagságát és a liberalista világkormány jelenlétét. A történelmi tradíciókat és gyökereket a szlovák nemzeti történelem általuk kiválasztott alakjaihoz kötik, akiket „Nagy szlovákként” (Veľkí Slováci)⁶ említenek, mint Samo fejedelem, Pribina fejedelem, Rastislav fejedelem, Konstantin (Ciril) püspök, Metód püspök, Svätopluk fejedelem, Jánošík betyár, Anton Bernolák, Alexander Rudnay, Ľudovít Štúr, J. Kráľ, Jozef Miroslav Hurban, Štefan Moyzes, Ján Francisci-Rimavský, Milan Rastislav Štefánik tábornok, Martin Rázus, Andrej Hlinka, Jozef Tiso, Ján Vojtaššák püspök, Pavol Hnilica püspök.

Az SP szervezete erősen hierarchizált. A helyi alapszervezeteket (Miestne organizácie – MO) a helyi vezetés (Miestne vedenie – MV) irányítja, amelynek élén rangidős (Staršina) áll. A rangidősnek egy helyettese van. Az MV további tagja a gazdálkodó, aki felelős az alapszervezet pénzügyeiért. Az MV maximum hat tagból állhat. Az MV-t az alapszervezet tagsága választja. Országos szinten a szervezet élén a vezető (Vodca) áll, valamint egy testület, amelyet fő vezetésnek (Hlavné vedenie – HV) hívnak. A HV áll a vezetőből, két helyetteséből, a szóvivőből, a gondnokból, valamint további három tagból. A vezetőt és a HV tagjait a szervezet közgyűlése választja, amely a helyi szervezetek delegáltjaiból áll. A delegáltak között vannak a rangidősök, valamint egy választott személy. A szervezet jelenlegi vezetője (2007-től) Ivan Sýkora, míg helyettese Michal Laššák. Az SP tagjai a szervezet által tartott megmozdulásokon egyenruhát viselnek, amely jelentősen hasonlít a Hlinka Gárda egyenruhájára. A hatósági eljárások miatt 1999-ben a fekete egyenruhát sötétkékre cserélték azzal az indokkal, hogy az 1848/1849-es forradalomban a szlovák felkelők által használt egyenruhára akarnak emlékezni.

A szervezet elmúlt 12 éves tevékenysége rendkívül eseménydús volt, amelyet Dušan Mikušovič a szervezetről írt monográfiájában két időszakra (fázisra) bontott. Az első a „csendes időszak” 1995-2003. között, míg a másik „hangos időszak” 2003-2007. között volt.

A „csendes időszakban” a szlovák közvélemény és a szlovák hatóságok számára ismeretlen volt a SP. Ebben az időszakban fogalmazták meg a szervezet programját, alakult ki az SP ideológiája. Tevékenysége az általuk nagy szlovákoknak nevezett személyek halálának és születésének, valamint az első Szlovák Köztársaság kikiáltásának évfordulóján tartott megemlékezésekben és felvonulásokban nyilvánult meg. A tagság számára sport- és védelmi jellegű játékokat szerveztek. Jelentős megmozdulásuknak tekinthető az 1999-ben tartott, a NATO Jugoszlávia elleni légi hadműveletét elítélő demonstráció volt. A szervezet szerint a Jugoszlávia elleni (cionista) akciót izraelita vallású személyek irányít-

⁶ A kiválasztott egykori szlovák, vagy nem szlovák eredetű személyek általában az ország vezetői, valamint olyan szlovák személyiségek voltak, akik előtérbe helyezték a szlovák nemzet védelmét.

tották. Egy nyílt levélben szolidaritásukat fejezték ki Jugoszlávia pozsonyi nagykövetének, amelyben a Koszovóért folytatott harcot a magyarok által lakott Dél-Szlovákiáért folytatott harchoz hasonlították. Ebben az időszakban a szervezet vezetői anonimok maradtak, nem törekedtek a médiákban való megjelenésre. Az SP 2003-ig tudatosan elkerülte a nyilvánosságot. Az SP-t 1995-ben besztercebányai (Banská Bystrica) székhellyel a belügyminisztérium társadalmi szervezetként bejegyezte.

Az SP számára „hangos időszak” akkor kezdődött, amikor 2003-ban a politikai színtéren megjelentek azzal a szándékkal, hogy mint politikai párt indulni akartak a parlamenti választásokon. A parlamenti pártok közül a szélsőjobboldali, nacionalista Szlovák Nemzeti Párt (SNS) nem támogatta a közös jelölteket, ezért az SP-nek külön kellett indulnia. A szervezet aktivitása 2003-ban jelentősen nőtt, amelynek keretében az első Szlovák Köztársaság megalakulásának évfordulóján Pozsonyban és Nagyszombaton tartottak megemlékezést, de a legnagyobb médiavisszhangot a júliusban Révkomáromban (Komarno) tartott megemlékezés kapta, amelyet Konstantin és Metód Közép-Európába történő megérkezése 1140. évfordulója alkalmából tartottak. A megemlékezésen részt vevők száma meghaladta az ezer főt. A sajtóhírekben az SP ekkor kapott nagy lehetőséget, amely felkeltette a szlovák hatóságok figyelmét is, kiemelten a történelmileg megkérdőjelezhető jelképek alkalmazása miatt. Az aktív politikai nyitás a külföldi kapcsolatok megélénkülését is jelentette. Az SP felvette a kapcsolatot a lengyel Nemzeti Újjászületéssel, a cseh Nemzeti Egységgel, a román Új Jobboldallal és közösen kinyilvánították csatlakozásukat az Európai Nemzeti Fronthoz (ENF – European National Front). Ezen kívül az SP több külföldi szélsőséges szervezettel is együttműködik Spanyolországból, Franciaországból, Romániából, Oroszországból, Szerbiából, Lengyelországból és Csehországból.

Az SP 2004. december 17-én kérelmet adott be Szlovák Testvériség – Nemzeti Párt (Slovenská pospolitost’ – Národná strana – SP-NS) néven politikai pártként való bejegyzésre, amelyet a szlovák belügyminisztérium 2005. január 31-én jóváhagyott. A politikai pártként történt regisztrációt követően 2005 elején kiadták az új politikai párt programkoncepcióját, amely elutasítja a parlamenti demokráciát, az első Szlovák Köztársasággal vállal eszmeiséget, és erősen antiszemita. Az SP ekkora már kilenc MO-val rendelkezett, Pozsonyban, Galgóccon (Hlohovec), Holicson (Holíč), Simonyban (Partizansky), Pöstyénben (Piešťany), Eperjesen (Prešov), Rozsnyón (Rožňava), Rózsahegyen (Ružomberok) és Nagyszombaton (Trnava). A szervezethez csatlakozott a Hallgatók Nemzeti Szövetségének (ŠNZ – Študentský národný zväz) számos tagja. Az ŠNZ Prúty elnevezésű kiadványaiban⁷ megjelentek az SP programjainak egyes részletei, amelyek alapján az SP programját rasszistának, neonácinak, antiszemitának, cigányellenesnek, magyarellenesnek lehet tekinteni. A SP végső prog-

⁷ 1995-2003. között 20 alkalommal jelent meg a kiadvány.

ramja a Népi Program (Ľudový program) megnevezést kapta. Az SP az ŠNZ-én túl további szövetségeket keresett a szlovákiai szélsőséges szervezetek között. 2004-ben szoros kapcsolatot alakítottak ki az Új Szabad Szlovákia (Nové slobodné Slovensko – NSS) polgári egyesülettel, amely havi lapot adott ki Nemzetország Hangja címmel (Hlas národnej stráže), amelynek következtében az SP nagyobb publicitást kapott. Az NSS elnöke Radovan Novotný az SP alelnöke lett. A pártként való beregisztrálás után tovább nőtt az SP tevékenységének intenzitása, amelynek egyik csúcspontja a 2005. március 13-án és 14-én az első Szlovák Köztársaság megalakulásának 66. évfordulója alkalmából tartott megemlékezés-sorozat. Ezekben a megmozdulásokon hirdették ki a párt Népi Programját. Az egyik megemlékezésen részt vett Ján Sokol érsek⁸ is, ami jelentős támogatottságot jelentett a szervezet számára az egyház részéről. 2005-ben számos megemlékezést és megmozdulást szerveztek, amelyen más szélsőséges, nacionalista szervezetek és csoportosulások is részt vettek. Az év végre a Szlovák Testvériség a közvélemény előtt megegyezett a szlovák szélsőségességgel, amely a szlovák rendőrség figyelmét is felkeltette, ezért az extrémizmus elleni fellépés⁹ keretében jelentős figyelmet szentelt az SP megmozdulásainak. A rendőrség több alkalommal törvényesen beavatkozott az SP erőszakba torkolló felvonulásaiba. 2005. december 14-én a rendőrség őrizetbe vette a párt akkori vezetőjét. Azonban ezt megelőzően, 2005. október 31-én a főügyész javaslatot tett a Legfelső Bíróságnak a Szlovák Testvériség – Nemzeti Párt feloszlására, amelyet követően 2006. március 1-jén hivatalosan betiltották a pártot, így nem indulhatott a 2006-os választásokon. Az SP vezetősége gyorsan megállapodott a Szlovák Néppárttal (SĽS), hogy az SP vezetői a SĽS listáján indulnak a választásokon. A szervezet radikalizációja és a média negatív kampánya jelentősen rontotta az SP pozícióját a szélsőséges mozgalmak között, amelyek már nem törekedtek az SP-vel való együttműködésre, így egyre elszigetelődött a szervezet. Heves viták alakultak ki a Szlovák Újjászületés Mozgalommal (Slovenské hnutie obrody – SHO), valamint a legközelebbi szövetségeseivel az NSS-sel, ami ahhoz vezetett, hogy a Nemzetország Hangja című kiadvány már nem támogatta a közös SP-SĽS jelölteket. Eközben jelentősen csökkent az SP támogatóinak a száma, amely közel felére esett vissza. A választás további kudarcot jelentett a szervezet számára, mert a Szlovák Néppárttal közös listát csak 3815 fő támogatta, ami 0,16 %-os eredményt jelentett. Ez a SĽS számára is kudarc volt¹⁰.

A kudarcokat követően a szervezet belső válságba is került, amelyből kiutat egy országos választmányi gyűlés jelentett, amelyet 2007. március 10-én tartottak meg Zsarnócán (Žarnovica). Ezen a gyűlésen leváltották a szervezet teljes vezetését, Iván Sýkora lett az új vezető. Módosították a szervezet belső

⁸ A szlovák katolikus egyház meghatározó alakja, 1989-től érsek, 2000-től a Szlovákiai Püspöki Konferencia alelnöke.

⁹ A szlovák hatóságok a szélsőségesek elleni fellépést az extrémizmus elleni harc keretében folytatják.

¹⁰ A Szlovák Néppárt az 1998-as választásokon 9227 szavazatot kapott.

struktúráját. Jelenleg a szervezet már 13 helyi szervezetet tart fenn, többek között Besztercebányán, Pozsonyban, Alsókubinban (Dolný Kubin), Galgócon, Holicson, Simonyban, Pöstyénben, Eperjesen, Rimaszombaton (Rimavská Sobota), Rozsnyón, Rózsahegyen, Nagytopolcsányban (Topoľčany) és Nagyszombaton. Jelentősen csökkentették a médiaszereplést, valamint kevesebb és inkább zártkörű megemlékezéseket tartottak. Az SP új vezetése nem vállalta fel a korábbi vezetés nyilatkozatait és tevékenységét, sokkal konzolidáltabban jelentek meg a megmozdulásokon, már nem viseltek egyenruhát, csak az SP jelképeit. A belügyminisztérium a Szlovák Testvériséget, mint társadalmi szervezetet 2008. november 13-án – a kormány nyomására – betiltotta. Ennek ellenére a szervezet továbbra is működik, de már illegális szervezatként. 2008. november 17-én megmozdulást tartottak Pozsonyban, november 28-án kiadták az újságjuk (Prúty) újabb számát, valamint december 11-én sajtótájékoztatót tartottak, amelyen a szervezet betiltásával kapcsolatos belügyminiszteri döntést kommentálták.

A Szlovák Testvériség holdudvarába tartozó, de független és nacionalistának, illetve szélsőségesnek minősített szervezetek:

- **Új Szabad Szlovákia**¹¹ (Nové slobodné Slovensko – NSS), amely 2000-ben Eperjesen alakult, tevékenységét főleg Kelet-Szlovákiában fejt ki, és az első Szlovák Köztársaság eszmeiségét vallja magáénak. Saját lapot ad ki az Új Szabad Szlovákia Hangja címen (Hlas Nového slobodného Slovenska). 2000-2005 között szorosan együttműködött a Szlovák Testvériséggel. A szervezet jelenleg is aktív tevékenységet folytat.
- **Szlovák Újjászületés Mozgalom**¹² (Slovenské hnutie obrody – SHO) Nemzet Joga (Pravo Národa) címmel lapot ad ki. A belügyminisztérium 2004-ben regisztrálta, mint társadalmi szervezetet nyitrai (Nitra) székhellyel. Erősen nacionalista szervezet, amely Ludovit' Štúr szellemi örökségét képviseli. A szlovák nemzeti örökség (kultúra, tradíciók és a természet) fenntartására törekszenek. A szervezet vezetője Mgr. Róbert Švec. A SHO jelenleg is folytat tevékenységet.
- **Szlovák Fiatalok Egysége**¹³ (Jednota slovenskej mládeže – JSM) a belügyminisztérium 2002-ben regisztrálta, mint társadalmi szervezetet zsolnai székhellyel. A JSM olyan nemzeti érzelmű fiatalokat tömörít, akik ideológiájuknak a nemzeti-keresztény realizmust tartják. Programjában elítéli a politikai és a vallási szélsőséges megmozdulásokat. Fellepés (Nástup) néven újságot ad ki, amelyben kiemelten az első Szlovák Köztársaság szellemisségét népszerűsíti. A

¹¹ A szervezet honlapja: <http://www.nss.sk/>.

¹² A szervezet honlapja <http://www.sho.sk>.

¹³ A szervezet honlapja: <http://www.slovenskamladez.eu/>.

JSM az 1845-ben a késmárki evangélikus líceumban alapított Szlovák Fiatalok Egysége elnevezésű szervezet utódszervezetének tekinti magát. A szervezet vezetője Mgr. Slavomír Jančok. A JSM jelenleg is folytat tevékenységet.

- **Szlovák Nemzeti Egység**¹⁴ (Slovenská národná jednota – SNJ) célja a nemzeti szlovák állam létrehozása ciril-metód szellemiségében. A szláv ősi eszmék népszerűsítését helyezi előtérbe. Szorosan együttműködik a Dr. Josef Tiso Társasággal és a Hagyományörző Társasága szervezettel. Kiemelten fontosnak tartja az ország függetlenségének a megőrzését, valamint egyes nemzetközi és kétoldalú szerződések felülvizsgálatát, köztük a szlovák-magyar alapszerződését. Szlovák és Nemzeti Egység címmel újságot jelentet meg. A szervezet politikai pártként működik. A 1998-as, 2002-es parlamenti választásokon indult, és 4688, illetve 4548 szavazatot kapott. A SNJ vezetője Stanislav Pánis.

Ezen kívül megemlíthető még a Vág völgye Autonóm Nacionalistái (Automni Nacionalisti Považie), a Hagyományörzők Társasága (Spoločnosť pre zachovania tradícií) és a Nemzeti Ellenállás (Národný odpor).

Külföldi támogatottságú szélsőséges szervezetek

A szlovák szélsőséges szervezetek további jelentős csoportját képezik a nemzetközi szinten jelen lévő számos országban működő neonáci és egyéb rasszista szervezetek szlovákiai tagszervezetei. Ezek a szervezetek zömmel a Harmadik Birodalom eszmeiségét képviselik, amely alapján rasszista, fasiszta és antiszemita ideológiát képviselnek. A szervezetek ellen erős nemzetközi fellépés tapasztalható.

Szlovákiában is működő neonáci és rasszista szervezetek:

- Blood&Honour;
- Combat 18;
- SS Action Group;
- Slovakia Hammer Szkinheds (SHS);
- Engerau Crew;
- Fehér Szlovák Egység (Biela Slovenska Jednota – BSJ – WSU – White Slovakian Unity);
- The Christian Separatist Church Society Slovensko (CSCS);
- The Church of Jesus Christian – Aryan Nations (CJCC).

A nemzetközi neonáci szervezetek szlovákiai képviseletét ellátó szélsőséges csoportok a 1990-es évek közepén alakultak meg. Egy-egy szervezetnek

¹⁴ A szervezet honlapja: <http://narod.sk/>.

több szlovákiai képviselője is van, amelyek között személyi viták vannak. A szervezetek között a legradikálisabb az amerikai központi neonáci SHS, amely a rasszok közötti világháborúra készül¹⁵. Tevékenységük kiemelten zenekarok köré szerveződött, valamint a szlovák hatóságok fellépésének köszönhetően erősen korlátozott. A hatósági fellépés ellenére ezek a szervezetek évente számos rasszista támadást hajtanak végre Szlovákiában.

Egyéb jobboldali szélsőséges szervezetek

A felsorolt szlovákiai szélsőséges szervezeteken túl Szlovákiában tevékenykedik még számos szélsőséges, rasszista és antiszemita szervezet, azonban ezek létszáma, jelentősége elmarad az említett szervezetektől. Azonban egy-egy akciójukkal gyorsan médiavisszhangot kaphatnak, amellyel jelentőségük megnőhet. A szlovák hatóságok azonban ezeket a szervezeteket is figyelemmel kísérik, mert tartani kell a rasszista indíttatású támadásaiktól, amelyek célpontjai etnikai és vallási kisebbségek tagjai, valamint a Szlovákiában tanuló külföldi diákok.

Anarchista, szélsőbaloldali szervezetek

Más európai országhoz hasonlóan Szlovákiában is megtalálhatók a baloldali szélsőséges szervezetek, azonban azonosításuk a jobboldali szervezetekhez képest jelentősen bonyolultabb. Ezeknek a szervezeteknek számos csoportja létezik, többek között:

- a posztkommunista;
- az anarchista;
- az antiglobalista;
- a radikális környezetvédő szervezetek;
- a PUNK mozgalmak;
- az Antifasiszta mozgalmak, mint az Antifasiszta Akció.

A fenti felsorolás jól ábrázolja, hogy ezek a szervezetek mennyire különböznek egymástól, mert skálájuk a kommunista ideológiától az anarchista ideológiáig terjed. Az egyes irányvonalaknak jelentős külföldi támogatottsága van, mert nemzetközi szervezetként a szlovákiai alapszervezeteket támogatják. Az anarchistákat tekintik az egyik legveszélyesebb iránynak, mert a fennálló államhatalom ellen lépnek fel. Az antiglobalista és a radikális természetvédő mozgalmak tevékenységének intenzitása az elmúlt években jelentősen megnőtt. A baloldali szélsőséges szervezetek „fő fegyvere” a tüntetés, a nyilvános megmozdulások, a blokádok és egyéb figyelemfelkeltő akciók. Nem jellemző a lakosság tagjai elleni támadásaik, de az akcióik során a hatóságokkal rendszeresen összetűzésbe kerülnek. Akcióikat általában Szlovákia nemzetközi szereplései időszakában tartják, kiemelten a NATO és az EU, valamint más

¹⁵ RAHOWA (RAce HOly WAr – Rasszok Közötti Világháború)

nemzetközi szervezet Szlovákiában tartott tárgyalásai időszakában, illetve külföldi politikusok – kiemelten az orosz és az amerikai elnök – látogatása során. Az akcióikat 5-15 személy hajtja végre, de a kiemelt médiaszenzációnak tartott események miatt nagy nyilvánosságot kapnak. Az akcióik során általában erőszakmentesek, inkább figyelemfelkeltő jelleggel hajtják végre azokat. A hatóságok az akcióik során általában őrizetbe veszik az elkövetőket rendzavarás vádjával, de a szervezetek ekkorra már készen állnak a letartóztatott társaik jogi úton történő kiszabadítására. Szlovákiában – a szlovák nemzetbiztonsági szolgálatok információi alapján – a szélsőbaloldali és anarchista szervezetek jelentősen megosztottak, és tevékenységüket nem koordinálják egymással. Minimális együttműködés tapasztalható a különböző szervezetek között.

A legjobban megszervezett és a legradikálisabb szervezet az **Antifasiszta Akció** (AFA, ANTIFA), amely a rasszizmus, a fasiszmus és a xenofóbia ellen harcol. Tevékenységük során a szélsőjobboldali szervezeteket figyelik meg, és esetenként lépéseket is tesznek a szélsőjobboldali támadások megakadályozására. Ezek során többnyire nem működnek együtt a rendőrséggel.

Megfigyelhető a Nemzetközi Anarchisták Szövetségének (International of Anarchist Federation – IAF) tevékenysége, amelynek ugyan korlátozott a támogatottsága Szlovákiában, de az IAF nemzetközi projektjei Szlovákiában is megjelennek.

Kormányzati és rendőrségi fellépés

A szlovák hatóságok az extrémizmus elleni harc keretében lépnek fel a szélsőséges szervezetek, valamint a szélsőségesek tevékenysége ellen. A belügyminisztérium értékelése szerint¹ az extrémizmus a XXI. században aktuális problémát jelent minden demokratikus berendezkedésű állam számára, mert a demokratikus berendezkedéssel nem egyeztethetők össze a nemzeti és vallási kisebbségek elleni támadások. A szlovák hatóságok szerint Szlovákiában 2002-től jelent komoly veszélyt a szélsőséges csoportok tevékenysége annak ellenére, hogy a szélsőséges csoportok már az ország létrejötte előtt léteztek az egykori Szlovák Tagköztársaságban, valamint a jobboldali szélsőséges szervezetek többségét a 1990-es évek közepén hozták létre. A legsúlyosabb szélsőséges támadás 2005-ben következett be, amikor a szemtanúk szerint neonáci egyenruhába öltözött személyek meggyilkoltak egy 21 éves egyetemi hallgatót. A szlovák rendőrség évente százas nagyságrendű rasszista támadás ügyében indít nyomozást. A belügyminisztérium 2007-es éves beszámoló jelentése alapján 2002-2007. között jelentősen nőtt a támadások száma. 1997-2007. között Szlovákiában elkövetett rasszista támadások számának alakulása²:

¹ A szlovák belügyminisztérium 2006-ban kidolgozott Extrémizmus elleni harc koncepciótervezete alapján.

² Správa o plnení úloh vyplývajúcich z Koncepcie boja proti extrémizmu za rok 2006 (<http://www.vlada.sk/> letöltés: 2008. december 1-jén)

Jelleg	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Rasszista gyanús bűncselekmény	19	21	15	35	40	109	119	79	121	188	155
Felderített rasszista jellegű bűncselekmény	8	15	11	25	23	76	77	57	82	107	88

A bűncselekmények elkövetésének következtében évente 50-100 főt tartóztatnak le, azonban közöttük jelentős a kis- és fiatalok aránya (30-40 %).

A rasszista indíttatású bűncselekmények számának növekedése miatt a szlovák hatóságok 2002-től fokozták a fellépésüket a szélsőséges szervezetek ellen, amely során nagyobb rendőri jelenlétet biztosítottak a szélsőséges megmozdulásokon. Ez egyik oldalról növelte a bűncselekmények számát, mert a szélsőségesek és a rendőrök között számos esetben összecsapás alakul ki.

Az extrémizmus elleni harcban a szlovák hatóságok az alábbi eszközöket használják fel:

- jogszabályi eszközöket (nemzetközi és hazai);
- intézményi és szervezeti lehetőségeket;
- az együttműködés lehetőségeit.

A demokratikus társadalomban **a jogszabályi eszközök** biztosítják azokat törvényi feltételeket, amelyek lehetővé teszik a szélsőséges szervezetek, valamint azok tevékenysége elleni fellépést. A nemzetközi jog számos szerződése, különböző ratifikált határozatok (deklarációk) adnak lehetőséget az extrémista mozgalmak és azok tevékenysége elleni törvényes intézkedésekre. Ezek közül a legfontosabb az 1948-as emberi jogok nyilatkozata és a rasszista diszkrimináció minden formájának felszámolásáról szóló nemzetközi megállapodás, amelyet Csehszlovákia 1966-ban, míg Szlovákia 1993. május 28-án ratifikált.

A belső, hazai szabályozás központi eleme a Szlovák Köztársaság Alkotmánya³, ami biztosítja az emberi jogokat nemzetiségtől, vallástól és bőrszíntől függetlenül. A következő meghatározó jogszabály a Büntető Törvénykönyv⁴, amelynek 196-198, 202, 219, 221., 222., 259-261. közötti paragrafusai rendelkeznek a lakosság egy csoportja, vagy egy lakos elleni bűncselekmények felszámolásáról. Ezen kívül a kormány által elfogadott stratégiák és koncepciók segítségével koordinálják a végrehajtó szervezetek az extrémizmus felszámolását. Ennek egyik eleme az Extrémizmus elleni harc koncepciója, amelynek terve-

³ 460/1992. számú törvény.

⁴ 300/2005. és 301/2005. számú törvények

zetét a szlovák kormány 2006. május 3-án hagyta jóvá. A koncepció 2006-2010. közötti időszakra vonatkozik.

Az extrémizmus elleni küzdelem intézményi oldalát azok az állami és nem állami szervezetek biztosítják, amelyek közösen vesznek részt az extrémizmus felszámolásában. Ezek a szervezetek:

- a minisztériumok (belügy, oktatásügyi, igazságügyi, kulturális, munkaügyi, egészségügyi, védelmi és közlekedési minisztérium);
- a Szlovák Köztársaság Főügyészsége;
- a Szlovák Információs Szolgálat, mint nemzetbiztonsági szolgálat;
- a rendőrség;
- a kormány szervezetei és hivatalai (Szlovák Köztársaság Kormányának Bűnmegelőzési Tanácsa, a Szlovák Köztársaság Kormányhivatalának Emberi Jogok és Kisebbségek Szekciója);
- nem kormányzati szervezetek (Emberek a rasszizmus ellen, Szlovák Helsinki Bizottság stb.);
- egyéb közintézmények (országos televízió és rádió).

Az együttműködési oldal tartalmazza mind a nemzetközi együttműködést, illetve a szlovák közintézmények és szervezetek közötti együttműködést. A nemzetközi együttműködést kiemelten a határokon átnyúló nemzetközi bázissal rendelkező szélsőséges szervezetek elleni fellépés keretében használják fel, míg az országon belül az extrémizmus elleni harc hatékonyságának növelésére alkalmazzák az együttműködést, kiemelten információcsere, közös fellépések és a közvélemény tájékoztatása során.

A szlovák hatóságok **a szélsőségesesség elleni harc** során különböző módszereket és eljárásokat alkalmaznak, azonban a prevenció (megelőzés) fontosságában látják a legmegfelelőbb utat. Ennek érdekében kidolgozták azt az intézkedési csomagot, amely megelőző lépéseket tesz a szélsőségesesség elterjedése ellen. Az intézkedési csomag főbb elemei:

- az alsó- és középfokú tanintézményekben megfelelő felvilágosítás;
- a fiatalokkal foglalkozó közalkalmazottak megfelelő felkészítése;
- a szélsőséges személyek és csoportok szisztematikus és folyamatos ellenőrzése és megfigyelése;
- zéró tolerancia a szélsőségesek által elkövetett bűncselekmények esetén;
- hatásos együttműködés kialakítása a különböző szlovák és nemzetközi szervezetek között;
- a külföldről érkező szélsőséges ideológia határon történő megállítása.

A szélsőséges szervezetek és azok tevékenysége ellen egyértelműen a bűnüldözés eszközeit és lehetőségeit alkalmazzák, amelynek központi szereplői a rendőrség, a Szlovák Információs Szolgálat, az ügyészségek és a bíróságok.

Összefoglalás

Szlovákiában a rasszista jellegű támadások viszonylag magas száma, valamint a jelentős számú szélsőséges, rasszista és ultranacionalista szervezet működése kiemelten 2002-től vált aktuális problémává a szlovák társadalom számára. Ennek következtében a szlovákiai hatóságok számára szükségessé vált a szélsőséges elleni hatásos fellépés. Az elmúlt másfél évtized alatt azonban a hatóságok fellépése nem volt mindig egyértelmű, mert a hatékonyság csökkenésével fokozódott a szélsőséges szervezetek tevékenysége. Erre legjobb példa az 1990-es évek közepe, amikor a kormányzat más irányú törekvései miatt háttérbe szorult a szélsőséges szervezetek elleni fellépés. Erre az időszakra tehető a legtöbb szlovákiai szélsőséges szervezet megjelenése. A fordulópontot 2002 jelentette, amikor a kormány egyik fő feladatává tette a szélsőséges (extrémizmus) elleni fellépést. Magyarország számára is fontos a szlovákiai szélsőségesek elleni hatékony fellépés, mert egyes szélsőséges szervezetek a Szlovákiában élő magyar kisebbség számára jelentős veszélyt jelentenek. Ezért is fontos és szükséges a határokon átnyúló együttműködés kialakítása a szélsőségesek felszámolása érdekében.

Felhasznált irodalom:

1. Miroslav Mareš: Nacionálné-socialistické hnutí Evropy v České republice (Stredoevropské Politické Štúdie, 2000/2. č.)
2. Dušan Mikušovič: Slovenská pospolitost' včera a dnes (Rexter, 2007/1) – Bratislava – ISSN: 1214-7737
3. Prehľad, slovenského krajné pravicové, nacionalistického a neonacistického hnutí (Akce, 2002/6) – Praha
4. JUDr. Daniel Milo: Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike (Friedrich Ebert Stiftung – Ľudia proti rasizmu, Bratislava) – ISBN 80-89149-030
5. História neonacistických hnutí na území Slovenska (Romanofil, 2006/3)
6. Návrh koncepcie boja proti extrémizmu (368/2006. számú kormányhatározat)
7. Správa o boji proti prejavom násilia, intolerancie a extrémizmu v slovenskej republike (841/2007. számú kormányhatározat)
8. Správa za rok 2007 – extrémizmus (MVSR, 2008)
9. Správa o boji proti prejavom násilia, intolerancie a extrémizmu v Slovenskej republike (969/2005. számú kormányhatározat)

Internetes honlapok:

1. <http://www.pospolitost.org/index2.html> – Szlovák Testvériség honlapja
2. <http://narod.sk/index.php> – Szlovák Nemzeti Egység honlapja
3. <http://www.straz.sk/index.php?nns=novinky> – Nemzetőrség című lap honlapja
4. <http://www.nss.sk/index.php?stranka=hlavna> – Új Szabad Szlovákia honlapja
5. <http://www.sho.sk/index.html> – Szlovák Újjászületés Mozgalom honlapja
6. <http://portal.ives.sk/registre/start.do> – Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának társadalmi szervezetek adatbázisa
7. http://www.sis.gov.sk/index_sis.html – Szlovák Információs Szolgálat honlapja

KONZULTÁCIÓ

DEVECSERI GÁBOR

3. rész

KOMPETENCIA ALAPÚ ALTERNATÍV ELŐMENETEL

Bevezető

A Magyar Honvédség a XXI. századra egy olyan professzionális szervezeté alakult, ami kivívta a társadalom, a külföldi hadseregek és a NATO elismerését is. Ebben a folyamatban nagy szerepe volt a mindenkori politikának, a katonai felső vezetésnek, a NATO nyomásának, de leginkább annak a munkavállalói rétegnek, akik a legnehezebb időkben is kitartottak a haza védelme és a honvédelem szervezete mellett. Ez a hivatás a rendszerváltás óta számtalan megpróbáltatásnak volt kitéve, ami többek között az elbocsátásokban, laktanya-bezárásokban, reálbércsökkenésben, irracionális mobilitási kényszerben nyilvánult meg. „A szervezet korszerűsítése, melynek egyik fő módszere a szervezet és a hierarchiák egyszerűsítése, vezetői szintek kiváltása, túlságosan tagolt szervezetek összevonása”¹ a Magyar Honvédségen belül megtörtént. A feladataikat szabályzó jogi háttér közben hol a munkavállalók javára, hol pedig ellenükre – de kétség kívül sűrűn –, változott. Az állami szervezetek hierarchikus felépítésére jellemző – az előmenetellel összefüggő, teljesítményt és rendfokozatot összekapcsoló kompetencia alapú –, törvények és rendeletek valódi változást hoztak a katonák életében. A mennyiségítől a minőségi honvédelemig vezető út csakis azok számára volt járható és jelentett komoly lehetőséget, akik meg akartak és meg tudtak felelni a velük szemben támasztott követelményeknek. Ez a fajta megfelelni vágyás többnyire külső nyomás és belső indíttatás együttes hatásainak eredménye, ami többnyire az előmenetelben csúcsosodik ki.

A szervezeti lét sajátosságai közül talán az előmenetel és annak kritérium-rendszere a legvitatottabb és legsérülékenyebb terület, amiben a munkaadói és munkavállalói oldal az esetek döntő többségében képtelen közös álláspontot megfogalmazni. Ennek oka elsősorban az érdekelt felek polarizált státuszában, érdekkülönbségében keresendő, de a környezeti hatásokra történő reakcióképesedem is okozhat problémákat. A formális szervezetek többsége a humán alrendszert, mint szervezeti elemet használja az előmeneteli rendszer kiépítésére, működtetésére, fejlesztésére. A már működő rendszer elemei – a karriermodellől a

¹ Klein Sándor: Vezetés és szervezetpszichológia (168. o.)

felkészítésen, a konkrét oktatáson keresztül a teljesítményértékelésig, minősítésig, illetve a kiválasztásig – rendkívül sokféleképpen alkalmazhatóak. Ezek a rendszerelemek olyan szisztéma szerint – többnyire kombináltan – kerülnek kiválasztásra, amelyek tartalmazzak – a személyügyi döntések meghozatalához – minden szükséges információt.

A Magyar Honvédség előmeneteli rendszere is hasonló elvek mentén került kialakításra, aminek lényegi elemei a szervezeti sajátosságokból kifolyólag némiképp eltérnek a civil szférában használatos modellektől. Az előmeneteli rendszerek alapelemei közül a legmarkánsabb, a leghasznosabb jellemzi magát a rendszert. A Magyar Honvédségen belül a hivatásos és szerződéses katonák előmeneteléhez a teljesítményértékelési rendszer nyújtja az alapot. A teljesítményértékelés eredménye (pontértéke) szerencsés esetben a személyi kompetenciaszinttel egyenértékű. Az eredmény forrása, annak szubjektív, illetve objektív mivolta azonban lényeges ellentéteket teremthet az értékelést végző és az értékelt személy véleménye között. A kritérium rendszer összeállítása, illetve a jellemzők objektív elemeinek súlyozott figyelembevétele elengedhetetlen az értékelés során.

Írásomban a teljesítményértékelésen alapuló előmeneteli rendszer jellemzőit és további lehetőségeit próbálom bemutatni a Magyar Honvédségen belül. A kutatáshoz a már működő rendszer elemeiből kiindulva olyan módszert dolgoztam ki, amely a munkavállalókban fogalmazódott meg, valódi kézzelfogható megoldásokkal biztosítja – **egyéni képességeken alapuló kredit rendszerben** – a teljesítményértékelésen keresztül a katonai előmenetelt. Rámutatok azokra a problémás területekre is, – **szubjektív teljesítményértékelés, alapkompenciák és a katonai pálya alatt képződött eredmények figyelmen kívül hagyása, rugalmatlan állománykategória váltás, előmeneteli tanfolyamok tematikus és funkcionális modernizációjának kérdésköre** – ahol a változtatások véleményem szerint elkerülhetetlenek.

A Magyar Honvédség szervezeti sajátosságai

Az országban kevés olyan szervezet van, ami – feladata és felépítése tekintetében – hasonlít a Magyar Honvédséghez. A közel 26000 főnyi munkavállalói réteget tömörítő szervezet elemei minisztériumi és alakulati szinten is igen szerteágazó és bonyolult képet mutatnak. A formális szervezetek szintjén mind a különbség, mind a hasonlóság vizsgálata segítségül szolgálhat a felmerülő problémák okainak feltárásában és a megoldások keresésében.

Az első, igen markáns eltérés a munkavállaló és a munkáltató között fennálló jogviszonyban van „amelyben a feleket a szolgálati körülményeknek megfelelő kötelezettségek terhelik, és jogosultságok illetik meg. Az állomány tagja a feladatát önkéntes vállalás alapján, szigorú függelmi rendben, életének és testi épségének kockáztatásával, egyes alapjogai korlátozásának elfogadásával telje-

síti.”²A Magyar Honvédségen kívül elmondható ez a fajta függelmi viszony a rendőrségre, a büntetés-végrehajtásra, a tűzoltóságra és bizonyos értelemben a vám és pénzügyőrségre is.

A Magyar Honvédség katonáitól az állam a Magyar Köztársaság területi épségének, függetlenségének, alkotmányos rendjének, valamint a lakosság és az ország anyagi javainak védelmét, illetve a nemzetközi szerződésekből eredő kollektív feladatokat ellátó tántoríthatatlan hűséget, magas fokú készenlétet és fegyelmet, valamint bátor helytállást követel. Kolossa László őrnagy szervezeti változások végrehajtásának folyamata című cikkében így fogalmaz: katona „az, aki a vakfegyelemre alapozottan minden parancsot kritika és fenntartás nélkül végrehajt.”³ Ez a megfogalmazás talán túlzásnak tűnik, de van igazságtartalma. A katona valóban egy olyan embertípus gyűjtőfogalma, amely külsőségeiben és belső tulajdonságait tekintve is eltérő képet mutat a civil foglalkozásokhoz, hivatásokhoz képest. A legszembevethetőbb különbségek leginkább a külsőségekben nyilvánulnak meg. Ilyen külsőség az egyenruha és a hozzákapcsolódó rendfokozat is. „Az állomány tagja szolgálati beosztásához és feladatainak végrehajtásához az előírásoknak megfelelő – a Honvédségnél rendszeresített – rendfokozati jelzéssel ellátott egyenruhával rendelkezik. A rendfokozat kifejezi az ahhoz kapcsolódó beosztási szintet, az állománycsoportba tartozást, a függelmi viszonyt, ami meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel jár együtt.”⁴ „A karriermodell legfontosabb elemének tekinthető a katonai beosztások hierarchiája, vele szoros kapcsolatban a rendfokozati előmenetel, illetve a hozzájuk rendelt juttatások, járandóságok rendszere. Az előmenetelhez szorosan kapcsolódik a továbbképzések folyamat jellegű rendszere. Az állománytáblák pontosan meghatározzák, hogy adott beosztást milyen rendfokozattal lehet betölteni. A rendfokozat kiemelt szerepét a függelmi viszonyokban több országban azzal is erősítik, hogy azonos rendfokozatúak nem kerülhetnek szolgálati alá-, fölrendeltségbe.”⁵ A civil szféra olyan tulajdonságokkal is illeti a katonákat, amik közül számos, az imént említett törvény is kiemel. Ilyen az alakiasság, a bajtársiasság, a törvénytisztelet, bátorság, az önfeláldozás, a fegyelem. Megállapítható tehát, hogy a szervezeti sajátosságok nagy befolyást gyakorolnak az előmeneteli rendszer kialakítására. A rendszer működőképessége és működése önmagában koránt sem jelent teljes és osztatlan sikert. Számtalan kritikát kap a Magyar Honvédség előmeneteli rendszere, javarészt azon munkavállalók részéről, akik nem, vagy korlátozottan részesültek a rendszer lényegéből következő előmeneteli lehetőségekből. Ahhoz, hogy megértsük a kritika lényegét az előmeneteli rendszer főbb jellemzőit meg kell ismernünk.

² 2001. évi XCV. törvény, a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról / bevezető.

³ Kolossa László: A szervezeti változások végrehajtásának folyamata-Internet-www.hm.gov.hu-2005.08.22.

⁴ 2001. évi XCV. törvény, 4. § (1), (2) Egyenruha és rendfokozatok.

⁵ Dr. Krizbai János: Szabad gondolkodás a rendfokozati előmenetelről /Internet/www.hm.gov.hu / 2005.07.10.

A Magyar Honvédség teljesítményértékelési rendszere

A teljesítményértékelés célja

A teljesítményértékelés a beosztottak munkájának minősítése, az elvárások, a normatívák összevetése a tényleges teljesítménnyel. A teljesítményértékelés önmagában soha nem lehet cél. Az ok, amiért végrehajtják a munkavállaló és a munkáltató számára is elemi érdek. Olyan eszköz a munkáltató kezében, ami alkalmas a munkavállalók közötti teljesítménykülönbség mérésére, szubjektív és objektív elemek együttesével jellemző képet alkot a vizsgált személyről.

A Magyar Honvédség teljesítményértékelésének sajátosságai

A Magyar Honvédségen belül minden év szeptember 15. és november 15. között a 10/2002. (III. 5.) HM rendelet, VI. fejezetének 98. § (1) bekezdése értelmében teljesítményértékelést kell készíteni az állomány tagjairól. A teljesítményértékelésnek sajátos elemei vannak, amivel minden munkavállalónak tisztában kell lennie. A fizikai felmérés, az orvosi vizsgálat, valamint a jellemzés, aminek szubjektív és objektív elemei egy pontszámot eredményeznek, ami lehetővé teszi az előmenetelbe történő besorolást. Az éves teljesítményértékelést az állomány tagjának közvetlen szolgálati előljárója készíti, és az értékelő közvetlen szolgálati előljárója hagyja jóvá. Előfordul az is, hogy nem kell teljesítményértékelést készíteni az állomány tagjáról, de abban az évben vagy minősítés készült róla, vagy a szolgálati viszonya megszüntetésére intézkedés történt, illetve az eljárás megkezdődött. Az állomány tagjának teljesítménye akkor értékelhető, ha beosztását legalább 6 hónapja betölti és a vezető is csak akkor készíthet teljesítményértékelést beosztottjáról, ha az értékelt legalább 6 hónapot a közvetlen irányítása alatt dolgozott. Értékelési időszakként a teljesítményértékelés időpontját megelőző egy évet kell figyelembe venni. Az éves teljesítményértékelés során értékelni kell az állomány tagjának feladatmegvalósítási képességeit, szakmai felkészültségét és általános személyi jellemzőit.

A fent említett pontszám alapján a személyügy megkezdi a törvényben előírt személyügyi tevékenységeket. Magasabb állománykategóriák (tiszthelyettes, zászlós, tiszt, főtitst) tekintetében 40, tisztsek esetében 28 pont elérésekor az értékelést végző előljáró más beosztásba helyezést vagy egészségügyi, pszichikai alkalmassági vizsgálatot, illetve minősítést kezdeményez. Ez nem jelent abszolút alkalmatlanságot a katonai pályára, csupán adott beosztás ellátását teszi lehetetlenné. Nagyon is elképzelhető, hogy egy másik szervezeti elembe, egy más csapatban, más jellegű tevékenységet folytatva a munkavállaló megtalálja a számítását és kielégítő pontszámmal tovább folytathatja katonai pályafutását.

A NATO csatlakozás óta a katonák jelentős része külföldön is teljesíthet szolgálatot. Abban az esetben, ha ez tartósnak tekinthető, vagyis az egy évet

meghaladja és az állomány tagjának közvetlen szolgálati előjárója nem a Honvédség állományába tartozik, legalább „megfelelő” („satisfactory”) értékelést kell kapjon, hogy előmenetelre tervezhető legyen. Ezt az értékelést kell figyelembe venni, és meg kell küldeni az előmeneteli bizottságnak. Ha az éves teljesítményértékelés nem készíthető el adott évben, jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet csatolni kell az utolsó teljesítményértékeléshez. Az is előfordulhat, hogy az állomány tagja nem ért egyet a teljesítményértékelésével. Ebben az esetben szolgálati panasszal élhet. A panasz elbírálásáig nem vehető figyelembe az elkészített teljesítményértékelés. Ennek háttérében – rendszerint – az értékelésben megjelenő szubjektív elemek túlzott eltolódása húzódik.

A teljesítményértékelés és az előmenetel kapcsolata

Az előmeneteli rendszer működésének érdekében a Magyar Honvédség személyzeti Főosztálya előmeneteli bizottságokat állít fel minden év január 10. és február 20. között. Az előmeneteli bizottságok törvényes keretek között adott rendfokozatban felállítanak egy rangsort, a magasabb rendfokozatot betölteni szándékozók között. Normális esetben a betölthető beosztások száma alacsonyabb, mint ahányan jelentkeznek rá. A Magyar Honvédség szervezeti átalakításának időszakában azonban ennek az ellenkezője is előfordult. A kedvező nyugdíjba vonulási feltételek, a kiszámíthatatlanság és egyfajta presztízs-, valamint bizalomvesztés tömeges kiáramlást eredményezett bizonyos rendfokozatokban. Az abszolút rangsor felállítását a minősítések pontértékei alapján készítik el egy alfabetikus névjegyzék formájában, amit a számítógépes személyügyi nyilvántartó rendszerben közzétesznek (tartalmazza a rangsorolt nevét, rendfokozatát, alkalmazotti azonosítóját és katonai szervezetének megnevezését).

Meglévő kapcsolatok

Előmenetel és teljesítményértékelés nem létezhet egymás nélkül. Az imént felvázolt szisztéma szerint az előmenetelre csak az tervezhető, aki a törvényben megfogalmazott követelményekkel rendelkezik. Az előmenetel kapcsolata a teljesítményértékeléssel a minősítésen keresztül valósul meg. „Az állomány minősítésre kötelezett tagjának feladatmegvalósítási képességeit, szakmai felkészültségét és általános személyi jellemzőit a Hjt. 88. §-ában meghatározott esetekben minősítés formájában kell értékelni. A minősítéseket minden év szeptember 15. és november 15. között kell elkészíteni az állomány azon tagjairól, akik esetében a Hjt. 88. §-ában előírt feltétel a következő naptári év szeptember 1-jéig teljesül.”⁶ Az előmenetel az állománykategóriákon belül és azon kívül is lehetséges. Egyes beosztások betöltéséhez, rendfokozatok eléréséhez azonban az előírt iskolai végzettség, a szakmai ismeret, előmeneteli tanfolyam, nyelvi, informatikai vagy speciális ismeretek is szükségesek. Ez a folyamat kiküszöböli az automatizmust az előmenetel rendszerében és a civil társadalom, valamint az EU elvárásainak is eleget tesz. A folyamatos tanulás „lifelong learning”, a

⁶ 10/2002. (III. 5.) HM rendelet, 102. §

megújulás tehát itt is elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki megtalálja a számítását. Létezik egy másik út is, ami az „állomány tagja számára a kiszámítható és tervszerű előmenetel biztosítása érdekében – a kiválasztáson alapuló általános előmeneteli renden túl –, pályázat alkalmazásával is lehetőséget”⁷ ad az előmenetelre. A pályázat lehetővé teszi a különböző szintű katonai szervezetek, fegyvernemek, illetve eltérő szakirányú, elsősorban azonos szintű beosztások közötti átjárhatóságot is. Ami az előnye, az a hátránya is ennek a paragrafusnak, hiszen kiemeli, hogy elsősorban azonos szintű beosztásokban ad lehetőséget az előmenetelre. Ezen beosztásokra pályázatot nyíltan vagy az állomány tagjai számára zárt formában lehet kiírni. A polgári életből és a Magyar Honvédség állományából tehát minden további nélkül lehet pályázni adott beosztásokra. Az előmenetel szabályai figyelembevételével azokra a beosztásokra, amik nem kerültek betöltésre, a Honvédség központi személyügyi szerv vezetője pályázatot ír ki.

Teljesítményértékelés előnyei

„A hatékony teljesítményértékelés előnyei: feltárja a dolgozók erősségeit és gyengéit (segít hasznosítani az előbbieket és kompenzálni az utóbbiakat), rámutat a hatékonyságot csökkentő, a fejlődést gátló problémákra, információt nyújt a az emberi erőforrás tervezéséhez, az előléptetések megtervezéséhez, és javíthatja a kommunikációt azáltal, hogy lehetőséget ad az embereknek, hogy elmondhassák az elképzeléseiket, elvárásaikat, fejlődésüket.”⁸ Minden munkavállaló tudja, hogy a közvetlen felettese milyen preferencia rendszer alapján állítja össze a személyre szabott teljesítményértékelést. Ezen elveknek való megfelelés a kiszámíthatóság jegyében egyfajta biztonságot adhat a munkavállalónak. Ha a folyamattal és az értékelés rendszerével nem is ért egyet, de annak meg tud felelni, azzal előmeneteli lehetőségeit javítja. Gondolok itt az eredményesebb munkavégzés érdekében a tanulási hajlandóságra, mint a fejlődés elengedhetetlen elemére. A hatékony teljesítményértékelés a munkavállalók érdekeit szolgálja. Olyan képet képes feltárni az egyéniségünkről, a személyes jellemzőinkről, ami nélkül nem lehet továbblépni. Ha nem vagyunk tisztában saját értékeinkkel, tulajdonságainkkal, tévesen ítélnék meg a képességeinket, a pozíciónk erejét, az előttünk álló feladatok összetételét.

Teljesítményértékelés hátrányai

Ami a teljesítményértékelés előnye, az tulajdonképpen a hátránya is, csak más szempöngből vizsgálva. A megmértetés senkinek nem okoz túl nagy örömet. Amikor szembenézünk önmagunkkal a pozitív tulajdonságainkat sokkal könnyebben fogadjuk el, mint a negatívokat, és az sem mindegy, hogy ezt milyen formában és ki tudatosítja velünk. Nem ritka, hogy teljesítményértékelésben érintettek véleménye közel sem azonos, és ez a nézetkülönbség konfliktushoz vezethet. Abban az esetben, ha nem sikerül a változások irányában közös

⁷ 10/2002. (III. 5.) HM rendelet, 18. §

⁸ Klein Sándor: Vezetés és szervezetpszichológia (155. o.)

álláspontot megfogalmazni, az kihatással lehet a munkateljesítményre és a munkahelyi kapcsolatokra egyaránt. Ennek részben a szubjektív elemek túlsúlya, a homályos célok megfogalmazása, a munkahelyi vezető személyében vagy a munka jellegében történt változás az alapvető oka.

Melyik irány a helyes irány?

Azt hiszem kijelenthető az, hogy ma a Magyar Honvédségen belül a katonák egy részének jelentősen megingott a bizalma a teljesítményértékelést és az előmenetelt érintően. A bizalomvesztés oka nem a törvényi szabályozottság hiányában, vagy annak be nem tartásában, sokkal inkább a tartalmi elemek modernizációjának, fejlesztésének elmaradásában rejlik. Bizonyára mindenki fel tudna sorolni néhány teljesítményértékelést torzító, vagy előmenetelt gátló tényezőt.

A kérdés az, hogy a problémát okozó tényezők közül melyik az, aminek a cseréje vagy fejlesztése pozitív hatással lehet az előmeneteli rendszerre. Véleményem szerint a **személyi kompetencián alapuló objektív különbségtétel** lenne a változások legkézenfekvőbb iránya. Ezt megelőzően azonban a legfontosabb feladat a munkavállalók előmenetelbe vetett hitének helyreállítása. Az utóbbi évtizedekben – a civil szférában – az előmeneteli modellek fejlesztése a munkavállalók bizonytalanságérzetének az enyhítésére, stabil jövőkép kialakítására, egyéni és racionális karriermodell felállítására, teljesíthető és hasznos követelményszintek megfogalmazására irányult. Ezt a mintát követve egy olyan előmeneteli **rendszerfejlesztő csomagot** állítottam össze, aminek a célja megegyezik a fent említett fejlesztési elképzelések lényegével. A rendszerfejlesztő csomag 4 részből áll:

1. Objektív teljesítményértékelés
2. Előmeneteli kredit rendszer
3. Tematikus és funkcionális előmeneteli tanfolyam (önkéntes alapon)
4. Flexibilis állományváltás

Objektív teljesítményértékelés

Annak ellenére, hogy a 10/2002. (III. 5.) HM rendelet 6. számú melléklete értékelési útmutatót nyújt a vezető számára az éves teljesítményértékelési lap kitöltéséhez, az értékelt területekhez tartozó instrukciók – az értékelő és az értékelt személy számára – sem nyújtanak elegendő garanciát a képződött pontszám racionalitása tekintetében. Nem véletlen, hogy a legtöbb kritika pont a teljesítményértékelés objektíven értékelhető elemeinek a hiányából fakad. A legénységi állomány 14 tulajdonságjegyéből az alakiasság, a szakmai ismeretek és a szolgálatellátás színvonala írásban is felmérhető a hatályos törvények, rendeletek, intézkedések, szabályzatok – mint rendelkezésre álló tematika – alapján. Semmi mást nem kell tenni, csak egy komplex teszt rendszert kell kidolgozni, aminek kézzelfogható eredményét az értékelő véleményével kiegészítve korrekt eredmények képződnek. A maradék 11 elem értékelését **fordított sorrendben, a**

bizalom elvén, konkrét példákkal igazolva kell alkalmazni. Mit is jelent a fordított sorrend? Azt kell feltételeznem a munkavállalóról, aki a beosztásához szükséges kiképzést megkapta, hogy a munkáját hibátlanul látja el. Az értékelt személy a maximális 7 ponttal indul minden értékelési területen. Abban az esetben, ha évközben probléma merülne fel egy-egy területen, akkor a vezető feljegyzést készít, amit köteles valamilyen formában az értékelt személlyel közölni, valamint az értékelési időszakban az említett eredmények kiértékelését elvégezni. Egy-egy értékelési terület 18 feljegyzésnél többet nem tartalmazhat. 3 feljegyzés 1 pont elvesztésével jár. Az értékelést végző személy számára bizonyára többletmunkát jelent a feljegyzés elkészítése, de a mulasztások nem merülnek feledésbe és a visszacsatolásnak is eredménye lesz, ami az értékelt személy fejlődésében megmutatkozik meg. Összehasonlításképpen érdemes megvizsgálni azonos pontszámok esetén a két rendszer jellemzőit. A használatban lévő rendszerben az értékelő 3-4 pontot ad az értékeltnek, ha az átlagosan végzi a tevékenységét. A javasolt rendszerben 9-12 feljegyzésnek kell lenni az értékelési terület mellett, hogy 3-4 pont realizálódjon. Az általam javasolt módszer több ponton is változást hozna a teljesítményértékelés rendszerében. Az értékelő nem csaphat hasára, nem hivatkozhat az érzéseire, amikor az értékelési területhez pontszámokat rendel. Abban az esetben, ha évközben nem készít feljegyzéseket az értékelt személyről – esetleg nem tetszik neki az a pontszám, amit adni – kénytelen – akkor saját munkáját is értékeli egyben, hiszen elhanyagolta az értékelt személy évközben képződő hiányosságainak a korrekcióit. Tudom, hogy ez a módszer némiképp a '60-as éveket idézi és a feljegyzések rendszere korlátozza a vezetőt a szabad véleményalkotásban, de az eredményessége vitathatatlan. Folyamatosságot, állandó figyelmet, őszinte megnyilvánulásokat, nyílt követelménytámasztást és stabil szerepazonosulást feltételez, ami a munkavégzés szempontjából – hosszú távon – vezető és beosztott számára is egyaránt kedvező hatással lehet. Az tény, hogy ez a rendszer sem nyújt teljes objektivitást az értékelés területén, de talán nem is szabad célként kitűzni a szubjektív gátak totális eltörlését.

Az objektív értékelési terület pontértékének a fele a tesztek formájában a másik fele az említett fordított sorrendben, a bizalom elvén kerül kialakításra.

A tiszti, zászlósi, tiszthelyettesi állomány tekintetében az értékelt területeknek a száma magasabb és strukturáltabb, de hasonló elvek mentén az értékelés szintén végrehajtható.

Előmeneteli kredit rendszer

Az előmeneteli kredit rendszer nem ismeretlen a civil szférában. A Magyar Honvédség előmeneteli rendszerével szemben azt az elvet képviseli, hogy az előmenetel nem egy szűk intervallum eredményéből következő állapot, hanem egy teljes életpálya eredménye. Ennek az életpályának olyan elemeit emeli

ki, amit egyfelől az alapkompenciák mellé, másfelől a szűkebb intervallumon belül képződött teljesítmények mellé rendelt kreditekkel jellemez.

Az előmeneteli kredit rendszer két fő eleme az **alapkompencia kredit** és a **teljesítmény kredit (konverter)**. Ezek adataiból épül fel a személyre szabott **előmeneteli kredittár**, ami megmutatja az értékelt jelenlegi kompetencia szintjét és feltárja a fejlődés alternatíváit.

Alapkompencia: Az alapkompencia a teljes emberi élet során képződött ismeretek, készségek, képességek összessége, aminek a megszerzése értelemszerűen nem kapcsolódik feltétlenül és szorosan a munkaadónál eltöltött időhöz. Az alapkompenciák egy bizonyos csoportja azonban csak a katonai pálya, vagy a katonai tanintézetekben eltöltött idő alatt szerzhető meg. Az alapkompencia elemeihez tartoznak az iskolai végzettségek, nyelvvizsgák, azok átlageredményei, gépjárművezetői engedélyek, ECDL tanfolyam, előmeneteli tanfolyamok, azok eredményei, tartós külszolgálatban, műveleti területen, külföldi tanintézetben eltöltött idő. Minden kompetencia elemhez egy olyan pontértéket kell rendelni, ami arányban van az elvégzéséhez szükséges idővel és a megszerzett tudás szintjével. Az alábbi táblázatban felsorolt elemek az általam javasolt alapkompencia elemeket és a hozzájuk rendelt pontértékeket mutatja.

SZAKMUNKÁS VAGY SZAKISKOLA	5	0	ELŐMENETELI VIZSGA	1	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY őrzető	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY tizedes	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY szakaszvezető	0	0
KÖZÉPISKOLA, GIMNÁZIUM	10	0	ÁTLAGERDMÉNY őrmester	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY törzsőrmester	0	0
FŐISKOLA, BA	50	0	ÁTLAGERDMÉNY főtörzsőrmester	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY zászlós	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY törzszászlós	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY főtörzszászlós	0	0
EGYETEM, MA	15	0	ÁTLAGERDMÉNY hadnagy	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY főhadnagy	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY százados	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY őrnagy	0	0
PHD	15	0	ÁTLAGERDMÉNY alezredes	0	0
ÁTLAGERDMÉNY	0	0	ÁTLAGERDMÉNY ezredes	0	0
NYELVVIZSGA ALAP A VAGY B		0	ÁTLAGERDMÉNY dandártábornok	0	0
NYELVVIZSGA ALAP C		0	ÁTLAGERDMÉNY vezérőrnagy	0	0
NYELVVIZSGA KÖZÉP A VAGY B		0	ÁTLAGERDMÉNY altábornagy	0	0

NYELVVIZSGA KÖZÉP C		0	ÁTLAGERDMÉNY vezérezredes	0	0
NYELVVIZSGA FELSŐ A VAGY B	0	0	KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK/ HO	0	0
NYELVVIZSGA FELSŐ C	0	0	TARTÓS KÜLSZOLGÁLATBAN ELTÖLTÖTT IDŐ/HO	0	0
ECDL VIZSGA	0	0	KÜLSZOLGÁLATBAN, MŰVELETI TERÜLETEN ELTÖLTÖTT IDŐ/HO	0	0
STANAG 1111	0	0	GÉPJÁRMŰVEZETŐ ENGEDÉLY B	0	0
STANAG 2222	0	0	GÉPJÁRMŰVEZETŐ ENGEDÉLY C	0	0
STANAG 3333	0	0	GÉPJÁRMŰVEZETŐ ENGEDÉLY D	0	0
STANAG 4444	0	0	GÉPJÁRMŰVEZETŐ ENGEDÉLY E	0	0
KOMPETENCIA ALAPKREDIT					0

1. *Középfokú végzettség:* A középfokú végzettségek közül a szakmunkás, illetve ezzel egyenértékű (OKJ-ben szereplő) szakmák megszerzése 5 pontot, míg az érettségivel végződő iskolák 10 pontot érnek. A vizsgaeredmény átlaga határozza meg a tudásszinthez rendelt pontszámot (5-ös érdemjegy 4 pont, 4-es érdemjegy 3 pont, 3-as érdemjegy 2 pont, 2-es érdemjegy 1 pont) Abban az esetben, ha valaki több szakmát is elsajátított, (maximum 3 szakmáig) annak a végzettségéért 5 pontot és a szakmák számának átlageredményével szorzott pontját, vagyis maximum 12 kreditet lehet figyelembe venni. Az említett 17 pont tehát akkor realizálódhat, ha a munkavállaló 3 szakmával rendelkezik és mindegyik szakmájának az átlageredménye 5-ös volt.

2. *Felsőfokú végzettség:* A felsőfokú végzettségek („bachelor”, „master, PHD”) közül a főiskola 50, további magasabb végzettségek 15 pontot érnek. A főiskola esetében a magasabb pontérték megállapítására azért van szükség, mert állománykategória tekintetében is egy nagy ugrást jelent az első felsőfokú végzettség megszerzése. Másrészt a hadnagyi rendfokozat alatt a rendfokozatok kreditértéke a szolgálati évekkel és az egyéb kompetencia elemek figyelembevételével viszonylag magas pontértéket eredményez. A középfokú végzettséghez hasonlóan a vizsgaeredmények átlaga határozza meg a tudásszinthez rendelt pontszámot (5-ös érdemjegy 4 pont, 4-es érdemjegy 3 pont, 3-as érdemjegy 2 pont, 2-es érdemjegy 1 pont) Abban az esetben, ha valaki több azonos szintű felsőfokú végzettséggel rendelkezik (maximum 3 szakmáig) annak a végzettségéért 15 pontot, plusz a szakmák számának átlageredményével szorzott pontját lehet figyelembe venni.

3. *Nyelvvizsgák:* A 2001. évi XCV. törvény (a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról), 112.§-ának 2-4 bekez-

dése a nyelvvizsgák tekintetében megfelelő alapot nyújt az adható pontszámok hozzárendeléséhez. „(2) Az idegen nyelv tudását államilag elismert nyelvvizsga, illetve a hatályos NATO szabványnak megfelelő (STANAG 6001 követelményrendszer szerinti) eredményt igazoló bizonyítvánnyal, vagy azzal egyenértékű okirattal kell igazolni. (3) A képzés szempontjából államilag elismert nyelvvizsga nélkül is felsőfokú nyelvvizsgának minősül a külföldön szerzett felsőfokú végzettség vagy az azt kiegészítő szakosító továbbképzésen, illetve a vezetőképzésen szerzett végzettség, ha a képzés időtartama az egy évet meghaladta. (4) A STANAG 6001 követelményrendszer szerinti nyelvvizsga esetén a 3333 vagy annál magasabb szint „C” típusú felsőfokú nyelvvizsgának a 3333-nál alacsonyabb, de legalább 2222 szint a „C” típusú középfokú nyelvvizsgának a 2222-nél alacsonyabb, de legalább 1111 szint pedig a „C” típusú alapfokú nyelvvizsgának felel meg.”⁹

A nyelvvizsgák közül az alap-, közép- és felsőfok A, B, C fokozatai, valamint azok mennyiségének összege eredményez egy pontszámot. Egy alapfokú „C” nyelvvizsga 2, középfokú „C” 4, felsőfokú „C” 6 pontot ér. Abban az esetben, ha csak az „A” vagy „B” –vel rendelkezik az értékelt, akkor adott szint „C” fokozatának a felét kapja. A STANAG típusú nyelvvizsgáknál nincs lehetőség a készségek közötti különbségtételre, ezért ott az egységes szint szerinti besorolás az érvényes. A STANAG 1111 2 pont, a 2222 4 pont, a 3333 6 pont és a 4444 8 pontot ér. Abban az esetben, ha valamelyik szint alacsonyabb a többinél ott a legalacsonyabbat kell figyelembe venni. Pl.: egy STANAG 3212 pontértéke 2.

4. *ECDL vizsga*: Napjainkban a számítógépes szoftverek ismerete, az Internet kezelése már nem számít kiemelkedő képességnek. Ezeket az ismereteket egyre kevesebben sajátítják el szervezett oktatás keretében. Az alapkompenciák között mindenféleképpen ott van a helye, és ha az értékelt személy ECDL bizonyítvánnyal is rendelkezik, számára ezért a végzettségért 1 pontot kell adni.

5. *Külföldön eltöltött idő*: A katonák pályafutásában az országhatáron kívül végzett munkavégzés a NATO csatlakozás óta sokkal fontosabb szerepet tölt be, mint annak előtte bármikor. Ezt a tapasztalatot a Magyar Honvédségen belül nem úgy és nem akkor értékelik, ahogy és amikor azt kellene. Jelenleg a külföldi munkavégzésnek nincsen objektív hatása a katonai előmenetelre. A szubjektív hatáselemek túlsúlya viszont rossz irányba viheti a katonai előmenetelt. A krediteknek akkor és ott kell képződniük, amikor szükség van rájuk. A nyugállományba helyezés kedvezményes szorzói mellett a munkavégzés aktív szakaszában is szükség van a külföldön töltött missziók, tanulmányok vagy tartós külszolgálatban eltöltött idő elismerésére. A tanulmányok és a tartós külszolgálatban eltöltött idő 0,1, a műveleti területen eltöltött idő pedig 0,2 kreditet ér havonta.

⁹ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról 12. § (2-4)

6. *Jogosítványok:* A gépjárművezetői engedélyek közül a B,C,D,E kategória egyenként 1 ponttal járul hozzá az alapkompétencia kredithez.

Tematikus és funkcionális előmeneteli tanfolyam (önkéntes alapon)

7. *Előmeneteli tanfolyamok:* „(1) Az előmenetel a szigorú alá- és fölrendeltségi viszonyon alapuló szervezeti hierarchiában történő emelkedés útján valósul meg.

(2) Az állomány tagjának az (1) bekezdésben meghatározott pályán, belátható, tervszerű előmeneteli lehetőséget kell biztosítani a magasabb beosztás és a hozzá kapcsolódó rendfokozat eléréséhez, illetve az azokhoz szükséges feltételek megszerzéséhez. Ez a hivatásos állománynál legalább a szolgálati nyugdíjjogosultság eléréséig terjedő életpályát, előmenetelt, a szerződéses állománynál pedig kiszámítható előmenetelt jelent.”¹⁰ A törvény ezen paragrafusával némiképp ellentmond a gyakorlatnak, hiszen nem minden állománykategóriában és nem minden rendfokozatban azonosak a rendfokozat eléréséhez szükséges feltételek. Ennek egy bizonyos része indokolt pl. iskolai végzettség, nyelvismeret, szakmai ismeret stb. tekintetében, de véleményem szerint nem indokolt az előmeneteli tanfolyam tekintetében.

Az általam javasolt rendszerben minden megszerzhető rendfokozat előtt előmeneteli tanfolyamot kellene végeznie az a munkavállalónak. Egy legénységi állományú katonának, aki honvéd rendfokozattal rendelkezik, éppolyan motivációs készítése van az őrnagy rendfokozat megszerzésére, mint egy századosnak az őrnagy rendfokozatra. Ezen elvek mentén természetesen minden állománykategóriához és rendfokozathoz olyan ismeret, készség képességtartalom párosul, ami az előmeneteli tanfolyamokon megszerzhető és az utána végrehajtott vizsga érdemjegyéből számított ponttal értékelhető. Hasonlóan a közép- és felsőfokú végzettséghez a vizsgaeredmény átlaga határozza meg a tudásszinthez rendelt pontszámot (5-ös érdemjegy 4 pont, 4-es érdemjegy 3 pont, 3-as érdemjegy 2 pont, 2-es érdemjegy 1 pont). Ezen felül minden teljesített előmeneteli tanfolyam 1 pontot ér.

Ennél a pontnál felvetődhet mindannyiunkban az a kérdés, hogy miképpen szerezhetik meg az előmeneteli tanfolyamokat a tiszt, tiszthelyettes képzésben részt vevő tanulók, vagy a civil szférából tiszt vagy tiszthelyettesi beosztásba kerülő munkavállalók. Egyáltalán szükséges-e az alacsonyabb szintű beosztásokhoz rendelt tudásszint ismerete a magasabb beosztású munkavállalóknak vagy sem.

Jelenleg a legénységi szintű munkavégzés elméleti és gyakorlati oldalát csak az látja reálisan, aki így kezdi a katonai pályafutását, vagy a közvetlen

¹⁰ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról 78. § (1-2)

környezetéhez kapcsolódik a legénységi állományú katona munkavégzése. A hierarchikusan felépülő szervezetek munkavállalói más és más feltételrendszernek kell, hogy megfeleljenek, mikor felvételre kerülnek, és az előmenetelük kimenetele is nagy részben azon múlik, hogy a szolgálati éveik alatt milyen fejlődésre képesek és hajlandóak. Minden szintnek meg kell, hogy legyen specifikus, a környezeti és a periférikus ismeretszintje. Az teljesen nyilvánvaló, hogy minél magasabb beosztásban van egy katona, annál felületesebb, annál hiányosabb a periférikus ismeretszintje. Ezzel összhangban azonban a környezeti és a specifikus tudásszintje jóval magasabb.

A különböző szintű beosztásokhoz kapcsolódó ismeretek arányukat tekintve minden beosztásban más-más képet mutatnak. Ahhoz azonban, hogy ezt a belső arányt kitudja magában alakítani a munkavállaló, ahhoz kiemelten kell ismernie a munkavégzéséhez szükséges szintet és természetesen azokat a szinteket is amiket már nem, vagy amelyeket még nem láthat el. Véleményem szerint tehát minden katonának el kell végeznie a megpályázott rendfokozatának megfelelő előmeneteli tanfolyamot és adott rendfokozat alatt lévő összes rendfokozathoz kapcsolódó előmeneteli tanfolyamot, ha arról, korábról ismeretei nem lehetnek.

A tiszthelyettes képzésnél a képzésbe be kell építeni az őrzetötől őrmesterig, a tisztképzésnél pedig őrzetötől hadnagyi rendfokozatig tartó tanfolyamokat. Az ismert értékelési módszer kredit állománya és az alapkompenciák határozzák meg a pályázható állománykategória és rendfokozat szintjét. Példa: Abban az esetben, ha egy tiszthelyettes képzésben részt vevő tanuló az előmeneteli tanfolyamokon szerzhető és az alapkompenciákhoz rendelt pontszámok összegével sem éri el azt a minimum kreditet, amivel előléptethető őrmesternek, akkor abban az állománykategóriában kell neki beosztást és rendfokozatot ajánlani, amihez a kreditje elegendő (pl.: szakaszvezető). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ebben a beosztásban és rendfokozatban kell maradnia, hiszen adott személyügyi év végén, amikor már rendelkezik a minimum kredittel, akkor megpályázhat egy magasabb beosztást is. A tisztképzésnél ugyanez a metódus. A diploma önmagában csak egy magasabb iskolai végzettség, ami alacsony szintű teljesítmény mellett könnyen elképzelhető, hogy csak zászlósi, vagy tiszthelyettesi beosztás megszerzésére elegendő. A rugalmas előmeneteli rendnek köszönhetően a munkavállalónak erről a pontról is van előmeneteli lehetősége, azonban a teljes pályamodell optimális íve megtörik, ami kihatással lehet a munkavállaló hosszú távú elgondolásaira.

A civil szférából érkező munkavállalók csak alapkompencia kredittel rendelkeznek, ami alapjaiban meghatározza a megpályázott beosztás jellegét. A következetesség azt diktálja, hogy ők sem rendelkezhetnek addig rendfokozattal, amíg az előmeneteli tanfolyamokat el nem végzik. Ezt meglátásom szerint két úton szerzhetik meg:

1. A tiszti és tiszthelyettesi beosztásba tervezett személyekre is ki kell terjeszteni a legénységi állománynál alkalmazott alapkiképzést. Az alapkiképzést követő szakkiképzés tematikájába pedig be kell építeni az előmeneteli tanfolyamokat és vizsgákat. Ezek után természetesen a „KVNR” tanfolyamokra már semmi szükség nem lenne. A közel hat hónapos kiképzés befejeztével a meglévő és megszerzett kreditek összege alapján a korábban felajánlott beosztást vagy rendfokozatot, gyengébb teljesítmény esetén pedig alternatív felajánlást kell tenni (alacsonyabb beosztás, alacsonyabb rendfokozat).

2. Az előmeneteli tanfolyamok „civilisztett” tematikáját nyílttá lehetne tenni, amire szabadon jelentkezhetnének a leendő munkavállalók, még a munkavállalói státuszukat megelőzően. Itt természetesen olyan személyek jöhetnek csak számításba, akik a Magyar Honvédség toborzó rendszerén keresztül jelentkeznek a tanfolyamokra, a regisztráció fázisán már túl estek és a katonai pályára történő alkalmasságuknak elvi akadályja nincs.

Véleményem szerint az előmeneteli tanfolyamok további két jellemzővel kell, hogy bővüljenek a közeljövőben. Az előmeneteli vizsgát tett katonák nem látják, nem tapasztalják az oktatásban a meglévő és a magasabb szinten lévő beosztások közötti tematikus különbséget. Ezért a tanfolyamokat úgy kell felépíteni, hogy azok praktikus, gyakorlatias és értékes ismereteket közvetítsenek minden szintnek. A másik fontos lépés az önkéntesség kérdésköre. Minden munkavállaló el tudja dönteni, hogy egy adott szinthez képest mikor van értelme, vagy egyáltalán van-e értelme előmeneteli tanfolyamra jelentkezni. Az előléptetéshez szükséges minimum kredit szint bizonyos korlátokat szab az előmeneteli tanfolyamokra történő jelentkezésnél. Ezek a korlátok az ésszerűség határával egyenlőek. Pl. Ha egy törzszászlós rendfokozatú katona főhadnagyi beosztást pályáz meg, akkor 3 előmeneteli tanfolyamot kell elvégeznie, (főtörzszászlós, hadnagy, főhadnagy) ha a maximális 15 pontot meg szeretné kapni. Abban az esetben, ha még így sem érné el a főhadnagyi rendfokozat megszerzéséhez szükséges minimális kreditet, akkor nincs értelme a tanfolyamok elkezdésének. Ha a szándékát továbbra is fenn kívánja tartani, akkor hosszabb előmeneteli idővel, vagy az alapkompenciák megerősítésével kell számolnia.

Teljesítmény kredit (konverter) A teljesítményértékelés rendszere akkor működik jól, ha a munkavállaló előmeneteli elképzelései mellett a munkaadó érdekeit is szolgálja. Az teljesen nyilvánvaló mindkét oldal számára, hogy a hierarchikus szervezetekben nem létezik tökéletes pályamodell. Az optimális pályamodell azonban felépíthető és elfogadtatható, ha működési mechanizmusai motiválttá teszik a munkavállalókat. A kompetenciaalapú előmeneteli rendszer teljesítményértékelési vonala a szolgálati éveket veszi alapul. Minden évben a teljesítményértékelés pontszáma alapján konvertál egy éves kreditet, ami hozzáadódik az alapkompencia kredithez. Ez minimum, 0,5 maximum 5 pont lehet. Legénységi állomány tekintetében a kredit értéke más intervallumok között került kialakításra, hiszen az értékelés területei és a szerzhető pontszámok is

szűkebb intervallumok között mozognak, mint tiszt és tiszthelyettes esetében. A legénységi állományú katona, ha nem vált állománykategóriát az első évtől a tizenötödikig ebben a rendszerben gyűjtheti a teljesítménykrediteket, amik évről évre összeadódnak.

ÉVEK SZÁMA	0,5 pont 29-34	1 pont 35-40	1,5 pont 41-45	2 pont 46-50	2,5 pont 51-55	3 pont 56-62	3,5 pont 63-69	4 pont 70-76	4,5 pont 77-83	5 pont 84-	ÉTK
1											0,0
15											0,0
ÖSSZÍTETT TELJESÍTMÉNYKREDIT											0,0

A legénységi állományú katonák, ha magasabb rendfokozatot szereznek, több értékelési területen magasabb pontszámot szerezhettek. Ebben a rendszerben a kredit értéke ugyanannyi, de az intervallumok szélesebb skálán mozognak. A tisztek és tiszthelyettesek is ebben a rendszerben szerzik a teljesítménykrediteket, amik évről évre szintén összeadódnak.

ÉVEK SZÁMA	0,5 pont 41-48	1 pont 49-57	1,5 pont 58-66	2 pont 67-75	2,5 pont 76-84	3 pont 85-93	3,5 pont 94-102	4 pont 103-111	4,5 pont 112-120	5 pont 120-	ÉTK
1											0,0
39											0,0
ÖSSZÍTETT TELJESÍTMÉNYKREDIT											0,0

A legénységi állomány a 15 év alatt 75 kreditet, míg a szerződés, hivatásos tiszt és tiszthelyettes állomány akár 195 kreditet is szerezhethet. Ezen kreditek kialakítása arányban és összhangban van a kompetencia alapkredittel. Egyik a másik nélkül nem nyújt lehetőséget a korlátlan és „mértéktelen” előmenetelre. A reális startpozíció és előmenetel tehát egy komplex rendszerben valósul meg, ami kiegészül az előmeneteli kredittár nyújtotta rugalmas előmeneteli lehetőséggel. Az teljesen nyilvánvaló, hogy a rendszer bevezetése esetén a visszamenőlegesség lehetetlen, hiszen teljesítményértékelés első alkalommal 2002-ben készült. Akik új munkavállalóként kerülnek a Magyar Honvédség rendszerébe, azok az első évtől kezdődően ebben a rendszerben szerezhethetik meg a teljesítménykrediteket. Akik 2001-et megelőzően is katonák voltak, azokról a meglévő teljesítményértékelésük számtani átlagát kell rögzíteni a tényleges szolgálatteljesítés időpontjától az első teljesítményértékelés elkészültéig.

Flexibilis állományváltás

Az előmeneteli kredittár: Az előmeneteli kredittár az első szolgálatban töltött évtől az utolsóig összesíti az éves teljesítménykredit (ÉTK) és a kompetencia alapkredit értékeit. Az évek száma mellett jobbra a summa kredit (SK) oszlopban ez az érték látható.

Ahhoz, hogy az előmenetel tervezhető legyen, szükségünk van a meglévő rendfokozatra (MR, amit a rendfokozatok előtt álló számmal jelöltem), a summa kreditre (SK), a pályázott rendfokozatra (PR) és a reálkreditre (RK). A mátrix jobb oldalán az előmeneteli minimum kredit értékek találhatóak. A meglévő rendfokozat az a rendfokozat, amit már elért a munkavállaló, amiből pályázik egy magasabb rendfokozatba (beosztásba). A meglévő rendfokozatból elméletileg minden rendfokozatba lehet pályázni, amikor a munkavállaló az előmeneteli minimum kredittel rendelkezik. Arra azért figyelni kell, hogy minden egyéb szükséges feltételnek teljesülni kell az előléptetéshez (a minimumkredit csak egy határ, amit át kell lépni ahhoz, hogy az egyéni kompetenciáinkat versenyhelyzetbe hozzassuk). Egymást követő rendfokozatok esetén a SK és a RK között van egy minimális különbség.

ÉVEK SZÁMA	ÉTK	SK	MR	MK	PR	RK	KOMPETENCIA ALAP KREDIT:	ALAP	130,8
1	5	135,8		136		136	ELŐMENETELI MINIMUM KREDIT		
2	3	138,8		139		139	1	HONVÉD	0
3	4	142,8		143		143	2	ŐRVEZETŐ	15
4	4	146,8		147		147	3	TIZEDES	20
5	4	150,8		151		151	4	SZAKASZVEZETŐ	25
6	4	154,8		155		155	5	ŐRMESTER	45
7	4,5	159,3	6	159	7	158	6	TÖRZSŐRMESTER	70
8	4,5	163,8	7	164	11	158	7	FŐTÖRZSŐRMESTER	95
9	4	167,8	7	168	11	162	8	ZÁSZLÓS	112
10	3	170,8	11	171	12	169	9	TÖRZSZÁSZLÓS	125
11	0	170,8		171		171	10	FŐTÖRZSZÁSZLÓS	140
12	0	170,8		171		171	11	HADNAGY	140
13	0	170,8		171		171	12	FŐHADNAGY	165
14	0	170,8		171		171	13	SZÁZADOS	190
15	0	170,8		171		171	14	ŐRNAGY	230
16	5	175,8		176		176	15	ALEZREDES	270
17	0	175,8		176		176	16	EZREDES	300
18	0	175,8		176		176	17	DANDÁRTÁBORNOK	330
19	0	175,8		176		176	18	VEZÉRŐRNAGY	345
20	0	175,8		176		176	19	ALTÁBORNAGY	360
21	0	175,8		176		176	20	VEZÉREZREDES	380
22	0	175,8		176		176			
23	0	175,8		176		176			
24	0	175,8		176		176			
25	0	175,8		176		176			
26	0	175,8		176		176			
27	0	175,8		176		176			
28	0	175,8		176		176			
29	0	175,8		176		176			
30	0	175,8		176		176			
31	0	175,8		176		176			
32	0	175,8		176		176			

33	0	175,8		176		176
34	0	175,8		176		176
35	0	175,8		176		176
36	0	175,8		176		176
37	0	175,8		176		176
38	0	175,8		176		176
39	0	175,8		176		176

Minél nagyobb a két szám (rendfokozat) között a különbség, annál nagyobb a SK és a RK differencia. Ennek nagyon egyszerű az oka. Az alapkompétencia értéke nem változik, hiszen olyan elemeket tartalmaz, ami a beosztások többségében közel azonos értékeket képvisel. A teljesítménykredit ezzel ellentétben az adott szinten megszerzett tapasztalat és teljesítmény pontértéke.

Példa: Vegyünk alapul egy olyan munkavállalót, aki őrmesterként kezdi a katonai pályafutását és a következő kreditekkel rendelkezik:

Kompetencia alapkredit:

Szaktudás bizonyítvány 4-es átlageredmény		5+3
Középiskola 4-es átlageredmény		10+3
Angol alap „C” nyelvvizsga		2
ECDL vizsga		1
Előmeneteli vizsga őrző	5-ös	1+4
Előmeneteli vizsga tizedes	3-as	1+2
Előmeneteli vizsga szakaszvezető	4-es	1+3
Előmeneteli vizsga őrmester	5-ös	1+4
Gépjárművezetői engedély	B+C	2

A kompetencia alapkredit 43 pont. Mivel KPTSZI rendszerében szerezte a végzettségét az első évben 85 pontot kapott a teljesítményértékelésen, ami újabb 5 ponttal megemelte a kreditjeinek a számát, vagyis **48** ponttal rendelkezett. Ahhoz, hogy őrmesterré elő lehessen léptetni 45 kredit szükséges, vagyis megkapta az iskola elvégzése után az első tiszthelyettesi rendfokozatot.

A második évben angol közép „C” nyelvvizsgát tett (+2 pont) és 87 pontot kapott a teljesítményértékelésen (3 pont). A második év végén **53** ponttal rendelkezett. Még ebben az évben elkezdte a főiskolát (ennek természetesen kreditértéke nincsen).

A harmadik évben felkészül a külszolgálatra, műveleti területen eltölt 6 hónapot (1,8 pont), 103 pontot kap a teljesítményértékelésen (4 pont). A harmadik év végén **58,8** ponttal rendelkezett.

A negyedik évben 103, ötödik évben 105, a hatodik évben 110 pontot kap a teljesítményértékelésen (3*4 pont). A hatodik év végén **70,8** ponttal rendelkezett.

A hetedik év elején befejezte a főiskolát 5-ös eredménnyel (50+4 pont), évvégére pedig elvégezte a törzsőrmesteri előmeneteli tanfolyamot 4-es eredménnyel (4 pont) A hetedik évben 112 pontot kap a teljesítményértékelésen (4,5 pont). A hetedik év végén **133** ponttal rendelkezett. Még ebben az évben törzsőrmesterré léptették elő.

A nyolcadik évben három előmeneteli tanfolyamot végzett el átlagos 4-es eredménnyel (12 pont). A nyolcadik évben 112 pontot kap a teljesítményértékelésen (4,5 pont). A hetedik év végén **150** ponttal rendelkezett. Ez már elegendő lenne arra is, hogy hadnaggyá léptessék elő, de mivel az előmeneteli tanfolyamot erre a rendfokozatra még nem végezte el, ezért nem is próbálkozott.

A kilencedik évben kettő előmeneteli tanfolyamot végzett el átlagos 5-ös eredménnyel (10 pont). A teljesítményértékelésen 110 pontot kapott (4 pont). A kilencedik év végén **164** ponttal rendelkezett. Mivel hadnagyi rendfokozatot pályázott meg, ezért a **164** pontja leredukálódott **159** pontra, de még ez is több mint a hadnagyi rendfokozat minimumkreditje. Még ebben az évben előléptetik hadnaggyá.

A tizedik évben elvégzi a főhadnagyi előmeneteli tanfolyamot 4-es eredménnyel (4 pont), a teljesítményértékelésen 92 pontot kapott (3 pont). A kilencedik év végén **164** ponttal rendelkezett. Mivel főhadnagyi rendfokozatot pályázott meg, ezért a **171** pontja leredukálódott **169** pontra. Még ebben az évben előléptetik főhadnaggyá.

A példából kiderült az is, hogy az előmenetelt nem a minimális kivárási időhöz, hanem alapvetően a minimál kredit eléréséhez kötöm. Tisztában vagyok azzal, hogy a 2001. évi XCV. törvény 83. § (1) bekezdése alapján ez jelenleg másképp van, („Magasabb rendfokozatba elő kell léptetni, aki a magasabb rendfokozathoz előírt **minimális várakozási időt** leszolgálta, a beosztás ellátásához szükséges iskolai végzettséggel (szakképesítéssel, tanfolyami végzettséggel) rendelkezik, az előírt egészségi, pszichikai és fizikai állapota alapján a beosztás betöltésére alkalmas minősítése van, továbbá a korábbi beosztásaiban nyújtott elméleti és gyakorlati teljesítmények alapján a magasabb beosztás betöltésére alkalmas, és abba kinevezték.”)¹¹ de a kompetenciaalapú előmenetelben nincs szükség az előmenetelt gátló időtényező mesterséges befolyásolására, hiszen ebben a rendszerben a korlátot maga a munkavállaló teljesítőképesége határozza meg. A tényleges szolgálati idő, a kompetenciák és a teljesítménymutatók együttes hatása eredményezi az aktuális, személyre szabott kreditet, ami nem teszi lehetővé az aránytalan, korlátlan és ésszerűtlen előmenetelt (rendfokozat tekintetében). Továbbra is lehetőség nyílik azonban a speciális előmenetel kapcsán arra, hogy egy viszonylag magas beosztásban kezdje a pályafutását a

¹¹ 2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról 83. § (1)

munkavállaló, de csak olyan rendfokozatot viselhet, amire a kreditjei lehetőséget biztosítanak.

Az előléptetés természetesen nem automatikus. Bármilyen startpozícióból indul a pályázó az előléptetés egyéb feltételeinek meg kell felelnie. Ami ebben a rendszerben új, az a feltételek teljesülése esetén végbemenő eljárásban mutatkozik meg. Abban az esetben, ha a pályázó az előléptetéshez rendelkezik minden feltétellel automatikusan továbbításra kerül az anyaga ahhoz az előmeneteli bizottsághoz, ahol adott beosztásokról, rendfokozatokról a bizottság tagjai döntenek. A kreditjeivel a pályázó versenyhelyzetbe kerül anélkül, hogy konkrét beosztást számára ajánlottak volna. Az előmeneteli abszolút sorrend felállítását követően a beosztások és a pályázók összehangolása következik, ahol megtörténhet a pályázó számára a konkrét beosztás felajánlása. Ezt a beosztást – éppen úgy, ahogy a hagyományos rendszerben – elfogadhatja, vagy vissza is utasíthatja.

Akik új munkavállalóként kerülnek a Magyar Honvédség rendszerébe, azok az első évtől kezdődően ebben a rendszerben szerezhetik meg a teljesítménykrediteket. Akik 2001-et megelőzően is katonák voltak, azokról a meglévő teljesítményértékelésük számtani átlagát kell rögzíteni a tényleges szolgálat-teljesítés időpontjától az első teljesítményértékelés elkészültéig.

A kompetenciaalapú előmenetel kapcsán megállapított kreditek más lehetőséget is rejtenek magukban. Egyfelől egy **abszolút sorrend** alakul ki a pontszámok alapján a katonák között, ami feltárja az előmenetel reális lehetőségeit. Másfelől bizalomépítő, motiváló és kompenzáló eszközök köthetők hozzá, amik hosszútávon a kiáramlás konszolidálása tekintetében mind a munkáltató, mind a munkavállaló számára kedvező eredményeket hozhatnak.

Összefoglalás

Miért is jobb...? Miben más a kompetenciaalapú előmenetel?

1. Objektív teljesítményértékelés

Az értékelő nem csaphat hasára, nem hivatkozhat az érzéseire, amikor az értékelési területhez pontszámokat rendel. Abban az esetben, ha évközben nem készít feljegyzéseket az értékelt személyről – esetleg nem tetszik neki az a pontszám, amit adni kénytelen – akkor „saját munkáját is értékeli” egyben, hiszen elhanyagolta az értékelt személy évközben képződő hiányosságainak a korrekcióit.

2. Előmeneteli kreditrendszer

Az előmeneteli kreditrendszer egy teljes életpályát átívelő teljesítmény eredménye, ami megmutatja a munkavállaló mindenkori kompetencia szintjét és feltárja a fejlődés alternatíváit. Az alapkompenciák és a teljesítménymutatók

segítségével rövid és hosszú távon is pozicionálja a munkavállalót. Figyelembe veszi az előmenetel kapcsán a katonai pálya szempontjából fontos tapasztalatokat, ismereteket, képességeket.

3. Tematikus és funkcionális előmeneteli tanfolyam (önkéntes alapon)

Minden katona – a tisztessítől a tábornoki állománykategóriáig – a megpályázott rendfokozatának megfelelő előmeneteli tanfolyamot és adott rendfokozat alatt lévő összes rendfokozathoz kapcsolódó előmeneteli tanfolyamot el kell, hogy végezze, ha arról, korábbról ismeretei nem lehetnek. Véleményem szerint az előmeneteli tanfolyamoknak további két jellemzővel kell, hogy bővítsenek a közeljövőben. Az előmeneteli tanfolyamot elvégző katonák nem látják, nem tapasztalják az oktatásban a meglévő és a magasabb szinten lévő beosztások közötti tematikus különbséget. Ezért a tanfolyamokat úgy kell felépíteni, hogy azok *praktikus, gyakorlatias és értékes* ismereteket közvetítsenek minden szintnek. A másik fontos lépés az *önkéntesség* kérdésköre. Minden munkavállaló el tudja dönteni, hogy egy adott szinthez képest mikor van értelme, vagy egyáltalán van-e értelme előmeneteli tanfolyamra jelentkezni. Az előléptetéshez szükséges minimum kredit szint bizonyos korlátokat szab az előmeneteli tanfolyamokra történő jelentkezésnél. Ezek a korlátok az ésszerűség határával egyenlők.

4. Flexibilis állományváltás

Egyenlő esélyeket teremt a hasonló kompetenciájú munkavállalók között. A kompetenciaalapú előmenetelben nincs szükség az előmenetelt gátló időtényező mesterséges befolyásolására, hiszen ebben a rendszerben a korlátot maga a munkavállaló teljesítőképesége határozza meg. A tényleges szolgálati idő, a kompetenciák és a teljesítménymutatók együttes hatása eredményez egy személyre szabott kreditet, ami nem teszi lehetővé a aránytalan korlátlan és ésszerűtlen előmenetelt (rendfokozat tekintetében).

Lehetővé tesz viszont egy a mostaninál rugalmasabb előmenetelt, azok számára, akik kedvezőtlen start pozícióban kezdték a katonai pályafutásukat, de hajlandóak és képesek a fejlődésre.

A SZERVEZETT BŰNÖZÉS HELYZETE ÉS TRENDJEI MAGYARORSZÁGON 2008. ÁPRILIS

Bevezetés

Az elmúlt években több kiemelkedő – történelmi jelentőségű – politikai esemény történt, amely közvetlen befolyást gyakorolt a bűnözés alakulására, benne a szervezett bűnözésre. Az 1980-as évek végén megvalósult rendszerváltás óta a legnagyobb horderejű politikai döntést hozta meg a magyar lakosság, amikor az Európai Unióhoz történő csatlakozásról szóló referendummal lehetővé tette, hogy hazánk 2004. május 1-jén az EU teljes jogú tagjává váljon.

Az EU történetének legnagyobb mértékű kibővítésével a csatlakozó tíz tagállam bűnöző csoportjai számottevően növelték a Közösségen belüli (honos) szervezett bűnöző csoportok és elkövetők számát.

A statisztikai adatoknál fontosabb, hogy az EU legfőbb politikai céljainak tekintett négy alapvető szabadságjog további kiterjesztése új helyzetet teremtett az európai „bűnözési piacon”. Lényeges, hogy e jogok nem önmagukban, hanem Magyarország sajátos geopolitikai helyzetében megvalósulva sokféle biztonsági kockázatot hordozhatnak.

A magyar szervezett bűnözés vonatkozásában a leglényegesebb hatások: a határok nyitottabbá válása és az a tény, hogy a magyar határ átlépésével bárki automatikusan belép az EU-ba is, ahonnan a továbbutazás minden korábbinál egyszerűbb. Jelentős probléma a belső határokon a vámellenőrzés megszűnése, pontosabban átalakulása mélységi felderítéssé. Ezzel a Kelet- és Dél-Európából, valamint Ázsiából induló áru és embercsempészet előtt soha nem látott távlatok nyílnak, ha más módon nem sikerül fenntartani a határok korábbiakhoz hasonló, szigorú ellenőrzését.

A szabad vállalkozási és befektetési lehetőségek, továbbá egyes országokban a munkavállalás lehetősége a bűnelkövetők letelepedését és bázisaik kialakítását is elősegíti, melyek megkönnyítik a magyar bűnözők külföldi érvényesülését, a külföldi bűnözők és a bűnös tőke megjelenését hazánkban. Megfelelő anyagi fedezettel bekapcsolódásuk a magas szinten szervezett bűnös tevékenységekbe, valamint együttműködésük külföldi csoportokkal reális veszély lett.

Ennek jelei az elmúlt években azonosításra kerültek, pl. a volt Szovjetunió és a korábbi Jugoszlávia utódállamaiból származó csoportok, elkövetők tekintetében.

A szervezett bűnözés egyes európai országokban (Olaszország, Franciaország, Spanyolország) komoly hagyományokkal rendelkezik a politikai döntéshozatal befolyásolása terén. Bár a csoportok legális folyamatokba történő behatolását csak elvétve sikerül bizonyítani, egy labilis gazdasági háttérű, elszegénnyedéssel küzdő és privatizációs lehetőségekkel érintett ország számára a szervezett bűnözés térnyerése állandó kockázat.

A szervezett bűnözés elleni hatékony küzdelem folyamatosan jelentős emberi és anyagi erőfeszítéseket igényel, amelyek hiányában, vagy ha azok csupán átmeneti jellegűek, az elért eredmények gyorsan devalválódnak. Amennyiben a politika figyelme az anyagi természetű napi gondok megoldására koncentrál, fennáll annak veszélye, hogy a szervezett bűnözés elleni küzdelem nem kap kellő prioritást.

Az Európai Unióban tevékenykedő szervezett bűnözői csoportok ma már egyre heterogénebbek, a korábbiaknál dinamikusabban szervezettek, a hagyományos monolit piramis struktúra helyett egyre inkább a laza network-szerű szervezet felé mozdulnak el, s fejlődés mutatható ki bűnözői specializálódásuk terén is.

Az európai bűnözői struktúrák tekintetében megfigyelhető és kimutatható, hogy az ellenük történő sikeres fellépést segíti, ha csoportjaikat az Európai Unióban egységesen alkalmazható mutatók alapján strukturáljuk. Ebben kifejezetten segítségünkre van az EUROPOL szakmai szervezete, amely az évenkénti Szervezett Bűnözési Fenyegtettség Értékelésében (OCTA) világos szakmai értékelőt ad számunkra, megkönnyítve ezzel is stratégiai és sok esetben napi műveleti tevékenységünket a bűnözés elleni harcban.

1. A szervezett bűnözés magyarországi helyzetének bemutatása

A Magyar Köztársaság alapvetően az európai szervezett bűnözésben az úgynevezett délkelet európai struktúrához sorolható.

A délkeleti régióban számos tényező különbözik a másik háromtól (északnyugati, északkeleti, déli). Tény, hogy néhány a délkeleti régióhoz tartozó ország nem tagja az Európai Uniónak. Ráadásul Görögország kivételével a régió összes tagállama a közelmúltban csatlakozott az EU-hoz. Dél-kelet Európában a szervezett bűnözés céljaira hatással van a vasfüggöny leomlása utáni liberalizációs folyamatok elhúzódása, illetve a nyugat-balkáni konfliktus társadalmi, politikai és gazdasági következménye.

Országunkban – hasonlóan a közép-európai demokráciákhoz – már a rendszerváltás előtt megkezdődött bizonyos szervezett bűnözői hálózatok kiépülése, a folyamat a politikai átmenet alatt, illetve azt követően vált különösen intenzívvé. Ehhez hozzájárult az előző rendszer centralizált, antidemokratikus – viszont meglehetősen hatékony – erőszakszervezeteinek „demokratikus alapon” történő leépítése és átszervezése, a tulajdoni rendszer átalakulása körüli bizonytalanságok, valamint külső tényezőként a Szovjetunió, különösen pedig Jugoszlávia felbomlása.

A területi szervek jelentései alapján megállapítható, hogy hazánkban a szervezett bűnözői csoportok száma megközelíti a 40-et.

A csoportok becsült összlétszáma közel 1.000 főre tehető. Megjegyezzük azonban, hogy számtalan személy csak kiegészítő szerepet tölt be és nem tekinthető állandó tagnak.

A létszámok tekintetében továbbra is legjellemzőbb a 11-50 főt számláló csoport. Kiemelendő, hogy 100 főt meghaladó létszámú csoport mindösszesen 4 van.

Tapasztalataink alapján megállapítható, hogy Magyarországon a bűnelkövetői magatartásuk alapján kétfajta bűnszervezet különíthető el:

- hagyományos bűnszervezet
- specializált bűnszervezet

1.1. A hagyományos bűnszervezet

Az egyik a hagyományos értelemben vett bűnszervezet, amely a bűncselekmények elkövetése mellett legális, gazdálkodó tevékenységet folytat.

A bűnszervezet több szintű, jól strukturált, bűncselekményeik különböző vagyoni és igazságszolgáltatás elleni törvényi tényállásokban merülnek ki. Az EU által meghatározott szervezett bűnözés ismérveit teljes mértékben kimerítik. Bűnös tevékenységet nemcsak hazánkban, hanem külföldön is folytatnak, emellett rendelkeznek külföldi bűnös kapcsolattal is. Visszaszorításuk és felszámolásuk csak eredményes és hatékony nemzetközi együttműködés keretében lehetséges.

1.2. A specializált bűnszervezet

A statisztikai adatok, a tendenciák, valamint tapasztalataink alapján megfigyelhető a másik, az ún. specializált bűnszervezet, amely tipikusan a kábítószerral, emberkereskedelemmel (prostitúció) összefüggésben jelenik meg, valamint magába foglalja a pénzhamisításra és bankkártya hamisításra szakosodott

bűnszervezeteket. Ezekről megállapítható, hogy egyikben sem talákoztunk kizárólag Magyarországon történő elkövetéssel.

Mindkét bűnszervezet fajtánál azt tapasztaljuk, hogy a vezető szerepet a magyar ajkú bűnszervezetek uralják. Emellett egy kiemelkedő réteg van, amely egyértelműen tisztán idegen-ajkú, ez pedig a török-albán etnikumú bűnszervezet, amely heroin kereskedelemben, annak nagybani terjesztésében, mint homogén bűnözői csoport uralja a piacot.

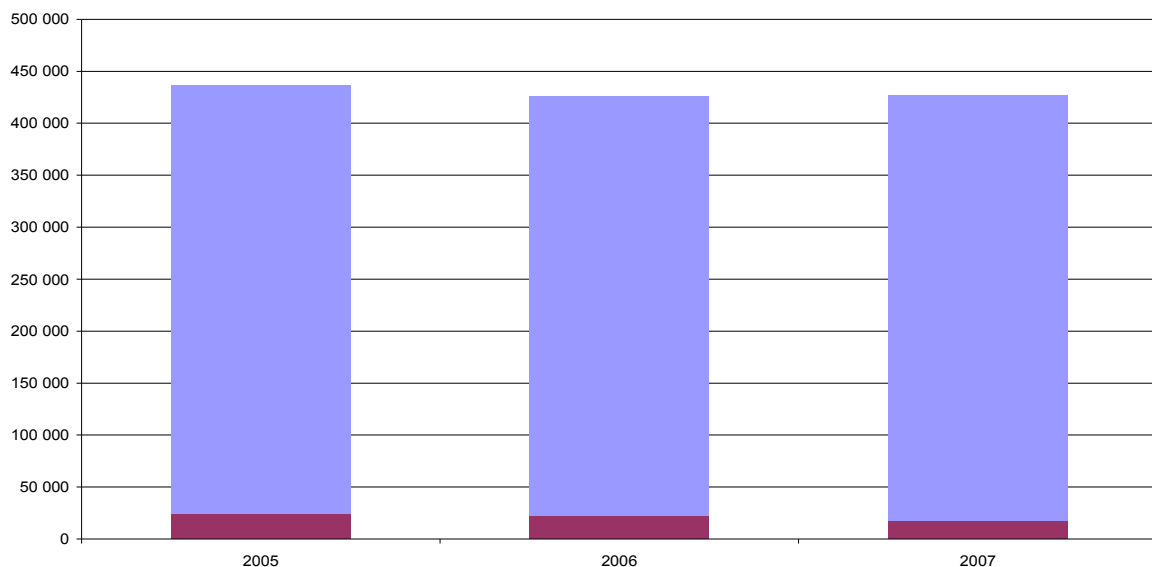
Nemzetközi szinten jelentős aktivitást kifejtő magyar szervezett bűnözői csoport nincs, a magyar bűnözői körök inkább magyarországi helyi szinten aktívak. Ez alól az egyetlen kivételt a nemzetközi szinten is tipikusnak mondható magyar elkövetési formának tekinthető pénzhamisítás (az eurót is beleértve!), valamint a bankkártya-csalás jelent.

A szervezett bűnözés elleni tevékenység tapasztalatai, elemzései, valamint az Uniós értékelések (OCTA) azt mutatják, hogy Magyarországon elsősorban a magyar ajkú bűnözői szervezetek dominálnak. 2007-ben elsősorban az volt jellemző, hogy a magyar csoportok Magyarországon élő más nemzetiségű személyekkel működnek együtt, vagy külföldi bűnszervezetekkel kooperálnak.

2. Bűncselekmények számának alakulása

Az Országos Rendőr-főkapitányság, Hivatal, Elemző-értékelő Stratégiai Tervező Főosztály, Elemző-értékelő Osztálya által rendelkezésünkre bocsátott ENYÜBS (Egységes Nyomozóhatósági és Bűnügyi) statisztikai adatok alapján az ismertté vált bűncselekmények, illetve ezen belül a szervezett bűnözéssel összefüggésbe hozható bűncselekmények aránya 4 – 5 % között alakult:

A Magyarországon elkövetett összes és a szervezett bűnözéssel összefüggésbe hozható bűncselekmények száma (SZBKK törvény alapján)

<i>Ismertté vált bűncselekmények számnak alakulása 2003-2007. évben</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>
Bűncselekmények összesen:	436522	425941	426914
SZBEKK adatszolgáltatás-köteles bcs-k összesen:	23651	21200	17073
	5,6 %	5,0 %	4,0 %

3. A szervezett bűnözés által kiváltott fenyegetettség

- A bűnszervezetek elemzéséből megállapítható, hogy a feketén befolyt összegek átmosása egyértelműen a **pénzügyi, banki szektor felhasználásával** történik, amelyre vannak egyértelműen utaló jelek.
- Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után, tagállami jogosultságunkból eredően a bűnszervezetek az **EU-s pályázatok** megcélzásával megpróbálnak ezen összegekhez, támogatásokhoz hozzáférni.
- Kapcsolataik által a **közigazgatás szervei** működésébe, különösen a **rendészeti területekre** befolyással akarnak lenni.
- Különböző ellenőrzési feladatokat ellátó szervezeteken belül, gazdasági elemzéseket felhasználva előnyre próbálnak szert tenni.
- Felhasználva a **médiát**, érintettségük esetén kommunikációs előnyre tesznek szert. Gondoljunk csak a Büntető Eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényre, amely a Rendőrség számára a publikációt nem teszi lehetővé.

Bűnügyi szempontból a főváros és vonzáskörzete, a megyeszékhelyek, és az államhatár mentén fekvő nagyobb települések a legfertőzöttebbek. A bűnszervezetek közel fele a fővárosban tevékenykedik, a vidéki bűnszervezetek vezetői és tagjai is Budapesten vagy a főváros környékén élnek, innen szervezik a csoportjuk tevékenységét.

4. A szervezett bűnözés néhány megjelenési formájának magyarországi jellemzője

Az alábbi kitekintőben nem törekedtünk a teljességre, csak a szervezett bűnözéssel kapcsolatba hozható néhány, a magyarországi jellemzőket tipikusan magában foglaló bűncselekményi forma kiemelésére, amelyek bemutatását, megismerését követően az olvasó számára is könnyebb lesz megérteni az egyes ajánlásokban foglaltakat.

4.1. A kábítószer-bűnözés

Az adatok szerint hazánkban a kábítószerekkel való visszaélés a leggyakoribb szervezett bűnözési terület.

Kategória	bűncselekmény megnevezése	<i>(db)</i>		
		2005	2006	2007
kábítószer bűncselekmények	visszaélés kábítószerrel vié.kábszer.18.életév.be nem töltött szem.fel	7074	6331	4239

A bűncselekmények számának jelentős ingadozása elsősorban a jogszabályi környezet változásai okozták.

A probléma súlyát jelzi, hogy a bűnszervezetként regisztrált csoportok közel 70 %-ának első számú tevékenységi formája a kábítószerrel kapcsolatos bűnözés.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a klasszikus vertikális felépítésű, kábítószerekkel foglalkozó szervezett bűnöző csoportok mellett megjelentek a horizontális struktúrájú, nemzetközi szinten tevékenykedő szervezetek. (Egyes volt szovjet és jugoszláv tagállamok, a dél-kelet európai, valamint afrikai honosságú bűnszervezetek sorolhatók ide.) Jellemzőjük a nagyfokú rugalmasság és konspiráció, az üzleti jelleg kialakítása, valamint az, hogy bűnös tevékenységükhöz szakembereket (vegyészek, logisztikusok, közgazdászok, jogászok) alkalmaznak. Magas profitjukkal korrupciót gyakorolva biztosítják szállítmányaik célba jutását.

Az internetet kommunikációs forrásként és elektronikus szervezési lehetőségként is alkalmazzák. Jellemző, hogy a különböző csoportok ugyanazon útvonalon közlekednek kábítószer-, fegyver-, és embercsempészet esetén. Az észak-keleti és dél-keleti harátok mentén már kialakult együttműködésről beszélhetünk a helyi, és a szomszédos országok szervezett bűnöző csoportjai között.

Az elmúlt évek bűnügyi tapasztalatai szerint elsősorban a hazánkon áthúzódó ún. **Balkán útvonalhoz kötődő heroin csempészés** és ehhez kapcsolódó belföldi terjesztés mutatja a klasszikus szervezett bűnözés jegyeit. A bűnügyi területen tevékenykedő meghatározó vezető szerepet betöltő elkövetői kör – elsősorban török, bolgár és koszovói albán – etnikai, családi és vérségi alapon szerveződik, tevékenységüket 10-15 éve kialakult és rögzült munkamegosztás, konspiráció, szisztéma jellemzi. Hozzájuk kapcsolódnak a Balkán útvonalon elhelyezkedő országok állampolgárai alkotta segítő, támogató depóztató, szállító, az elkövetés logisztikai feltételeit biztosító személyek. A bűnszervezet szerveződésére a laza, sejtyszerű, horizontális struktúra a jellemző. Ennél a körnél tapasztalható az államhatalmi és közigazgatási szervekbe történő behatolásra irányuló folyamatos törekvés. Az utóbbi évek tapasztalata, hogy a Balkán útvonalon tevékenykedő, elsősorban heroin csempészéshez kötődő elkövetői körök részt vesznek a szintetikus kábítószerek csempészetében, terjesztésében és előállításában is. Az adatok szerint a heroin Nyugat-Európába történő áramlását

biztosító Balkán útvonalon, annak logisztikai feltételeit felhasználva, szintetikus kábítószer előállításához szükséges prekursor anyagok áramlanak Törökország irányába, és az elkövetői kör részéről folyamatos törekvés látható az ilyen anyagok beszerzése iránt. Ezen elkövetői kör által felhalmozott „piszkos pénz” jelentős részben visszaáramlik Törökországba, és ez biztosítja a kábítószer kereskedelem továbbélését.

A **szintetikus kábítószer** vonatkozásában a '90-es évek közepétől, annak robbanásszerű elterjedéséről beszélhetünk. Ezeket a kábítószereket jellemzően Nyugat-Európából – különösen Hollandiából – csempészték be, volumenét tekintve meredek emelkedést mutat.

A szintetikus kábítószer vonatkozásában tapasztalt erősödő szervezetség a becsempészésre szánt kábítószer mennyiségének növekedéséhez, az illegális tevékenység hatékonyságának javulásához vezetett. A fenti irányba hat Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása, mely lehetővé teszi személyek – így a kábítószer futárok – valamint áruk – így a kábítószer szállítmányok – ellenőrzésmentes szabad áramlását.

Új jelenségként tapasztaljuk, hogy az egykori Jugoszlávia utódállamaiban is folyik a szintetikus kábítószer előállítása, melyek magyarországi piacra is eljutnak.

Az amfetamin származékok hazai előállításával összefüggésben folyamatosan merülnek fel információk, amelyek Magyarországon működő amfetamin laborról szólnak, és ezek immár több esetben nyertek megerősítést büntetőeljárás formájában.

Hazánk érintettségére utalnak az ausztrál vámszervektől származó információk, melyek szerint a mind nagyobb mennyiségű Ecstasy lefoglalások között, egyre több esetben, Magyarországon feladott csomagokból került elő a kábítószer.

A Dél-Amerikából származó **kokain** csempészet vonatkozásában elsősorban a „futár kiajánlások” révén jutott Magyarország jelentős szerephez. Az elmúlt évek ilyen típusú ügyei azt mutatják, hogy elsősorban nigériai származású férfiak személyes kapcsolatot alakítanak ki magyar állampolgárságú nőekkel és azok ismerőseivel, akik maguk működnek közre futárként, vagy a hierarchiában feljebb lépve további futárokat szerveznek be.

A magyar származású futárok a bűnszervezet által biztosított anyagi eszközökből Dél-Amerikába utaznak, ott felveszik (nyelés vagy egyéb rejtési módon) a kokaint és azt jellemzően Nyugat-Európa valamely államába csempészik,

ahol azt a nigériai szervezőknek, vagy azok bűntársainak átadják. Magyarországra ezzel a módszerrel csekélyebb mennyiségben érkezik kábítószer.

A rendelkezésre álló adatok szerint a **cannabis származékok** a fenti, nyugat-európai útvonalakon kívül a volt Jugoszlávia utód államaiból is jelentős mértékben áramlik be hazánkba. A magyarországi marihuána termesztés mind színvonalát, mind nagyságrendjét, illetve piaci részesedését tekintve rohamosan növekszik. Ennek indoka az, hogy a jó minőségű marihuána ára Hollandiában is magas, és megéri Magyarországon olcsóbb körülmények között megtermelni, mint a drága holland terméket Magyarországra csempésztetni.

4.2. Emberkereskedelem és prostitúciós bűncselekmények

Kategória	bűncselekmény megnevezése	<i>ENYÜBS adatok (db)</i>		
		2005	2006	2007
emberkereskedelem	emberkereskedelem	28	5	27
Prostitúciós bűncselekmények	Üzletszerű kéjelgés elősegítése	111	328	132
	Kitartottság			
	Kerítés			

Az emberkereskedelem területén a nemzetközi jogszabályi eltérések miatt, gyakran előfordul, hogy a hazánkban kerítésnek minősülő cselekmény más országban az emberkereskedelem tényállásba ütközik. A felderített esetek megfelelnek a nemzetközi megállapodások által emberkereskedelemnek minősített jelenség megjelenési formájának, de a hazai jogszabályok szerint, túlnyomó többségében kerítésnek kell minősíteni a cselekményeket.

A korábbi években tapasztalathoz hasonlóan alakult a prostitúció megszólása és működése. Főbb területek: az utcai prostitúció, a szórakozóhelyekhez köthető prostitúció, a lakásban folytatott, a külföldön folytatott, a szállodákban folytatott prostitúció és az ún. „luxus escort” szolgáltatások. A cselekmények szervezése, a részt vevők toborzása, legtöbb esetben továbbra is Magyarországon folyik, de a prostituáltak alkalmazása ún. „futtatása” igen nagy részben külföldre, főleg nyugat-európai országokba tevődött át.

Új iránya volt a felderítéseknek a külföldre csábított munkaerő kihasználásával kapcsolatos esetek vizsgálata. Több olyan esetről szereztünk tudomást (több média visszhangot is kapott), amelyben jó kereseti lehetőség ígéretével csábították külföldre, elsősorban Angliába a munkavállalókat, majd a helyszínen az ajánlatoktól jelentősen elmaradó béreket és leírhatatlan munkakörülményeket találtak a kiutazók. A lefolytatott információgyűjtés során számos korábbi esetre derült fény. Munkanélküli vagy alacsony jövedelemmel és valamilyen építőiparban hasznosítható szakképzettséggel, tapasztalattal rendelkező személyeket kerestek meg alkalmi ismerőseik (minden esetben roma személyek) és ajánlották

nekik a kimagasló kereseti lehetőséggel bíró külföldi munkát. Tipikus, hogy a megkeresett személyek egyike sem beszélt az angol nyelvet, így teljes mértékben azokra az emberekre kellett hagyatkozniuk, akik ajánlották, illetve közvetítették nekik a munkát. Sok esetben az ajánlattevők finanszírozták – illetve előlegezték meg – a kiutazás költségeit, ezt azután a munkabérekéből visszavették.

A tényleges jogsértések Angliában történtek. Hazánkban csupán az új munkaerő összegyűjtése történt, ami önmagában nem bűncselekmény. A felderítés során megállapításra került, hogy a jelenségnek szervezett hazai háttere nincs. A beszerzett adatok alapján az Angliában előfordult esetekkel kapcsolatban hazai szervezői hálózat nem volt kimutatható, csupán (egymástól függetlenül) egy-egy személy merült fel, aki a külföldi kapcsolataira hagyatkozva munkásokat vitt Angliába.

A felderítések másik új iránya a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális jellegű cselekményekkel kapcsolatos. Az eddig beszerezett adatok megerősíteni látszanak a nevelőintézetben, illetve állami gondoskodásban nevelkedő fiatalok jelentős veszélyeztetettségét.

4.3. Illegális migrációval összefüggő bűncselekmények

		ENYÜBS adatok (db)		
Kategória	bűncselekmény megnevezése	2005	2006	2007
migrációs bűncselekmények (közokirat hamisítás nélkül)	embercsempészás			
	beutazási és tartózkodási tilalom megsértése	1153	1130	615
	jogellenes tartózkodás elősegítése			
	határjelrongálás			

az úti-okmányokra elkövetett közokirat hamisítás becslések alapján
évente 2500 - 4000 db

Egyértelműen megállapítható, hogy a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz való csatlakozását követően az illegális migrációhoz kapcsolódó jogsértő cselekmények elkövetése meghatározó számban a határátkelőhelyekre, illetve a mélységi területekre tevődött át, viszont a jelentős számú felfedés eredményeként újabban egyre több esetben jelentek meg ismét a zöldhatáron illegális határátlépési kísérletek.

Az előzetes előrejelzéseknek megfelelően 2008-ban megnőtt határainkon a moldáv migrációs fenyegetettség. Románia 2007. január 1-i EU tagállami csatlakozásával emelkedett a moldovai állampolgárok által elkövetett migrációs cselekmények száma. A jogellenesen átlépni kívánó moldáv állampolgárok – nyelvi

és földrajzi háttérükből fakadóan – előszeretettel használnak hamis vagy hamisított román okmányokat, kiemelten személyigazolványokat határon való átlépésükhöz.

A magyar-szerb határszakaszon a határőrizeti és határforgalom-ellenőrzési helyzetet döntően befolyásolja a Koszovóból kiinduló illegális migráció és az erre rátelepedő embercsempész-szervezetek tevékenysége. A jelentős számú felfedés eredményeként egyre több esetben jelentek meg ismét a „zöldhatáros” illegális határátlépési kísérletek.

A koszovói albánok szerb állampolgárságú embercsempész segítségével a zöldhatáron, a határátkelőhelyek közötti területen lépik át a Magyar Köztársaság államhatárát, majd ezt követően a mélységből érkező magyar embercsempészek segítik Nyugat-Európa jutásukat, szinte kizárólagosan Ausztrián keresztül. A módszer annak eredményeként értékelődött fel ismét, hogy a fokozottabb felderítő munka, az elemzések alapján bevezetett célirányos okmányellenőrzés kiszűrte a hamis úti-okmányokkal vagy személycsere módszerével elkövetett embercsempész tevékenységet.

A hazánkon áthaladó migrációs útvonalak mellett az elkövetők további útvonalakat is használnak. A külföldi társszervektől kapott információk alapján megállapítható, hogy a moldáviai állampolgárok a magyarországi útvonalat alternatív útvonalként használják, és feltehetően váltogatják más országokon (jellemzően Csehországon és Szlovákián) át húzódó útvonalakkal.

4.4. Pénz- és bankkártya-hamisítás

Kategória	bűncselekmény megnevezése	ENYÜBS adatok (db)		
		2005	2006	2007
pénz- és bankkártya bűncselekmények	pénzhamisítás	3153	3494	2718
	pénzhamisítás elősegítése			
	készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés			

Az euró hamisításának megelőzése és felderítése tárgyában folytatott rendőri munka során már bebizonyosodott, hogy ez a tevékenység csak határon átnyúló együttműködés keretein belül lehetséges. Szükséges az új felderítési formák, speciális nemzetközi műveletek napi szintű alkalmazása.

A bankkártya bűnözéssel kapcsolatban a tapasztalat az, hogy földrajzilag elkülönül az adatmegszerzés helye, illetve a megszerzett kártyaadatok birtokában a visszaélések helye. Ez sokszor több országot is érint egy időben, ami mindenképpen szükségessé teszi a széleskörű nemzetközi együttműködést ezekben az ügyekben.

A szlovák szervezett bűnözői körök határon átnyúló bűnözői aktivitása tekintetében régiós viszonylatban is intenzív szintről beszélhetünk. Ez a tendencia folyamatosan erősödik. Ez az euró-zónához történő eltérő idejű csatlakozással újabb negatív lökést kaphat. Már most prognosztizálható, hogy a határok két oldalán élő szervezett bűnözői körök is készülnek erre a helyzetre, ami jelentős kihívás lesz első sorban a gazdasági és pénzügyi bűncselekmények elkövetése területén, ami jelenleg sem nevezhető csekélynek.

4.5. Gazdasági bűncselekmények

A gazdasági bűncselekmények jelentős része az állami költségvetési források, az állami vagyon jogosulatlan megszerzésére irányultak, de egyre nagyobb arányban a már felhalmozott magánvagyonok sérelmére is követtek el ilyen jellegű bűncselekményeket.

Újat és változást jelentettek az Európai Közösségek érdekeinek megsértése miatt folytatott büntetőeljárású ügyek.

A nyomozási tapasztalatok azt mutatják, hogy a bűncselekmények elkövetői előre felkészültek arra, hogy amennyiben ügyükben nyomozás indul, a bűncselekmény bizonyítását megnehezítsék, esetenként lehetetlenné tegyék. A cselekmények elkövetésébe adótanácsadókat, szakértőket, ügyvédeket vonnak be – esetenként ezek az ügyvédek a büntetőeljárásban védőként lépnek, lépnek fel. A gazdasági folyamataikat átláthatatlanná teszik, könyvelésüket, bizonylataikat eltüntetik, vagy azokat el sem készítik. Előfordul az is, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás elől külföldre távoznak, így nehezítve a nyomozók munkáját.

A gazdasági bűnözéshez köthető büntetőeljárásokban továbbra is megfigyelhető, hogy a vagyon elleni bűncselekmények – ezen belül is elsősorban a sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés, illetve hanyag kezelés – dominálnak. Ennek oka főként az, hogy a Btk. XVII. fejezetében felsorolt bűncselekmények, az ún. gazdasági bűncselekmények jelentős része, olyan speciális – elsősorban csalási – tényállásokat tartalmaznak, amelyek a gyakorlatban a legritkább esetben válnak megállapíthatóvá a nagy számú törvényi tényállási elem szükségessége miatt, ezért mindig vissza kell térni a Btk. XVIII. fejezetében felsorolt bűncselekmények – a csalás, a sikkasztás, a hűtlen kezelés – alkalmazásához.

Továbbra is tapasztalható, hogy a nyomozások során a bűncselekmények elkövetői előre felkészülnek arra, hogy amennyiben az ügyben nyomozás indul, a bűncselekményük bizonyítását megnehezítsék, lehetetlenné tegyék.

Tapasztalható továbbá, hogy a nyomozások alapját képező „gazdasági események” több éves időszakot ölelnek fel, sok személy és gazdasági társaság

– egyre több esetben, százas nagyságrendben – vesz részt a folyamatokban, amelynek egyenes következménye, hogy nem lehet gyorsan egy-egy büntető-eljárást lefolytatni.

4.6. Természet- és környezetkárosító bűncselekmények

		<i>ENYÜBS adatok (db)</i>		
Kategória	bűncselekmény megnevezése	2005	2006	2007
környezeti bűncselekmények	környezetkárosítás természetkárosítás a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése	210	427	521

Jelenleg Magyarország környezeti állapota rossznak minősíthető, amelynek egyik fő kiváltó oka az elkövetett természet- és környezetkárosító bűncselekmények következményeivel magyarázható. Az ilyen típusú bűncselekményekkel kapcsolatban kedvezően változik a hazai lakossági szemlélet, a társadalom kritikusan és érzékenyen reagál e jogsértések következményeire.

Az elmúlt néhány év tapasztalatai azt mutatják, hogy egyes szervezett bűnözői csoportok felismerték, hogy ilyen jellegű bűncselekményekből kis kockázattal viszonylag jelentős bevétel nyerhető.

A **környezetkárosítás** bűncselekmény vonatkozásában elsősorban a felszíni vizek szennyezésével megvalósított bűncselekmények számíthatnak a lakosság érdeklődésére. Folyóvizek esetében ilyenkor gyakran felmerül nemzetközi együttműködés szükségessége, mivel a szennyezés – jellegéből adódóan – sokszor országhatárt léphet át.

Természetkárosítás esetében részben a határokon felderített, fokozottan védett egyedek Nyugat-Európába (általában mélyhűtött formában) történő szállítása, valamint védett madarak mérgezése azok az esetek, amelyek a lakosságot jelentősebb mértékben irritálják.

4.7. Az interneten megvalósuló bűncselekmények

Magyarországon a technikai fejlődéssel (és az internet-elérési lehetőségek bővülésével is) az interneten megvalósuló bűncselekmények száma évről évre folyamatosan emelkedik, és az elkövetői módszerek is egyre kvalifikáltabbak. A felhasználók relatív képzetlensége és óvatlansága (a „netes” gépek szoftveres védelmének minimális szintje) elősegíti a bűnelkövetők tevékenységét. Napjainkban az internet már nem csak kommunikációs eszköz, hanem széles körű gazdasági tranzakciók tere is, amely újabb és újabb felületeket ad a bűnelkövetőknek.

Általánosságban kijelenthető, hogy az élet minden területén már megjelentek és a jövőben tért fognak hódítani a „beágyazott” számítástechnikai eszközök és működtető programjaik. A kormányzati-, önkormányzati ügyintézésben, az üzleti életben, az iparban, az oktatásban, a közlekedésben, a szórakozás során gyakorlatilag minden rendszer alkalmaz valamilyen szintű számítástechnikai eszközt.

A programok bonyolultabbá válása, a felhasználó-barát szoftverek sérülékenysége folyamatosan növekszik, így az elkövetők egyre több ponton tudják támadni a számítástechnikai eszközöket és rendszereket.

Hozzávetőleg a XXI. század kezdetétől számíthatjuk azt az időszakot, amikor az „öncélú” számítástechnikai bűnözést „hacker-típusú” felváltotta, kiszorította az anyagi haszonszerzés céljából elkövetett bűnözés.

A bűncselekményeket azonnali (pl. internetes aukción csalás) vagy későbbi (adat-, illetve hozzáférési jogosultságlopás) haszonszerzési szándék generálja.

A másik felhasználási lehetősége, hogy a kommunikációra kiválóan alkalmas, megnehezítve ezzel a technikai adatgyűjtést.

5. A szervezett bűnözés jövőbeni várható alakulása

A Rendőrség csak a saját adatai alapján prognosztizálhatja, hogy milyen tendenciák várhatók a magyarországi (és a határokon átnyúló) szervezett bűnözés tekintetében.

Mint ahogyan az a korábbi értékelésekből leszűrhető a magyarországi szervezett bűnözésben növekedés jelentkezett, mind a csoportok számában, mind pedig azok létszámában. Ez várható a jövőben is. Ez arra alapozható, hogy a rendvédelmi szervek területi szerveinek adatai szerint az értékelt időszakokban is több olyan bűnöző csoport vált előttük ismertté, amelyek szervezettségét, felépítését, irányítását, illegális tevékenységét vizsgálva megállapítható, hogy közel állnak a bünszervezetté váláshoz.

Már megkezdődött és ezért a továbbiakban is várható a hazai szervezett bűnözés működési területein az újrafelosztás. Ezt az elmúlt évi jelentésünkben egyes prominens bűnözők börtönből történt szabadulására, az egyes csoportok meggyengülésére, más csoportok további terjeszkedésére alapozható. Ezt jól igazolta a kecskeméti „maffia” ügy. A meglévő erőegyensúly felborulása, az ellenőrzés hiányában, vagy nem megfelelő mértéke esetén a helyzet gyorsan átrétegződhet a gazdasági, intellektuális bűnözés irányába. A szerkezetátalakulás az előbbi bűnözés volumenének növekedésével járhat. A szervezett bűnözésben rétvévként érdekvizonyainak eltolódása új konfliktusforrás lehet.

A csoportszám és csoportlétszám prognosztizált növekedésével egyes megerősödött bűnszervezetek újabb tevékenységi és működési területeket nyerhetnek, vagy a mások által már megszerzett területet erőszakkal átvehetik. A magyarországi szervezett bűnöző csoportok bűnös tevékenységükkel és az abból származó haszon legális befektetésével várhatóan mindinkább igyekeznek majd nemzetközi szinten is jelen lenni.

Ennek révén felerősödhet a bűnös úton szerzett jövedelmek más Európai Unió tagállamokba történő kimentése, és ott bűnös tevékenységüket leplező vállalkozások alapítása. Ezzel együtt várhatóan megnőhet egyes magyarországi bűnszervezetek Európai Unió támogatások megszerzésére irányuló tevékenysége.

További erősödés várható az ország Európai Unió csatlakozásával a kábítószer kínálati piac, a jól eladható gépjárműmárkák eltulajdonítása, csempészete és alkatrészként történő értékesítése, valamint a cigaretta és a tiszta szesz csempészete, illetőleg az alkoholtartalmú termékek illegális előállítása területén.

6. Ajánlások

Tekintettel a fentiekre érdemes néhány, a magyarországi szervezett bűnözés visszaszorítására ható ajánlást tenni az új típusú biztonsági kihívásokra adandó válaszok mind gyorsabb megtalálása érdekében:

- A szervezett bűnözés hosszú távú törekvése a nemzetközi és hazai tapasztalatok szerint a gazdasági, politikai szféra befolyásolása. Hatást kíván gyakorolni a helyi és központi államigazgatásra. Ennek megakadályozás a politika, a jogalkotás feladata és felelősége. A bűnüldözés eszközeivel folytatni kell a Kormány deklarált célkitűzéseit, az „üvegseb program”, átlátható állami gazdálkodás megvalósítását.
- Az üzleti titok sérülése nélkül ellenőrzötté kell tenni a jelentősebb állami beruházások szerződéseit, állami garanciavállalásokat, állami támogatásokat, az uniótól nyerhető pénzek felhasználását.
- A prostitúció vonatkozásában rendezni kell a szervezett bűnözés elleni törvénycsomag óta jelentkező mulasztásos törvénysértés miatt kialakult problémát, a türelmi zónák kijelölése által.
- Az elemzett adatok alapján megállapítható, hogy bűnügyi szerveink nem minden esetben rendelkeznek ellenőrzött, megbízható információkkal az ország területén működő csoportok aktivitásáról, jellemzőiről. A szervezett bűnözés elleni eredményesebb fellépés egyik akadály, hogy az abban részt vevőket csoportként értelmezve szinte lehetetlen összességükben felderíteni, eljárás alá vonni, felszámolni. Nem minden esetben kell évekig tartó felderítést folytatni egyes bűnszervezetek ellen, hanem az egyes bűnelkövetők

cselekményeit kellene vizsgálni, és már akár a legkisebb törvénysértés esetén is eljárni velük szemben, rendszeresen és folyamatosan. Törekedni kell arra, hogy mind több, bünszervezetben való részvétellel történő gyanúsítás történjen – bizonyítási nehézségek ellenére is, – ha arra a legkisebb gyanú fennáll. Tervszerűen és folyamatosan kell „támadni” egymás utáni eljárásokkal a szervezett bűnözéshez köthető személyeket. Az alvilágban is az a „farkastörvény” uralkodik, hogy ha vezetőjüket vesztik a csoportok, akkor azok maguk is szétesnek.

- Még mindig előfordulnak koncepciótlan, tervszerűtlen, nem célirányos titkos információgyűjtések. A felderítéseknek koncentráltabbaknak és célirányosabbaknak kell lenniük. Ezek központi összehangolásával kell az évek óta ismert szervezett bűnöző csoportok tagjait támadni.

- Az eljárások és akciók célja nem minden esetben a szervezett bűnöző csoport tevékenységének bizonyítása, hanem annak akadályozása, korlátozása. A területi szervek mind gyakrabban élnek az ál- és mintavásárlások lehetőségével, az ellenőrzött szállításokkal, a rendőri megfigyeléssel. Ezen akciók, operációk a felderítések eredményességét csak akkor szolgálják, ha azokat jól időzítve alkalmazzák. Az egyes elkövetők ilyen módon történő leválasztása a csoportról sok esetben nagyobb sikert hozhat, mintha büntetőeljárás indulna ellenük. Az ilyen műveleteket kellő körültekintéssel kell tervezni és végrehajtani, kerülve a bizonytalan kimenetelű akciókat. Ezzel is stabilizálhatjuk az elért felderítési eredményességet.

- Álláspontunk szerint nem lehet kizárólag a büntetőjog eszközeivel küzdeni a szervezett bűnözés ellen. Minden más lehetséges módon is támadni kell az egyes szervezett bűnözésben résztvevő személyeket. Az adott bűnözők által bűnös úton elért magas életnívótól, státusz szimbólumaiktól való megfosztásuk (illegális jövedelemből szerzett anyagi javaik lefoglalása, elkobzása), folyamatos pénzügyi igazgatási ellenőrzésük jobban megzavarhatja „működésüket”, mintha büntetőeljárást indítanának ellenük csekély mennyiségű, gyenge bizonyítékokra alapozva.

- Erősíteni kell a bűnügyi hírszerző tevékenységet. A titkos információgyűjtés színvonalának és hatékonyságának javítása érdekében ütőképes ügynöki, informátori hálózat kialakításával mélyszélességi hírszerzést szükséges építeni. A bünszervezetek szigorú konspirációs szabályai a tanúvédelem, „vádalku”, fedett nyomozó intézmények következetes alkalmazása által áttörhetők. Tervszerű felhasználásuk különösen a gazdasági bűnözés, a korrupció és a pénzmosás területén vezethet eredményre.

- A technikai információgyűjtés előtérbe került a humán hírforrásokkal szemben. Ezért célirányosan be kell épülni a védendő területekre (pl.: bankok, minisztériumok, közigazgatási szervek, önkormányzatok), illetve a bűnöző körökbe.

- A felderítést sok esetben hátráltatja főleg a szervezett bűnözés hatókörében, hogy a bűnszervezetek tagjai felkészültek a Rendőrség titkos operatív erő, eszköz és módszer alkalmazása tekintetében, valamint olyan szakértőkkel veszik magukat körül, akik minimalizálni képesek a lebukás kockázatát. A bűnszervezetek elleni felderítő munkába tervezni kell az ilyen szakértők időben történő leválasztását. Továbbra is kiemelt feladatként kell kezelni az esetleges területszerző harcok, leszámolások időben történő észlelését, nyílt és operatív eszközökkel történő megelőzését.

- A helyzetértékelés szerint a felderítő-nyomozó szervek nem élnek eléggé a szervezett (vagy hagyományos) bűnözésből származó anyagi haszon felkutatásával. A más bűncselekmények miatt lefolytatott nyomozások során nem vizsgálják párhuzamosan a pénzmosás esetleges megvalósulását. A szervezett bűnözésben, különösen a kábítószer-, a gépjármű-, vagy a parazita jellegű bűnözésre vonatkozó felderítések esetén rutinként kell elvégezni a pénzmosás gyanújának felderítésére irányuló adatgyűjtést.

- A bűncselekményből származó haszon eredetét már a felderítés időszakában fel kell kutatni és intézkedéseket kell tenni a bűnözőket kiszolgáló szakemberek leválasztására, a kapcsolatok megszakítására. A legális cégeket működtető bűnöző csoportok bomlasztására, felszámolására tett intézkedések során fokozottabban kell igényelni más állami szervek ellenőrzési lehetőségeit. Az egyes feltűnő, költséges életmódot folytató csoporttagokkal és/vagy cégekkel szemben rendkívül szigorú adó-, építéshatósági és fogyasztóvédelmi ellenőrzéseket kell kezdeményezni. Aktívan igénybe kell venni a nemzetközi együttműködés már meglévő lehetőségeit.

- Változtatás indokolt a pénzintézeti bejelentésekkel kapcsolatos eljárásokban. Meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a jövőben nyomozás keretében történjen egy-egy jelenleg csak bejelentési kötelezettség alá eső pénzügyi tranzakció mögötti gazdasági esemény feltárása. A szervezett bűnözés elleni támadás egyik leghatékonyabb eszközeként lehetne alkalmazni a pénzügyi nyomozást. A pénzmosási lehetőség megszüntetésével ellehetetlenülhet a szervezett bűnöző csoportok gazdasági háttere.

- A szerencsejáték ipar a pénzmosási tevékenység egyik rendkívül meghatározó területe. Ezért visszatérő jelleggel kell vizsgálni az ezen a területen működő gazdasági társaságok tulajdonviszonyaiban bekövetkezett változásokat, mely egyben utalhat a bűnszervezetek érdekeltségi szférájában történt módosulásokra is.

- A szakirányító munka erősítésével el kell érni azt, hogy az egyes rendőri szerveknél ne legyenek értelmezési különbségek a szervezett bűnözés fogalma és tartalma tekintetében.

- Meg kell követelni a rendőrségi adatbázisok aktuális bűnügyi adatokkal történő feltöltését, ez által érhető el a célzott információ visszanyerés,

melynek következtében az elemző-értékelő tevékenység minőségi többletinformációhoz juttatja a felderítő szerveket.

Felhasznált irodalom:

1. A területi rendőri szervektől, valamint a Nemzeti Nyomozó Irodától kapott 2005. 2006.2007. évi adatok,
2. Az Europol 2007. évre vonatkozó helyzetértékelése (OCTA),
3. Az Országos Rendőr-főkapitányság, Hivatal, Elemző-Értékelő Stratégiai Tervező Főosztály, Elemző-Értékelő Osztálya által rendelkezésünkre bocsátott ENYÜBS (Egységes Nyomozóhatósági és Bűnügyi) statisztikai adatok,
4. A TIAR adatbázisában tárolt információk,
5. A Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központnak (a továbbiakban: SZBEKK) továbbított titkos információgyűjtések, büntetőeljárások adatai,
6. A SZBEKK által készített elemzések, helyzetértékelő jelentések.

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

RÁBENSTEIN ROLAND

A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÁBÍTÓSZER-BŰNÖZÉS ELLENI HARCRA

Nem lehet kétségünk afelől, hogy mára a drogok illegális használata és az ezzel összefüggésben fellépő egyéni és társadalmi károk az ország komoly problémájává váltak. Folyamatosan emelkedik a kábítószereket kipróbálók, a drogfogyasztók, a drogfüggők, a droghasználattal összefüggésben fertőző betegségeket hordozók száma, de nő a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények aránya, illetve a szervezett bűnözés aktivitása és megjelent a kábítószer-kereskedelemmel összefüggésbe hozható pénzmosás bűncselekményi köre is. A kábítószer veszélyt jelentenek az egészségre, a közösségekre és a társadalom egészére is. Fenyegetik a használót és hozzátartozóit egyaránt. A kábítószer-probléma sosem elszigetelt jelenség. Ok és következmény egyszerre. Összefügg egyéni és közösségi, lelki és szociális problémákkal. A kábítószer pusztítja az egyéni akaratot, a családok egységét, a közösségi kohéziót és a társadalmi biztonságot egyaránt. Ellene csak világos, eltökélt és megalapozott együttműködéssel lehet eredményt elérni.

A kábítószer-problémák sokkal inkább nemzetközi természetűek, a jelenség kapcsolódása a szervezett bűnözéshez is már korán felvetette a nemzetközi fellépés szükségességét. Az ENSZ-nek is éppen ezért alakultak ki a kábítószer ellenőrzésével foglalkozó szakosított intézményei. Az Európai Unió is intézményrendszert hívott életre, a kábítószer-probléma leküzdésére mind a kínálat-, mind pedig a keresletcsökkentés vonatkozásában. A bűnözés nemzetközivé válásával nélkülözhetetlenné vált a bűnüldöző hatóságok nemzetközi szinten és az Európai Unión belül való együttműködése. Kettős irányban vált a bűnözés nemzetközivé, egyrészt a hagyományos bűncselekmények nemzetközi dimenziót nyertek, másrészt újfajta, komplex bűncselekmények terjedtek el.

A nemzetközi együttműködés keretei

Az Európai Unióban az 1950-es években indult meg a bűnügyi együttműködésre vonatkozó kodifikáció. 1985-ben írták alá a szerződő felek (Németor-

szág, Franciaország, Benelux államok) a Schengeni Megállapodást, melyet az Amszterdami Szerződés 1997-ben egy jegyzőkönyv formájában beépített az uniós szerződésbe. Az Amszterdami Szerződés jelentősen megváltoztatta a harmadik pillér tartalmát, mely új elnevezést kapott: Rendőri és Bűnügyi együttműködés.

A közösségi megállapodások közül legelőször a Közösség Pénzügyi Érdekeinek Védelméről szóló Egyezmény született meg 1995-ben. Az egyezmény kötelezi a tagállamokat, hogy a Közösség pénzügyi érdekeinek a megsértését a büntetőjog eszközeivel torolják meg és szabályozza a nemzetközi bűnügyi együttműködés két formáját, a büntetőeljárás átadását és az eljárási jogsegélyt. Az Egyezmény határozza meg az uniós csalás fogalmát, és annak mind a szándékos, mind a gondatlan elkövetési formáját büntetni rendeli. A definíció jellegzetessége, hogy kizárólag a gazdasági, illetve üzleti életben elkövetett csalásokat kívánja büntetni úgy, hogy a tagállamok számára előírja, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a csalás kísérletének, a cselekmény felbujtójának, az elkövetésben részt vevő személyeknek hatékony, arányos és visszatartó hatású megbüntetésére.

E rendelkezés végrehajtásának érdekében az Európai Bizottság 1999. április 28-ai határozatával döntött egy különleges jogállású új intézmény létesítéséről. Ez az intézmény az OLAF, az Európai Csalásellenes Hivatal. Feladata a Közösség pénzügyi érdekeinek védelme, a csalás és a Közösség pénzügyi érdekeit hátrányosan érintő egyéb illegális tevékenységek elleni hatékonyabb fellépés. Magyarországon 2001. november 1-én alakult meg az OLAF Magyar Nemzeti Koordinációs Iroda a Pénzügyminisztériumban. Feladata a Közösség pénzügyi érdekeinek védelmével kapcsolatos jogalkotási, igazgatási és operatív kötelezettség koordinálása. A Bizottsággal és a tagországokkal történő együttműködés biztosítása, jogalkotási és tervezési feladatok és vezető szerep a csalás elleni nemzeti stratégia kialakításában. Operatív feladata, hogy elősegítse és biztosítsa az együttműködést a nyomozati cselekményekben a vizsgálatokat végző szervek, a nemzeti nyomozó hatóságok, az ügyészségek, valamint ezen szervek és az OLAF között. A Koordinációs Iroda biztosítja és kíséri figyelemmel a releváns információk cseréjét és átadását. Az OLAF Koordinációs Iroda a Vám- és Pénzügyőrség szervezetén belül, a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnoka közvetlen alárendeltségében, de feladatkörében függetlenül működik. Sem hatósági jogkörrel, sem önálló jogi személyiséggel nem rendelkezik¹.

Figyelmet érdemel az Antikorrupciós Egyezmény, mely egységes meghatározást ad a vesztegetés fogalmáról. Büntetni rendeli a hivatali kötelesség megszegésével történő jogtalan előny ígérését vagy adását, és annak elfogadását, amennyiben az elkövető az Unió, vagy valamelyik tagország köztisztviselője.

¹ Forrás: 2004. évi XXIX. törvény 124. §. (1)

A két egyezmény mellett nagy jelentőségű a Pénzmosás büntetendőségéről szóló 1991-es irányelv, amely kötelezi a hitel- és pénzügyintézeteket arra, hogy ügyfeleiket üzleti kapcsolatba lépés esetén minden 15.000 EURO-s határt meghaladó egyszeri tranzakció, valamint pénzmosás gyanús tranzakció esetén azonosítsanak.

Az Europol az Európai Unió bűnügyek felderítésével foglalkozó bűnüldözési szervezete, amelynek elsődleges célja a tagországok bűnüldöző hatóságai közötti együttműködés javítása a nemzetközi szervezett bűnözés súlyos formáinak megelőzése és az ellenük folyó harc terén. Magyarország 2004. szeptember 1-től a szervezet teljes jogú tagja. Az 1998-ban hatályba lépett Europol-egyezmény gyakorlatilag a szervezett bűnözés valamennyi formájával szemben lehetőséget ad az együttműködésre. Ezek a bűncselekmények a kábítószer-bűnözés, pénzhamisítás, illegális migráció, bankkártyacsalás, terrorizmus, gépjármű-bűnözés, csalás, sikkasztás, rablás, emberölés. Ide tartozik még a számítógépes bűnözés, a gyermekpornográfia, a pénzmosás és a cigarettacsempészet. Az együttműködésnek az a feltétele, hogy ezen bűncselekmények a szervezett bűnözés jegyeit mutassák és legalább két tagállam legyen benne érintve.

Az Europol Magyar Nemzeti Egység feladatait az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Főigazgatósága Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központja, azaz a NEBEK látja el. A NEBEK egységes kapcsolattartó központként nem csupán az Europol, hanem az INTERPOL, a SECI, valamint a bilaterális összekötő tisztek útján megvalósuló nemzetközi bűnügyi együttműködés koordinációját és napi feladatait is végzi.

A Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés (SECI) keretében létrejött Megállapodást 1999. május 26-án írták alá a részes felek Bukarestben. A Magyar Köztársaság vonatkozásában a Megállapodás 2000. július 1-jén lépett hatályba. A Megállapodás az országhatárokat átlépő bűnözés megelőzésében és leküzdésében való együttműködés bővítése és elmélyítése érdekében jött létre. Az átadott információk a személy- és áruforgalom ellenőrzésének módszereivel és technikáival, a nyomozati eszközök és technikák sikeres alkalmazásával, hasznosítható nyomozati cselekményekkel, vagy a bűncselekmények elkövetésében alkalmazott új módszerekkel kapcsolatosak lehetnek. A részes államok együttműködnek tevékenységeik hatékony összehangolásának elősegítése érdekében. Megkeresésre tájékoztatják egymást arról, hogy az egyik állam területéről exportált árut a másik állam területére jogszerűen importálták-e. A tájékoztatásnak, erre irányuló kérés alapján, tartalmaznia kell az áruk vámkezelésekor alkalmazott vámeljárást. Megkeresés alapján a megkeresett állam lehetőségeihez mérten, valamint belső jogszabályainak megfelelően biztosítja az információkat azokról a személyekről, akik a megkereső hatóság ismeretei szerint országhatárokat, átlépő bűncselekményt követtek el vagy ilyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítottak. Különös tekintettel kell lenni az utazó bűnelköve-

tőkre, olyan szállított vagy tárolt árukról, amelyekről a megkereső hatóság gyanítja, hogy az jogellenesen jutott be az állam területére, valamint olyan szállítóeszközökről, amelyekről gyanítható, hogy a megkereső állam területén bűncselekmények elkövetéséhez használják.

Kábítószer-bűnözés a nemzetbiztonság aspektusából

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája (2073/2004. [III.31] Kormányhatározat) a Belső kihívások fejezetében szerepelteti a kábítószer elterjedésének problémáját.

A nemzet biztonságát fenyegető veszélyként értékeli, hogy a szervezett bűnözői csoportok kapcsolatokat alakítottak ki külföldi bűnözői csoportokkal, és tevékenységük a kábítószer-, fegyver-, stratégiai anyag-, gépjármű- és embercsempészetre is kiterjed. A szervezett bűnözés jellegzetes tulajdonsága, hogy a csoportok igyekeznek érdekeiket a gazdasági szférán túl is érvényesíteni, ezért fokozatosan növelik legális gazdasági tevékenységüket és befolyásukat. Az állami ellenőrzés rendszere nem elég hatékonyan követte a változásokat, ezért különösen indokolt az ellenőrzésre hivatott szervezetek közötti együttműködés erősítése. Az uniós csatlakozást követően a szervezett bűnözés növekvő aktivitásával és az Európai Unió kívüli államokban működő bűnözői körökkel való erősödő kapcsolatteremtéssel számolunk.

Másrészt a kábítószerterjedése tekintetében jelent kockázatot. Magyarország a kábítószer-kereskedelemben hagyományosan tranzit-országnak tekinthető a termelők és a nyugati fogyasztók között. A hazai kereslet növekedésével azonban országunk is a fogyasztó országok közé került, ami közvetlen hatással van a bűnözésre és ezen belül is a szervezett bűnözés terjedésére. A súlyosbodó problémára az iskolások, és fiatalok körében tapasztalható rendszeres vagy alkalmi kábítószer-fogyasztás növekedése világít rá.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény az Információs Hivatal, a Nemzetbiztonsági Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal részére határozza meg nevesítve a kábítószer elleni küzdelmet az alábbiak alapján:

–a 4. §. c) bekezdésében az Információs Hivatal részére határozza meg az információgyűjtést a nemzetbiztonságot veszélyeztető, külföldi szervezett bűnözésről, különösen a terrorszervezetekről, a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemből, a tömegpusztító fegyverek és alkotóelemeik, illetve az előállításukhoz szükséges anyagok és eszközök jogellenes nemzetközi forgalmáról;

–a 5. §. d) bekezdésében a Nemzetbiztonsági Hivatal részére határozza meg a felderítést és elhárítást a Magyar Köztársaság gazdasági, tudományos-

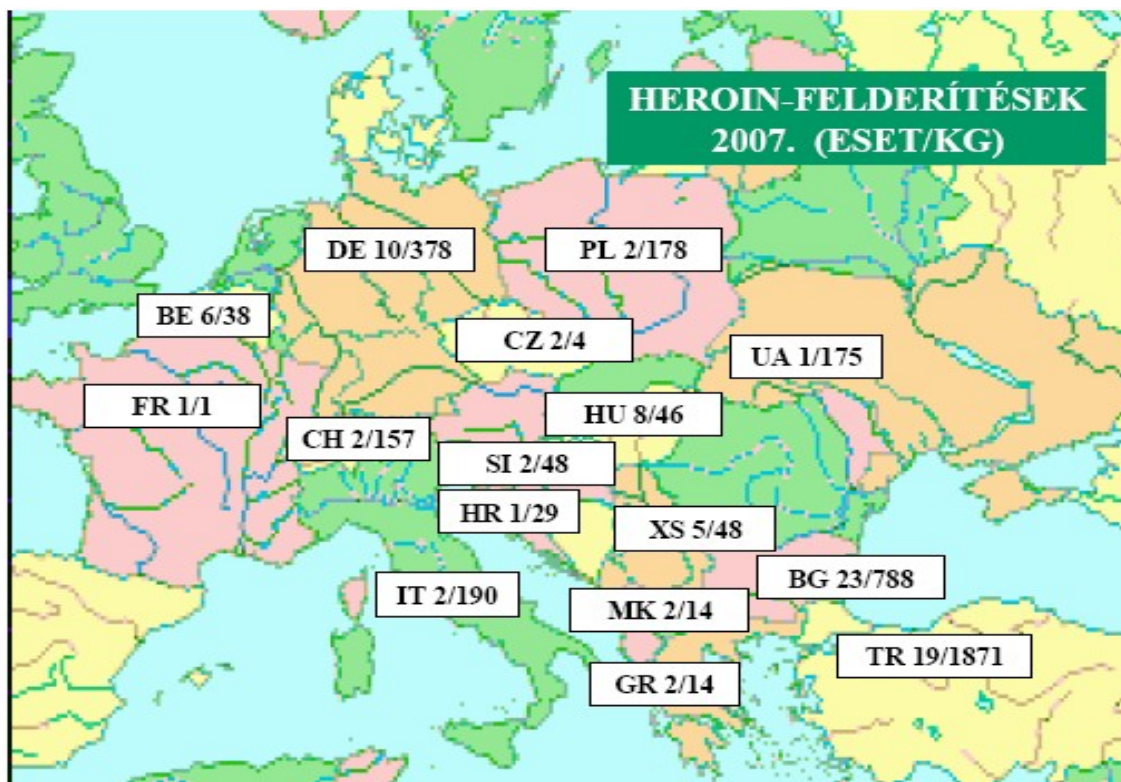
technikai, pénzügyi biztonságát veszélyeztető leplezett törekvéseket, valamint a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelmet;

–a 7. §. d) bekezdésében a Katonai Biztonsági Hivatal részére határozza meg az információgyűjtést a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget veszélyeztető szervezett bűnözésről, ezen belül kiemelten a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemtől.

A törvény által biztosított eszközök és módszerek széles körének alkalmazásával a szolgálatok információkat derítenek fel a szervezett bűnözés tevékenységének, ezen belül a kábítószer-fogyasztás és terjesztés megelőzése, visszaszorítása érdekében. A nemzetbiztonsági szolgálatok, az érintett rendvédelmi szervekkel, nyomozóhatóságokkal együttműködve, a titkos információgyűjtés eszközei, és módszerei alkalmazásával rendkívül hatékonyan képes fellépni az e kategóriába tartozó bűncselekmények visszaszorítása terén. A feladat tehát a védelmi szféra drogérrintettségéből adódó nemzetbiztonsági kockázat teljes körű felszámolása, a zéró tolerancia elve szerint.

Egyre erősödő kihívást jelent szinte a világ összes országában a jogellenes kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem. Ez a tevékenység az állami szervek részéről többelemű és nemzetközileg is összehangolt fellépést tesz szükségessé.

Heroin-helyzet a Balkán-útvonalon 2007-ben²

1. ábra: Heroin-felderítési eredmények a Balkán-útvonalon 2007-ben

² Forrás: a VPOP Bűnügyi Igazgatósága Kábítószer-tájékoztatója

2007. évben a Balkán-útvonalon 88 esetben 3.980 kg heroin került lefoglalásra, a kölni Vámbűnügyi Hivatal (ZKA) által üzemeltetett Balkán Info rendszeren statisztikája szerint. 2006. évben összesen 112 esetben 2.978 kg heroin lefoglalása, míg 2005. évben 76 esetben 2.027 kg heroin felderítése történt. A korábbi évek adataival összevetve megállapítható, hogy a lefoglalási esetszámok csökkenése mellett jelentősen nőtt a lefoglalt heroin mennyisége a Balkán-útvonalon. A lefoglalt mennyiséget tekintve 2006. évhez képest 34 %-os, 2005. évhez viszonyítva pedig szinte kétszeres az emelkedés. A lefoglalási adatokból megállapítható, hogy a nagy lebukási kockázat miatt általában csak kisebb, pár tíz kg-os vagy pár kilós tételekben szállítják a kábítószer, mázsás felderítésekre jellemzően a Balkán útvonal elején, Törökországban és Bulgáriában került sor.

A Balkán-útvonalon fekvő országok 2007. évben történt lefoglalásait az 1. ábra szemlélteti. Kiemelést érdemel hazánk esetszámbeli jó helyezése, ugyanis a lefoglalást küldő 16 ország közül Bulgária (23 eset) Törökország (19 eset), és DE (10 eset) után Magyarország a 4. helyen található 8 esettel. A tavalyi évben továbbra is tehergépkocsival próbálták meg a legtöbb heroint Nyugat-Európába juttatni, de személygépkocsival és repülővel történő szállítás is jellemző kisebb mennyiségek esetén. Tehergépkocsik esetében a 30 esetből 10 esetben a raktérben a legális áru között, 14 esetben a vezetőfülkében (táskában, kárpit mögött, ágy matracában) és 2-2-2 esetben a pótkerékben, az üzemanyag-tartályban, illetve egyéb kialakított rejtekhelyen volt elrejtve a kábítószer. Személygépkocsik esetében a 26 esetből 7 esetben, az utastérben (kárpit mögött, ajtóknál, műszerfalban), a többi esetben a lökhárítóban, üzemanyag-tartályban, pótkerékben vagy alvázon kialakított rejtekhelyen volt a kábítószer. Repülő esetében a 16 esetből 12 esetben, csomagban (ebből 7 esetben dupla falú bőröndben), 2 esetben nyelő és 2 esetben testen volt a rejtekhely. Busz esetén a 10 esetből 5 esetben csomagban, 3 esetben testen és 1-1 esetben a busz ülésében, illetve a pótke-réktároló üregben volt elrejtve a kábítószer. Vonat esetén 2 esetben csomagban fordult elő heroin felderítés, 1 esetben csomagban, 1 esetben pedig üregben.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének szakbizottságai évről évre összegzik a nemzetközi kábítószer-kereskedelem és fogyasztás alakulását. Minden egyes jelentésben kiemelik, hogy a drogokkal való világméretű visszaélés az emberiség alapvető és súlyos problémája. A kábítószer-jelenséget kísérő bűnözés, erőszak és korrupció alapjaiban veszélyeztetheti a társadalmak politikai és gazdasági alapjait, intézményrendszerét, értelmetlen emberveszteségeket okoz, de jelentős környezeti károkhoz is vezet. Egy év alatt egymillióval nőtt az európai kokainhasználók száma, derül ki egy friss kábítószerügyi jelentésből. A Kábítószer- és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelő Központ (EMCDDA) szerint a kokain lett a cannabis után a második legnépszerűbb drog a kontinensen. Az EMCDDA becslései szerint kb. 12 millió európai próbálta már életében a kokaint. A 2006-os jelentés még 3,5 millió rendszeres kokainhasználóról szól, mára ez 4,5 millióra emelkedett. A szakértők szerint a robbanást nagyban segíti,

hogy a kokain ára csökkent az európai piacon. Míg a kokainhasználat emelkedik, a legnépszerűbb európai drog, a cannabis használatának növekedése hosszú idő után megállt Európában. Ezzel szemben Magyarországon egyre többen élnek a marihuánával. A jelentés szerint azonban az emelkedés csak kismértékű és az ország még így is a középmezőnybe tartozik. A cannabis az Európai Unió felnőtt lakosságának közel egynegyede próbálta már élete során, tavaly körülbelül 23 millió ember élt vele. A cannabis fogyasztás ugyanakkor jelentősen megnőtt a 15 éven aluliak körében. A szintetikus drogok közül az ecstasyt 9,5 millió, az amfetaminokat 11 millió európai felnőtt használja a jelentés szerint. Magyarország mindkét drogfajta esetében az első öt országba tartozik a használatot tekintve. Az amfetamin esetében a lettek, a norvégok, a britek és az észtek előzik meg a magyarokat. Ecstasyból pedig az Egyesült Királyságban, Észtországban és Csehországban fogyasztanak többet, mint itthon.

A kábítószeres és pszichotróp anyagok tiltott előállítás, elosztás és forgalmazása mérhetetlenül súlyos veszélyt jelentenek, mert a tiltott forgalmazás és vele kapcsolatos más olyan nemzetközi jellegű bűncselekmények, amelyek visszaszorítása elodázhatatlan figyelemfelhívást és legmagasabb szintű prioritást követel minden állam hatóságaitól. Köztudott, hogy a kábítószeres tiltott forgalmazása kiemelkedő pénzügyi haszon és hatalmas vagyonok forrása, amelyek lehetővé teszik a nemzetek felett álló bűnszervezetek számára azt is, hogy benyomuljanak, megfertőzzék, korrumpálják minden szinten a gazdasági, állami struktúrát, a törvényes kereskedelmi és pénzügyi tevékenységet, illetőleg a társadalmat.

Megállapítható tehát, hogy a kábítószer-bűnözés visszaszorítása érdekében a kínálatcsökkentés területén fokozni kell a nemzetközi együttműködést és az információcserét, valamint szorosabb munkakapcsolatot kell kialakítani a nemzeti rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervezetekkel egyaránt, maximálisan kihasználva és hasznosítva a szervezetek speciális lehetőségeit.

Felhasznált irodalom:

1. Dr. Dezső Lajos – Dr. Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok Kommentár a gyakorlat számára HVC-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2000.
2. Vám-Zoll, a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságának a folyóirata
3. Pohl Nándor: A kábítószeres kapcsolatos bűncselekmények nyomozása, VIVA Média kiadó, 2006
4. VPOP Bűnügyi Igazgatósága: Kábítószer-tájékoztató XIV. évfolyam, 2007. 4. www.vam.gov.hu

A NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK ÁLLOMÁNYÁNAK KIVÁLASZTÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK

A nemzetbiztonsági szolgálatok működési rendjét, feladatköreit törvények és belső szabályozók határozzák meg. A változó társadalmi, biztonságpolitikai helyzet azonban folyamatosan új kihívások elé állítják a szolgálatokat. Részben ennek köszönhetően az elmúlt években különböző ütemű és mértékű szervezeti átalakítások, fejlesztések történtek a szolgálatoknál. A változások, újítások közvetve és közvetlenül is kihatnak a személyi állományra, mind a kiválasztás, mind a felkészítés, mind pedig az önképzés tekintetében. Ez a gyakorlatban egy komplex és permanens folyamatot jelent, amelynek tervezésénél és kidolgozásánál figyelembe kell venni az adott szervezet feladatköreit, céljait és az egyes szakterületek sajátosságait.

Ez a folyamat az általános és szakmai követelményrendszerek vizsgálatával kezdődik, magában foglalva az egyes szakterületekre vonatkoztatott kompetenciák definiálását az állomány kiválasztásától az adott szervezet, illetve szervezeti egység szakmai felkészítési és továbbképzési struktúrájának kidolgozásáig.

Jelen értekezés célja a nemzetbiztonsági szolgálatok állományának kiválasztását érintő jellemzők vizsgálata és a lehetséges kiválasztási módszerek taglalása összehasonlítva a civil életben használt módszerekkel.

Előjáróban szükséges bemutatni azokat a jellegzetességeket, amelyek elsősorban megkülönböztetik a hivatásos állományú munkatársakkal szemben támasztott elvárásokat a civil szférában szokásostól.

Az első szignifikáns elem a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységi köréből, működési rendjéből adódóan a nemzetbiztonsági jelleg dominanciája, és az ebből adódó, az átlagnál jóval szigorúbb erkölcsi, magatartási normák követelménye. Igaz, hogy manapság már sok nemzetközi vagy hazai cég is megköveteli dolgozóitól az erkölcsi bizonyítványt és a feddhetetlen múltat, de ezek korántsem általános és kizárólagos feltételei a felvételnek. Amennyiben egy civil szférában dolgozó személy a későbbiekben valamilyen büntetendő cselekményt követ el vagy erkölcsileg elítélendő magatartást tanúsít, annak nem elsősorban a munkáltató által kiszabott szankciókkal kell számolnia, hanem a mindenkor érvényes büntetőtörvény vonatkozó tételeivel és a szűkebb vagy tá-

gabb környezete „ítéletével”. Ellenben egy nemzetbiztonsági szolgálatnál alkalmazásban álló hivatásos tiszt vagy akár köztisztviselő esetében a következmények lényegesen súlyosabbak és direkttebbek. A fent kilátásba helyezett szankciókon túl az elítélendő cselekményeknek visszaható következményei is vannak, hiszen az ily módon hiteltelenné vált munkatárs az adott szolgálat társadalmi megítélését is súlyosan károsíthatja. Ilyen jellegű folyamatot figyelhetünk meg például a rendőrség esetében, ahol sok egyéb körülmény mellett a hivatásos állományúak által elkövetett és a média által országsszerte ismertté tett esetek kimutathatóan rombolták a rendőrség egészének társadalmi megítélését. Éppen emiatt a nemzetbiztonsági szolgálatokhoz pályázók esetén kiemelt figyelmet kell szentelni az erkölcsi és társadalmi normák betartására irányuló igénynek és hajlamnak.

A második lényeges különbség a lojalitás és fegyelem kérdése. A nemzetbiztonsági szolgálatok mindegyikére jellemző a hierarchikus felépítés. Erre különösen a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok esetén lényeges hangsúlyt fektetni, ahova lényegesen több, korábban a civil életben dolgozó személy jelentkezik, mint a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokhoz. A civil szférából pályázók számára nehézséget jelenthet a szolgálati jelleg elsajátítása, helyes alkalmazása, amely sok tekintetben jóval szigorúbb és szabályozottabb, mint egy „átlagos” cég felépítéséből adódó szervezeti hierarchia. Éppen ezért bizonyos személyiségvonásokkal – például kifejezett szabály- és normakerülés – rendelkező egyének erre a pályára nem alkalmasak, mivel a szolgálati jelleggel, kultúrával képtelenek hosszútávon azonosulni. A korábban sorkatonai szolgálatot teljesített vagy katonai, rendvédelmi pályán dolgozó személyek már szembesültek a szervezeti hierarchiából adódó elvárásokkal, ezért sok esetben könnyebben beilleszkednek egy-egy hasonló felépítésű szervezetbe.

Harmadik jellegzetességként említhető a titoktartás és megbízhatóság elengedhetetlen kívánalma. A szolgálatok alkalmazottai különböző mértékben betekintést nyernek minősített iratokba, szolgálati titkokat kezelnek, rálátással rendelkeznek a szervezet működésére, ügyrendjére, ezért a szolgálati érdek megköveteli az átlagosnál jóval konzisztensebb titoktartásra való hajlamot és a nagyfokú megbízhatóságot.

A negyedik alapvető sajátosság a nemzetbiztonsági pályára készülő egyénektől elvárható elkötelezettség és hivatástudat. Az utóbbi években a hazai munkaerőpiacon megfigyelhető az a tendencia, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozó munkavállalók már nem terveznek hosszútávra egy-egy munkahelyen, sokkal többre értékelik a változatosságot, a kreativitást, önmaguk kipróbálását különböző munkakörökben, munkahelyeken. Ebből azt a következtetést is le lehet vonni, hogy sokkal kevésbé elkötelezettek aktuális munkahelyük irányába, a súlypont áttevéődött az önérvényesítésre, önmegvalósításra. Ez a civil szférában működő cégek számára még a rendszeres újra betanítást figyelembe véve sem feltétlenül hátrány, hiszen cserébe ambiciózus, tette kész, tanulni vágyó munka-

társakat kapnak, akik nincsenek kiégve és még jól terhelhetőek. A kihívást az jelenti, hogy a tapasztalatot és tudást szerzett, de továbblépni kívánó munkatársat az adott cégnél tartsák, azzal hogy új feladatkörök elé állítják, vagy előléptetik.

Ezzel szemben a nemzetbiztonsági pályán a speciális feladatkörök miatt kevesebb a mozgási lehetőség, és sokkal több korlátozással, szabályozással kell szembenézni, ezért csak azok számára jelent biztos jövőt, akik elkötelezik magukat az adott szolgálat és végső soron a nemzetvédelem iránt.

A fentebb kiragadott ismérvek közös jellemzője, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok állományát illető követelményrendszer alappillérei, ugyanakkor mérésük, vizsgálatuk rendkívül nehéz feladat.

A továbbiakban azokra a sajátosságokra térnek ki, amelyek jellemzően a nemzetbiztonsági szolgálatok kiválasztási folyamataiban jelennek meg, és annak sajátos jellegéből adódnak.

Az egyik ilyen jellegzetesség, hogy a pályázók sokszor nem egy konkrét, meghirdetett munkakörre jelentkeznek, elsődleges céljuk, hogy az adott hivatalhoz bekerüljenek. Ez az anomália azzal magyarázható, hogy a nemzetbiztonsági jelleg miatt a „kívülről” érkezők csak korlátozott ismeretekre tehetnek szert az adott hivatalról, ezért esetleges leendő munkakörökről – különös tekintettel a műveleti területekre – nincs és nem is lehet határozott elképzelésük.

A másik lehetőség, hogy sokakat – elsősorban a fiatalabb, civil életből érkezőket – vonz az a misztikum, amely a szolgálatokat körüllengi és elképezelnek egy olyan „világot”, amely filmélményeikre, olvasmányaikra épül. E két lehetőség alól bizonyos tekintetben kivételt képezhetnek azok, akik határozottan a végzettségüknek megfelelő munkakört keresnek, például jogászok, közgazdászok, humánpolitikai szakemberek stb.

A fentiekből egyenesen következik, hogy egyes munkakörök esetén az egyéni ambíció háttérbe szorul, hiszen jellemzően nem a jelölt határozza meg, hogy milyen területen szeretne tevékenykedni, hanem az adott szervezet irányítja egy olyan munkakör felé, amelyre az elsődleges benyomások, képzettsége, illetve személyiségjegyei alapján alkalmasnak tűnik.

A kiválasztási folyamat első lépése, hogy meg kell határozni azokat az általános és speciális kritériumokat, amelyeket az egyes szolgálatok a leendő alkalmazottaiktól elvárnak. Az általános feltételek csoportosítása a korábban már említett jellegzetességek mentén történhet, és a legnagyobb hasonlóságot mutathatja az egyes szolgálatok követelményrendszerei között.

Ebből kiindulva felállíthatunk egy olyan halmazt, amely tartalmazza azokat az ismérveket, amelyek egy nemzetbiztonsági szolgálathoz pályázó sze-

mélyre általánosságban érvényesek. Ide a teljesség igénye nélkül az alábbi vonások tartozhatnak:

- lojalitás
- hivatástudat
- kötelességtudat
- megbízhatóság
- erkölcsi szilárdság
- jó értelmi képességek
- jó egészségügyi és fizikai állapot
- pszichológiai alkalmasság

A speciális követelmények meghatározása már jóval komplexebb és nehezebb feladat, mivel figyelembe kell venni az egyes szakterületek sajátosságait, és ehhez igazítva kell felállítani azokat a készség és képesség kompetenciákat, amelyek az adott munkakör sikeres betöltéséhez szükségesek.

A kritériumok meghatározására a vonatkozó szakirodalmak több módszert is javasolnak. Az egyik legfontosabb és elsődleges feladat a munkakörelemzés, amelynek segítségével rendszerezni lehet a különböző feltételrendszereket. Az így összegzett ismerveket nemcsak a kiválasztási rendszer kidolgozásához lehet felhasználni, hanem hasznos támpontot nyújtanak a toborzáshoz, a munkaköri leírások, értékelési rendszerek, valamint a szakmai felkészítés és továbbképzés rendszerének kidolgozásához is.

Egy átfogó munkakörelemzés (pl.: az ún. DACUM módszer) tehát szükséges kiindulópontja a folyamatnak, de bizonyos szakterületek, munkakörök tekintetében nehézségekbe ütközhet. Ez kiküszöbölhető azáltal, ha az adott nemzetbiztonsági szolgálat a saját munkatársai közül képeztet ki erre alkalmas személyeket, akik a későbbiekben a szükséges munkakörelemzéseket minden tevékenység, szakterület esetében elvégezhetik. Így nem sérül a nemzetbiztonsági érdek, ugyanakkor lehetővé válik egy olyan standard felállítása, amelynek segítségével a különböző területek sajátosságait szem előtt tartva, ki lehet dolgozni egy szempont- és módszertani rendszert a kiválasztásra, felkészítésre.

Ez azért is lényeges, mert más-más jellegű kompetenciákat lehet és kell elvárni egy adminisztratív területre kerülő személytől, mint egy leendő értékelő-elemző vagy műveleti feladatokat ellátó munkatárstól.

Annyit már a munkakörelemzés előtt is megtehetünk, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatköreit, sajátosságait figyelembe véve, felállítunk olyan szervezeti kategóriákat, amelyekhez hozzárendelhetők alapvető vagy éppen speciális elvárások. Itt szintén a teljesség igénye nélkül olyan kategóriák jöhetnek számításba, mint:

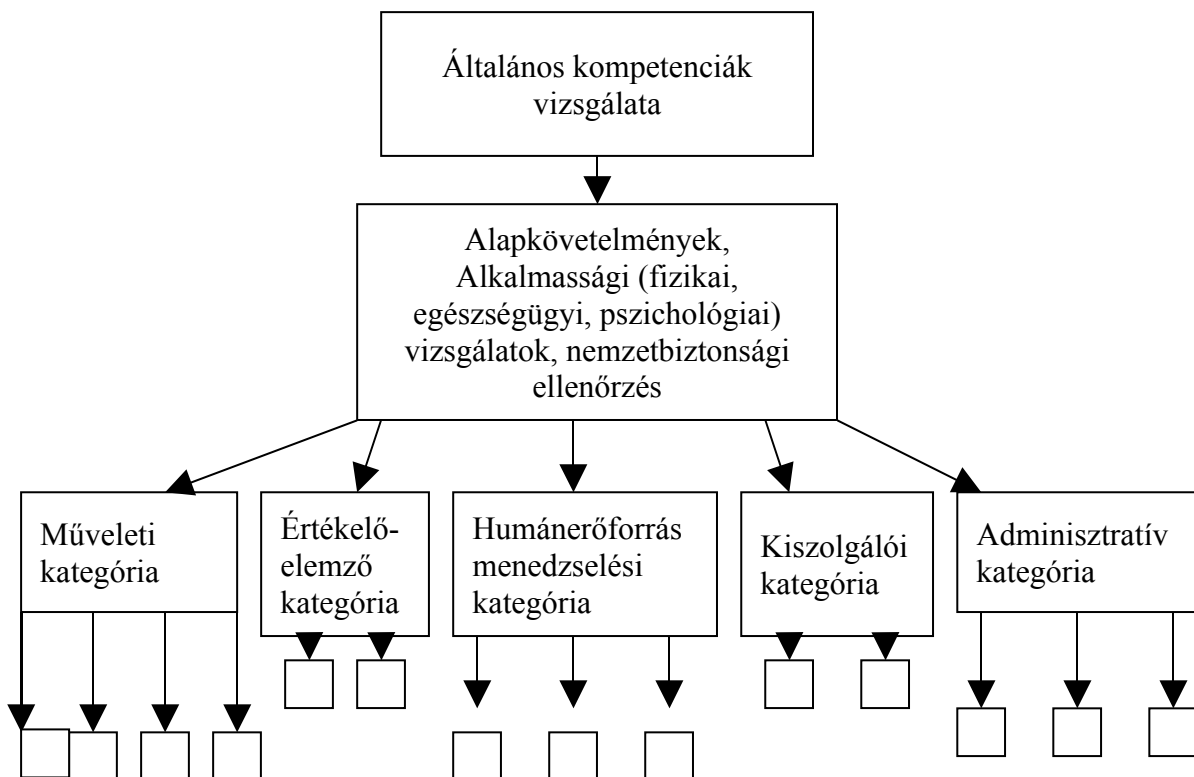
- műveleti munkakörök
- értékelő-elemző munkakörök

- adminisztratív munkakörök (TÜK, Titkársági feladatok stb.)
- humánerőforrás menedzselési munkakörök (humánpolitika, oktatás, kiképzés stb.)
- kiszolgálói munkakörök (objektumvédelem, logisztika stb.)

Nemcsak a munkaterületeket, hanem az azokhoz rendelhető különböző készségeket, képességeket is halmazokra bonthatjuk. Bizonyos munkakörökhöz például alapfeltételként hozzárendelhető a jó helyzetfelismerő és problémamegoldó készség vagy a kiváló memória, míg más tevékenységek magas szintű kommunikációs képességeket, vagy az átlagnál magasabb stressztűrő képességet igényelnek.

A műveleti terület a speciális jellege miatt itt csak összefoglaló kategóriaként szerepel, de további – szolgálatonként egyéni – részkategóriákra bontandó, amelyeken belül már szakterületekről, és speciális kompetencia készletről beszélhetünk.

Az eddigiek alapján felállítható egy általános kiválasztási modell, amely a konkrét követelményrendszerek ismeretében tehető specifikussá. A modell egy többlépcsős kiválasztási rendszert ábrázol, amely az általánostól halad a speciális felé:

Az első lépcsője a jelöltek szakképzettségének, végzettségének, személyiségének feltérképezése, azaz az általános kompetenciák vizsgálata. Amennyiben a pályázók ezek alapján valamelyik területre alkalmasnak tűnnek, követ-

kezhet a második lépcső, amely az alapkövetelményeknek való megfelelésüket hivatott felmérni. Ha ez az elvárásoknak megfelelő, akkor következik a leendő szervezeti kategóriákhoz szükséges affinitások vizsgálata, majd a legvégén a konkrét szakterületnek, beosztásnak megfelelő, kifejezetten speciális kompetenciák tesztelése. Az utolsó körbe, az előző szűrők beiktatásával már csak azok juthatnak el, akik minden egyéb tekintetben alkalmasak.

A kompetencia vizsgálatok esetében azzal is számolni kell, hogy a hatékony munkavégzéshez szükséges kritériumok idővel változhatnak, ezért a kiválasztási folyamatot úgy célszerű modellálni, hogy bizonyos mértékig rugalmas – bővíthető, szűkíthető – legyen. Az alkalmazott módszereket praktikus a konkrét követelményrendszer ismeretében kiválasztani, illetve kidolgozni.

Azonban nemcsak a kritériumok játszanak döntő szerepet a kiválasztási módszerek kialakításában, hanem az úgynevezett prediktorok is, amelyeket szintén többféleképpen lehet csoportosítani. A prediktorok gyakorlatilag azt az állapotot képesek megmutatni, amelyben a jelölt aktuálisan van, a kritériumok pedig azt határozzák meg, hogy hova kell eljutnia. Ez azt jelenti, hogy a prediktorok segítségével mérhetőek a képességek, személyiségvonások, kompetenciák, míg a kritériumok meghatározása a leendő munkakörhöz rendelhető prediktorok kiválasztásában nyújtanak segítséget.

A prediktorok egyik lehetséges csoportosítása a munkakörök meghatározása mentén történhet. Ebben az esetben két fajta munkakört különböztethetünk meg: az ún. „knowing” illetve „doing” típusúakat. A „knowing” típusú munkakörök esetében a meglévő tudás és annak megfelelő alkalmazása képezik a kritériumrendszer alapjait, ennek vizsgálatára alkalmasak a személyiség-, képesség illetve teljesítmény tesztek. A „doing” típusú munkaköröknél – ide tartozik többek között a fizikai vagy operatív munka – a gyakorlati készségek vizsgálatára helyeződik a hangsúly, erre alkalmasak például a szituációs gyakorlatok, illetve munkapróba tesztek, interjúk.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknál mindkét típusú munkakör előfordul, sőt bizonyos esetekben – egyes műveleti területeken – ezek szintézisére is akad példa. Ezért elengedhetetlen, hogy részletes, mindenre kiterjedő és terület specifikus kritériumrendszerek legyenek kidolgozva. Ezekhez lehet a továbbiakban hozzárendelni a megfelelő módszert.

A különböző módszerek kiválasztásánál azonban célszerű azt is figyelembe venni, hogy milyen értékelő standardokkal rendelkeznek. A legfontosabbak közé tartoznak az érvényesség, a megbízhatóság, a használhatóság, a hozzáférhetőség, a korrektség, de ezeken kívül még számos mutató létezik. Egyes módszereket többféle munkakör esetén is sikerrel lehet alkalmazni, míg mások csak specifikus területeken hozhatnak eredményt.

A következőkben a számos lehetőség közül néhány olyan, a civil életből jól ismert kiválasztási módszer kerül bemutatásra, amelyeket a nemzetbiztonsági szolgálatok felvételi eljárásaiban már alkalmaznak vagy érdemes megfontolni a bevezetésüket.

Életrajzi kérdőív

Ez az egyik legegyszerűbb és leggyorsabb szűrési módszer, amely nem azonos a sokak által ismert önéletrajzzal. A kérdések vonatkozhatnak a jelölt addigi tevékenységére, tapasztalataira, érdeklődésére, amelyek tényszerű, objektív megítélést tesznek lehetővé. Ugyanakkor tartalmazhatnak rejtett, szubjektív megítélés alá eső kérdéseket is, amelyek már a pályázó személyiségéről is elárulnak bizonyos dolgokat.

Felhasználhatósága széles körű és a kérdések számtalan variációja miatt rugalmasan alakítható, személyre szabható.

A nemzetbiztonsági szolgálatok esetében az első fázisban adhat lehetőséget a gyors, költségkímélő szűrésre.

Interjú

Ez az egyik legelterjedtebb kiválasztási módszer, de viszonylag nagy a szubjektivitás veszélye. Azonban egy jól felkészült szakember számára, aki tisztában van a személyészlelés minden szegmensével és az interjú technika lehetőségeivel, nagyszerű lehetőséget biztosít a jelöltek általános „feltérképezésére”.

A szolgálatok ezt a módszert rendszeresen alkalmazzák, érvényessége és korrektsége alapján az első fázisban nyújthat támpontot a kiválasztáshoz.

Intelligencia teszt

Ezt a típusú tesztet sok szakember általános érvényűnek tartja, de a korrektségét illetően már megoszlanak a vélemények. Az intelligencia és a munkában való jártasság között viszonylag alacsonyabb korrelációs együttható mutatható ki. Felhasználhatósága azonban széleskörű, sokféle munkatípusnál alkalmazzák kritériumoktól függetlenül.

A nemzetbiztonsági szolgálatok felvételi eljárásaiban elsősorban az alapkövetelmények, alkalmassági vizsgálatok fázisánál használható.

Képesség tesztek

Ezeket a teljesítménytesztek közé sorolhatjuk, mivel egy meghatározott időkereten belül méri a jelöltek teljesítményét. Ide tartoznak a mozgásérzékelést, térbeli látást, hallásélességet, mélységészlelést, azaz fizikai képességeket mérő vizsgálatok. Felhasználásuk és korrektségük limitált, mert bizonyos specifikus képességek nem egyformán jellemzőek például a férfiakra vagy a nőkre.

A szolgálatok esetében szintén a második fázisban alkalmazhatóak.

Munkapróba teszt:

A munkapróba tesztek során olyan valós munkahelyzetet teremtenek, amelyben megfigyelhető a jelölt teljesítménye továbbá a teljesítmény kritériumait is meg lehet határozni általa. A munkapróbák megfigyelési szempontjai Csirszka János szerint az alábbiak:

- az utasítás és a feladat felfogása
- különleges megnyilvánulások az utasítás alatt
- látencia idő
- a feladatkezdés és befejezés jellegzetességei
- tanulóképeség
- igényszint, önállóság
- a munkafolyamat tervszerűsége
- alkalmazkodási készség
- pontosság
- munkatempó

A munkapróba tesztek felhasználhatóságának hátránya, hogy nem minden munkakör esetében valósíthatóak meg, és költségesek. A nemzetbiztonsági szolgálatok kiválasztási folyamatában bizonyos munkakörök – pl. értékelő-elemző, egyes adminisztratív vagy műveleti – esetében a harmadik lépcsőnél, az affinitások vizsgálatánál lehet alternatíva.

Szituációs gyakorlat:

Bár bizonyos tekintetben hasonlóságot mutathat a fent említett munkapróba tesztekhez, mégis külön kategóriaként kell kezelni. Többek között olyan kompetenciák vizsgálatára alkalmas, mint a problémamegoldó képesség, kommunikációs készség, kreativitás, stressztűrő képesség. Felhasználhatósága széles körű, de érvényessége tekintetében figyelembe kell venni a szubjektív tényezőket. A szolgálatok sikerrel alkalmazhatják például a műveleti területek esetében, akár az affinitás, akár a speciális készségek vizsgálatának szakaszában.

A fentiekén kívül még számtalan vizsgálati, kiválasztási módszer létezik, amelyeket az egyes felvételi szakaszokba be lehet, és be kell építeni. Összességében elmondható, hogy egy kiválasztási folyamat minden esetben komplex és mélyreható vizsgálatok egész sorából áll. A nemzetbiztonsági szolgálatok esetében ez kiegészül specifikus vonásokkal, amelyek a működési sajátosságokból adódnak.

Közös érdek, hogy a szolgálatok mindenkor az adott körülmények és célok figyelembe vételével a legmegfelelőbb személyeket találják meg és válasszák ki az egyes munkakörökre. Ehhez nyújthat segítséget egy átgondolt, szervezetekre és szakterületekre szabott kiválasztási rendszer, amely a legmegfelelőbb eredményt biztosíthatja.

Bibliográfia:

1. Dr. Juhász Márta: A kiválasztás pszichológiai alapjai, BME, Budapest, 2002
2. Munka és szervezetszichológia, szerk.: Dr. Juhász Márta, BME, Budapest, 2007
3. Csírszka János: A személyiség munkatevékenységének pszichológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985

LADÁNYI ÉVA

SHARI'A: A MUSZLIMOK TÖRVÉNYRENDSZERE

Az iszlám vallási rendszerében – a nyugati vallásokban jártas kutatók szerint – a teológia helyét a jogtudomány foglalta el. Az iszlámvallásban a jogtudósok azok, akik a vallás intellektuális nézőpontjával foglalkoznak, és nem a teológusok. Az iszlám törvényvallás, s a Koránban, mint legfőbb forrásban utalásokat találhatunk arra, hogy egy-egy gyakorlati problémát hogyan oldhatunk meg. Így az értelmező jogtudós a vallástudomány hiteles képviselője. Munkája az évszázadok alatt kiforrott és összetett jogi rendszert eredményezett, mely meghatározza mind a közjogot, mind a magánjogot, illetve a vallásgyakorlás követelményeit is előírta.³

A shari'a fogalma és jelentése

A *shari'a* fogalmát a muzulmán jogtudósok igen ritkán, és nem egyöntetűen fogalmazták meg. Az egységes definíció hiánya miatt ezért csak körülírni tudjuk.

A *shari'a* a *sha'* szóból képezve „út, ösvény, vízforráshoz vezető ösvény”-t jelent, majd egy lassú etimológiai változás után jelentése „követendő irányvonal, Istenhez vezető út” lesz.

Az Abdul Mannan Omar a „*Dictionary of the Holy Qur'an*” –ban „isteni törvény-rendszer”, „a hit és a gyakorlat útja”-ként aposztrofálja.

A *shari'a*-t gyakran – helytelenül – iszlám jognak nevezik. A muszlimok szerint megfelelőbb a „muszlim törvény” vagy az „iszlámtól – ihletett” vagy az „iszlámtól származó” vagy a „muszlimok törvényrendszere” kifejezéseket használni.

³ WATT, Montgomery, *Az iszlám rövid története*, Budapest, 2002, 104.

Az iszlámvallásban az igaz ösvény megtalálása az evilági és túlvilági boldogság előfeltétele. Ennek háttérében beláthatóvá válik, hogy miért szabályozza a *shari'a* az élet majdnem minden területét.

A *shari'a* a vallási, politikai, szociális, családi és a privát élet egészére kiterjed⁴. A rítus és az imádság, az öltözködés vagy az étkezés területeit éppúgy szabályozza, mint az emberek egymás közötti viszonyát. Részletekbe menően foglalkozik a hatalom gyakorlásával, a legitimáció és az autoritás természetével, az uralkodó és az alattvaló kötelességeivel is, vagy éppen a *ǧihaddal*. Mivel pl. a *ǧihad* szent kötelesség, ezért a *shari'a* nagyon aprólékosan szabályozza azt. A *shari'a* tanulmányozása és követése egyben Isten akaratának követése is.

Az „*iszlám*” jelentése az „Isten akaratának való alávetés”, ezért a legfőbb vallási cél a *shari'a* útján valósulhat meg. Ezért alakult úgy, hogy a teológia az iszlámvallásban soha nem volt olyan nagy jelentőségű, mint a jog. A teológia egyfelől a jogtudomány „szolgálólánya” volt, másfelől tartalmazta azokat a kívánalmakat, ismereteket, melyre a jogtudomány épült⁵. Ezért minden jogtudós egyben teológus is volt.

A *shari'a* nem ember alkotta jog, hanem Isten által lefektetett normák összessége, /mely a kinyilatkoztatás útján vált ismertté/, és amely, mint igaz ösvény, hozzá vezetnek. Ezért e szabályok megváltoztatása nem lehetséges. Új törvények létrehozása sem a jogalkotás európai normáinak szabályai szerint történik, hanem eleddig ismeretlen isteni eredetű szabály/ok felfedezése révén. Mivel az isteni jog nem egy befejezett alkotás, ezért írott források kutatása útján megismerhető.

A *shari'a*, mint helyes ösvény nem az Istentől és az embertől függetlenül létező entitás, hanem Isten és az ember között létrejött szerződés. Ez a keresztény és a zsidó hitben is hangsúlyosan van jelen. A *shari'a* ebben a szövetségben gyökeredzik. Mivel ez a szövetség nem egyenlő felek között jött létre, ezért ennek a lényege az isteni akaratnak való alávetés. Ez viszont az Isten által meghatározott szabályokban ismerhető fel.

A szűken vett vallásjog (*ibadat*) mellett a *shari'a* egy részét úgy is felfoghatjuk, mint ahogy a jogot általában Nyugaton értelmezik. A jognak ez a része a cselekedetek és események jogi vonatkozásaival foglalkozik, és az egyének közötti jogok és kötelezettségek kialakításának és rendezésének a kérdéseit tárgyalja, beleértve az egyén és a közösség viszonyát is (*mu'amalat*). Ilyen értelemben a *shari'a* úgy is felfogható, mint ami megfogalmazza a jó muszlim viselkedésének ideáját, azaz egy olyan útmutatónak tekinthető, aminek a követése a jó muszlim számára az örök életet biztosítja a Paradicsomban. Kétségtelen, hogy

⁴ De nyomára bukkanhatunk számos nem moszlim törvénynek, mint pl. a régi beduin törvények, vagy a mekkai kereskedelmi törvények a meghódított országok számára, de néhány római, illetve zsidótörvényt is találhatunk benne.

⁵ JANY, János, *Klasszikus iszlám jog*, Budapest 2006,

a *shari'a* ilyen reprezentációja a vallásos jelleget emeli ki, és a túlvilágra koncentrál, de ez nem véletlen, hiszen az alapkérdés az, hogy bizonyos cselekedeteknek milyen következményei lesznek: *jutalmat* vagy *büntetést* szereznek-e az ember számára a túlvilágon. A kötelező cselekedet végrehajtása jutalommal jár, míg annak elhanyagolása büntetést von maga után. Ez azonban nemcsak a szoros értelemben vett vallási cselekedetekre vonatkozik, hanem a tágabb jogi esetekre is: pl. az adósság megfizetésére. Ez a jogügylet pedig kívül esik a *qādīk* kompetenciáján, ez már a *mufti* területe. Sőt a *mufti* kizárólagos területe, azé a jogi képesítésű szakemberé, akit a muszlimok a jogi ügyletekben rendszerint meg szoktak keresni. Azzal együtt, hogy az ő véleménye nem kötelező érvényű, mint ahogy egyébként a *qādīé* kötelező. A különbség a szigorúan vallási és a jogi ügyletek között húzódik. A *shari'a* ezen kétarcúságát, vagy kettős mivoltát a *qādī/mufti* szerepében lehet megragadni. Egy adott ügylet megítélése nem az adott szerződés kötelező és érvényes feltételeiből indul ki, hanem abból, hogy vajon a bérleti szerződésbe lépő muszlim ezen tette következményeként büntetést kap-e a túlvilágon, vagy jutalmat. A második sajátosság, hogy a *shari'a* a jogászok joga és maguk a jogászok, nem pedig az állam az, akinek kizárólagos jogosultsága van a *shari'a* szabályainak megfogalmazására. A jogászok ezt tudományos viták során alakítják ki, amelynek során egymásnak ellentmondó vagy egymástól eltérő vélemények ütköznek meg és kerülnek megtárgyalásra.

*A fiqh*⁶

Ha a *shari'a* az isteni jog, akkor a *fiqh* az a tudományág amely a *shari'a* előírásainak a megformálását szolgálja a kinyilatkoztatott szöveg és az értelmezéséhez használható hermeneutikai eszközök alkalmazása révén. Annak következtében, hogy a jogászok különféleképpen értik a szöveget, továbbá, hogy különféleképpen alkalmazzák a hermeneutikai eszközöket, a jogászok *shari'a* -ja nem tekinthető egységes, valamiféle uniformizált jogrendszernek. Ez jelenik meg egyébként a különböző jogi iskolák kialakulásában.

A véleménykülönbségeket őrző *fiqh* szövegek ennek következtében nem emlékeztetnek a nyugati értelemben vett jogi kódexekre. Ezek helyett tudós vitákat tartalmaznak, kérdésfelvetéseket, s mint ilyenek, nyitottak, diszkurzív jellegűek, és rendszerint egymásnak ellentmondó álláspontokat rögzítenek. A viták azonban a vallástudósok, az *'ulama'*⁷ monopóliuma. Vallási tudományos képzettségük alapján egyedül ők képesek arra, hogy a kinyilatkoztatott szövegekből előírásokat fogalmazzanak meg. Ez az előjog a korai évszázadokban vitatott volt az állami szereplők részéről, később azonban az *'ulama'* győzedelmesen került ki az ezzel összefüggésben kiobbant kompetencia-vitából.

Az *'ulama'* azzal szorította ki az állami képviselőket, hogy ideológiai esz-közként meghirdette az *ijtihād* kapuinak bezárása gondolatát. A jogi iskolák

⁶ Muszlim jogtudomány. Az iszlám előírások tanulmányozásának és gyakorlati alkalmazásának tudománya.

⁷ *'ulamá'* (e.sz. *'ālim*) tudósok testülete, az iszlám vallás és a jog hagyományainak őrzője.

rögzésének – azaz bizonyos fokú kanonizációjának – következtében a vallástudósok mozgástere értelemben korlátozás alá került. Azt érezték, hogy kötelesek az alapítók nézeteihez ragaszkodni és a legkisebb részletek tekintetben is követniük kell őket. Ebből fejlődött ki, hogy a vallástudósoknak a saját iskolája minden részletes kérdését ismernie kellett, de nem volt jogosítványa arra, hogy új véleményeket alakítson ki. Ez a *taqlid* volt a kötelezettsége, azaz az alapelvek kritikátlan elfogadása, az alapokra való rákérdezés nélkül. A tudományos kutatás a 19. sz. második felétől kritizálta a *taqlid* működését. Ezzel együtt azonban a legújabb kutatások bizonyítják, hogy a *taqlid* álarc alatt a társadalmi és politikai változások valójában jelentős módosításokat kényszerítettek ki a jogászokból. Másfelől, kiemelkedő jelentősége is volt ennek a politikai és a jogi szempontok tekintetében egyaránt. A *taqlid* kötelezettségére hivatkozva el lehetett hessegetni az államot a jogi életbe való beleszólás ötletétől, ha ilyen egyáltalán felmerült volna. Másfelől gyakorlati következménye volt, mégpedig az, hogy jogbiztonságot nyújtott, hiszen nem engedte a hagyomány ötletszerű és folyamatos felülvizsgálatát a kevésbé képzett vallástudósok részéről.

A shari'a mai definiálása¹

A XX. század során a legtöbb közel-keleti állam jogrendszerének nyugatosítása végbement. Mégpedig a nyugati jog fogalmának és jogrendszerének átvételével (Code Napoleon, Code civil). Ezzel együtt a legtöbb államban a nemzeti jog rendszerében a *shari'a* még jelentős szerepet játszik. Ez a szerep azonban különféle formát mutat, amit a következőképpen szoktak osztályozni:

- 1) Az országok egy csoportjában teljesen szekularizált a jogrendszer, és teljesen kivették belőle a *shari'at*. Ennek prototípusa a török jogrendszer. Figyelembe kell azonban venni, hogy a *shari'a* a török vidéki területeken még mindig az alapvető jogrendet képezi – persze nem hivatalos formában, és az elemi, de a legtöbbször előforduló jogi ügyeket – házasság, örökösödés stb. ennek keretében rendezik.
- 2) Az országok egy másik csoportjában a *shari'a* meghatározó szerepet játszik a jogrendszerben. Ez azt jelenti elsőrendűen, hogy a *shari'a* az ország joga, és az állami jog csak az olyan területekre tud behatolni, amelyekről a *shari'a* hallgat, illetve nem egyértelmű. Ide tartozik mindenek előtt Szaúd-Arábia, és Jemen is, bár itt az utóbbi időben a *shari'a* alapú jogot kodifikálják.
- 3) A legtöbb országban azonban a legáltalánosabb jogrendszer az, amelyikben a nyugati jog áll meghatározó, mondjuk döntő pozícióban, és csak a *családjog* illetve a *waqf* területét szabályozzák a *shari'a* keretén belül. Minden egyéb kérdésben a jog nyugati felfogása és rendszere érvényesül. Ezzel együtt a legtöbb helyen az alkalmazott *shari'a* szabályok is kodifi-

¹ PETERS, Rudolf, 'From Jurists' Law to Statute Law or What Happens When the Sharia is Codified', in *Shaping the Current Islamic Reformation*, London 2003, 82–95.

kációban¹ állnak. Kivételt képez Egyiptom, ahol a vallásjog nem kodifikált formában működik: a családjogi szabályoknak csak egy részét emelték be a jogrendszerbe. Manapság ádáz viták folynak arról, hogy a házasságkötés milyen formái tekinthetők a *shari'ca* szerint legitimnek. Csokoládé, *misyar* stb. Mindenesetre a legtöbb helyen alkotmányban rögzítik, hogy a jog forrása a *shari'ca*, ami persze közvetlen politikai célt is szolgál, amennyiben az iszlamisták vitorláiból kívánják kivonni a szelet, s másfelől a hatalom legitimitását is biztosítja.

- 4) A reiszlamizált jogrendszerek. Ezek a nyugati dominanciájú helyzetből alakultak ki, miután iszlamista hatalomváltás következett be. Ennek következtében iszlám – *shari'ca* – jogszabályokat vezettek be, pl: a büntetőjog területén. Szudán, Líbia, Nigéria északi, muszlimok lakta területe stb.

Ezzel együtt meglepő tapasztalat, hogy a *shari'ca* nem a *fiqh* klasszikus könyvein alapul, hanem a legiszláció² révén működik. A különféleképpen értelmezett *shari'ca* a nemzeti jogrendszerek jelentős részébe beépült. A családjog és az öröklés területén az állam nemcsak elismerte ezt a bevett gyakorlatot, és biztosított a bírák részére valamilyen eligazodási lehetőséget, hanem magának a jognak a reformját is megvalósította ezzel. A társadalmilag nem kívánatos jelenségeket így el lehetett törölni. Kettős játék: kitörli és megtartja a *shari'ca* jellegét.

Másfelől érdekes és jellemző fejlemény, hogy a politikai reiszlamizált államokban sem kívánja kiadni a kezéből a legiszlációs eszközöket. Még a *vilajt-i fakih* sem ad módot erre.

A másfél évszázados kodifikálási történet eredményeképpen csak Szaúd-Arábiában érvényesül kodifikálás nélkül a *shari'ca*, és korlátozottan, a családjog vonatkozásaiban Egyiptomban³. Egyébként nincsen olyan ország, amelyikben a *shari'ca* kodifikálás nélkül lenne érvényben. Ez azt jelenti, hogy minden államban az állam határozza meg a *shari'ca* normáit, legalábbis azokon a területeken, amelyeken a nemzeti joggal találkozik a *shari'ca*. Ezzel az *ulamá'* kezéből kivették a lehetőséget, bár mind a mai napig van beleszólásuk az ügyek alakulásába. Már csak a legitimitás biztosítása révén is. A *shari'ca* definiálása mintegy

¹ A kodifikálás, vagy szabályozás olyan jogi cselekedet, mely révén az állam olyan törvényeket léptet életbe, amelyek a jog egy bizonyos területét kizárólagosan szabályozzák, azaz nem engedik meg valamilyen másfajta jognak, hogy az adott területre behatoljon. A kodifikálás ebben az értelemben azt jelenti, hogy az állam és csakis az állam határozza meg, hogy mi a jog, sőt azt is, hogy az állami jog a legmagasabb formája a jognak. A kodifikálás ilyen felfogása a kontinentális jogból származik, és a XIX. század elejétől terjedt el a muszlim világban.

² A legiszláció természetesen nemcsak a reform eszköze volt, hanem a politikai centralizáció és a jogi egységesítésé is. A nyugati jog átvétele nemcsak valamilyen új jogrendszer bevezetése volt, hanem magának a jog rendszerének a megújítását és modernizálását is jelentette.

³ AL-QARADAWI, YUSUF, *Islamic Law in the Modern World*, Riyad 2000

a nemzeti politika részévé vált, s így országonként különböző alakot vett fel. A *fiqh* tudománya és rendszere továbbra is művelt tudomány marad, de ennek hatása már nem jelentkezik a bírói gyakorlatban.

Fölmerül a kérdés, vajon ez még muszlim vagy *shari'a* legiszláció-e, vagy már régen nem az? Nos, Peters szerint ez nem releváns kérdés, és bizonyos értelemben polemikus éle van. Célszerűbb muszlimnak tekinteni azt, amit a muszlimok annak tekintenek, mint megkérdőjelezni a reiszlamizált államok jogrendszere *shari'a* - vagy iszlám-jellegét.

Az *ulamá'* szociális helyzete a kezükből kivett jogrendszer következtében, s a korábban már meggyengített gazdasági befolyásuk következtében romlott. A múlt század elejétől kezdve elveszítették oktatási monopóliumukat.

Időközben jelentkeztek az iszlamisták is, akik feljogosítva érzik magukat vallási, vallásjogi kérdésekben is véleményt mondani. Az ellenségeskedés nyilvánvaló a két fél között, vitájuk alapvetően befolyásolta a *shari'a* körüli vitákat akár kodifikált formájukat, akár kodifikálatlan formájukat nézzük.

A vallásjogtudós helyzete is alapvetően megváltozott: azok az ügyek, amelyek korábban hozzájuk tartoztak, moost nyilvános viták részét képezik. Olyanok nyilatkoznak meg ezekben, akiknek nem volt és nincs vallási képzettsége. Következésképpen a *shari'a* a nyilvánosság kérdésévé vált, megszűnt a vallásjogtudósok kizárólagos privilégiumának lenni. Ezzel mintegy a *shari'a* körüli viták is a politikai diskurzus részévé váltak.

Felhasznált irodalom

1. JANY, János, *Klasszikus iszlám jog*, Budapest 2006
2. OMAR, Abdul Mannan, *Shari'a*, in *Dictionary of the Holy Qur'an*, pp.255-256
3. PETERS, Rudolf, *'From Jurists' Law to Statute Law or What Happens When the Sharia is Codified*, in *Shaping the Current Islamic Reformation*, London 2003, 82–95.
4. PITSAKIS, Constantin,G, *La „ΣΥΝΑΜΑΗΛΙΑ” principe fondamental des rapports entre l'église et l'état. (Idéologie et pratique byzantines et transformations contemporaines)*, in *Kanon X* (1991) 17–35.
5. QARADAWI, Yusuf, al-, *Islamic Law in the Modern World*, Riyad 2000
6. WATT, William Montgomery, *Az iszlám rövid története*, Budapest 2002.

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

SZABÓ ERVIN ANTAL

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

Kiküldetés Berlinbe*

Moszkvában 1939. május 17-én letartóztatták a „Bjurobin” (külföldi képviseleteket kiszolgáló iroda) tröszt vezetőjét Alekszandr Matvejevics Dobrovot. A német és angol hírszerzés számára végzett kémtevékenységgel gyanúsították meg. A nyomozás egy évig tartott és 1940. június 19-én ítélethirdetéssel – golyó általi halál – ért véget. Így halt meg az OGPU Külföldi Osztályának egyik legtehetségesebb illegális munkatársa.

A vád alapját két rendelkezésre álló tény képezte: Dobrov nem hivatalos találkozója 1931-ben, Berlinben a nemzeti-szocialista párt vezetésével és ugyan abban az évben az angol hírszerzéssel létrehozott kapcsolata. E tények körül fabrikáltak a nyomozók egy kívülről nézve jól felépített történetet a szovjet állampolgár „botlásáról”. Ezt nem volt nehéz összeállítani, figyelembe véve, hogy Alekszandr Matvejevics Svájcban tanult, ugyan ott dolgozott, majd – Németországban, széles körű kapcsolatokkal rendelkezve a német vállalkozók körében.

A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának zárt ülésén, melyre 1940. június 19-én Ulrich katonai ügyész elnökletével került sor, Dobrov nem vallotta magát bűnösnek és bizonyította, hogy nem végzett kémtevékenységet a Szovjetunió ellen, hanem becsületes szovjet hírszerző volt. Igaz, a vizsgálat során sikerült tőle „beismerést” kicsikarni a verések eredményeként.

A tárgyaláson kijelentette, hogy 1929-től volt az INO OGPU titkos munkatársa, és a szovjet hírszerzéstől kapott feladatokat teljesítve, valóban kapcsolatot létesített 1931-ben, Berlinben Rosenberggel és Ziwerttel, a nemzeti-szocialista pártvezető személyiségeivel, valamint hagyta magát „beszervezni” az angol hírszerzés által. Ugyanakkor ezt a kijelentést figyelmen kívül hagyták mind a nyomozók, mind a bíróság tagjai. Az ítéletet már előre meghozták.

Ki is volt valójában A. M. Dobrov és mi történt valójában? Ma választ találni ezekre a kérdésekre nem könnyű. A korábbi állambiztonsági szervek archívumaiban nincs meg a személyi és munka dossziéja. Valószínűleg azokat megsemmisítették, hogy eltöröljék a hamis vád nyomait. Ennek ellenére, az archívumok alapos kutatása után sikerült felderíteni egyes dokumentumokat, melyek alapján visszaállítható Dobrov valódi arca és az a haszon, amit ő hozott országa külső hírszerzésének.

Alekszandr Matvejevics 1879-ben született. A Moszkvai Műszaki Főiskola elvégzése után 1906-ban tanulmányai folytatására Mülchausenbe (Svájc) utazott, és szerzett mérnöki diplomát a textil termékek kémiai megmunkálásából. 1907-ben átköltözött Baselbe és ott dolgozott bizonyos ideig egy festőüzemben. Még abban az évben visszatért Oroszországba és különböző textilipari vállalatoknál dolgozott. Munkájánál fogva kapcsolata volt az Oroszországban érdekeltségekkel bíró „Farbwerke” német cég képviselőivel. Kiváló szakember volt.

Abban az időszakban, amikor Dobrov felhívta magára a külső hírszerzés szervének figyelmét, az RFSzSzR VSzNH textilipari igazgatóságának főmérnökéként dolgozott. Tudása, élettapasztalata és Németországban meglévő kapcsolatai, feltehetően, szolgáltattak alapot az INO OGPU-nak, hogy 1929-ben bevonják a titkos együttműködésbe. Az archív anyagok hiánya nem ad lehetőséget arra, hogy képet kapjunk, miként hasznosította őt a külső hírszerzés a kezdeti időszakban. Ám, valószínűleg, becsületesen működött együtt és tehetséges hírszerzőnek mutatkozott, mivel 1931-ben egy különösen titkos feladat végrehajtására került kiválasztásra, melyet a hírszerzés csak nagyon megbízható, tehetséges és a munkában ellenőrzött személynek adhatott.

A hírszerzés 1931. júniusban megszervezi Dobrov utazását „gyógykezelésre” Csehszlovákia egyik üdülőhelyére, ahonnan nem hivatalosan Berlinbe kellett utaznia három fontos feladat végrehajtására:

- eljutni a náci párt vezetéséhez, és folyamatos kapcsolatot kialakítani annak képviselőivel információszerezés céljából;
- kapcsolatba lépni az angol hírszerzéssel és „felajánlkozni” beszerzésre;
- kapcsolatot kialakítani a Berlinben lévő fehér emigráció képviselőivel és kapcsolat felvételi találkozót szerezni tőlük a Szovjetunióban.

Moszkvában kidolgozták Dobrov legendáját. Egy, a határon túl támogatást és pénzügyi segítséget kereső, állítólagosan a Szovjetunióban létező ellenforradalmi szervezet egyik vezető személyiségének kiadva magát kellett fellépnie. Ez a szerep, a fennmaradt dokumentumok alapján ítélve, jól sikerült neki.

Dobrov útvonala a csehszlovákiai üdülőhelyre Berlinen keresztül vezetett. Itt kapcsolatba lépett korábbi, többek között a forradalom előtti, munkahelyi ismerőseivel, a „Farbenindustrie” képviselőivel. Néhány napig náluk vendégeskedett, mesélt a „szovjet pokolbeli” életről, értésre adta, hogy egy bizonyos „ellenforradalmi szervezet” képvisel, és célzott arra az óhajára, hogy találkozni szeretne Hitlerrel, mint Németország legnyilvánvalóbban antibolsevista pártjának vezetőjével. Ezzel el is utazott a gyógyüdülőbe.

Ugyanakkor 15 nap múlva Dobrov, immár Csehszlovákiából, ismét Berlinbe utazott és ismerőse a „Farbenindustrie”-től bemutatja őt a nációkkal szoros kapcsolatban álló hivatásos hírszerzőnek, Harald Ziewertnek. Ziewert – baltikumi német, az Abwehrről szolgált és közel állt a nációkhoz, és később – Hitler hatalomra jutását követően – az NSDAP Külföldi Igazgatósága orosz osztályának vezetője lett. Ziewert a nációk egyik vezetőjének Alfred Rosenbergnek a barátja volt, akivel együtt tanult Rigában és egyazon egyetemista szervezet tagjai voltak.

Ziewert javasolta Dobrovnak, hogy berlini tartózkodásának ideje alatt lakjon nála. Vele beszélgetve Dobrov értésére adta „szovjet ellenes” érzelmeit, beszélt az „ellenforradalmi szervezetről” és elülteti házigazdájában az NSDAP vezető személyiségei közül valakivel történő találkozó szükségességének gondolatát. Arról, hogy a továbbiakban mi történt, tanúskodik egy érdekes dokumentum, amely fennmaradt az A/270 (Kurt von Possaner) archív dossziéjában.

Amikor Possaner 1931. november 16-án megjelent a Szovjetunió Berlinben lévő képviseletén és felajánlotta együttműködését, szándékai őszinteségének legfőbb bizonyítékaként felajánlotta saját kezűleg megírt információját egy szovjet állampolgárról. „Megközelítőleg 1931. június 20-25-én – írta Possaner, - Harald Ziewertnél megjelent a VSZNH egyik tagja. Ziewert elmondta nekem, hogy ez az úr minden áron találkozni akar Hitlerrel, Németország Nemzeti-szocialista Pártjának vezetőjével.

Konspirációs okokból nem említették a nevét. Ziewertnél (ahol bejelentés nélkül lakott) történt vacsoránál személyesen is megismerkedtem vele. Bocsánatot kért, amiért nem mondhatja meg a nevét, ugyanakkor Hitlernek igazolta személyazonosságát (olyan körülményeket állítottam elé, hogy ellenkező esetben megtagadta volna a találkozó megszervezését).

Ezt követően megtudtam, hogy a Szovjetunióban egy ellenforradalmi szervezet vezetője, melynek irányítói szovjet szolgálatban állnak. Ő maga mérnöki diplomát szerzett Svájcban, orosz docens és a népgazdasági Tanács tagja.

Júniusban az egyik csehszlovákiai üdülőhelyen gyógykezelték (Karlsbadban vagy Franenbadban) és gyógykezelését, pontosabban szabadságát felhasz-

nálta a berlini utazásra, annak érdekében, hogy kapcsolatba lépjen Hitlerrel. Azt javasolták neki, hogy forduljon Ziewerthez”.

A továbbiakban Possaner közölte, hogy megszervezte az ismeretlen oroszok a Hitlerrel való találkozót, melyért ez utóbbi köszönetet mondott. Ez volt az egyetlen eset, amikor Possaner eltért a valóságtól. Hitler valóban beleegyezett a Dobrovval történő találkozóba Münchenben, ám később kitért előle és Rosenberget bízta meg a Dobrovval való beszélgetéssel.

Dobrov és Rosenberg megismerkedése az Angalterbahnhof állomással szembeni szállodánál lévő étteremben történt. A találkozón Ziewert is részt vett. A beszélgetés, amely két órán át folyt, a Szovjetunióban egy fasiszta párt létrehozásáról szólt. Rosenberg részletes tanácsokat adott. Ugyancsak megbeszélték Dobrovnak a náci vezetőkkel Ziewerten keresztül későbbi kapcsolattartásának technikáit is.

Von Possanertől ilyen tájékoztatást kapva, a berlini rezidentúra haladéktalanul informálta a Központot és kérte, tájékoztassák „elegendőek – ezen adatok a VSzNH tagjáról a személy azonosításához”. Egyidejűleg a rezidens közölte, hogy táviratot küldött Prágába azzal a kéréssel, hogy sürgősen ellenőrizzék: gyógykezelték-e 1931. júniusban Karlsbadban vagy Franzensbadban a Possaner által megjelölt azonosítókkal rendelkező személyt.

Ezzel, a von Possaner dossziében a Dobrovról szóló jelentések megszakadnak. Csak egy rövid, kézzel az INO OGPU fejléces papírjára írt feljegyzést sikerült találni 1931. november 26-i dátummal.” Feljegyzés. Artúr javasolta Péternek, azonnal megszüntetni a Berlin által adott feladat alapján kezdett feldolgozást a VSzNH személyének azonosítására, akit állítólag Franzensbadban vagy Karlsbadban gyógykezelték. Jóváhagyom (olvashatatlan aláírás). Artúr – az INO vezetője A. H. Artuzov, Péter – az INO rezidense Prágában. Már egy másik archív dossziében került elő egy jelentés Prágából arról, hogy a rezidentúra megkapta a táviratot Berlinből és megkezdte a VSzNH-hoz tartozó személy felkutatását, ugyanakkor a Moszkvából kapott N°1404 számú távirat alapján ezt a munkát megszüntették.

Mindez arra utalt, hogy az INO OGPU feladatát végrehajtó, rendkívül védett személyről volt szó. De, mi is történ a továbbiakban? A bíróság előtt tett vallomásaiban Dobrov elmondta, hogy az üdülőhelyről Moszkvába visszatérve beszámolt a Rosenberggel és Ziewerttel történt találkozóiról az INO Dimitriev nevű munkatársának. Ugyancsak neki adta át a Ziewerttől kapott NSDAP pártprogramot. Volt ilyen munkatárs? Igen, volt. Ziewert archív dossziéjában fennmaradt egy Artuzovnak címzett szolgálati feljegyzés az OGPU gazdasági osztálya vezetője tanácsadójának Dimitrievnek az aláírásával, melyben szó van Dobrovról. „Forrásunk külföldi tartózkodása során – írja Dimitriev, – a forrás-

nak sikerült kapcsolatot teremtenie Ziewerttel és az ön számára is ismert személlyel, aki szintén a nemzeti-fasiszta párt egyik vezetője”.

A továbbiakban a feljegyzés egy kérést tartalmaz, hogy a Berlinben lévő INO rezidentúrán keresztül ellenőrizzék, miként viszonyultak a forráshoz (Dobrovot értve ez alatt) Ziewert és környezete. „Minden intézkedésünk a feldolgozó munka jelenlegi stádiumában beleütközik abba a kizárólagos kérdésbe, mekkora a bizalom szintje forrásunk iránt Ziewert és a nemzeti-fasiszta párt más tagjai oldaláról”. A feljegyzés 1932. július 14.-re datálódott. Ez azt jelenti, hogy a Dobrovon keresztül a náci vezetéstől történő információszerzés csatornájának kialakítása még 1932-ben is folytatódott.

Az angol hírszerzéssel való kapcsolatteremtés feladatának végrehajtására Dobrov a Rigában élő orosz színésznő ismerését Olga Tanyinát használta fel. Valószínűleg az INO-nak ismert volt, hogy Tanyina unokanővére Eduárd Car angol hírszerzőnek, aki Rigában tevékenykedett.

Arra számítva, hogy Tanyina értesíti erről Cart, Dobrov Berlinből levelet küldött neki, mely az alábbi szavakkal kezdődött: ”Végre kijutottam a „Szovjet Paradicsomból” és a rothadó kapitalizmus levegőjét szívom”. Ez az egyetlen frázis elég volt, hogy Tanyina átadja a levelet Carnak mondván, hogy szerzője – „mérnök, nagyon elismert a Szovjetunióban és jó barát”. Tanyinától kapott ajánlólevéllel Car azonnal elutazott Berlinbe, hogy Dobrovval találkozzon.

Ezen a találkozón Dobrov úgy lefestette „meggyőződését” és „kártevésnek terveit” a Szovjetunióban, hogy az angol hírszerző azonnal beleegyezett a segítségnyújtásba és megállapodott a kapcsolattartásról az egyik külföldi követésén keresztül Moszkvában.

Nem kevésbé volt meggyőző Dobrov saját „ellenforradalmár” legendájának előadásakor az „Igazság Orosz Testvérisége” vezető személyiségével Alekszandr Kolberggel folytatott beszélgetésében. Miután megállapodott a fehér emigráció e képviselőjével a Berlinben történő találkozóról, Dobrov elmondta, hogy nem egyedül tevékenykedik, hanem egy csoportot képvisel, mely korábban kapcsolatban állt az „Ipari Párttal” és a Szovjetunió iparán belül kártevással, szabotázzsal foglalkozik. Kérte Kolberget, könnyítse meg helyzetét a fehér emigráció köreiben és lássa el csoportját szovjetellenes irodalommal.

Kolberg mindezt készpénznek vette és megállapodott Dobrovval a további kapcsolatok feltételeiben és a szovjetellenes irodalom Moszkvába juttatásának módszereiről. Ezért a hiszékenyséért Kolberget a későbbiekben megfedte levélben a fehér emigráció egyik vezetője, emlékeztetve őt a csekisták által végrehajtott sikeres „Tröszt” műveletre.

Az ennyire sokrétű feladatok nagyon kockázatosá és bonyolulttá tették a végrehajtásukat. Ám ezek egy közös legendában egyesültek: „ellenforradalmár” keres szervezete számára támogatást külföldön a különböző szovjetellenes körökben. Dobrov mindenkinél jobban megfelelt erre a szerepre és csodálatosan játszotta.

Az archívumokban csak töredék információk maradtak fenn egy Berlinbe történt kiküldetéséről, ám az igen tartalmas és eredményes volt. A. M. Dobrov becsületesen és magas szakmai színvonalon teljesítette országa külső hírszerzésétől kapott feladatokat.

Ennek a tragikusan elhunyt személynek – aki az INO dossziéiban „Gutman” fedőnéven szerepel – a becsületét 1958-ban állították helyre. A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma 1958. január 21-én hozott határozatában, az 1940-ben hozott ítéletet A. M. Dobrov viszonylatában, bűncselekmény hiányában eltörölte.

TUDOMÁNYOS ÉLET - KÉPZÉS

NAGY KÁROLY

ÁLLAMÉPÍTÉSI SZAKÉRTŐKÉPZÉS ÉS FELKÉSZÍTÉS

Bevezetés

2007. szeptember 11-én a Parlament Felsőházi termében – több mint 200 fő részvételével – megemlékezés és USAID szeminárium került megrendezésre. A 2001. szeptember 11-i Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadás áldozatairól szóló megemlékezés során beszédet mondott Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke, Dr. Szekeres Imre honvédelmi miniszter, és April M. Foley, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete. A részt vevőket Gyurcsány Ferenc miniszterelnök levélben köszöntötte. A levélben többek között az alábbiak szerepeltek: *„Büszkén nyugtázhatjuk, hogy a PRT katonai teljesítményét a NATO vezetése magasra értékeli. Fontos feladatunk, hogy a civil programok terén is hasonló elismerést vívjunk ki. Ehhez kapcsolódik, hogy el kell érniük azt, hogy rövid időn belül rendelkezünk olyan civil szakértői kontingenssel, amelynek tagjai extrém viszonyok között is képesek projekteket menedzselni, akcióprogramokat szervezni, szakértői támogatást nyújtani.”*

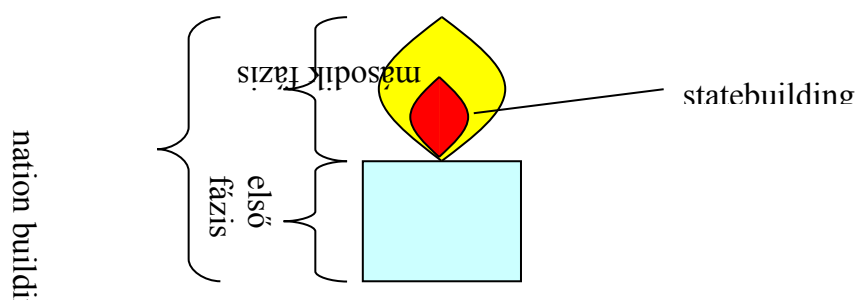
Ezzel összhangban az afganisztáni magyar vezetésű tartományi újjáépítési csoport működtetésének és az ahhoz kapcsolódó kormányzati tevékenység irányítására létrehozott Kormánybizottság vonatkozó döntése alapján megkezdődött egy olyan kormányzati szakértői csoport kiválasztása és felkészítése, amelynek tagjai képesek kell, hogy legyenek extrém viszonyok közt is hatékony feladatmegoldásra, bármely olyan térségben, ahol a Magyar Köztársaság missziós feladatot vállal. A kiválasztás és a felkészítés koordinálása a Miniszterelnöki Hivatal feladata, a végrehajtásban több tárca, illetve ezek háttérintézményei vesznek részt.

Mi az a speciális szakértelem, képesség, amellyel a csoport tagjainak rendelkezniük kell? A jó együttműködési készség, a stressztűrő-képesség, stb. nyilvánvalóan szükséges. A felkészítési tematikában szerepel még többek között az „extrém projekt management”, a „projekt risk management”, „különleges akcióprogramok szervezése”. Ez is szinte „magától értetődőnek” ítélnélhető. Van azonban egy olyan téma, illetve „tudásterület” amely úgy a szükségességét,

mind pedig a tartalmát illetően bővebb magyarázatot igényel. Ez pedig az „államépítés”-sel (statebuilding) kapcsolatos szaktudás, szakértői, szaktanácsadói, problémamegoldói képességek kialakítása. Az alábbiakban ennek lényegét foglaljuk össze. Az összefoglalás „tézisszerű”: a kifejtés során a korábban már publikált eredményekre alapozunk.

Statebuilding

Az államépítés, vagy statebuilding a nation building része⁴. A fogalmak egymás közti viszonyát az alábbi ábra szemlélteti⁵:

Nation Building vállalkozásra a nemzetközi közösség akkor szánja el magát, ha valamely államban a hatalmat gyakorló politikai erők úgy az adott ország népességére, mind pedig az ország környezetére, vagy akár globális kihatással is felvállalhatatlan veszélyt, károkat okoz, súlyosan sért alapvető emberi jogokat, környezeti, vagy más globális biztonsági érdekeket. A beavatkozás szükségességének megítélését illetően nem létezik a nemzetközi jog által megerősített kritériumrendszer. Úgyis fogalmazhatunk, hogy a beavatkozás megítélés kérdése.

A Nation Building első szakaszában katonai erő (hard power) alkalmazásával kiiktatják a káros politikai rezsimeket, majd következik egy új politikai hatalmi konstrukció, és ehhez igazodóan egy új állami intézményrendszer kiépítése. Az első fázis általában gyors és szakszerű (tekintsük pl: Szaddam Husszein rezsimejének kiiktatását), a második szakasszal azonban – legalábbis az eddigi tapasztalatok szerint – már problémák vannak. Németország és Japán esetétől eltekintve igazán sikeres statebuilding-el eddig nem is találkozhattunk. (vö.: [14])

A modern nemzetállamok funkcióvesztése

⁴ A két fogalom tartalmának meghatározása során a Francis Fukuyama által bevezetett definíciókat vesszük alapul. [2] [3]

⁵ A szerző az ábra szerinti „Candle Model”-t 2004-ben a római NATO Defence Collgene-n folytatott tanulmányai során dolgozta ki. A modell részletes leírása az „Afganisztán egy ütköző állam a globalizáció korában” című előadás [14] anyagában került publikálásra.

Napjainkra a helyzet tovább bonyolódott. Az ezredforduló környékén már nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos nemzetállami modellek ideje lejárt. Mint azt Manuel Castells is megírta [1], a modern nemzetállamok fokozatosan elvesztik funkciójukat. A funkcióvesztés azonban korántsem totális. Az elhaló funkciók helyébe új funkciók támadnak. Az állam átalakul, „kisebb” lesz, ugyanakkor megnő a szerepe az állami szint alatti és feletti lokalizációknak, azaz a különböző dimenziókban megjelenő regionalizmusnak.

A funkcióvesztés lényegét tekintve a nemzetállami intézmények funkcióvesztését jelenti, sőt ezen túlmenően funkcióvesztés tapasztalhatunk a nemzetközi intézmények esetében is. Példának okáért az Európai Unió még igen csak „fejlődésben” van, ugyanakkor már a nyilvánvaló funkcióvesztés jelei mutatkoznak. A legújabb példa erre a globális pénzügyi válság kezelése terén megmutató zavarok.

Funkcióvesztés alatt azt értjük, hogy az állami intézmények még megfelelő erőforrások birtokában sem képesek a működésükkel szemben jelentkező objektív társadalmi szükségleteket kielégíteni [7]. Globális intézményi válságnak lehetünk szemtanúi. A válság oka, hogy az intézmények (Weber-i értelemben vett) bürokratikus struktúrája nem teszi lehetővé a kellő megújulást, az új kihívásokhoz való alkalmazkodást.

Globalizáció – válasz a funkcióvesztésekből eredő kihívásokra

A '90-es években felcsillant a remény, mely szerint a globális információs társadalom kialakulása megoldást jelenthet a modern nemzetállamok funkcióvesztéséből, az intézményi válságból eredő kihívásokra. A globális információs társadalom globalizáció folyamatának eredményeként fog kialakulni. Korábban levezettük⁶, hogy a globalizáció alapvetően pozitív folyamat, bár veszélyes elágazásoktól, ellentmondásoktól terhes. A globális információs társadalom a virtuális világokba résztvevőként bekapcsolódó emberek egymást hitelesítő közösségeinek hálózatára épül [6. 154. oldal], azaz egy globális hálózatos társadalom. A virtuális világokba bekapcsolódó ember számára a virtualitás válik realitássá. A '90-es évek közepén egyes szakértők úgy látták, hogy a globális információs társadalom kora akkor jön el, ha az emberek részvétele a virtuális világokban olyan tömegessé és elterjedté válik, mint például ma a televíziózás. [6., 154. oldal]

A globális információs társadalom kialakulásának alapvető feltétele, hogy a fentiek szerinti „résztvevőinek”, azaz a társadalom tagjainak biztonsága, legfőképp személyiségi jogaik minden mással szemben elsőbbséget élvezzenek. Az információs társadalom biztonsága – a történelemben először – teljesen meg-

⁶ Lásd részletesen a [7] [8] [9] [10] publikációkban.

ingathatatlan és nyilvánvaló módon a társadalomtagjai, az ember, tehát a „részt vevő” közvetlen személyes biztonságán alapszik, mindenféle hierarchiától mentesen. A rabszolgatartó társadalomtól az ipari társadalomig terjedő töretlen tendencia szakad meg ezzel: nevezetesen a különérdeknek – a hatalmi hierarchiák közbeiktatásával megvalósuló – a közérdekké való hamisítása és ezen közérdekké hamisított különérdek érvényesítése feltételeinek védelmét szolgáló biztonsági rendszerek helyébe közvetlenül és egyre kizárólagosabban a globális információs társadalom tagjainak, vagyis az egyes embernek a biztonsága lép. Ezért mondhatjuk, hogy az információs társadalom kialakulása a „történelem vége” is egyben⁷.

Ezzel azt állítjuk, hogy az információs társadalom egy véges fejlődés végső szakasza abban az értelemben, amelyről Fukuyama így ír: „mind Hegel, mind Marx feltételezte, hogy a társadalmak fejlődése nem végtelen, s hogy akkor fejeződik majd be, amikor az emberiségnek sikerül kialakítani egy olyan társadalmi formát, amely kielégíti a legmélyebb és legalapvetőbb vágyait. Így mindkét gondolkodó felállította a „történelem vége” tételét: Hegel ezt a véget a liberális államban, Marx a kommunista társadalomban látta”. [2., 7. oldal]

A globalizáció megtorpanása

A 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően foganatosított biztonsági intézkedések „biztonság erősítő” hatásuk mellett súlyosan korlátoztak bizonyos alapvető személyiségi jogokat világszerte. Ennek következményeként a globalizáció, azaz a globális információs társadalom kialakulásának folyamata megtorpan⁸. Egyes kutatók, például Robert Kagan szerint még nem jön el a Fukuyama szerinti „történelem vége” kor, hanem véget érnek az ehhez fűződő álmok és a történelem visszatér⁹. Véleményünk szerint még van remény, hogy a globalizáció megújuljon és folytatódjék a globális információs társadalom kialakulása. Talán a globális pénzügyi válság, melynek kialakulása a nemzetállamok és a globális intézmények totális kudarcának tudható be, rádöbent a emberiséget a hálózatos társadalom építésének és az ezt akadályozó tényezők kiiktatásának szükségességére.

Segélygazdaságok – a globalizáció slack-je

⁷ „Az információs társadalom a történelem vége” tétel a [10] tanulmányban került először levezetésre, majd pedig megtörtént a [11] [12] [13] tanulmányban a részletesebb kifejtés is.

⁸ A globalizáció megtorpanásáról szóló tézis a [12] tanulmányban került elvezetésre.

⁹ Robert Kagan új könyvében [4] a globalizáció globális információs társadalom kialakulásakénti folyamatának megtorpanását egy álmom szertefoszlásaként, befejezett könyvként mutatja be és azt állítja, hogy egy újabb szakasz következik a történelemben. Ez pedig az államiság (a nemzetállamok) megerősödésének kora. Lényegében tagadja a Castells és Fukuyama által felvázolt fejlődési tendenciát.

Van egy terület, ahol – paradoxon módon – minden baj és nyomorúság ellenére a leggyorsabb előrelépés esélye mutatkozik a globalizáció megújítását illetően. Ez pedig a „bukott államok” (failed states) és a segélygazdaságok (aid economies) világa. Ha az államépítésnek ezekben az államokban helyes irányt tudunk adni, akkor itt viszonylag könnyen létrehozhatók olyan új intézményi konstrukciók, amelyek például szolgálhatnak majd akár a fejlett, gazdag országok számára is. A könnyebbség abból ered, hogy ezekben az államokban nem léteznek, vagy funkciótlanak azok a nemzetállami intézményi rendszerek, amelyek képesek szívós ellenállást kifejteni az átalakításokkal, a még oly szükséges reformokkal szemben is.

Mint azt egy helyütt levezettük [15], a segélygazdaságok (ilyenné válnak – a legalábbis egy időre – a hard power alkalmazásával „megtisztított” bukott államok is) a globalizáció „slack-jeként”, sajátos tartalékként is felfoghatók. Helyes segélyezési, illetve államépítési tevékenységgel olyan állami intézményi rendszer építhető ki bennük, amely azután képes a gazdaságot, társadalmat az intenzív növekedési pályájára vezérelni.

Valóságos segítség

Ez a fajta segélyezés, intézményfejlesztési támogatás mindenekelőtt abban különbözik az általánosan elterjedt gyakorlattól, hogy nem anakronisztikus elemek beépítésére irányul. Példának okáért az oktatás terén nem arra törekszik, hogy az 1800-as évek, vagy a múlt század eleji gyarmati iskolarendszerét reprodukálja valamely szerencsétlen országban (például Afganisztánban). Nem arra törekszik, hogy elavult, méreg drágán üzemeltethető és a tényleges veszélyekkel szemben teljesen használhatatlan harci technikát sózzon a segélyezett államokra, illetve pusztán a „szocializáció” kedvéért funkciótlan nemzeti hadseregek létrehozását forszírozza. A helyes segélyezés, a helyes államépítés ehelyett olyan feltételeket, olyan új intézmények létrehozatalát támogatja, amelyek elősegítik az adott ország globalizáció viszonyai közé való felzárkózását, azt, hogy a népesség a XXI. század viszonyai közt is megtalálja boldogulását. Mindehhez a szemléletváltás mellett speciális szaktudásra, és megfelelő intézményi-működési infrastruktúrára van szükség.

Levezettük, hogy a legnagyobb hasznot a segélygazdaságok számára az jelentené, ha tudásközpont infrastruktúra fejlesztési programok finanszíroznánk a segélyezők, a külföldi szakértők pedig abban segítenének, hogyan lehet ezen infrastruktúra bázisán új típusú intézményeket létrehozni [15]. Ha már intézményfejlesztésről beszélünk, akkor nem szabad megfélemlenünk arról, hogy intézmények alatt nemcsak a szervezeteket, hanem a szervezetekkel együttműködő emberek viselkedését is értjük [5., 207.oldal]. Az emberek viselkedése,

értékrendjük fejlődése esetén fog megváltozni, ez pedig különböző „kultúra fejlesztési programok” kibontakoztatásával segíthető elő¹⁰.

Az új típusú intézmények sorában kiemelt szerep jut a virtuális tudásközpontok hálózatának. Ha kiépül a fentiek szerinti tudásközpont infrastruktúra (megfelelő számítási kapacitások és sávszélesség, szimulátorok stb.), akkor ezen infrastruktúra bázisán „n”-számú virtuális tudásközpontot definiálhatunk. A tudásközpontok, illetve az általuk kiszolgált virtuális világok biztosítják annak a tudásnak a társadalmasodását, amelynek birtokában az adott ország lakossága képessé válik problémái önálló megoldására¹¹.

Az általunk megcélzott „államépítési szakértő képzés” központi kérdése tehát olyan szakértők kiválasztása, felkészítése lenne, akik megfelelő tudással rendelkeznek a bukott államok, a segélygazdaságok problémái fentiek szerinti módon történő megoldásának hatékony támogatásához. Nyilvánvaló, hogy ezeknek a szakértőknek a hitelességét az jelölheti leginkább, ha a kormány közvetlen alkalmazásában végzik feladatukat, nem pedig valamely segélyszervezet, vagy gazdasági vállalkozás alkalmazottjaként.

A program sikere széles körű összefogást, megfelelő elméleti-módszertani megalapozást igényel. E tekintetben is számítunk a „Szakmai Szemlét” kiadó tudományos műhely támogatására.

Felhasznált irodalom:

1. Castellss, M.: The Information Age – Economy, Society and Culture, Oxford: Blackwell Publishers I. köt.: The Rise of the Network Society (1996), II. köt.: The Power of Identity (1997), III.köt.: End of Millennium (1998).
2. Fukuyama, F.: A történelem vége és az utolsó ember. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974.
3. Fukuyama, F.: Államépítés. Kormányzás és világtrend a XXI. században. Századvég Kiadó, Budapest, 2005.
4. Kagan, R.: The REturn of History and The End of Dreams. Alfred A. Knopf, New York, 2008.
5. Kolodko, Grzegorz W.: A posztszocialista átalakulás tíz éve – a gazdaságpolitikai reformokkal kapcsolatos tanulságok. Közgazdasági Szemle, 2000. március.
6. Nagy, K.: A virtuális világok biztonsága. Előadás. Elhangzott Az Internet biztonsága című konferencián (Kongresszusi Központ, 1995. október 17.). Megjelent a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című folyóiratban (1996., 4-5. szám).

¹⁰ Ilyen program nálunk a 2007. május 1-jével kibontakoztatott Új Biztonsági Kultúra Program. A Program részletes bemutatását a [16] előadás anyaga tartalmazza.

¹¹ A tudásközpontok globalizáció szempontjából vett szerepe, létrehozataluk előnyei, a virtuális tudásközpont és a tudásközpont infrastruktúra koncepciója a [10] [11] [13] [17] [18] számú tanulmányokban, illetve előadások anyagában került kifejtésre.

7. Nagy, K.: Tudásközpontok szerepe az információs társadalomban. Előadás. Elhangzott a Neumann János Számítógéptudományi Társaság Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szervezte megalakulásának 20 éves évfordulója alkalmából szervezett szakmai napon (1997. október 30., Tudomány és Technika Háza, Nyíregyháza).
8. Nagy, K.: Az információs társadalom intézményi szükséglete. Előadás. Elhangzott a Magyar Politikatudományi Társaság 2000. évi vándorgyűlésén (2000. június 1-3., Szeged).
9. Nagy, K.: Globalizáció és információs társadalom. Előadás. Elhangzott a VII. Országos Neumann Kongresszuson (2000. június 21-23., Eger). Rövidített formában megjelent a Magyar Távközlés című folyóiratban (2000/10., XI. évf. 10. szám, 2000. december).
10. Nagy, K.: The role of knowledge centres in the evolution of the global informational society. Paper for the Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET'01) July 26-August 2. 2001. Portland, Oregon USA (Abstract and Extended Summary)
11. Nagy, K.: A tudásközpontok szerepe az új biztonsági kultúra kialakulásában. Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. 2007/1. szám.
12. Nagy, K.: Slowing down of Globalisation and the European Security. Tradecraft Review. Periodical of the Scientific Board of Military Security Office. Special Issue, 2007.
13. Nagy, K.: The Role of the Knowledge Centres in Information Warfare. Előadás a VI. Európai Információs Hadviselés és Biztonság Konferencián. Anglia, Shrivenham, 2007. július 2.
14. Nagy, K.: Afganisztán – egy ütköző állam a globalizáció korában. Előadás. Nemzetközi PRT Konferencia, Budapest, 2007. november 29.
15. Nagy, K. – Karasszon. A.: „Aid Economies – Slack of Globalization”. Lecture in Conference on Foreign Military Missions Defence Economy’s Point of View /with Afghanistan in Focus/ (30 May 2008, Budapest)
16. Nagy, K.: „Az Új Biztonsági Kultúra Program sajátosságai”. Előadás a „XXI. század biztonságkultúrája” tudományos konferencián. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2008. június 13. Budapest.
17. Nagy, K.: Security of Virtual World’s, Cyber Defence & Info-Security Asia 2008 Conference, Singapore, 8-9. July 2008.
18. Nagy, K.: The „added” benefits of the setting up of an Energy Security Centre. 18th International Congress of Chemical and Process Engineering. 24-28 August 2008, Prague.

MESTERKÉPZÉS A PTE FELNŐTTKÉPZÉSI ÉS EMBERI ERŐFORRÁS FEJLESZTÉSI KARÁN

Korunk katonai felsőoktatási képzése számos változást élt meg. A nemzeti államok és hadseregek létrejöttével uralkodóak voltak a „katonai szakmák” differenciált képzését végző intézmények. Fegyvernemenként, szakágakként jöttek létre – egyben a katonai technológiai változásait is tükröző – képzési szervezetek, felettük, már általánosabb vezetési igényből következően a fegyvernemi majd össz-hadseregbeli irányítást biztosító vezérkari tudást közvetítő intézmények. A képzési formák és tartalmak folyamatosan érlelődtek – ciklikusan követhető az önállósodás-összevonás, az általános és speciális képzési feladatok szerveződése, a katonapedagógia majd andragógia megjelenése.¹² Jellemző a gazdasági és társadalmi váltás mentén érvényesülő adaptációs kényszer és szükségesség érvényesítésére irányuló erőfeszítés.¹³ Ebben számos befolyásoló tényezőt lelhetünk fel. A folyamat jellemzője, hogy a szűkebben értelmezett katonai jelleg megmaradása mellett a katonai képzésben is érvényesült a kapcsolat-rendszer bővülése, ennek megfelelően új ismeretek, elvárások teljesítésének szükségessége.¹⁴

Részben ennek a szükségletnek ismeretében kezdődött meg a fegyveres testületek tagjainak belépése a polgári felsőoktatás képzéseibe. A hadsereg átalakítás személyi következményei, új pályairányok egyéni érdek és szervezeti megoldások érdekében tett kijelölése tette például 1989-től folyamatossá a fegyveres testületek tagjainak jelenlétét a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karán (és elődintézményeiben.) Lapunk nem egy esetben

¹² Elegendő itt pl. a fegyveres testületek doktori értekezéseit áttekinteni, vö. a Honvéd Tudósok sorozatát, amelyben több értékes dolgozat jelent meg /a 10. számban pl. Szilárd István A katonapedagógus. Az oktatók továbbképzési rendszerének vizsgálata, fejlesztésének lehetőségei a katonai felsőfokú tanintézetekben, vagy Miklós Zoltánnak a Ludovika Akadémia képzési/nevelési rendszerével kapcsolatos feldolgozásokat /pl. A Ludovika Akadémia értékelési rendszerei. Humán Szemle. 2006. 1. 64-71.

¹³ Pl. Lenkei Gábor (1993) Hadsereg és rendszerváltás. Interjú Keleti Györggyel. Valóság. 1993. 12. 17-30. Szabó János (1996) A társadalmi modernizáció új értékei és a hadsereg adaptációja. Valóság. 9. 30-40. HELY: Szabó János (2006) A Magyar Honvédség kultúraváltása. Az új szolgálati kultúra kimunkálása. Humán Szemle. 2006. 1. 1-35. hivatkozás 35.

¹⁴ Pl. Szabó János (1994) A hadsereg társadalmi környezete (a MHT II. országos konferenciája 4. szekciójának vitaindítója. Ht. Tájékoztató. 1994. 1. sz.II. 111-128. HELY: Szabó János (2006) A Magyar Honvédség kultúraváltása. Az új szolgálati kultúra kimunkálása. Humán Szemle. 2006. 1. 1-35. hivatkozás 35.

foglalkozott az emberi erőforrás-kezeléssel,¹⁵ de a Bologna-változások nyomán induló mester (MA) képzések oldaláról ismét foglalkozunk a fontos témakörrel.

A FEEK képzéseiben és kutatásaiban korábban és ma is, nem egy kapcsolatot találunk a fegyveres erők, elsősorban a Magyar Honvédség feladataihoz. Tükröződik ez pl. a hallgatók vizsgamunka (szak- és diplomadolgozat) témaválasztásaiban,¹⁶ a tananyag-összeállításában és a Bologna-folyamat nyomán végrehajtott képzési programban. Az emberi erőforrás ismeretekkel foglalkozást ebben a rendszerben az andragógia és szakirányai tartalmazzák, ami a haderő emberi erőforrás politikájában is figyelembe veendő.

Egy haderő versenyképességét befolyásoló emberi erőforrás értéke, haszna, a ráfordított oktatás, képzés úgy az egyén, mint a közösség értéke.¹⁷ A Bologna folyamat kapcsán több átrendeződés zajlott a felsőoktatás szak- és tantárgyi struktúráiban, melyet a felsőoktatás több-kevesebb eredményességgel valósított meg. Lapunkban legutóbb a ZNME nemzetbiztonsági szak MA-képzéséről olvashattunk tartalmas leírást.¹⁸ A PTE FEEK korábban közel egységessé formálódott emberi erőforrással foglalkozó szakok (személyügyi és humán szervező) ma két csoportba soroltattak: az andragógia és az emberi erőforrások alapszakokra (BA) és ezek egyetemi fokozatára (MA).

Az emberi erőforrásokkal foglalkozó andragógia tudomány paradigma-váltását évek óta hangsúlyozzák a szakemberek.¹⁹ Az andragógia nehezen jutott el mai állapotáig – ma viszont az egyik legnépesebb felsőoktatási szak. Az „Andragógia: szupersztár” – az andragógus felnőttképző szakember.²⁰ Az andragógusok a felnőttképzés professzionális megvalósítói, akik tervezik, szervezik, irányítják a felnőttek tanítási-tanulási folyamatait.²¹

¹⁵ Kobilka István, Krisztián Béla, Nemeskéri Zsolt (2005) A tudás és menedzselése Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. 2005. 3. 169-172.

¹⁶ Pl. Kobilka István, Krisztián Béla (2005) A Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és emberi erőforrás Fejlesztési Intézete hallgatóinak szakdolgozati témaválasztásai. Humán Szemle. 2005. 1. 109-114.

¹⁷ Bessenyei István (1996) A gazdaság versenyképessége és az oktatás. OKI. Budapest.

¹⁸ Izsa Jenő (2008) Nemzetbiztonsági mesterszak indul a ZMNE-en. Szakmai Szemle. 2008.3.203-213.

¹⁹ A felnőttoktatás-felnőttképzés fogalompár közül bármelyik elhagyása félreértésekhez vezet a kialakulóban lévő használati szokások miatt. (Vö. Lada László: Andragógia, a felnőttkori tanulás-tanítás tudománya. In: Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről. Szerk.: Koltai Dénes és Lada László. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2006.)

²⁰ Huszár (2008) Andragógia:szupersztár. ÉS. 2008. augusztus 8.13.

²¹ Lánzos Ágnes (2006) Bologna andragógussá tette a felnőttoktatót. Interjú Kraiciné dr.Szokoly Mária egyetemi docenssel. Népszabadság. 2006. szeptember 14.19.

A pécsi képzés két szakán oktató emberi erőforrások MA tudnivalói a tudáspiacon, a gazdasági felnőttképzés piacán jöttek létre. Ez az ismeretanyag kezdettől integrált, mert több tudományág ismeretanyagát szükséges egyszerre megismerni/összekapcsolni/alkalmazni. Az emberi erőforrást érintő tudományterületeken olyan ismeretek halmozódtak fel, amelyek jól hasznosíthatóak a fegyveres testületek feladatmegoldásaiban. A korábban elszigetelten működő tudományágak eredményeiket és módszereiket tekintve egyre inkább átfedésbe kerülnek. A globális katonai helyzetet leginkább meghatározó emberi erőforrás menedzsment általánosan használt fogalmairól, megközelítéseiről, nemzetközi jellemzőiről a szakok sokféle áttekintést adnak. A felsőoktatás az emberi erőforrás képzése megváltozott formáival, tartalmi változtatásaival az állandóan hangsúlyozott minőségi emberi erőforrás feladatellátásra koncentrál. A formális rendezésen túli feladat a kibocsátottak gyakorlati minőségi értékének növelése szervezeti együttműködésekkel erősítve. Az emberi erőforrással kapcsolatos tudásrendszert úgy tekintjük, mint egy állapottér reprezentációját. A reprezentáció esetünkben azt jelenti, ahogy egy tudásalapú rendszer a rendelkezésre álló tudást megjeleníti. A pécsi BA és MA képzésben az emberi erőforrásokkal kapcsolatos gyakorlatot (az elméleti megalapozást követően) meghívott vállalati szakemberektől ismerhetik meg a hallgatók.²²

A PTE FEEK MA képzéseiben a szervezetekben megvalósítandó emberi erőforrással kapcsolatos tevékenységek a korábbi tapasztalatok birtokában, a szervezetek emberi erőforrás-kezelésének szükségletéből alakultak ki. Az andragógia MA és az emberi erőforrás tanácsadó MA képzésekben²³ meghatározó a globális környezet, amennyiben folyamatosan igényli a használatra kész innovatív tudást, a nagyobb fokú alkalmazkodó képességet. Ez pedig a kimeneti értéket fejlesztő MA multidiszciplináris és holisztikus irányú képzés követelményét erősíti az andragógia integráló keretében. Az MA szakokra jelentkezés nyitott, a szakok tantárgyleírását mutatjuk 3. és 4. táblázatainkban (PTE FEEK honlap) választása tudatosan a nagyvállalatok és szervezetek humánerőforrás-gyakorlatára koncentrált. Az eredményes módszerek, eljárások disszeminációjában ennek van a legnagyobb jelentősége. A hazai szervezetek a globális rendszerben szükség-szerűen ezt az emberi erőforrás kultúrát hasznosítják, hogy eredményesen tud-janak helytállni a versenyben. A meghívott előadók gazdag szemléltetéssel, munkafeladatokkal érkeztek – előadásaik a célt nagyban

²² A 2008. október-december közötti időszakban a következő vállalatok meghívott emberi erőforrás szakemberei tartottak ismertetést ACCOR, APEH, AUDI Akadémia, AVON, Baranya Megyei BV, Bosch DIGI Kft., Elcoteq, GMN-Human Rent EG, Halmi Hungária, Magyar Autópálya, Magyar Honvédség, Mecseki Erdészeti Zrt, Polgármesterek, P&Bert, Paksi Atomerőmű, Procter&Gamble, Rába, Re Con Kft., Richter Gedeon Rt., Shantall, Siemens Hungary, TESCO, Trenkwalder, Vasi Volán,

²³ Az emberi erőforrás tanácsadó képzést a Magyar Honvédség husz tagja kezdi meg a PTE FEEK-en. Az erre vonatkozó együttműködési szerződést 2008. december 9-én Tircsi Hajnal őrnagy, a HM Központi Előmeneteli, Oktatás- és Képzésszervezési Osztály kiemelt főtisztje és dr. Kobilka István ezredes, a PTE FEEK docense írták alá.

segítették. A hallgatók világos áttekintést kaptak a globális (és hazai) szervezetek emberi erőforrás kultúra általánosan és speciálisan használt fogalmáról, megközelítéséről és a gyakorlati megoldásokról. Az MA képzés gyakorlat-ismertetései bővítik megerősítik az emberi erőforrás feladatmegoldások tudatos szakszerűségét, növelve eredményességét.

PFISTER ÉVA

TANÍTÁS ÉS TANULÁS KOOPERATÍV CSOPORTMUNKÁBAN²⁴

²⁴ A tanulmány a VI. Neveléstudományi Konferencián elhangzott előadás írott változata, amely megjelent: .In: E-tanulás alapú kooperatív pedagógiai módszerek a tanulóközpontú tanítás szolgálatában. BCE MKI. Bp., konferenciakötetben.

A tanulók, hallgatók, továbbképzésen részt vevő felnőttek – legyenek azok tanárok, katonai vezetők vagy az élet bármely területén dolgozók – együttműködő csoportokban való foglalkoztatása, tanítása a hagyományos pedagógiai keretekben nem tekint hosszú múltra vissza. Ez annál is inkább meglepő, mert a csoportban való tanulás évszázadokon keresztül jellegzetes formája volt az élethez szükséges ismeretek és tevékenységi formák elsajátításának. Az emberi léthez szükséges alapvető viselkedési formákat, az anyanyelvet, az együttélés szabályait, normáit napjainkban is emberi csoportok (mint a család, a kortárs csoport, baráti közösségek, munkacsoportok) tagjaiként sajátítjuk el. Mondhatnánk, hogy a tanulásnak ez az alapvető szervezeti formája, módja. Ennek ellenére az iskolákban évszázadokon keresztül a tanulás alapvető szervezeti kerete az osztály, amelyet viszonylag homogén egységnek tekintve tanít a tanár.

A csoportmunka tudatos és rendszeres alkalmazására – bár erről a kutatóknak eltérő álláspontjai jelentek meg –, először a hagyományos iskola kritikájának eredményeként a XX. század elején, az úgynevezett reformpedagógiai irányzatokba sorolható újító törekvések keretében került sor. A múlt század elején elindult reformtörekvések eredményesnek ítélt kezdeményezései nem váltak általánosan elfogadottá, és csak az úgynevezett alternatív vagy kísérleti iskolákban őrződtek meg, amelyek a többségi iskoláktól valamilyen szempontból eltérő pedagógiai célt, filozófiát vallanak, és ennek megfelelően eltérő módszereket is alkalmaznak. Az együttműködő csoportokban történő tanulás eredményességét számtalan kutatás keretében vizsgálták és hasonlították össze a hagyományos, ún. frontális osztálymunkában történő tanítással, amelyek alapján megállapítható, hogy a kooperatív tanulás eredményesebb a hagyományos oktatásnál, mert a csoporttagok együttes teljesítménye jobb minőségű, tanulási motivációjuk magasabb szintű, jobban figyelnek egymásra, pozitív függőségi viszonyok alakulnak ki, és képesek egymásnak segítséget nyújtani.

A tanulmány keretében sor kerül a kooperatív tanítási-tanulási helyzet olyan sajátosságainak bemutatására, amelyek megkülönböztetik a hagyományos csoportmunkától, valamint annak bizonyítására, hogy a csoport miért játszik kitüntetett szerepet a tanulásban. Végezetül felhívjuk a figyelmet arra, hogy a kooperatív tanulás irányításának feltétele a „kooperatív pedagógus”, aki a „hagyományos pedagógus”-tól jelentősen eltérő szerepfelfogással és tudással kell, hogy rendelkezzen.

A változás szükségessége – a munka világa

A szűkebb és tágabb környezetünkben végbemenő változások az egyén számára szinte követhetetlen gyorsasággal történnek, az iskolák többségében

ugyanakkor szinte minden változatlan. A pedagógusok többsége ugyanazokkal a módszerekkel próbálja megtanítani a tartalmában rendszeresen megújuló tananyagot, mint évtizedekkel korábban, nagyon hasonlatos módon ahhoz, ahogy őt is tanították. Az iskola padjait elhagyva ugyanakkor a tanulóknak olyan új elvárásoknak kell megfelelniük, amelyekre nem készítették fel.

Az egyik ilyen változás, amely az eredményes munkavégzés feltétele, a csoportban végzett munkához szükséges készségek és képességek megléte. Ezek hiánya komoly akadályokat jelenthet a munka világában, nem beszélve az egyes társadalmi szervezetekben (pl. katonaság, tűzoltóság, katasztrófavédelem) való eredményes tevékenység végzésében. A szakképzést tekintve, az ipari termelésben gyakran alkalmazott munkaszervezési forma a csoportmunka, ahol a feladatok nem az egyes munkavállalókhoz, hanem a csoporthoz, mint egységhez vannak hozzárendelve, azok csak együttes, együttműködő tevékenység eredményeként oldhatók meg. Nem okozhat különösebb meglepetést, hogy ez a fajta munkavégzés más fajta felkészültséget igényel, mint például:

- rugalmasságot egy új munka- és feladatszituációra való beállítottságban;
- önállóságot a feladatra vonatkozó döntésekben;
- határozottságot a saját elképzelések képviselésében és megvédésében a csoporton belül és kívül;
- kooperációs beállítottságot, amely a teljesítményt nem individuális eredményekben, hanem a csoport teljesítményeként fogja fel;
- a saját munkára való önkontroll képességét, amely lehetővé teszi a hibák feltárását és megelőzését;
- konfliktuskezelő és a megegyezést kereső képességet a csoporton belül.

(Frackmann M, Lebmkuhl K. 1993. idézi: Szekeres, Wengemut 1997)

A fentiek tükrében nem kétséges, hogy az iskoláknak és egyéb oktatást végző szervezeteknek a tanítás és tanulás módszereiben, szervezési eljárásaiban, a tapasztalatszerzés és feldolgozás módszereiben is jelentős változtatásokat kell bevezetniük. A jövő munkahelyei – mint látható – egyre inkább az együttműködő csoportokra alapoznak, elengedhetetlen, hogy az individuális és versenyközpontú oktatás mellett megjelenjen a kooperatív csoportmunka. Ennek hiányában tanulóink nem sajátíthatják el azokat az alapvető jártasságokat és készségeket, amelyekkel megállhatják helyüket jövőbeli munkahelyükön.

Az együttélés sajátosságai

A világban végbemenő globalizációs folyamatok eredményeként egyre jellemzőbb a családok országhatárokat átlépő migrációja. A különböző országokban együtt élő, eltérő nemzetiségű, etnikumú családok gyermekei az iskolá-

ban, az osztályban is megjelennek. Ezeknek a tanulóknak az integrálására, a másság iránti tolerancia fejlesztésére is nagyon jó módszer a csoportmunka.

Kutatások szerint a tanulócsoporthoz alkalmazásának egyik jelentősebb pozitív hatása a vegyes etnikumú osztályokban figyelhető meg. Például az USA-ban ezekben az osztályokban hagyományos, frontális foglalkoztatás esetén pl. a fehér gyerekek a fehérekkel dolgoztak együtt és barátkoztak, míg a feketék a feketékkel, a spanyol-amerikaiak a spanyol-amerikaiakkal és így tovább. Ezt látva csalódottság érzése foghatja el azokat, akik a vegyes osztályokért küzdöttek és reménykedtek, hogy így majd a kapcsolatok, az egymás iránti tisztelet, a szeretet megerősödik a gyerekekben.

Számos felmérés készült olyan osztályokban, ahol nem csoportos tanulási módszert használtak. Az osztályok vegyes etnikumúak és hagyományos szerkezetűek voltak. Itt a gyerekektől azt kérték, nevezzék meg legjobb barátjukat vagy barátaikat. A félév végén megismételték ezt a kérdést, és azt figyelték meg, hogy azon fekete gyerekek száma, akik az év elején fehéret neveztek meg barátjukként, illetve azon fehérek száma, akik feketét neveztek meg általában csökkent vagy változatlan maradt. Azzal tehát, hogy egy osztályba soroljuk a feketéket a fehér gyerekekkel, még nem segítjük elő a barátkozást, a faji különbségek áthidalását.

A csoportos tanulás azonban megoldhatja ezt a problémát is. Évtizedek kutatásai bizonyították, hogy amikor az emberek közös célért dolgoznak együtt, az egymás iránti szeretetük és tiszteletük megnő (Sherif, 1976). Mikor a vegyes osztályokban kipróbálták ezeket a módszereket, éppen ilyen eredményt kaptak. Több felmérés foglalkozott a csoportos módszerek alkalmazásával, és mind ugyanarra az eredményre jutott, miszerint az etnikai különbségek nem jelentettek többé korlátokat a gyerekek között. Ez a kontrollosztályokban nem volt tapasztalható. (Slavin, 1986)

A tanulás sajátosságai

Egy következő ok, amely indokolja az együttműködő csoportokban való foglalkoztatást, az iskolai oktatás sajátos ellentmondása: az iskolai tananyag tanulása alapvetően individuális tevékenység, ugyanakkor ennek szervezeti kereteit egyre nagyobb létszámú tanulócsoporthoz adják anélkül, hogy kihasználnánk a társak jelenlétét, a csoportokban rejlő tanítási-tanulási lehetőségeket. A tanulókat a tanórák jelentős részében frontális osztálymunka keretében foglalkoztatják, a tanulók többnyire csak a tanárral kerülnek kapcsolatba, ő a tudás egyedüli birtokosa, a társakkal történő érintkezés a tanórán többnyire tiltott, büntetett viselkedés. Ha a tanítás ilyen módon történik, akkor a társak jelenléte "felesleges", inkább nehezítik, semmint segítik a tanulást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tanulók homogenitására építő együttes foglalkoztatás megfelelő céllal és feltételek mellett nem alkalmazható eredményesen, de olyan

gyakorisággal, amilyenel ez napjainkban a tanórákon megjelenik, nem indokolt és nem elég hatékony. A társas együttlét, a tanulók egymásra való hatása ugyanakkor olyan kiaknázatlan lehetőségeket hordoz magában, amelyek megváltoztatják a tanulás módját, személyes élményét.

A felsorolt indokok szükségessé teszik a tanulás együttműködést igénylő módon való megszerzését, amely:

- növeli a részt vevők aktivitását
- lehetővé teszi alkotó munkájukat;
- fejleszti a kreatív gondolkodás képességét, problémák iránti érzékenységet;
- a tanulók szükségletévé teszi saját képességeik használatát, az önálló keresést, kutatást, véleményalkotást;
- javítja a tanulók önértékelését;
- hozzájárul a tanulók tanulmányi eredményének javulásához;
- fejleszti a tanulók együttműködési, szociális képességeit.

A csoport hatása

A szociálpszichológia csoportokra vonatkozó kutatásainak legtöbb eredménye a nevelés elméletében és gyakorlatában is közvetlenül alkalmazható, ennek nyomán javul a tanítás hatékonysága. A csoport – mint ismeretes – jelentős szerepet tölt be a szocializációs folyamatban, a csoporttörténetek, az együttes élmény közösséget teremt, az ezen élménytöbblet nyomán keletkező külső és belső folyamatok, hatások hatékonyan alkalmazhatók az oktatás során is. A csoport, mint szerveződés lehetővé teszi az egyén interperszonális képességeinek fejlesztését, a szabály és normaelsajátítás motiválását, a teljesítményértékelést.

Talán nem szorul további bizonyításra a kooperatív tanítási-tanulási módszerek bevezetésének, alkalmazásának szükségessége. Ennek egyik elengedhetetlen, legfontosabb feltétele, hogy azok a pedagógusok, akik nap, mint nap belépnek az osztályterembe, elsajátítsák ennek a módszernek, szervezési módnak az alkalmazását. Kutatások bizonyítják, hogy ilyen módon azonban csak olyan tanár tudja megszervezni a tanítás-tanulás folyamatát, aki maga is megélte az elsajátításnak, a tanulásnak ezt az élményét. Ehhez pedig a pedagógusképzés és továbbképzés a legalkalmasabb terep. Célunk, hogy olyan tanulási feltételeket biztosítsunk ezen program során, amelyek lehetővé teszik a saját élményre alapozó tanulást.

A kooperatív tanítási-tanulási helyzet

Az együttműködő csoportokban történő tanulás eredményességét számtalan kutatás keretében vizsgálták és hasonlították össze a hagyományos, ún. frontális osztálymunkában történő tanítással, amelyek közül most kettőt mutatunk be. A vizsgált főbb jellemzők és azok összevetése önmagában bizonyító erejű.

Hagyományos csoportmunka – kooperatív csoportmunka

A csoportmunka elmúlt, közel száz évre visszatekintő gyakorlatát áttekintve először is különbséget kell tennünk a csoportban végzett tevékenység és az együttműködést kifejezetten igénylő, kooperatív csoportmunka között. Hosszú időn keresztül úgy gondolták, hogy elegendő az osztályt valamilyen szempont szerint csoportokra osztani, majd minden csoportnak adni egy feladatot, amely a tanítás céljától függően eltérő, vagy akár azonos is lehet, majd a csoportoknak időt adni a munkára és a végén a csoport valamelyik tagja – akit a tanár vagy a tanulócsoporthoz jelöl ki – beszámol az elvégzett munkáról. A csoportmunka ily módon való megszervezését joggal érték kritikák, mondván:

- a csoportban végzett munka jelentős többletidőt igényel a hagyományos frontális tanításhoz képest;
- a csoport tagjai közül csak egy-két tanuló vesz részt a feladat megoldásában, a többiek „lógnak”, vagy akár még hátráltatják is a többieket;
- a csoportban csak az idő egy részét töltik tanulással, közben a feladattól eltérő dolgokkal foglalkoznak;
- az egy csoportba került tanulók nem tudnak vagy nem akarnak együtt dolgozni;
- nem érvényesülhet a tanár közvetlen irányító, ellenőrző, értékelő tevékenysége, amely a munka eredményességét veszélyeztetheti.

A munkánk tárgyát képező kooperatív pedagógiai módszer a fentiekől alapvetően különböző módon kerül megszervezésre. A lényegi eltérés abban áll, hogy a csoportok olyan feladatokat kapnak, amelyek csak a csoport minden tagjának részvételével, a munkához való jól meghatározott módon való hozzájárulásával valósulhat meg. Ennek feltétele pedig a feladatok részfeladatokká, feladatrendszerekké alakításában jelölhető meg. Ez az, amely nélkülözhetetlenné teszi minden tag együttműködését a csoportban, ennek hiányában a csoport nem tud eredményesen működni, amely olyan csoportdinamikai folyamatokat indít el, amely szintén abba az irányba hat, hogy a csoport egyetlen tagja sem vonhatja ki magát a munkából. A fent bemutatott kutatási eredmények az ilyen módon megszervezett csoportmunkára vonatkoznak.

Az úgynevezett hagyományos csoportmunka és a kooperációra épülő tanulás közötti különbségeket mutatja be a következő táblázat:

<i>Hagyományos csoportmunka</i>	<i>Kooperatív tanulási csoport</i>
Nincs pozitív függés a csoporton belül	Pozitív függés a csoporton belül
Nincs egyéni felelősség	Egyéni felelősség
Homogén csoport	Heterogén csoport
Kiválasztott csoportvezető irányít	Közös tanulásirányítás a csoporton belül
A feladatmegoldás áll a középpontban	A feladatmegoldás és a csoporttagok egymással való kapcsolata egyformán fontos
A szociális kompetencia vagy előfeltétel, vagy nem számít	Fontos a szociális kompetencia fejlesztése
A tanár nem avatkozik bele a csoport munkájába	A tanár figyelemmel kíséri a csoport munkáját és szükség esetén segítően beavatkozik
Nincs evalváció, a tanulási folyamat reflektálása és értékelése a csoport feladata	Az evalváció és a tanulási folyamat reflektálása és értékelése a csoport feladata

A hagyományos és kooperatív csoport összehasonlítása

In: Johnson – Johnson 994. Idézi Óhidy 2005.

A kooperatív csoportmunka meghatározása

Azt gondoljuk, elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol olvasóink legfőbb kívánsága, hogy megtudják, mi is a kooperatív pedagógiai tevékenység lényege, milyen módon foglalhatók össze alapvető jellemzői. Hát lássunk akkor egy definíciót!

A kooperatív tanítás-tanulás a diákok együttműködő csoportmunkán alapuló tevékenysége, amely különböző tanítási-tanulási célt szolgálhat. A tanulás alapvető színtere a (2-4-6 fős) csoport, amely sajátos működésével hatékony tanulási környezetet teremt. Az ilyen módon történő tanulás során a konkrét tanulmányi cél (ismeretek elsajátítása, tevékenységformák fejlesztése) teljesítésén túl jelentősen fejlődik a tanulók szociális-, együttműködési-, problémamegoldó képessége. Fejleszti a tanulók toleranciáját, az eltérő nézetek, vélemények, meggyőződések elfogadásának képességét, valamint a saját álláspontjuk meggyőző megjelenítésének és megvédésének képességét. Annak, hogy a közös célok csak együttes erőfeszítéssel érhetők el, egyenes következménye, hogy kialakul és fejlődik a tanulóknak a saját magukért és másokért érzett felelősségvállalásának képessége.

A kooperatív tanulási módszer alaphelyzete a következő: a tanulók együtt dolgozva tanulnak, és nemcsak a saját, hanem társaik előrehaladásáért is felelősek. E módszerek ugyanakkor hangsúlyozzák a csoportos cél és a siker tartósságát, amely csak akkor valósulhat meg, ha a csoportok minden tagja megtanulja a tananyagot.

Három fő elv az, amely áthatja ennek a tanítási-tanulási helyzetnek minden módszerét: a *csoportos értékelés, az egyéni felelősség és az egyenlő lehetőségek*.

Az értékelés úgy zajlik, hogy a csoportok oklevelet vagy jutalmat kapnak, ha teljesítik a kitűzött célt. A csoportok nem egy bizonyos jutalomért versengenek, mindegyik csoport megkaphatja a jutalmat, ha teljesíti a követelményeket. Az egyéni felelősség azt jelenti, hogy a csoport sikere az egyes tanulók munkájától függ. Ez a tanulók egymásra figyelését erősíti: segítsenek egymásnak, azoknak, akik nincsenek még felkészülve a dolgozatra, a versenyre vagy a beszámolóra. Az egyenlő lehetőségek fogalom alatt azt értjük, hogy a diákok teljesítményét nem a legjobbakhoz vagy egy közepes mércéhez hasonlítja a tanár, hanem a diák saját korábbi eredményéhez, így a legjobb és legrosszabb tanulók is motiválva vannak, hogy eredményük javításával hozzájáruljanak csoportjuk sikeréhez.

Kutatások bizonyították, hogy a csoportos értékelés és az egyéni felelősség alapvető fontosságúak a főbb készségek fejlesztésében. Az nem elég, hogy azt mondjuk a tanulóknak, hogy dolgozzanak együtt, kell emellett valami motiváló erő is. Az egyenlő lehetőségekkel oldhatjuk meg ezt a problémát, hiszen így a mérce senkinek sem lesz túl magasra vagy túl alacsonyra téve, hiszen saját magához képest kell jobban teljesítenie (Slavin, 1986).

Kooperatív tanulás – konstruktív tanulás

Többen gondolják úgy, hogy a kooperatív tanulás, mint módszer a konstruktív módon való tanulásnak kedvez, amely az ismeretek elsajátítását alkotó, konstruáló folyamatként feltételezi. A konstruktivista tanuláselmélet jelentős szerepet tulajdonít – többek között – az iskolai tanulás megszervezésének, a tanár szerepének. Így például a konstruktivista szemléleten alapuló oktatásban a tudásépítés elősegítését szolgálhatják a következő tényezők: a valóság sokféle reprezentációját kell kínálni; az élet valódi összetettségét kell bemutatni; a tudás konstruálását, építését kell hangsúlyozni, nem a reprodukálását; valódi, élet közeli feladatokat kell adni (inkább összefüggéseket állítani, mint elvont utasításokat). Amint majd a későbbiekben is látjuk, ezeknek az elvárásoknak a kooperatív tanulás szervezése valóban inkább megfelel, mint a hagyományos tanítási módszerek. Fontos megjegyezni, hogy nem kell senkinek elköteleződnie a konstruktív tanuláselmélet mellett ahhoz, hogy alkalmazni tudja a kooperatív csoportmunkát, mint szervezési módot, és hogy megtapasztalhassa annak előnyeit.

A csoportokról általában

Miért is van kitüntetett szerepe a csoportnak, a másokkal való interakció megvalósulásának a személyiség fejlődésében? Erre a kérdésre több szinten is megadhatjuk a választ. Az ebben a témában sokat idézett költő a maga eszközeivel így fejezi ki ezt a jelenséget: „...hiába fürösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat” (József Attila).

A pszichológiának, a pedagógiának, a szociológiának és más társadalomtudományoknak is megvan a maga csoportfogalma. Mi most a pszichológiának a pedagógiában is alkalmazható fogalmi megközelítésével próbálkozunk, amely szerint a csoportot olyan személyek együtteseként határozzuk meg, akik egymással interakcióban állnak, továbbá összetartozásuk a külvilág számára jól elkülöníthető. A csoport egy meghatározott közös cél és/vagy feladat elérése/megoldása érdekében szerveződik. „Csoporton emberek bizonyos számát értjük, akik adott térbeli és időbeli tényezők között egymással közvetlenül vagy közvetve, aktív kölcsönös viszonyban, vagy legalábbis minimális intenzitású, extenzitású és intimitású összeköttetésben állnak, maguk belső rendet alakítanak ki, és cselekvően értékmegvalósításra törekszenek.” (Csepeli, 1985)

A különböző tudományágak értelmezése között a minőségi eltérés – véleményem szerint – a csoport nagyságában keresendő. A szociológus csoportnak tekintheti egy ország lakosságát is, azon az alapon, hogy egy államhatáron belül élnek. A pedagógus számára ez így kezelhetetlen jelenség, hiszen ennyi ember nem képes közvetlen kapcsolatba kerülni egymással.

A (tanuló)csoport

Ebben a munkában a továbbiakban a csoportok alatt az ún. kiscsoportot értjük. A „kiscsoport olyan emberek együttese, amelyben a részt vevő egyének egymást közvetlenül érzékelik, s egymással folyamatosan vagy rendszeresen interakcióba lépnek” (Rudas J. 1990. 16.o.). A csoportoknak ezt a típusát a következő sajátosságok teszik azzá, ami:

- a) célja tagjainak fejlesztése (személyiségfejlesztés, önismeret-fejlesztés, tág értelemben vett tanulás, társaskészség-fejlesztés stb.);
- b) nem spontánul vagy külső szempont szerint alakul, hanem szándékosan, a fenti célra hozták léte, úgy is mondhatnánk, hogy intézményesült csoport;
- c) előreláthatóan, sokszor megtervezetten magába sűríti az emberi élet és egyéb csoportok változásának fő fázisait: a keletkezést, a növekedést, a működést, az elválást, megszűnést);

- d) célját a csoport önmaga által valósítja meg, vagyis az interakcióba lépő egyének csoportja a kívánt változás, illetve fejlesztés kerete, közvetítője, serkentője. (Rudas J. 1990.)

A fenti módon értelmezett csoport lehetne akár az osztály is, de annak létszáma nem teszi lehetővé az állandó és folyamatos személyes interakciót. Ezért a csoporton itt a 3-6 főt értjük (bár a páros alakzatot is besoroltuk ebbe a munkaformába, mint az együttműködést igénylő munka speciális szervezési módját).

A csoport számára a legfőbb összetartó erő az a közös cél, amely a tagokat a csoportba hozza. A közös cél és a csoportos együttlét az alapvető csoportfolyamatok létrejöttének alapja. Előbb-utóbb minden csoportban kialakul egy közös, minden tag által elfogadott érték- és normarendszer (csoport-norma), amely jellemzően meghatározza, hogy a csoport hogyan viszonyul bizonyos belső, illetve külső történésekhez. A konformizmus a csoportnak az elfogadott normarendszer alapján az egyénre kifejtett egységesítő hatását jelenti, melynek következtében hajlamosak vagyunk a csoport véleményét saját véleményünként elfogadni. A konformizmus funkciója kettős: egyrészt növeli a csoport működésének hatékonyságát, másrészt megkönnyíti az egyén számára a dolgok értelmezését (Csepeli Gy. 1985). Ebben az összefüggésben lesz jelentése az egyes csoporttagoknak a normáktól való szándékos eltérésének, amely szintén fontos része a csoportok működésének. Ennek nyomán alakulhatnak ki a csoporton belüli szerepek, amelyek nélkülözhetetlenek a csoport hatékony működéséhez.

A csoportszervezés elvi alapjai

Az együttműködő tanulási környezet megteremtése nagyon átgondolt előkészítő munkát felel meg, melynek része a megszervezendő csoportok tagjainak kiválasztása, a csoport összetételének, létszámának megtervezése.

Az első eldöntendő dolog az a tanítási-tanulási, pedagógiai cél, feladat, amelynek érdekében megszervezzük a tevékenységet. Cél lehet az új ismeretek elsajátítása, fogalmak, idegen nyelv tanulása esetén az újonnan elsajátított szavak rögzítése, nyelvtani szabályok alkalmazása; az elsajátított ismeretek új feladathelyzetben való alkalmazása, készségfejlesztés; a tanultak rendszerbe szervezése; az elsajátított ismeretek és tevékenységi formák ellenőrzése, a tanulási folyamat eredményességének értékelése. Ezek a tanítási-tanulási feladatok konkrét, a csoportok által elvégzendő tevékenységekké alakítandók.

Csoport és együttműködés

A kooperatív csoportmunka feltétele, hogy a csoportba szerveződő tanulók képesek legyenek az együttműködésre, a közös feladat elvégzésére. Ezért fontos figyelembe venni, hogy nem minden tanuló számára jelent a hagyományos, a tanulók különbségeire tekintettel nem levő frontális munkánál kedvezőbb tanulási feltételeket a csoportmunkában való részvétel. Vannak olyan vélemények, melyek szerint „az együttműködés szempontjából fejletlen tanulók csoportba kényszerítése mind a saját, mind a társak számára visszahúzó erőt jelent. Az együttműködésre való képesség fejlesztését nem érdemes csoportmunkás oktatási szituációban kezdeni – ez feltétlenül az eredményesség rovására megy. Ezzel szemben, ha egy vagy néhány tanuló még nem érett az együttműködésre, számukra kedvezőbb differenciált tanulási feltételek más szervezési módok szimultán alkalmazásával megteremthetők.” (M. Nádasi Mária, 1986)

A csoportkutatások más irányzatai szerint éppen a csoportban való együttes tevékenység teszi lehetővé, hogy folyamatosan fejlődjenek a tanulók azon képességei, amelyek egyre inkább alkalmassá teszik az együttműködésre. A folyamatos készségfejlesztést a tanulók ismeretében meghatározott feladatok biztosítják. Ha olyan módszereket alkalmazunk, amelyekben a feladatok szerkezete nagyon pontosan meghatározott, mint majd látjuk pl. a mozaik módszernél, ahol kevés szabad interakciós helyzet adódik, akkor az együttműködésre még kevésbé felkészült tanulók is eredményesen meg tudják oldani a feladatot. (Kagan, 2001)

Együttműködés és csoportnagyság

A csoport nagysága, a tanulók száma – többek között – az elvégzendő feladattól és a konkrét pedagógiai céltól, valamint az osztály létszámától is függ. Bizonyos feladatok jól végezhetők pármunkában, míg mások teljesítéséhez, például a mozaik módszernél vagy a projektoktatásban, több tanuló együttműködésére van szükség. A csoportnagyság megválasztásában a társas és érzelmi tényezők is szerepet játszanak. Ha a tanulók nagyobb csoportban zavarba jönnek, vagy nem tudnak érvényesülni, illetve arra használják a csoportot, hogy elbújjanak benne, kezdetben célszerűbb kisebb, például kétfős csoportokat alakítani. Az is lehet, hogy vannak az osztályban olyan tanulók, akiknek inkább nagyobb csoportra van szükségük, akár azért, hogy a több csoporttárstól kapott nyomás megfélemezze őket, akár azért, mert csak nagyobb csoportban képesek erőfeszítést tenni a jobb eredmény elérése érdekében. (Roeders, 1998)

A kívánatos csoportlétszámról sok kutató mondja el a véleményét. A feladatvégzéshez szükséges, ugyanakkor mindenki számára lehetséges kommunikációs kapcsolatok biztosítása érdekében javasolt szabály: olyan nagy legyen a csoport, hogy mindenki tudására szükség legyen a megoldáshoz. Ezt, mint a későbbiekben látni fogjuk, a feladatok megosztásával is biztosítani kell. Egy

technikainak is felfogható megközelítés: a csoport akkor optimális nagyságú, és akkor jó a térbeli elhelyezkedése, ha egy asztal körül ülve kényelmesen eléri egymás kezét. Ha a csoport a szükségesnél kisebb: nem tudják a feladatot megoldani.

Eszerint tehát a szükséges csoportnagyság a megoldandó feladat és az osztálylétszám ismeretében határozható meg. A legtöbb kutató, amint azt korábban is láttuk, a csoportmunka pedagógiai hatékonyságából kiindulva – hangsúlyozza, hogy a 3-5 fős csoportok előnyösebbek, mert: több idő áll mindenki rendelkezésére a közreműködéshez; nagyobb és jobban érzékelhető az egyén felelőssége; nagyobb a csoporttagok hatása egymásra. Többen kiemelik azt a szempontot is, hogy előnyösebb a páros számú (ebben a keretben 4 fős) tanulókból álló csoport, mert így a kommunikáció lehetősége megduplázódik a 3 fős csoporthoz képest. A csoportok nagyságára ugyanakkor az az adottság is hatással van, mint az osztálylétszám. Minél nagyobb az osztály létszáma, vagy az osztályban csoportmunkában foglalkoztatandó tanulók száma, annál nagyobb lesz a csoportok száma is. Viszont minél kevesebb egységet kell irányítani a pedagógusnak, annál nagyobb a valószínűsége az összes csoportra egyszerre irányuló kommunikáció hatékonyságának. Többek szerint a csoportmunkában érvényesíthető kétlépcsős kommunikáció 5-6 csoport esetében lehet problémamentes, illetve annál több idő juthat az egyes csoportok beszámolóira, az eredmények bemutatására. A csoportmunka elvben alkalmazható az előzetes tudás szempontjából meglevő homogenitás és heterogenitás esetében egyaránt. Hogy alkalmazása ne egyszerű másféleséget, hanem az egyéni sajátosságokhoz igazodó differenciált tanulási feltételek realizálódását jelentse, szükséges a tanulók aktivizálhatóságára, együttműködési képességi fokának, társas helyzetére is tekintettel lenni. Ez azt jelenti, hogy az egyént olyan csoportba helyezzük, amelyben számára a tanulás kedvező ösztönző társas körülményei biztosítottak, a csoportnak pedig olyan feladatot adunk, amelynek megoldásához tényleges együttműködés szükséges, minden tanulónak hozzá kell járulnia a megoldáshoz a maga sajátos lehetőségeivel, ha megfelelő szintű megoldásra törekszenek. (M. Nádasi 1986)

Csoport és társas/tanulmányi helyzet

A csoportmunkában foglalkoztatott tanulók számára a kedvező tanulási körülmények megteremtése szempontjából kulcsszerepe van a csoportképzésnek és a feladatnak. Ezért a napjainkban még mindig oly elterjedt megoldások, amelyben az osztályt formai szempontok szerint osztják csoportokra, mint például az egymáshoz közel ülők, az egy padban vagy egy padosorban elhelyezkedők, nem tekinthetők megfelelő eljárásnak. A céltudatosan megtervezett, valódi együttműködésre építő csoportmunkának mind a csoportok kialakításában, mind a célnak megfelelő osztálytermi berendezésben meg kell jelennie.

Egy másik szempont, amelyet érdemes átgondolni, hogy szükséges-e a csoportalakításnál az osztályban kialakult társas kapcsolati háló, az uralkodó rokonszenvi és ellenszenvi viszonyok figyelembevétele. A csoportmunka kutatásával foglalkozók megfigyelései alapján úgy tűnik, hogy ahhoz, hogy a csoporttagok hatékonyan tudjanak együttműködni, célszerű figyelembe venni a tanulók egymáshoz fűződő kapcsolatait, bizonyos esetekben – amint a következő részben látni fogjuk, az egyetlen szempont, amely szerint a csoportokat alakítjuk, nem más, mint ez a kapcsolatháló. De abban az esetben is, amikor nem ez a csoportalakítás fő szempontja, fontos figyelembe venni ezeket a viszonyokat.

A csoportalakítás további, figyelembe veendő szempontjai az adott tanulási tevékenység szempontjából mutatott tanulmányi teljesítmény, amely szerint alakíthatunk heterogén és homogén csoportokat. Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy melyik módon szervezett csoport működik eredményesebben, a tanulás céljának, a megoldandó feladat ismeretének birtokában lehetséges.

A csoportalakítás során figyelembe veendő szempontok – összefoglalóan –, a következők:

- a tanítás tanulás célja, feladatai;
- a tanulók önálló munkavégzésre való alkalmassága, felkészültsége;
- a tanulók szociális, együttműködési készségeinek fejlettsége;
- a tanulók társas kapcsolati hálója, rokonszenvi, ellenszenvi kapcsolatai;
- a tanulónak az adott tanulási feladat szempontjából jelentős tanulmányi teljesítményi szintje, tanulmányi eredménye.

A különböző módon szervezett csoportok működésének előnyeit és hátrányait mutatja be a következő táblázat:

A tudatosan összeállított, heterogén csoportok működésének előnyei	A spontán módon alakított csoportok működésének előnyei
<ul style="list-style-type: none"> • Kiegyensúlyozott csoportok alakulnak ki • Segíti a kapcsolat építését a különböző etnikai csoportokhoz tartozók, a különböző neműek és tanulási teljesítményű tanulók között • Minden csoportban van jó teljesítményű diák • Az alacsonyabb szinten teljesítők hatékony segítséget kapnak társaiktól 	<ul style="list-style-type: none"> • Új kapcsolatok alakulhatnak, nőhet az osztályban a csoportkohézió • Társas szerepeket is magában foglal, segíti a csoportépítést • Gyors és egyszerű • A diákok ismerete nélkül is alkalmazható (pl. a tanév elején) • Változatos, inger gazdag, szórakoztató • Megszűnik az ellenállás • Sok a változtatási lehetőség

<ul style="list-style-type: none"> • Irányítás (a csoporttagok megfelelő segítséget tudnak nyújtani egymásnak) 	
<p>A tudatosan összeállított, heterogén csoportok működésének hátrányai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kialakítása több időt és figyelmet igényel • Nincs erős-erős, gyenge-gyenge kapcsolat • A csoporttársak között erős kapcsolatok alakulhatnak ki • Implicit követés • Negatív metakommunikáció (nem tudunk mindenkivel együtt dolgozni) 	<p>A spontán módon alakított csoportok működésének hátrányai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kialakulhat olyan csoport is, amelyben senki sem érti a feladatot • Mély konfliktusok lehetnek • Egynemű vagy azonos etnikai csoporthoz tartozók kerülhetnek egy csoportba • Kevesebb az alkalom a tanulás tanulására • Kiegyensúlyozatlan, „győztes” és „vesztes” csoportok alakulhatnak ki

Kagan, 2001. 6:10 alapján

A pedagógus megváltozott szerepe a kooperatív tanulás irányításában

A különböző, a pedagógia és a pszichológia területén végzett kutatások, az elméletalkotók ismeretelméleti, tanuláselméleti meggyőződéséről és elkötelezettségéről függően nagyon eltérő álláspontot foglalnak el annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy milyen szerkezetű, milyen forrásból táplálkozó tudás birtokában lehet a pedagógus tevékenysége a legeredményesebb. Ezen kutatások eredményeként a magunk célja szempontjából megállapítható, hogy a pedagógiai tevékenység végzéséhez szükséges tudás megszerzéséhez olyan elméleti ismeretek elsajátítása és saját élményű, gyakorlati tapasztalatok gyűjtése vezet, amelyeket a jelölteknek módjukban áll ütköztetni a már meglévő, korábban, különböző forrásokból megszerzett tudásukkal és ennek nyomán képesek egy elméletileg többé-kevésbé megalapozott, ennek megfelelően explicit illetve implicit, személyes mesterségbeli tudás alapján tevékenykedni.

A pedagógus kompetenciái

A pedagógus tevékenységére vonatkozó kutatások egy másik területe azt kívánta feltárni, hogy melyek azok a speciális képességek, kompetenciák, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a pedagógus tevékenysége eredményes legyen. Az egyik megközelítés szerint a pedagógiai tevékenységhez szükséges kompetenciák három fő csoportba sorolhatók, úgy mint szociális kompetencia; szakmai kompetencia és személyes kompetencia (Perjés – Ollé – Majorosi 2001) Egy másik megközelítést alkalmaz Sallai Éva, aki ezeket a kompetenciákat, mint

a szerepviselkedés biztonságát jelentő tényezőket foglalja össze. Ezek a következők: kommunikációs ügyesség; rugalmas, gazdag viselkedésrepertoár; gyors helyzetfelismerés, konstruktív helyzetalakítás; erőszakmentes, kreatív konfliktusmegoldás. A szerepviselkedés biztonságán azt érti, hogy a személyiség rendelkezik az adott szerep ellátásához szükséges eszközökkel, és a pedagógus maga is jónak tartja az adott kompetenciáját. (Sallai 1996). Egy kutatócsoport a következő kompetenciák mentén próbálta feltárni a pedagógusok felkészültségét: az összetettséggel való megbirkózás; normativitás; perceptivitás és kommunikáció; együttműködés; narrativitás (Ollé-Perjés 2006).

A pedagógus vezető tevékenysége

Fontos kérdés ugyanakkor annak eldöntése, hogy van-e általában véve jó tanár, vagy vannak-e valamilyen más szempontok, feltételrendszerek, amelyek befolyásolják a tanári tevékenység eredményességét? Itt most a pedagógus vezető szerepéhez kapcsolódó kutatások eredményeihez kell fordulnunk ahhoz, hogy eldöntsük a fenti kérdést.

A pedagógus egyik alapfeladatát, a tanítást vizsgálva – amely korszerű megközelítésben nem más, mint a tanulók tanulásának közvetlen és közvetett módon való irányítása –, látható, hogy a tanár egy meghatározott csoport, osztály munkáját tervezi, szervezi, irányítja (biztosítja a megvalósítás feltételeit), felügyeli és folyamatosan ellenőrzi illetve értékeli annak eredményét. Mi más ez, ha nem vezetői tevékenység. De ha túllépünk a tanítás szűk osztálykeretein, ugyanilyen feladatokat valósít meg akkor is, amikor megszervezi a tanulók tanórán- és iskolán kívüli tevékenységét, a szakkörtől és a klubdelutántól az osztálykirándulásig. Érdemes itt arra is felhívni a figyelmet, hogy a pedagógus szó eredetét tekintve nem jelentett mást, mint gyermekvezetőt, igaz, hogy eredendően mint rabszolga tette ezt.

A kérdés most már csak az, hogy megnézzük, mikor eredményes egy pedagógus tevékenysége, ha azt, mint vezetői tevékenységet értelmezzük. A vezetéselméleti kutatások sora bizonyította, hogy nincs általában véve jó vezető. Komoly erőfeszítések ellenére sem tudtak összeállítani egy olyan tulajdonságlistát, mely egyetemlegesen képes volna különbséget tenni vezetők és nem vezetők, jó és rossz vezetők között. További kutatások arra a figyelemre méltó következtetésre jutottak, hogy megfelelő körülmények között szinte mindenkiből lehet jó vezető, mert az optimális vezetői tulajdonságok nagymértékben függenek attól a sajátos helyzettől, amelyben a vezető tevékenykedik. Az ilyen, ún. helyzetszemléletű vezetői megközelítés szerint a vezetés során működő társas befolyásolási folyamatok már nem egyirányúak, így nemcsak a vezető hat a csoportra, hanem a csoport jelentős befolyással lehet a vezetőre. Arra is sor kerülhet, hogy a csoport előtt álló problémák választják ki a megfelelő vezetőt. A fenti megállapítások arra hívják fel a figyelmünket, hogy a későbbiek során

nekünk is azokban a sajátos helyzetekben kell keresnünk a pedagógus optimális vezetői tulajdonságait, amelyekben tevékenykedik.

A fenti szempontnak a bevezetésére azért került sor, hogy bizonyítsuk, nincs általában véve jó pedagógus, hanem az adott feladat, tanulócsoporthoz, az alkalmazott szervezési módok és módszerek döntik el, hogy valaki eredményesen tud-e működni, mint tanár, vagy sem.

A továbbiakban azokat a sajátosságokat mutatjuk be, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a pedagógus eredményesen tudja alkalmazni a kooperatív pedagógiai módszereket, szervezési formákat, szervezeti kereteket.

A tanár szerepe a kooperatív tanulásban

1. Tanár a színpad mögött. A tanulási folyamat direkt irányítását annak indirekt irányítása váltja fel. A pedagógus, mint vezető megközelítést folytatva az első fontos megállapítás, hogy a kooperatív pedagógiai módszerek alkalmazása sokkal inkább az indirekt irányítási módszerek alkalmazását teszi szükségessé. Ennek ugyanakkor az a furcsa következménye adódik, hogy minél kevésbé direkten irányítja a pedagógus tanulóit, annál fontosabb a szerepe a tanulás során. A tudás egyedüli forrásának, a mindent jobban tudó szerepének fel kell váltania a tudás optimális megszerzési feltételeit biztosító szerepet. Mint látható, ez egy egészen más szerepviselkedést követelő tevékenység. Nagyon sok olyan pedagógusnak szokott ez a megváltozott szerep problémát okozni, aki korábban hagyományos módszerekkel tanított, és megszokta, hogy állandóan az ő direkt, aktív részvételére épül a tanítási óra. Többen számolnak be olyan élményről, hogy a tanítási órán feleslegesnek érzik magukat. Ennek oldására a folyamat, a kooperatív munka, a csoportok munkájának megfigyelésére szolgáló szempontsor összeállítását és tudatos alkalmazását ajánljuk. (Kagan, 2001) A tudatos megfigyelés során nyert információk feldolgozása komoly tanulási, fejlesztési lehetőségeket rejt magában

2. A „tutor tanár”. A pedagógus megváltozott szerepét többen azzal kívánják megragadni, hogy a tanár elnevezést a tutor megnevezéssel váltják fel, amely tartalmában is egy másfajta viselkedést jelent. Például a probléma alapú tanulás (PBL) alkalmazása során a tanár metakognitív irányítóként, facilitátorként van jelen, aki a kutatás stratégiájának esetleges modellezője, a felfedezés irányítója, és ha szükséges, segít a tanulóknak a kutatási kérdések pontosabb megfogalmazásában, tisztázásában. (Molnár, 2005) A tanár megszervezi a tanulás feltételeit, felügyeli a folyamatot, ellenőrzi a tevékenységet, és csak akkor folyik a közvetlen beavatkozáshoz, ha arra elengedhetetlenül szükség van.

3. A konzultáns tanár. A tanárnak egyre kevésbé kell a tudásközvetítő szerepét betöltenie, sokkal inkább figyelhet arra, hogy a valamilyen ok miatt nehézséggel küszködő diákoknak segítséget nyújtson, konzultáns szerepet töltsön.

sön be (Kagan, 2001). Sokkal kevesebb időt és energiát kell fordítania a rend, a fegyelem és a csend fenntartására, hiszen az együttműködő csoportokban tanuló diákok természetes közege a munkavégzés, amelynek feltétele a csoportokban zajló folyamatos kommunikáció, amely a munka „alapzaját” biztosítja. Sokkal inkább képesnek kell lennie ennek elfogadására és a környezettel való elfogadtatására.

4. A döntéshozó pedagógus. A kooperatív pedagógiai módszereket alkalmazó tanár tevékenysége leírható úgy is, mint folyamatosan döntéseket hozó vezető. Döntést kell hoznia a pedagógiai, oktatási célok meghatározásakor; a céloknak megfelelő feladatok előkészítésekor; a csoport szervezésének módjáról (nagysága, összetétele); a tanulási folyamat tárgyi feltételeinek biztosításakor; a tanulási folyamat irányításakor, a beavatkozási lehetőségek meghatározásakor; az ellenőrzés és értékelés módjának kiválasztásakor (Horváth, 1994). (A pontosság kedvéért azért fontos megjegyezni, hogy minden hagyományos módszerekkel és szervezési módokkal megvalósuló pedagógiai tevékenység is leírható döntések folyamataként, a lényeges különbséget abban jelölhetjük meg, hogy milyen kérdésekben lehet, vagy kell hoznia döntést a pedagógusnak.)

5. A kreatív pedagógus. Az együttműködést igénylő csoportokban tanító pedagógusnak sokkal inkább rendelkeznie kell a kreativitás képességével, mint a hagyományos módon oktató tanárnak. Nagymértékű alkotóképességet igényel a feladatok megtervezése és elkészítése, a csoportok szervezése, és amire a korábbiakban még nem tértünk ki, a tanulási környezet tárgyi feltételeinek biztosítása. Itt elsősorban az osztályterem berendezését és a szükséges taneszközök elhelyezését emeljük ki. A hagyományos osztálytermi környezet – amelyben a tanári asztalnak kitüntetett szerepe van, és a padosok egymás mellett húzódnak, a tanulók többnyire csak az előttük ülők hátát, tarkóját látják –, nem alkalmas a kooperatív munkára. Az együttműködést igénylő tanulás változatos szervezési módjai és módszerei könnyen mozdítható, könnyen átalakítható berendezési tárgyakkal valósíthatók meg. Ezek az egy- vagy kétszemélyes tanulópadok, különálló székekkel, olyan kivitelezésben, hogy átrendezésük nem okoz kárt sem a bútorokban, sem a tanterem burkolatában, és mozgásuk nem jár nagyobb zajjal a minimálisan szükségesnél. Minthogy nem a tanár a tanulási folyamat központja, ezért sem a tanári asztalnak, sem egyéb taneszközöknek, mint pl. a tábla, nincs kitüntetett szerepe, ezért ezek elhelyezését is a cél és a feladat határozza meg. A leggyakrabban előforduló berendezési formák: a páros munkához szükséges berendezés, a csoportmunkához és a nagycsoportos megbeszéléshez szükséges tér kialakítása.

6. A taneszközkészítő pedagógus. A kooperatív módszerekkel tanító tanárnak sokkal több időt kell fordítania a tanulási folyamat előkészítésére, ezek közül is kiemelten a feladatok megtervezésére és elkészítésére. Ebben a tanulási folyamatban nem a tankönyv az egyedüli, domináns taneszköz, hanem azok a

feladatok, feladatrendszerek és problémák, amelyek megoldása révén megvalósul a tanulás. A kooperatív munkára leginkább alkalmas feladatok jellemzői a következők:

- a) érdekes, együttműködést igényel és megfelel a csoportok teljesítő-képességének;
- b) lehetővé teszi a különböző sajátosságokkal rendelkező tanulók között a megfelelő munkamegosztást;
- c) többféle megoldási lehetősége van; a tanulás szempontjából jelentős képességeket mozgósít és fejleszt;
- d) megoldása változatos tevékenységi formákat igényel.

7. A fejlesztő pedagógus. A tanítási folyamat elengedhetetlen feltétele a tanulás eredményességének mérése és értékelése. A hagyományos oktatási módszerekkel folyó tanuláshoz képest, ahol a pedagógus általában lezáró jelleggel osztályzatokat osztogat, a kooperatív módszerekkel történő tanítás és tanulás során az ellenőrzés és értékelés mind módszereiben, mind tartalmában, mind funkciójában és céljában eltérő. Nem a pedagógus az értékelés főszereplője, hanem először az egyén, a csoport teljesítményével összefüggésben. Csak így biztosítható a megfelelő önértékelési képesség kialakítása, fejlesztése. A pedagógus az ellenőrzési és értékelési folyamatban is indirekt szerepet játszik, irányítja annak megvalósulását. Az ellenőrzés és értékelés alapvető szerepe a folyamat esetlegesen szükségessé váló korrekciója, a tanulók továbblépésének, tanulásának, fejlődésének, tanulási motivációjának biztosítása. A kooperatív módon tanító tanár értékelése arra vonatkozik, hogy az adott diák mennyire vett részt a csoport munkájában, mennyire járult hozzá a csoport fejlődéséhez. Ebből adódóan feladata mind a csoportban zajló folyamatok, mind a diákok intellektuális fejlődésének nyomon követése, a tanulók gondolatainak, véleményének figyelemmel kísérése, s ha úgy ítéli meg, hogy a folyamatok nem a kellő irányba tartanak, akkor segítő, támogató megjegyzésekkel kell őket a jó irány felé terelni.

8. A kooperatív pedagógiai módszerek kedvező hatással vannak a pedagógusok egymáshoz való viszonyának alakulására, közöttük is inkább kialakul egy együttműködő, segítő, támogató kapcsolatrendszer. Ennek eredményeként inkább tanulnak egymástól, segítenek egymásnak a különböző problémák megoldásában. Az együttműködés formái lehetnek a kooperatív műhelybeszélések; a támogató, kooperatív foglalkozáslátogatás; új módszerek megtanulására szolgáló klubok. (Kagan, 2001)

Összegzés helyett

A fentiek alapján reményeink szerint bizonyítottuk, hogy a tanulók hatékony együttműködését igénylő alapvető szervezési mód a csoportmunka, amely megfelelő feladatrendszerek alkalmazásával biztosítja a kooperatív tanulási

helyzetet. Az iskolai oktatásnak ún. önrányító kiscsoportokban való megszervezése az ismeretek elsajátításán túl a tanulók komplex és hatékony személyiségfejlesztésének is eszköze. Ez nem csak azt jelenti, hogy pusztán ismereteket sajátíttatunk el a tanulókkal, hanem azt is jelenti, hogy a diákok képesek az ismereteket rugalmasan kezelni, a tudást többféle szempont szerint szelektálni és szintetizálni, a szokásostól eltérő módon is, ami új, egyszeri megoldásokhoz és nézetekhez vezethet. A társas együttéléshez és a jövőbeli munkavégzéshez szükséges képességeket nem lehet előre strukturált formában kifejleszteni. Ha a tanulók nem tapasztalhatják meg maguk, mit jelent pl. a felelősségvállalás és a kreativitás, akkor soha nem fognak teljes mértékben kifejlődni ezek a kívánatos tulajdonságaik. Ezért igen fontos feladat hárul a pedagógusra: a nevelést és az oktatást oly módon kell megtervezni és megszervezni, hogy a tanulók tapasztalati úton fejleszthessék és növelhessék önmagukért érzett felelősségüket. (Roeders, 1998)

A tanulók együttműködő csoportokban való foglalkoztatása nagyon változatos módszerekkel valósítható meg. A csoportok szervezési módja, a választott módszer a pedagógiai céltól, a kívánatos, elérendő teljesítménytől függ (ennek megismeréséhez nyújt segítséget a kidolgozásra került távoktatási tananyag). És végezetül ne feledjük, ha nincs felkészült és módszerről saját élménnyel rendelkező pedagógus, akkor az egész csak délibáb marad.

Felhasznált irodalom:

1. Csepeli György (1985): A szociálpszichológia vázlata. Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp.
2. Dochy, F. – Segers, M. – Van den Bossche, P. – Gijbels, D. (2003): Effects of problem-based. Learning: a metaanalysis. Learning and Instruction
3. Kagan, Spencer (2001): Kooperatív tanulás. Önkonet Kft., Budapest
Angol nyelven megjelent: Spencer Kagan: Cooperative Learning. 1992., 1994.
4. Horváth Attila (1994): Kooperatív technikák. Hatékonyság a nevelésben. ALTERN füzetek. Iskolafejlesztési Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ
5. Johnson, D.W – Johnson, R. T. (1994): Leading the Cooperative Scholl. Interaction Book Co., Edina (Minn.)
6. M. Nádas Mária (2003): Projektoktatás. Oktatás-módszertani Kiskönyvtár. Gondolat Kiadói Kör. ELTE BTK Neveléstudományi Intézet. Budapest
7. Ollé János – Perjés István (szerk.) (2006): A katedra árnyékában. Aula Kiadó, Budapest
8. Perjés István – Ollé János – Majorosi Anna (2001): Tanárok iskolája. Kodolányi János Főiskola Kiadója. Székesfehérvár
9. Roeders, Paul (1998): A hatékony tanulás titka. Oktatás önrányító kiscsoportokban. Calibra Kiadó, Budapest, 1998.
10. Rudas János (1990): Delfi örökösei. Gondolat, Bp.
11. Sallai Éva (1996): Tanulható-e a pedagógus mesterség? Veszprémi Egyetemi Kiadó.
12. Sherif, Muzafer (1976): A fölrendelt célok szerepe a csoportközi konfliktus enyhítésében. In: Pedagógiai szociálpszichológia, szerk. Pataki Ferenc Gondolat Könyvkiadó, Bp., 325-340. o

13. Slavin, Robert E.(1986): Using Student Team Learning, The Johns Hopkins University, Baltimore, Maryland, 1986. (Magyar nyelvre fordította Wisniewski Anna, elérhető a HKT honlapján: www.hkt2000.hu)
14. Szekeres Tamás – Wengemut, Frank (1997): A kooperatív tanulás és a pedagógusképzés. In: Szakképzési Szemle, XIII. évfolyam, 1997/4. szám, 24-33.o.

VARGA ANITA

A KULTURÁLIS ÉLET VÁLTOZÁSA NÉGY RÉGIÓ TALÁLKOZÁSI PONTJÁBAN

1. Dunaújváros földrajzi elhelyezkedése

A város a Mezőföld délkeleti szélén, a Duna jobb oldalán, a Pentelei-lőszparton terül el, Budapestről 67 km-re. A főváros felől a 6-os főközlekedési úton, az M6 jelzésű autópályán és vasúton, Székesfehérvár felől a 62-es autóúton közelíthető meg. A 150 m tengerszint feletti magasságban települt várost keleten a Duna mintegy 10 km-es szakaszon határolja. Hídjának építési munkálatai 2007-ben fejeződtek be.

2. Dunaújváros kulturális intézményrendszerének feltérképezése

A kulturális intézményrendszer működésének megítéléshez hiányos adatokkal rendelkezünk. Ezért a „kultúra iránti igények” – Dunaújváros kulturális funkciójának változását illetve összefüggéseket vizsgálatát tűztem ki célul.

A kultúra szerepe a regionális fejlődésben a régiók formálódásában többértelmű, miután tágabban értelmezhető például az intézmények által közvetített kultúraként vagy a mindennapok kultúrájaként. Rendkívül fontos városmarketing elem, a nemzetközi tőke vándorol az egész világon, ezért nem elsődleges fontosságú, melyik városban telepszik le. Igen magas azon városok száma, ahol képzett munkaerő és kedvező gazdasági környezet áll rendelkezésre. A városok kiválasztásában nagy szerepet játszik a város kulturális környezete. Dunaújváros kistérségi központi szerepének alakulását a megépült autópálya és a dunaújvárosi Duna-híd hatásait az interregionális helyzetből fakadó sajátosságokat vizsgálom.

Az intézményrendszer elemeinek működtetőivel készített interjúk kapcsán fogalmazódtak meg a legfontosabb elvárások az interregionális szerepkör tükrében:

- a válságkezelésből áttérni a fejlesztésre;
- a XXI. század követelményeinek megfelelően átalakított intézményrendszer működtetése;
- értékalapú, értékelvű támogatási rendszer, mecenatúra kialakítása.

Megfogalmazódott, hogy az új rendszer létrehozása nem nélkülözheti a társadalmi jelenlétet és kontrollt. Dunaújváros kulturális stratégiájának egyik legfontosabb feladata a szakmai szempontok és a fenntartói kötelezettségből eredő támogatási rendszer meghatározása. A kultúrába való befektetés nem jár közvetlen haszonnal, eredménye távlatokban mérhető. *(Tóth József-Trócsányi András: A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2002 [Tanulmány. Kulturális földrajz] Egyetemi tankönyv.)*

A kultúra intézményei értékek, információk gyűjtői és továbbadói, művészeti alkotások teremtésének és közvetítésének helyszínei, ismeretterjesztő, szórakoztató és közösségi életet formáló helyek. Fennmaradásukat a társadalom igényei és érdekei teszik/tehetik érvényessé. A közművelődési intézmények új kihívásokkal néznek szembe a rendszerváltozás óta eltelt időszakban. A művelődési otthonoknak nyitottabbá kellett válniuk.

A szakemberektől más fajta hozzáállást igényelnek a megjelenő és erősödő önszerveződő csoportok, akik fokozatosan önálló sodnak ezért leginkább koordinációs segítséget igényelnek. Minden intézménynek szembe kellett néznie azzal, hogy fenntartója a legtöbb esetben, az épület fenntartási költségeit és a munkabérek tudja finanszírozni, a szakmai tevékenység finanszírozására alig jut forrás. A város szellemiségének kialakulásához emberi értékeket létrehozó és továbbadó intézmények kellene, források és szakértelem.

A Dunaújvárosi Közművelődési Intézmények lineárisan helyezkednek el (1. ábra):

- A Munkás Művelődési Központ (MMK)
- A Dózsa Mozi Centrum
- A József Attila Könyvtár
- A Múzeumok, gyűjtemények
- A Modern Művészetért Közalapítvány, Kortárs Művészeti Intézet
- A Színházi előadóművészet, Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza

1. ábra, Kulturális Intézmények elhelyezkedése Dunaújvárosban

A következtetések:

1. A város szocialista típusú város, ebből adódóan a kulturális intézményeket is „megcsinálták” és megtervezték.
2. A kulturális intézmények helyzete a XXI. sz. kezdetétől folyamatosan romlik.
3. Az intézményrendszer - lehetőségei korlátozottak.
4. A kulturális intézmények látogatottsága csökken, stagnál.

A társadalom változó kultúralódási igényei, szokásai miatt a városlakók a kultúrát egyre inkább szolgáltatás jellegűnek fogják fel. Összességében kijelenthető, hogy a kultúraközvetítő intézményekben folyó tevékenységeknek, fontos mozzanata a (helyi) társadalom értékelése.

Sajátos földrajzi helyzetből adódó interregionális kulcskérdések:

- A folyamatosan változó dunaújvárosi gazdasági és társadalmi viszonyok hogyan befolyásolják a város kulturális életét?
- Mely tendenciák jellemzik jelenleg, és határozzák meg a közeljövőben e térség kulturális életét, és miként lehetne azt hatékonyabbá tenni?
- Kielégíti-e az intézményrendszer a felhasználói igényeket?

3. Az interregionális szerepkörhöz kapcsolódó lehetőségek:

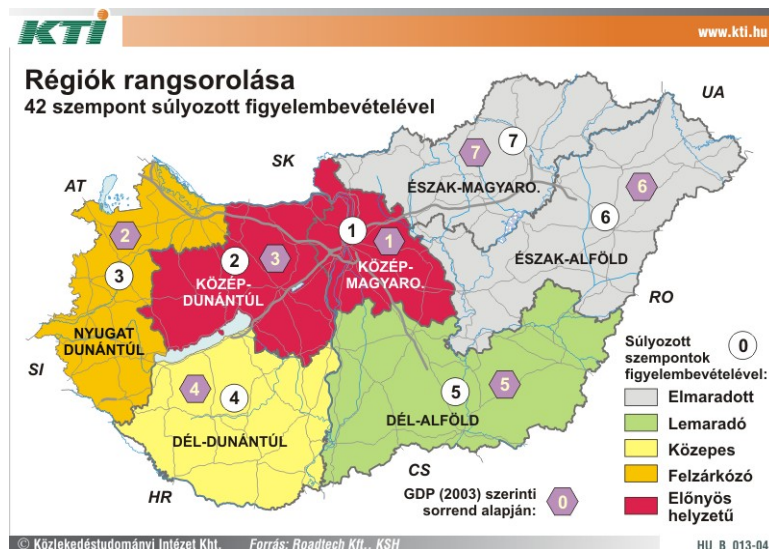
3.1. A folyamatosan változó dunaújvárosi gazdasági és társadalmi viszonyok hatása a kulturális életre

Dunaújváros interregionális szerepének alapjai:

- a természetes vonzaskörzeti központ,
- az átalakuló térszerkezet,
- a budapesti agglomeráció kiterjedése,
- Tatabánya – Székesfehérvár – Dunaújváros – Kecskemét – Szolnok – Eger „bolygóvárosi” gyűrű kialakulása,
- az új közforgalmú kikötő és logisztikai központ előkészítés alatt.

A versenyképesség fontos előfeltétele a társadalmi befogadásnak, ami alapját képezi a kulturális intézményrendszer megfelelő kapacitás kihasználásának. Magyarországon nincs országos várospolitikai, jellemző a nagyfokú települési önállóság. (Varga Anita: *Intézményrendszer egy város szolgálatában, Tavaszi Szél konferencia-kiadvány Budapest, 2007. pp 323-333*)

Az önkormányzat koordináló szerepe egyre inkább előtérbe kerül. A kulturális ágazat költségvetési rátája alacsony, más megyei jogú városok költségvetésük másfél-kétszeresét fordítják a feladatok ellátására. A megyei jogú városok átlaga valamivel több mint 4 %. Dunaújváros Megyei Jogú Város önkormányzatának a kultúrára, mint stratégiai ágazatra a költségvetés 3,5-4 %-át kellene ahhoz felhasználni – a jelenleg felhasznált 2 % helyett –, hogy intézményei, szervezetei, alkotói elláthassák, illetve betölthessék funkciójukat.

2. ábra, A régiók rangsora

A piacgazdaság nem kedvez a szektorok és területek integrációjára irányuló beavatkozásoknak, a fenntartók, befektetők számára a kultúra finanszí-

rozása rövidtávon nem jövedelmező. A kultúra szerepe a regionális fejlődésben a régiók formálódásában többértelmű, miután tágabban értelmezhető például az intézmények által közvetített kultúraként vagy a mindennapok kultúrájaként. A kultúra a területi különbségeinek vizsgálatához megítélésem szerint szociológia kutatási módszerei alkalmazhatóak leginkább. A különbségek egy része mérhető, más része nem mérhető, de vizsgálható. A mérhető elemek általában intézményekhez kapcsolódnak.

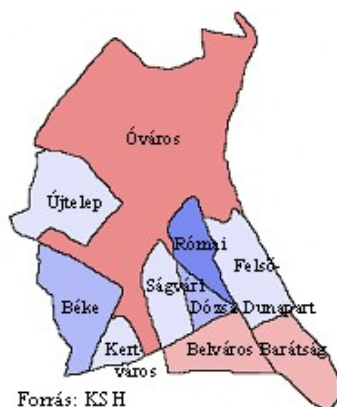
3.2. A 2007-ben jellemző, régiókon átívelő társadalmi tendenciák hatása a kulturális várostérségekre

Az oktatási és kulturális miniszter, Dr. Hiller István által meghatározott stratégiai célkitűzések (*Dr. Hiller István: A kulturális modernizáció irányai, <http://www.okm.gov.hu> 2006.*):

- kulturális javakhoz történő hozzáférés kiterjesztése,
- esélyteremtés; a kultúra akadálymentes elérése,
- kulturális örökségünk, hagyományaink megóvása,
- új kulturális értékek – a „jövő hagyományai” – létrehozásának elősegítése,
- a magyar kultúra értékeinek újszerű, kreatív bemutatása a nagyvilágban,
- a határon túli magyar, és a magyarországi kisebbségi kultúra értékeinek integrálása a magyarországi és az európai kultúrába,
- az egyetemes kultúra magyarországi megismertetése,
- a kulturális turizmus fejlesztése új marketingeszközökkel,
- hatékony, korszerű kulturális intézményrendszer kialakítása,
- új finanszírozási struktúrák létrehozása,
- kulturális fejlesztések elősegítése, ösztönzése.

Dunaújváros Megyei Jogú Város, fejlesztési koncepciói illeszkednek a stratégiai irányvonalakhoz a kulturális intézményrendszer, minden résztvevője fejlesztési tervet készített a továbblépéshez. Dunaújváros Magyarországon az elsők között kezdett megvalósítható, átfogó terv kidolgozásába. Olyan célokat tűz ki, amelyek mozgósíthatják a helyi erőforrásokat, illetve vonzerőt fejtenek ki a komoly szándékú külső befektetők számára. A megkérdezettek véleménye alapján Dunaújváros Megyei Jogú Város lakóinak megítélése szerint a kistérségi központi szerep egyértelműen erősödik az infrastrukturális beruházások hatására. A megkérdezettek 81 %-a pozitívan értékeli a beruházásokat.

3.3. A kulturális intézményrendszer és a felhasználói igények kapcsolata

Forrás: KSH

3. ábra; Dunaujváros Megyejogú Város városrészei

Dunaujváros kulturális intézményrendszerének elemei a belvárosban találhatóak. Emblematikus eleme a Bartók Kamaraszínház a Belváros közepén helyezkedik el, ennek ellenére lakóinak 58,2 %-a saját bevallása szerint soha nem járt az említett intézményben. Az ittlakók egyötöde nyilatkozta, hogy legalább félévente azaz évadonként egy előadást látogat. Az Óváros lakói közül 71,1 % soha nem járt a színházban. A Barátság városrészben 41% mondja azt, hogy soha nem jártak még a színházban. A magukat rendszeres színházba járók közé sorolók havonta egyszer látogatják az intézményt. Ők a Felső-Dunapart, Béke és az Újtelep városrészekben élnek. Az összes megkérdezett 17,3 %-a évente, 56,3 %-a soha nem járt a Kamaraszínházban. Az intézményt kihasználók aránya az összes megkérdezett 10%-a.

A felhasználói igények sajátosságai miatt lehetőség nyílt a faktoranalízis (főkomponens elemzés) módszerének alkalmazására. Az eljárás eredményeként 5 különböző kulturális igényű csoport rajzolódott ki.

Az *első faktorba* a következő kulturális rendezvények/helyszínek iránt érdeklődést mutató személyek sorhatók: gyermekszínház, gyermektársastánc, gyermekeknek több szórakozási lehetőség. A faktort ezért a „gyermekprogramokat preferálók” célcsoportjának neveztem. Ez a csoport elutasítja a következő programokat/helyszíneket: blues kocsmát, rock klub és több mozi.

A *második faktor* azon igényeket egyesíti amelyeket az első faktorba tartozók elutasítottak klub, rock klub, mozi. Őket „fiatalos aktív társasági életet élők”-nek neveztem. Ebbe a csoportba tartozók a zenés esteket és az operát és a középkorúaknak szánt rendezvényeket, valamint a magániskolák bővítését igényelték a legkevésbé.

A *harmadik csoportba* a komolyzenei koncerteket és az operát kedvelőket tettem. Ezen csoport a „komolyzene-rajongók” elnevezést viseli. A csoport tagjai elutasítják a blues kocsmát, a zenés esteket, az időseknek szóló esteket.

A *negyedik faktor* tagjait „középkorosztálybelinek” nevezhetjük preferenciáik alapján: középkorúak, időseknek nyújtott zenés rendezvények. Ők elutasítják a fesztiválokat, zenés estéket, klubokat és a komolyzenei koncerteket.

Az *ötödik csoportba* tartozók az előző négytől eltérően sajátos igényt jelentettek meg: a magániskolát emelték ki. Ugyanakkor valamennyi más programot, rendezvényt, helyszínt elutasítottak. A csoport elnevezése: „új irányvonalúak”.

A kulturális helyszínek és rendezvények iránti igényt az életkor tekintetében is vizsgáltam. Számomra két lehetőség tűnt megfelelőnek, t-próbával összehasonlítani az életkori csoportokat és választásaikat, illetve egyszerűbb könnyebben értelmezhető eljárásként korrelációs mátrixot készíteni. Ez utóbbit választottam plasztikus okokból.

A táblázat alapján a következő megállapításokat tettem: az életkor előrehaladtával a megkérdezett csoportok elutasították a blues kocsmát, a fiatalok számára szóló szórakozási lehetőségeket, a jazz klubbot, a klubokat a fesztiválokat, a rock klubbot a mozit és a zenés estéket. Ugyanakkor igény mutatkozott a gyermektársastánc és egyéb gyermekrendezvények iránt (valószínűsíthető, a saját család létének függvényében).

Minél idősebbek voltak a megkérdezettek annál inkább preferálták idősebbeknek való zenés szórakozóhelyek létesítését, komolyzenei koncerteket, saját korosztályuknak szóló rendezvényeket és a népművészetet. A fiatalabb életkori csoportokban ennek ellentétes tendenciáit tapasztaltam.

4. Az interregionális szerepkörből adódó kitörési pontok:

Feladat	Indoklás
Dunaújváros társadalmi megítélésének alakítása országos és helyi szinten. Országos és helyi médiumok tudatos bevonása.	A látogató általában pozitívan vélekedik Dunaújvárosról, főként a parkok, a Duna-part, szocreál épületek sajátosságai miatt.
A múzeum kiállításainak megújítása, bővítése. A városban élő, országos hírű művészek támogatása segítve a tevékenységüket.	Jelentős szobrászati alkotások találhatóak a városban. A Kortárs Művészeti Intézet országos rangú kiállítóhely. Palotás József, Várnai Gyula, Móder Rezső, Birkás István dunaújvárosi Munkácsy-díjas művészek.
Feladat	Indoklás
A közművelődési intézményekben	A városban számos nemzetközileg

<p>működő művészeti csoportok kommunikációjának javítása, egységes koncepciójának kialakítása.</p> <p>A különböző kulturális ágazatok, kulturális szervezetek közötti koordináció erősítése.</p>	<p>elismert egyesület működik: hivatásos táncszínház, és kórusok (Dunaújvárosi Vegyeskar, Dunaújvárosi Főiskola Női Kara, Viadana Kamarakórus), Vasas Táncegyüttes, Rosti Pál fotóklub, gyűjtemények (pl.: Kovácmúzeum), Dózsa Mozicentrum, szinte egyedülállóan Magyarországon, premier és art moziként, valamint videotékaként működik.</p>
<p>A helyi lakosok lokálpatriotizmusának erősítése.</p> <p>A helyi képzőművész-társadalom megosztott, érdekérvényesítő képessége nem hatékony.</p>	<p>Kulturális intézmények internetes elérése nem lehetséges vagy elavult.</p> <p>A lakosok nem ismerik a helyi értékeket, adottságokat, erősségeket.</p>
<p>Partnerség gondolatának erősítése kiterjesztése.</p>	<p>Dunaújvárosban csak a partnerség alapjai találhatóak (önkormányzatok, kamara, HÍD Egyesület).</p>

5. Kulturális interregió jövője

Az intézményrendszer irányítói felismerték, hogy a látogatók igényeinek figyelembevétele nem igényli a feladatok újrafogalmazását, inkább csak a fokozatosság elvét valósítja meg. Az intézményvezetők igyekeznek szélesíteni a szolgáltatások típusait. Az intézményrendszer elemei alapvetően megfelelően, önállóan működnek. A fenntartó önkormányzatok a szakmai feladatok koordinálásában vesznek részt leginkább. Szükségessé vált széles körű hatástanulmány készítése a témában, melynek javasolt formája, a már jól működő projekt módszer.

A hagyományos közművelődési intézmények helyzete stagnál, ugyanakkor világszerte növekszik a szabadidő és felértékelődnek az életmód kultúrával összefüggő elemei. A számítógép és internet terjedése is alapvetően módosítja a befogadási képességeket. A magyar felnőtt lakosság 45 %-a havonta legfeljebb egyszer vagy egyszer sem vesz kezébe könyvet.

A fejlődés alapja, hogy élhetőbbé váljon a város, a szolgáltatások, kultúra, szórakozás, oktatás, pihenés elérhető, a felhasználói igényekhez alakítható.

„Félő, hogy a gyorsforgalmi úthálózat és híd e nélkül csak arra lesz jó, hogy kikerüljék a várost és kistérséget. A lehetőség tehát kettős.”

BIBLIOGRÁFIA

- Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza Statisztikai jelentései (2000-2006)

- Boda András - Knódel Mária: Színházi csodák. Dunaújvárosi Téka, Dunaújváros, 2003. pp 5-109
- Dózsa MoziCentrum Statisztikai jelentései (1997-2006)
- Dunaferri Dunai Vasmű Krónika szerkesztőbizottsága (szerk): Dunaferri Dunai Vasmű Krónika, Dunatáj kiadói Kft, Dunaújváros, 1999. pp 34-55, pp 450-452
- Erdős Ferenc - Pongrácz Zsuzsanna (szerk): Dunaújváros története. Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, Dunaújváros, 2000. pp 243-348,
- Dr. Hiller István: A kulturális modernizáció irányai, <http://www.okm.gov.hu> 2006.
- József Attila Könyvtár Statisztikai jelentései (1997-2006)
- Matussné Lendvai Márta: Új város születik Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 2001.
- Miskolczi Miklós: Az első évtized. Dunaújvárosi Tanács, Dunaújváros, 1975.
- Munkás Művelődési Központ Statisztikai jelentései (1997-2006)
- Perczel Gy. (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. - ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2005. 653 p.
- Tóth J. – Vuics T. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, 1998. 449 p.
- Tóth J. - Trócsányi A.: A magyarság kulturális földrajza. - Pro Pannonia Kiadó, 2. bővített kiadás 2002. 226 p.
- Tóth J. - Wilhelm Z. (szerk.): A társadalmi gazdasági aktivitás területi környezeti problémái. JPTE, 1998. 426 p.
- Tóth J. - Wilhelm Z. (szerk.): Változó környezetünk. JPTE TTK FI-RKK DTI, 1999. 350 p.
- Varga Anita: Dunaújváros – kulturális várostérség, Innovációk a térben - A terület- és településfejlesztés aktuális kérdései, (szerk: Tésits Róbert, Tóth József, Romvári Márta), PTE-TTK, 2006. 71-86 pp
- Varga Anita: Kultúra versus „cool-túra”, Dunaújváros, A Magyar Tudomány Hete Konferencia, 2006. pp 369-384
- Varga Anita: Dunaújváros kulturális földrajza - Kutatás közben (1.), Dunaújváros és Térsége, 2007. pp 171-184
- Varga Anita: Intézményrendszer egy város szolgálatában, Tavaszi Szél konferencia-kiadvány Budapest, 2007. pp 323-333
- Városstratégiai Munkacsoport, szerk.: Dr. Kiss Endre, Dunaújváros Városstratégiai Terve, Dunaújváros, Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2006.12.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

SZABÓ ERVIN ANTAL

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

FSZB 2008-ban

**Alekszandr Bortnyikov nyilatkozott a médiának az FSZB egy éves
tevékenységének tapasztalatairól***

Oroszország Szövetségi Biztonsági Szolgálatja megtartotta éves beszámolóját. A biztonsági szolgálatok munkatársai szakmai ünnepének előestéjén, többek között, emlékeztettek a grúz kémekkel kapcsolatos botrányra is, tájékoztatott az ITAR-TASZSZ.

Mint Alekszandr Bortnyikov a hivatal vezetője tájékoztatott, 2008. évben az FSZB munkatársai felderítették és semlegesítették Grúzia speciális szolgálatai ügynöki hálózatát, amely Oroszország területén működött. Szervezőinek egyike – Grúzia külső hírszerzése Speciális szolgálatának igazgató-helyettese Herkaladze – letartóztatásban van, közölte Bortnyikov a vezető orosz médiumok irányítóival történt találkozón.

Az FSZB igazgatójának szavai szerint, a grúz kémek letartóztatásával összefüggésben „büntetőeljárás indult Oroszország Büntető Kódexe 275.§. (hazaárulás) alapján Bogdanov, Imerdisvili, Kusasvili, Hacsidze és Hacsirov orosz állampolgárok ellen, akik segítséget nyújtottak a grúziai speciális szolgálatnak az orosz katonai objektumokról és katonaszemélyekről, Oroszország jogvédő szervei és speciális szolgálatai munkatársairól, valamint az államhatalmi és államigazgatási szervek képviselőiről való információgyűjtésben”.

Emlékeztetőül, a grúz kémekkel kapcsolatos botrány augusztus 12.-én tört ki, nem sokkal a dél-oszétiai fegyveres konfliktus kezdete után. Akkor, többek

* Forrás: www.agentura.ru

között, közölték, hogy az utóbbi időben az orosz kémelhárítás a grúz speciális szolgálatok kilenc ügynökét leplezték le. Az OF FSZB adatai szerint a grúz speciális szolgálatok kísérletet tettek orosz katonák beszerzésére. Ennek érdekében bevetették a zsarolást, felhasználva a katonák Grúzia területén élő rokonait. Ugyancsak közölték, hogy az ügynökök „tálalásában” Tbiliszi felhasználta a terroristák segítségét is.

A kémek egyikét az Oroszországba történő akna-beszállítás kísérlete közben vették őrizetbe. Az FSZB adatai szerint a grúzok terrorcselekmények szervezését tervezték az OF területén. Mint arról a „Kaszparov.ru” honlap beszámol, az „Izvesztyija” c. újság közölt egy „operatívkat”, melyben, többek között, az állt: „A szervezett bűnözés elleni osztály operatív információkkal rendelkezik az észak-kaukázusi köztársaságokból és a Kaukázuson túlról származó, ezen belül a radikális beállítottságú „Grúzia Patriótái” egyesület képviselői, nem azonosított tagjainak szándékáról, hogy egy sor diverziós-terrorista akciót (DTA) kövessenek el az Orosz Föderáció területén, többek között Moszkvában is. „A rendelkezésre álló operatív információ szerint, a grúz speciális szolgálatok épületek felrobbantására készülnek Szentpétervárott és Szocsiban. E diverziós-terrorcselekmények végrehajtói abház menekültek lesznek, akik a megjelölt városokban élnek. A robbanószerkezetek összetevői a végrehajtók lakóhelyére 2008.októberében kerülnek szállításra. A „Patrióták” öngyilkos merénylők bevonását is tervezik. Ezen kívül, Moszkvában a terroristák a terrorcselekmény új metódusának alkalmazására készülnek – emberek tömeges kivégzésére a városközpontban”.

Akkor, az FSZB igazgatója Alekszandr Bortnyikov közölte, hogy az orosz speciális szolgálatok „robbantás sorozatot akadályoztak meg Szocsiban és Anapében”, a „Nemzeti Anti-terrorista Bizottság információkat kapott, melyek tanúskodtak a Dél-Oszétiával és Abháziával határos körzetekben a terrorfenyegetésről”. Ezen kívül Bortnyikov közölte, hogy „ az akciókat július-augusztusra tervezték, az áldozatok a strandokon és a diszkókban pihenők lettek volna”, „ a robbantások az ismert terrorista Doku Umarev és az Al-Kaida képviselőjének, bizonyos Moganned közvetlen utasítása alapján készítették elő”.

Mint a honlap szerzője megjegyzi, az újság nem pontosította, milyen kapcsolatban van a „grúz terrorizmussal” Doku Umarev, valamint a Szocsiban és Anapban robbantások előkészítésében érintett terroristák neveit és sorsukat. A szerző feltételezi, hogy az orosz speciális szolgálatok által oly lelkesen hirdetett „sikerek” azt szolgálják, hogy először is elszámoljanak, valamint az oroszokban olyan benyomást keltsenek, miszerint Grúzia részéről országunk felett rettenetes fenyegetés függött.

A szerző véleménye szerint, a grúz speciális szolgálatok OF-ban működő ügynökhálózatáról szóló közlemény – abszurdum, mivel a grúz hadsereg

átfegyverzése a USA segítségével zajlik, ahol a haditechnika minősége kissé magasabb a miénknél, következésképpen nincs szüksége az orosz haditechnikára. Ennek megfelelően, véli a szerző, az FSZB nyilatkozata csak propaganda célokat szolgál, például, megnehezíteni Grúzia belépését a NATO-ba.

Mint azt Bortnyikov elmondta, ma az OF FSZB 40 országban rendelkezik hivatalos képviseléssel. Együttműködés folyik 77 ország 137 speciális szolgálatával, jelentette ki. Itt az FSZB vezetője kiemelte a külföldi speciális szolgálatokkal történő együttműködés eredményességét a terrorizmus- és a nemzetközi bűnözés kérdéseiben.

Az Ukrajna Biztonsági Szolgálat (UBSZ) és a Holland Királyság Nemzeti Rendőrségének részvételével került letartóztatásra Konyuskó, orosz állampolgár, Levcsenko és Jurcsenkó ukrán állampolgárok, akik érintettek voltak Németország és Hollandia pénzügyi intézményei klienseinek számlájáról történt pénzlopásoknak. Kazahsztán és Ukrajna speciális szolgálataival együttműködve tartóztatták le Lopuhin orosz állampolgárt, akivel szemben büntető-eljárást kezdeményeztek az OF BK 273.§. alapján (káros számítógép-programok létrehozása, felhasználása és terjesztése).

Az OF FSZB segítséget nyújtott Arezbajdzsán nemzetbiztonsági miniszteriumának a 2008. augusztusi „Abu-Bakr” mecsetben történt robbantásban érintett személyek felderítésében. Azerbajdzsáni partnerek 18, ebben a bűncselekményben gyanúsított személyt tartóztattak le.

Bortnyikov szavai szerint, az anti-terrorista tevékenység biztosítása egységes nemzetközi rendszerének kialakítása céljából folytatódik az FSZB kezdeményezése a terrorizmus elleni harc egységes, nemzetközi adatbankjának létrehozására. Ehhez már 13 ország speciális szolgálatai és jogvédő szervei csatlakoztak.

Ezen kívül, a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SOSZ) Regionális anti-terrorista szervezetének adatbankjának keretében „létrehozásra került és működik az Egységes körözési regiszter a SOSZ tagállamai speciális szolgálatai és jogvédő szervei által nemzetközi körözés alá vont személyek tekintetében”. Alapvetően befejeződött a SOSZ tagállamok együttműködése jogi bázisának megteremtésére irányuló munka, gyakorlati megvalósítása folyik az együttműködés nemzetközi programjának.

Az FSZB igazgatójának, Bortnyikovnak a szavai szerint, az elmúlt évben a szolgálat a külföldi államok speciális szolgálatai 48 hivatásos munkatársának és 101 ügynökének tevékenységét szakították meg. Közöttük 76 külföldi és 25 orosz állampolgár volt. Tetten értek 6 hivatásos hírszerzőt és 3 ügynököt, 9 külföldi állampolgárt, akik a speciális szolgálatok tevékenységéhez kapcsolódtak,

kiutasítottak az országból. A 275.§. (hazaárulás) alapján elítélték Alekszejev, Sztarikova és Hitrjuk állampolgárokat – pontosított az FSZB vezetője.

Az FSZB kémelhárítási „fogása” 2007. óta több mint másfélszeresére növekedett: akkor az FSZB hivatalos adatai szerint a külföldi speciális szolgálatok 22 hivatásos hírszerzőjének és 71 ügynökének tevékenységét szakították meg az OF területén. A bátorság és hősiesség tanúsításáért több mint 800 munkatársat tüntettek ki érdemrendekkel és medálokkal, közülük 15-öt posztumusz – közölte Bortnyikov.

Megemlítette, hogy az OF FSZB oktatási intézményeibe a hallgatók felvétele ebben az évben csaknem 1,5 szeresére növekedett. Az OF FSZB egyik főiskoláján egységes tudományos-oktatási komplexum került létrehozásra a munkatársak terrorizmus elleni harc és az alkotmányos rend védelme vonalain történő felkészítésére.

A 2008. évben összességében 7 ezer engedélyt adtak ki szervezeteknek és állampolgároknak az államtitkot képező adatokkal történő munkavégzésre. Ugyanakkor 500, korábban kiadott engedélyt függesztettek fel, illetve érvénytelenítették. A titokvédelmi rendszer biztosítása és az engedély feltételeinek betartása tekintetében lefolytatott mintegy 6 ezer ellenőrzés eredményeként 27 büntetőeljárást kezdeményeztek és több mint 700 szabálysértési eljárást – mondta Bortnyikov. Szavai szerint, „a szervezetek vezetőinek, melyekben a szabályok megsértését tapasztalták mintegy 800 figyelmeztetést tettek”.

Az FSZB 2008-ban kettő szövetségi törvény korszerűsítéséhez tett javaslatokat, öt kormányrendelethez és a törvénytelen pénzmosásról szóló Európa Tanács Konvenciójának ratifikálásának előkészítéséhez – tájékoztató Bortnyikov. A hivatal többek között részt vett a 2008. április 29.-én elfogadott Szövetségi Törvény „Az állam biztonsága és az ország védelmének biztosítása érdekében startégiiai jelentőséggel bíró gazdasági egyesületekbe történő külföldi befektetések végrehajtásának rendjéről” kidolgozásában. A kérdés megoldása jogi mechanizmusainak kialakítása céljából, melyek a külföldi és orosz hajók törvénytelen vízi biológiai nyersanyagok kitermelése közben tartóztatnak fel.

Kiadásra került egy sor fontos jogszabály a terrorizmus elleni tevékenység és az államtitok védelmének szféráiban, többek között a 2008.február 21.-én kelt OF kormányrendelet „ A kártérítésről melyet személyek életének és egészségének okoztak a terrorizmus elleni harcban való részvételükkel összefüggésben” és az április 16.-án kelt „ Azon kiadások megtérítéséről a szervezetek és fizikai személyek tulajdonát képező szállítóeszköz tekintetében, melyeket a terror-elhárítási műveletekkel kapcsolatosan felhasználtak”. Ebben a felsorolásban Bortnyikov megemlített még egy sor jogszabályt, rendeletet melyek kidolgozásában, módosításában az FSZB érdemben részt vett.

A civil társadalommal való együttműködés hatékonyságának növelése céljából kiadásra került az OF FSZB parancsa 2008. szeptember 18.-án „Az OF FSZB Szabályzatának jóváhagyásáról”. Az igazgató kiemelte az FSZB mellett működő Társadalmi Tanáccsal való együttműködés erősítését. „Végrehajtásra került a Társadalmi Tanács kihelyezett ülése Vlagyikavkázban, melynek napirendje az Orosz Föderáció Észak-Kaukázusban lévő államhatára védelmének korszerűsítése volt”. Végül bejelentette, hogy Internet honlapot hoztak létre, és kiadtak egy folyóiratot „FSZB: Mellette és Ellene”.

Terrorizmus a harmadik világ számára*

A négy napos harc Mumbaiban, a terrorizmus szakértőket arra készítette, hogy arról beszéljenek, miszerint a terrorista csoportosulások taktikája ismét megváltozott. Az önmagukat nyilvános helyeken felrobbantó öngyilkos merénylők, robbanóanyaggal teletömött gépkocsik helyett itt az egyetemi kampuszokon és szupermarketekben géppisztollyal rohangáló amerikai pszichopáták egyszerű taktikája került alkalmazásra. Csak arra volt szükség, hogy egyesítsék azt az akció ideje alatti lelövés suicid hajlamával, valamint megszervezni több objektum egyidejű támadását – és megkapjuk Mumbait: több mint 180 áldozat, négy nap egyenes adás valamennyi televíziós csatornán. Egyébként, a terroristák részéről minimális költség és forrásbevonás mellett: az indiai rendőrség adatai szerint a műveletben mindössze tíz fegyveres vett részt.

A mumbai események hatásfokát tekintve már az indiai szeptember 11-ről beszélnek. A nyugati országok speciális szolgálatai már kifejezték aggodalmaikat, hogy ennek a támadásnak a szemmel látható sikere arra készítetheti a terroristákat, hogy igyekezzenek megismételni ezt a támadást a világ más országaiban, beleértve a Nyugatot is.

Íme, a riadót fújók érvei: a szeptember 11 után a terrorizmussal folytatott harc teljes története arról tanúskodik, hogy minél bonyolultabb egy terrorakció, annál könnyebb felderíteni azt a titkosszolgálatok részéről. Amennyiben a terroristának nagy mennyiségű robbanóanyagra vagy mérgezőanyagra van szüksége, illetve tervezi bejutását egy védett objektumba, biztosítania kell a koordináció és a logisztika magas szintjét. Minél magasabb a kommunikáció és a logisztika szintje, annál nagyobb az esélye, hogy ez az információ a hírszerző szolgálat tudomására jut. Ami, egyébként, történt, még Mumbai esetében is – az indiai hírszerzés elfogott egy telefonhívást a hajóról, amely, mint gondolják, Karachiból szállította a terroristákat. Egyébként, ebbéli sikerei be is fejeződtek. A terroristáknak csak egy problémája volt – miként jussanak be a városba, az

* Forrás: www.agentura.ru. (2008.12.02.)

összes többi – fegyver, az objektumokba történő bejutás – annyira egyszerű volt, hogy a speciális szolgálatoknak egyszerűen nem volt lehetőségük felderíteni a készülő akcióra vonatkozó információkat.

Ahogy a művelet a végső stádiumába jutott, vagyis amikor a néhány főből álló csoportok géppisztolyokkal és gránátokkal megjelentek India pénzügyi központjának éttermében, szállodáiban és az állomáson, az ügybe bekapcsolódtak a rendőrségi erők – a speciális szolgálatok felelősségi zónája véget ért. Ennek eredményeként két terroristának az állomáson sikerült lelőnie 47 főt. Ilyen „hatékonyságot” nem sikerült elérnie még a 2005. júliusban, a londoni metróban robbantást szervező merénylőknek sem.

A továbbiakban az történt, ami nehezen érthető a nyugati nézőknek, de ismerős Közép-Ázsia lakóinak. A rendőri különleges egységek harcba bocsátkoztak az ellenséggel anélkül, hogy rendelkeztek volna az elfoglalt objektumok alaprajzaival (az indiai Haditengerészet kommandósai, akiket segítségül hívtak, a „Tadzs Mahal”-ban kialakult helyzetre vonatkozóan a még a hotelben tartózkodó alkalmazottaktól kaptak információkat). A „Nariman” épület együttes ostroma után, ahol a zsidó vallási-oktatási központ található, a különleges alakulat katonái büszkén mutatták a győzelem „V” jelét, de e mellett az összes túszt már megölték. Ezen kívül, a televízió nézők számára csak ez a terrortámadás járt túszedéssel: amennyiben túsok vannak, lenni kell tárgyalásoknak is, de a rendőrségi különleges alakulatok még csak nem is kezdeményezték. A tűz alá került rendőrök azonnal harcba léptek és nem szüntették be annak legvégéig, városi harccá alakítva a terrorrelhárító műveletet. Ennek eredményeként a fegyveresek megsebesítették a parancsnokot, lelőttek két tisztet, megszerezték jeepüket és azon a másik objektumhoz hajtottak.

Ugyanakkor mindez nem bizonyítja, hogy Mumbaiban egy új terrorista taktikát találtak volna fel. Még ha nem is vesszük figyelembe az orosz tapasztalatokat (Nazran 2004 és Nalcsik 2005), ezt a műveletet nem igen lehet újdonságnak nevezni. Mindenekelőtt, éppen az ilyen taktika a legjellemzőbb Indiára és arra a terrorista csoportosulásra, amelyre a felelősséget hárítják a terrorcselekményért. Laskar –e-Toiba – ez nem egy hirtelen alakult csoportja az iszlám ifjúságnak, ez tapasztalt fegyveres szervezet, amely rendelkezik saját kiképző táborokkal, és számára megszokottabb az akciók fegyveres stílusa, mint az öngyilkos merénylőké. Éppen az ő fegyvereseik támadtak 2001. januárban Szrinagarban a repülőtérre és rohamozták meg az indiai parlamentet 2001. december 13.-án, ami majdnem atomháborút robbantott ki India és Pakisztán között.

Az ilyen csoportokat nehéz tisztán terrorisztikusnak nevezni, mivel azok esetenként gerilla taktikát is alkalmaznak, megrohanván katonai objektumokat, de a polgáriaktól sem riadnak vissza. A probléma az, hogy a nyugtalanító tevékenységek hasonló taktikáját alkalmazta évtizedekkel ezelőtt is mindkét

konfliktusban érintett fél – mind Pakisztán, mind India (az indiai hírszerzést a RAW-t vádolták a 80-as években azzal, hogy szárnyai alatt 40 terrorista kiképzőtáborot hoztak létre). Éppen ezért a Mumbaiban történt lövöldözés problémája a terrorból azonnal államközivé vált. A pakisztáni hírszerzést (ISI) évek óta vádolják különböző terrorcsoportok támogatásával. Ezen kívül, a nyugati speciális szolgálatoktól eltérően az ISI állománya olyan nagy, befolyása Pakisztán állami apparátusára annyira jelentős, hogy senki nem tudhatja egyáltalán az elnök ellenőrzése alatt áll-e vagy legalábbis irányítása alatt. E hatalmas szervezet egy részének lázadását az új elnöknek az ISI politikára gyakorolt befolyása csökkentésének tervei ellen, még magában Pakisztánban sem zárják ki.

Nem úgy tűnik, hogy a Mumbaiban történt támadás egy új világméretű trendé válik a dzsihadisták számára. Az ilyen támadás megismétléséhez több feltétel szükséges: szomszédos ország, ahol zavartalanul meg lehet szervezni a kiképzőtáborokat a fegyveresek katonai felkészítéséhez (ami hosszabb időt és forrásokat követel meg, mint az öngyilkos merénylők kiképzése), jó kapcsolatok az ellenőrizetlen, kalandorságra hajlamos speciális szolgálatokkal, és végül, rosszul őrzött határok és silányan kiképzett anti-terrorista alakulatok.

Ebben az esetben, csak úgy, mint húsz és harminc évvel korábban, a hasonló terrorcselekmények elkövetésének arénájává újra a fejlődő országok válnak, amelyek legkevésbé felelősek a globalizációért, az „iszlám elleni világméretű összeesküvésért” és „keresztes hadjáratért”.

Különleges alakulatok a kalózok ellen: Az első lépés*

Az afrikai partok mentén és az ádeni-öböl körzetében a kalózok elleni harcba bekapcsolódtak az elit különleges alakulatok is. Mennyiben korábban ez a misszió kizárólag a flotta tengerészgyalogosokkal támogatott hajózási állományára hárult, úgy az utóbbi időben a műveletekbe mind aktívabban kapcsolódnak be a flotta különleges alakulatai.

Az első bevetés

Az első alkalmazásuk a kalózok elleni küzdelemben 2008 áprilisában történt, amikor a francia Commando Hubert a francia csendőrség antiterrorista alakulatának támogatásával és a COS parancsnoksága mellett 30, a terroristák

* Forrás: www.agentura.ru (2008.11.21.)

által fogva tartott túszt szabadított ki. A partraszálló katonák a légierő tűztámogatása mellett blokkolták a kalóz egységet és hatot foglyul ejtettek.

Ez a művelet vér nélkül zajlott le, bár a kalózoknak voltak fegyverei. Szeptemberben a Commando Hubert még egy műveletet folytatott le – ez alkalommal a vízen – jóval összetettebbet, melynek során szintén túszoikat szabadították ki, ám néhány kalózt (egyszerűbb őket fegyvereseknek nevezni, mert mind fel volt fegyverkezve és harci tapasztalatokkal rendelkeztek Szomáliában) megsemmisítettek. A különleges alakulatnak nem voltak veszteségei, bár az első alkalomtól eltérően a kalózok várták a katonákat. Az adatok szerint, melyek a sajtóban jelentek meg, a katonák a víz alól rohamozták meg a Carre d'As yachtot. Egy a kalózok közül megpróbált tüzelni, de néhány a felszínen tevékenykedő harcos megsemmisítette.

Mindkét művelet nem csak a katonák tevékenységének köszönhetően volt lehetséges, de, a francia hírszerzés, a DGSE munkatársai által folytatott komoly operatív-ügynöki munkának is.

DGSE mindig erős pozíciókkal rendelkezett Afrikában, és az utóbbi években az Afrika Szarván erősödő terror következtében ebben a körzetben meglehetősen komoly munkát végez és rendelkezik a megfelelő forrásokkal.

Elegendő emlékeztetni, hogy éppen a franciák osztottak meg az amerikaiakkal néhányszor pontos információkat a Szomália területén tartózkodó, az Al-Kaidához tartozó iszlám fegyveresekről.

És nem tévedett a DGSE ez alkalommal sem.

Coalition Task Force 150

Ugyanakkor a Hubert, bár az első volt, de nem az egyetlen különleges alakulata a flottának, amely az adott térségben tevékenykedik. Az úgynevezett Coalition Task Force 150 – a NATO országok flottáinak egyesített csoportosítása, amely képes bevetni különleges alakulatokat is, hivatalosan felkérést kapott a terrorizmus elleni harcban történő segítségnyújtásra a tengeren – meglehetősen lenyűgöző erővel rendelkezik. Dánia, Ausztrália és Németország rendelkeznek különleges alakulatokkal, melyek készek mind a tengeren, mind a szárazföldön történő cselekvésre.

India már bevette saját különleges alakulatát – MARCOS (Marine commandos) – ennek harcosai visszaverték a kalózok két hajó elleni támadását, melyek vészjelzést adtak le. Külön téma – az amerikaiak. Mint minimum egy szakasz „főka”, a terrorizmus elleni harc keretében, állandó harckészültségben

van. Más szakaszok, gyakorlatilag állandóan gyakorlatoznak, oktatják a terület környező országainak – Dzsibuti, Kenya, Etiópia – hasonló alegységeit.

Ennek ellenére ilyenkor az amerikaiak egyetlen alkalommal sem vetették be a különleges alakulatot a kalózok ellen, bár lett volna rá operatív lehetőségük. Nehéz megítélni, hogy ez mivel függ össze, ám a tény, az tény marad. Egyébként, az ugyan ilyen be nem avatkozás politikája a '80-as években, csak a Közel-Keleten, szomorú következményekkel járt az USA számára.

Oroszország és más országok

A Coalition Task Force 150 mellett más országokat is képviselnek különleges alakulatok. Pl.: Malajzia. Ezen ország különleges alakulata – PASKAL – már alkalmazásra került. A PASKAL harcosai nagyon komoly tapasztalatokkal rendelkeznek Dél-kelet Ázsiában a kalózok elleni küzdelemben.

Nem szabad elfelejteni, hogy a Balti Flotta „Rettenthetetlen” orosz cirkálóján is, valószínűleg tartózkodik a különleges alakulat egy csoportja (közvetve ezt aényt megerősítette a Haditengerészet főparancsnokának tanácsadója, Igor Digalo harmadosztályú kapitány, a hírügynökségnek adott interjújában arról beszélt, hogy a „Rettenthetetlen”-ről anti-terrorista csoport került átrakásra a „Szacsi-Mara” hajó fedélzetére annak biztonságának biztosítására, egy másik csoport pedig a levegőből követte a kalózokat).

Bár Oroszország hivatalosan nem rendelkezik tapasztalatokkal a haditengerészeti különleges alakulatok harci alkalmazását illetően a túsok kiszabadításában vagy anti-terrorista műveletek folytatásában, nem kell kételkedni a felderítő-búvárok felkészültségében.

Igaz, a kalózok elleni komoly műveletre, például, akik elfoglalták a „Faina” kereskedelmi hajót, meglehetősen nagy létszámú csoporttal kell rendelkezni. Ám még annak megléte esetén is, a műveletet lefolytatni saját erővel nem olyan egyszerű. Mint legkevesebb szükség van mind RTR-re, mind ügynői-hírszerzési információkra. Amennyiben az első probléma megoldható (az RTR csoport a különleges alakulat állományának része), úgy a második már gondot okozhat. Bár Oroszország nem nyilatkozott a hivatalos együttműködésről a NATÓ és az USA erővel, feltételezhető, hogy egy erővel lefolytatott művelet esetén, erre sor fog kerülni. Mostanság a „Rettenthetetlen” a brit flotta fregattjával közösen, sikeresen vert vissza egy dán hajó elleni kalóztámadást.

Perspektívák

De egyelőre ezek még feltételezések és lokális sikerek. A kalózok, ebben az időszakban, fokozzák a tempót. November 15-én a kalózok a legnagyobb

támadást hajtották végre, elfoglalva a 318.000. tonna vízkiszorítású, Super Sirius” szaúdi olajszállító tankert, 25 tengerésszel a fedélzeten. 100 millió tonna kőolajat szállított. A támadás különlegessége még az is, hogy az nem az Ádeni-öbölben következett be, hanem annak határain túl.

Amennyiben a hajók váltságdíj ellenében történő elfoglalása, tömegességük ellenére, üzleti dolognak tekinthető, úgy a kőolajszállító tanker megszerzése már komoly stratégiai fenyegetést jelent. Mint az Jack London hőse mondotta: „a vér szagánál csak a pénzé erősebb”. Nagyon nagy pénzé.

Ebben az esetben teljesen valószínű, hogy a kalózkodás elleni küzdelemben a különleges alakulatok szerepe csak nőni fog. Kezdetben egyedi esetekben, mint az történt a franciákkal, indiaiakkal, britekkel, majd később jóval szélesebb körű alkalmazásra kerülnek. Valószínűsíthető, hogy nincs messze az a nap, amikor a különleges alakulatokat bevetik a szárazföldön lévő kalózközpontok elleni csapásmérésre is.

Ezzel együtt nem valószínű, hogy sikerül leszámolni a kalózokkal kizárólag a hadihajók és a különleges alakulatok segítségével. Komoly hírszerzési információk és a közös együttműködés nélkül (függetlenül az országok egymással fenntartott kapcsolataitól) – ez a küzdelem sikertelenségre ítéltetett.

Nem szabad elfelejteni, hogy a kalózok nem magukban, a „könnyű pénz” megszerzése érdekében tevékenykednek. Közülük sokan kapcsolatban állnak iszlám fegyveresekkel és a kapott pénzt fegyverek beszerzésére és a terror terjesztésére fordítják. Nem lehet kétséges, hogy a terror egyszer kitör Szomália határai közül.

CONTENTS

Page

EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES

János Deák – György Szternák

Energy as a Security Factor for Countries and Alliances 5

Tamás Kenedli

Cooperative Capabilities of the Law-enforcement Contingent in
Peace Support Operations 26

Antal Beraczkai

Terrorist Modus Operandi, Devices, and Terrorist Attacks Against
Military Targets 41

Norbert Sági

Computer Crime in Hungary and on the International Scene, the
Criminological Aspect and Legal Background 60

Judit Balázs

Economy Security in Islamic Societies 81

CURRENT ISSUES

Csaba Vida

Slovakian Extremist Organisations 100

CONSULTATION

Gábor Devecseri

Consolidation of the outflow-indicators of contract-soldiers;
Part 3: Competence-based Alternative Promotion System 117

Ottó Kalló – Péter Göröcs

Status and Trends of Organised Crime in Hungary – 2008 137

FORUM of PhD CANDIDATES

Roland Rábenstein

International Cooperation of the Customs Office, Especially
concerning Anti-Drug Efforts 154

Noémi Zalai

Issues of Selecting Personnel for National Security Services 161

Éva Ladányi

Shari'a the Muslim Laws 169

	Page
 <i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Ervin Antal Szabó	
<i>Sketches from the history of Russian intelligence</i>	
A Mission to Berlin	175
 <i>SCIENCE LIFE – TRAINING</i>	
Károly Nagy	
Training and Preparing State Administration Experts	181
Béla Krisztián	
Master’s course et the Universiti of Pécs Faculty of Adult	
Education and Human Resources Development	188
Éva Pfister	
Teaching and Learning in Cooperative Teamwork	191
Anita Varga	
Changes of Cultural Life at the Intersection Point of Four Regions	209
 <i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
Ervin Antal Szabó	
<i>Selection of Foreign Media Articles on National Security Issues</i>	
FSB in 2008	218
Terrorism for the Third World	
Special Forces against the Pirates: The First Step	
Contents	
<i>Our Authors</i>	

SZERZŐINK

Dr. Deák János nyá. vezérezredes, tudományos főmunkatárs
ZMNE KLHTK. KStrat. Tanszék

Dr. Szternák György egyetemi tanár, CSc
ZMNE Összhaderőnemi Műveleti Intézet igazgató

Kenedli Tamás rendőr százados, kiemelt főreferens
ORFK Elemző és Koordinációs Igazgatóság

Beraczkai Antal ezredes, kiemelt főreferens
MK KBH

Sági Norbert törzsszázados, op. technikus
MK KBH

Prof. Dr. Balázs Judit egyetemi tanár, CSc
NYME

Dr. Vida Csaba őrnagy
MK KFH

Devecseri Gábor százados, irodavezető
MH Nyugat-magyarországi Kieg. Torborzóiroda

Kalló Ottó rendőr alezredes
ZMNE PhD hallgató

Göröcs Péter r. őrnagy
Nemzeti Nyomozó Iroda

Rábenstein Roland
ZMNE PhD hallgató

Zalai Noémi százados
ZMNE hallgató

Ladányi Éva szakmai főtanácsadó
OKM Szakdiplomáciai Főosztály

Szabó Ervin Antal alezredes
KBH osztályvezető-helyettes

Dr. Nagy Károly kormány-főtanácsadó, főosztályvezető
MEH

Dr. Krisztián Béla egyetemi docens
PTE FEK

Pfister Éva egyetemi adjunktus
BCE MKI

Varga Anita főiskolai adjunktus
PTE PhD hallgató

